

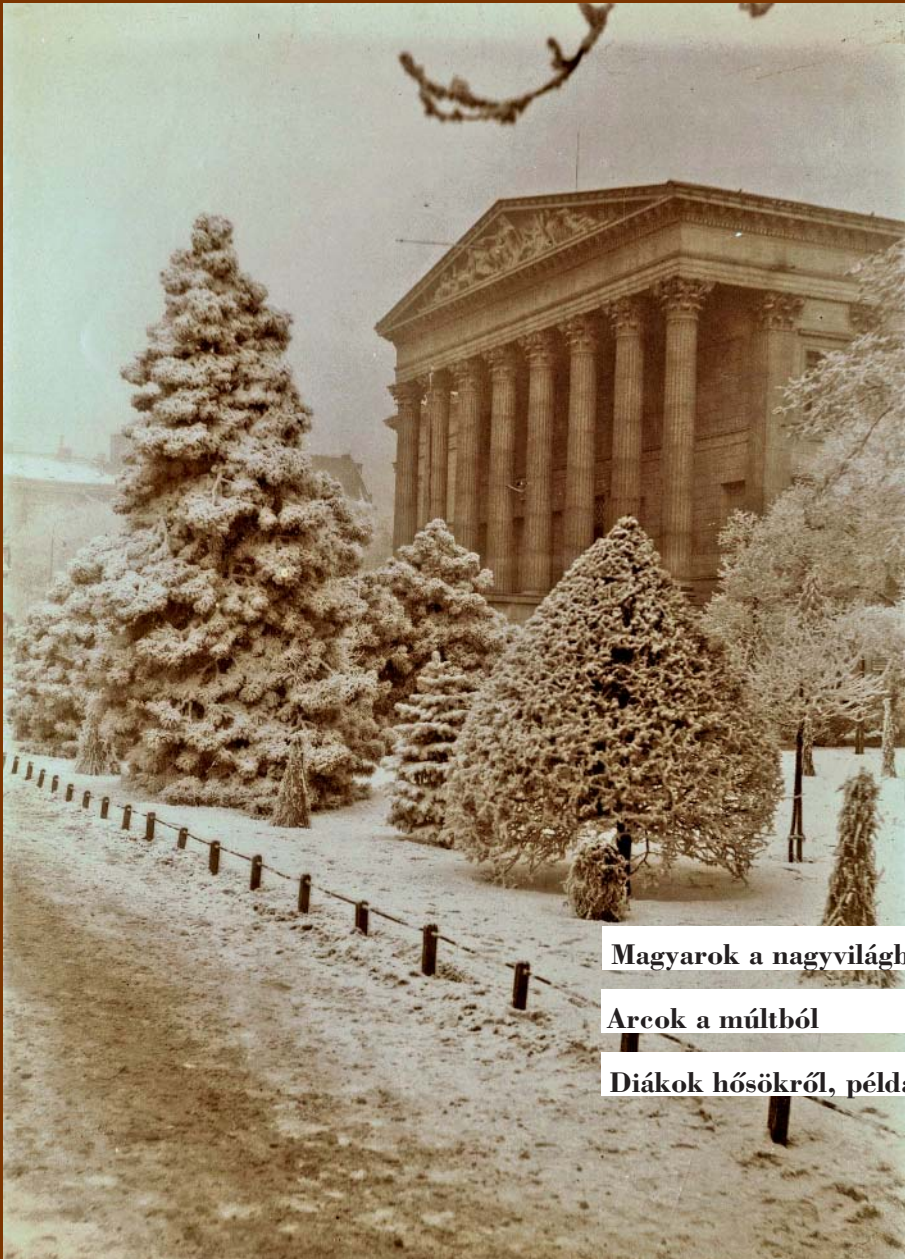

2020/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLVIII. ÉVFOLYAM

Magyarok a nagyvilágban

Arcok a múltból

Diákok hősekről, példaképekről

HONISMERET

XLVIII. évfolyam, 1. szám
2020. február

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BAKSA BRIGITTA, BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF, GÁLNE JÁGER MÁRTA

HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF, KOVÁCS GERGELY
KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS BERTALAN
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
VERES GÁBOR

SZERKESZTI:
HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: +36 1 327 7761

Internetes elérési cím: www.honismeret.hu
INDEX 25387
E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az **Emberi Erőforrások Minisztériuma,**
a **Magyar Művészeti Akadémia,**
a **Magyar Nemzeti Múzeum,**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és az **Anyanyelvpolók Szövetsége**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely
postáján, a hirlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben
a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,
hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak:
egy évre 2520 Ft, fél évre 1260 Ft

Arculat: Farkas Anna
Technikai szerkesztő: Geiger Annamária
Nyomdai munkák: Opticult Bt., mondAT Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Ágoston Sándor** tanuló, Déri Miksa Szakgimnázium
és Szakközépiskola, Szeged
Ambrus László történész, tudományos segédmunkatárs,
Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Intézet,
Eger
B. Szabó Márta helytörténész, Ipolyság
Bakos István művelődéskutató, Budapest
Batizi Zoltán gyűjteményvezető,
Börzsöny Közérdekű Múzeális Gyűjtemény, Szob
Borsos Árpád, PhD. ny. társadalomkutató, geográfus,
Budapest
Czenthe Miklós levéltárvezető,
Evangélikus Országos Levéltár, Budapest
Csermelyi József levéltáros, Budapest
Csorba Csaba, Dr. régész, történész, levéltáros, Mezőcsát
Csosz Ivett Bernadett tanuló, Dékáni Árpád Szakgimnázium
és Szakközépiskola, Kiskunhalas
Csuka Luca tanuló, Szekszárdi Garay János Gimnázium,
Szekszárd
Deák Viktória tanuló, Dunaujvárosi Széchenyi István
Gimnázium és Kollégium, Dunaujváros
Fábián Borbála, PhD. történész, Baja
Fekete Artúr tanuló, Rogers Akadémia, Budapest
Fésű József György elnök, Börzsöny Múzeum
Baráti Kör Egyesület, Szob
Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek
Horváth Géza, Dr. könyvtáros, helytörténész,
József Attila Megyei és Városi Könyvtár, Tatabánya
Kádár Anna Orsolya tanuló, a Debreceni Református
Kollégium Gimnáziuma és Diákotthona, Debrecen
Karácsony István, Dr. ny. iskolaigazgató, helytörténész,
Darnószeli
Kelemen Hilda Orsolya tanuló,
Mihai Eminescu Nemzeti Kollégium, Nagyvárad
Kiss Péter helytörténész, Eger
Kovács Tímea tanuló, Istvánffy Miklós Általános Iskola,
Szigetvár
Kovácsné Szeppefeld Erzsébet magyar nyelv és irodalom–
történelem szakos tanár, Földes Ferenc Gimnázium, Miskolc
Krisztián Béla, Dr. c. egyetemi tanár, Pécs
Küllös Imola, DSc. folklorkutató, c. habil. egyetemi tanár,
ELTE Folklore Tanszék, Budapest
Lancendorfer Zsuzsanna, PhD. néprajzkutató,
egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem
Apáczai Csere János Kar, Győr
Majdán János Dr. rektor emeritus, ny. professzor,
Pécs–Baja
Molnár Kamilla tanuló, a Debreceni Református Kollégium
Gimnáziuma és Diákotthona, Debrecen
Mrena Ágnes tanuló, Szeged és Térsége
Eötvös József Gimnázium és Általános Iskola, Szeged
Oszkai Réka szakmai vezető, Kisfaludy Sándor Emlékház,
Sümeg
Sztyahula László, PhD. esperesplébános, Kéménd
Varga Balázs, PhD. történész, szociológus, egyetemi docens,
Széchenyi István Egyetem, Győr
Varga Zoltán tanár, könyvtáros, elnök,
Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár
Várhelyi Gyula ny. könyvtárigazgató, Tokaj
Végső István történész, a Honismereti Szövetség titkára,
Budapest
Weidl Márk tanuló, Jurisik Miklós Gimnázium, Kőszeg

A borítón: *A havas Múzeumkert, 1928* (Ismeretlen fényképész
felvétele, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár)

TARTALOM

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Horvát Árpád: A történelem az idők tanúja</i>	3
A miskolci Földes Ferenc Gimnázium Honismereti és Médiaműhelye (<i>Kovácsné Szeppefeld Erzsébet</i>)	4

FÓRUM

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár múltjának forrásairól két könyvtártörténet tükrében (<i>Kiss Péter</i>)	10
--	----

SORSKÉRDÉSEK

Az ausztráliai magyaroknál jártam (<i>Lanczendorfer Zsuzsanna</i>)	14
--	----

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Ahol az irodalom, a művészet és a történelem találkozik. Közösségi szemlélet a sümegi Kisfaludy-házban (<i>Oszkai Réka</i>)	19
--	----

TERMÉS

A Palásti Szent György Plébánia egyházi közigazgatásának története II. (<i>Sztyahula László</i>)	23
Mátyás király Bácskában (<i>Fábián Borbála</i>)	29
Az 1956-os forradalom és szabadságharc a korabeli amerikai magyar lapok tükrében (<i>Varga Balázs</i>)	33

Arcok a múltból

Egy vállalkozó dinasztia alapítója, Jánosi Engel Adolf (<i>Krisztián Béla</i>)	39
Paulay Ede emlékezete (<i>Várhelyi Gyula</i>)	43

Magyarok a nagyvilágban

A tibolddaróci barlanglakásból az Eighth Avenue-ra. A Pulitzer-díjas Louis Stark (<i>Ambrus László</i>)	48
Magyarok a világ filmgyártásában (<i>Borsos Árpád</i>)	52

ZSENGE TERMÉS

Arcok és harcok: hősök, példaképek, hazafiak a történelemben

A XXIV. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia (Kőszeg, 2019. július 30.–augusztus 4.) (<i>Végső István</i>)	58
Emlékezés Jurisics Miklósról (<i>Weidl Márk</i>)	61
A „magyar Livius”, Istvánffy Miklós (<i>Kovács Tímea</i>)	62
Béri Balogh Ádám, a hős (<i>Csuka Luca</i>)	65
Simonyi óbester, a „legvitézebb huszár” (<i>Deák Viktória</i>)	68
Dékány Árpád, a hétköznapi hős (<i>Csösz Ivett Bernadett</i>)	72
Galamb József, a magyar ipartörténet kiemelkedő személyisége (<i>Ágoston Sándor–Mrena Ágnes</i>)	74

Slachta Margit, hazánk első női országgyűlési képviselője (<i>Fekete Artúr</i>).....	77
Dr. Andrásy Ernő, Érmihályfalva polihisztora (<i>Molnár Kamilla</i>).....	79
Érmihályfalva mártír lelkipásztora, Sass Kálmán (<i>Kádár Anna Orsolya–Kelemen Hilda Orsolya</i>).....	82

KRÓNKA

A III. Szepesi Találkozó (<i>Czenthe Miklós</i>).....	86
A Jekelfalussy és a Podhorszky család jelesei Lontón (<i>B. Szabó Márta</i>).....	88
Karácsony Mihály emléktáblájának koszorúzása (<i>Karácsony István</i>).....	94
„A Mi Börzsönyünk” 4. konferencia (<i>Batizi Zoltán–Fésű József György</i>).....	95
A Szigetvári Várbaráti Kör hatvanadik születésnapja (<i>Varga Zoltán</i>).....	97
Márton Áron-émlékérmét kapott Zika Klára. Laudáció (<i>Bakos István</i>).....	99

In memoriam

Honismeret mozgóképeken. Sára Sándorra emlékezve (<i>Halász Péter</i>).....	101
---	-----

KÖNYVESPOLC

Református egyháztörténet két kötetben (<i>Csorba Csaba</i>).....	105
Partiumi hajszálgyökerek (<i>Halász Péter</i>).....	107
Egy évtized – Három sorscsapás (<i>Halász Péter</i>).....	109
A leghíresebb magyar kertről részletesen (<i>Majdán János</i>).....	111
Emlékezés Kovács Lajosra (<i>Horváth Géza</i>).....	114
Összegzés egy jeles népművész születésének 100. évfordulóján (<i>Küllös Imola</i>).....	116
Surdi fenyevesek és Pagonyok (<i>Csermelyi József</i>).....	117

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: <i>Halász Péter</i>).....	120
--	-----

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaitak lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladjon meg a 4–5 oldalt (10–15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusan, lehetőleg 300 dpi felbontásban kérjük megküldeni. Aszerzői korrektúrát szintén elektronikus úton küldjük meg.

Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusanak és címének feltüntetésével tudjuk fogadni. Kérjük, hogy a lábjegyzeteket vagy irodalomjegyzéket tartalmazó írások esetében a hivatkozások, bibliográfiai adatok legyenek hiánytalanok, pontosak és azok a Honismeretben használt formában készüljenek! Ellenkező esetben a cikket nem áll módunkban elfogadni!

a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvesboltja (1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.)

Tanítómestereink

Horvát Árpád: A történelem az idők tanúja¹

A magyar nemzeti szellem egyik lánglelkű ébresztője, Virág Benedek *Magyar századokjána* címlapjára jeligéül e szavakat írta volt: „*Ha nem tudod, mi történt legyen minekelőtte születted, gyermek vagy.*” E szavak, úgy hiszem, még sokkal hathatósabban fejezik ki a történettudomány nagy fontosságát, mint ahogy azt kifejezi Cicerónak gyakran idézett ezen mondata: „*Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis.*”² És vajon ki tagadhatná azt, hogy a történettudomány csakugyan „*magistra vitae*”, az élet mestere, még pedig, hogy sokkal nagyobb mértékben az, mint bármely tudomány?! Igaz ugyan, hogy az egzakt és az induktív tudományok rendkívüli fontossággal bírnak az egész emberiségre nézve, és hogy az emberi szellem éppen e tudományok terén mutathatja fel a leglényegesebb eredményeket; bizonyos továbbá az is, hogy a klasszika irodalma tulajdonképpen bölcsője a modern kultúrának. Ámde ha a dolgot specifikus magyar szempontból tekintjük, vagyis fajunk fennmaradásának, nemzetünk lételének szempontjából, akkor valóban lehetetlen arról meg nem győződnünk, hogy a hazai történelem, reánk magyarokra nézve, mégis csak sokkal fontosabb, mint az ilyen kozmopolita tudományok!

Főfontosságú a hazai történelem reánk nézve különösen azért, mert azt, ami minden *haladásnak* valódi alapfeltétele, ti. az önismeretet csakis a saját történelméből merítheti bármely nemzet is. De leginkább azért fontos a történelem reánk magyarokra nézve, mert azon *önbizalmat*, azon *erkölcsi erőt*, melyre a magyarnak múlhatatlanul szüksége van, hogy ádáz ellenségeivel diadalmasan szembeszállhasson, ezen erkölcsi erőt csakis ezeréves múltjának történetéből merítheti nemzetünk, miután ez az ezeréves múlt a magyar nemzet bámulatos életerejének valóban lélekemelő revelációja. És csak a história értetheti meg azt a csodával határos történeti tény, hogy amíg a népvándorlás leghatalmasabb törzsei egymás után mind elenyésztek: addig a két néptenger közé, a németség és a szlávok közé beékelt magyar nemcsak nyelvét és nemzetiségét mentette meg, hanem még az általa alapított államot is egy évezred viharai közt, napjainkig fenn bírta tartani, és arra saját egyéniségének bélyegét rányomni. [...]

A szellemes Thierry Amade pedig kiemelve azt, hogy nincsen nép, mely sanyarúbb viszontagságokon ment volt keresztül, mint a magyar [...], nemzetünk történetéből folyó tanulság gyanánt fenn hirdette a világnak, hirdette pedig elnyomatásunk legsötétebb napjaiban, hogy Szent István, Nagy Lajos és a Hunyadiak nemzete bebizonyította, hogy

1 200 éve született Horvát Árpád (1820. február 23.-1894. október 26.), történész, az oklevéltan neves művelője, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. Közleményünk forrása: *Horvát Árpád*: Mabillon János, a diplomatika megalapítója, Székfoglaló értekezés. MTA, Bp., 1885. 5-7. A részlet címét mi adtuk, a szöveget a mai írásmódhoz igazítottuk, a lábjegyzetek tőlünk valók; a kihagyást [...] jelzi. (A szerk.)

2 *Cicero*: De Oratore (Lib. II. cap. 9. § 36.). Magyarul: „*A történelem az idők tanúja, az igazság fénye, az emlékezés élete, az élet tanítómestere, a régmúlt hírnöke.*”

tud túrni, van benne kitartás arra, hogy a dicsőség napjait bevárja, megérje [...]. És hogy az, amit Thierry mond, nem csillogó frázis, hanem a történelem logikája, azt csak az tagadhatja, aki nem hisz a történelem logikájában. S ugyancsak hazánk történelméből vonható le a tanulság arra nézve is, hogy mit kell a magyarnak kerülnie, és viszont mit kell tennie avégből, hogy a költőnek ezen buzdító szavai beteljesedjenek: „Te népek óceánján / Hul lámtól vert sziget, / Kit mint elsülyedendőt / Ezer jós emleget, // Mutasd meg a világnak, / Hogy még erőd szilárd, / Hogy ezredes fokodnak / Új ezred év sem árt.”³ Íme! Ebben rejlik (az én felfogásom szerint) a hazai történelem nagy fontossága; bizvást elmondhatjuk tehát Virág Benedekkel, hogy amely nemzet nem ismeri a maga múltját, az a nemzet még csak gyermekkorát éli.

A miskolci Földes Ferenc Gimnázium Honismereti és Médiaműhelye

„Emlékekből él az ember, s múltból él az emlékezet.
Kinek nincs múltja, nem lehet Jelene, s jövője sem.”
(Eötvös József)

„Nagyon jó az a gyakorlat, amit a Földes Ferenc Gimnázium Honismereti és Médiaműhelye jó ideje követ, hogy a diákok életútinterjúk készítésével igyekeznek a 20. század történelmi eseményeit az egykori szemtanúk elmondásaiból is megismerni. Az elmúlt években számos pályamunkát nyújtottak be, amelyekben a gimnazisták elsősorban nagyszüleikkel, rokonaikkal készítettek teljes életút vagy életszakasz interjúkat. [...] A film remek segédanyag lehet a 20. századi magyar történelem oktatásához. Olyan kor- és mentalitástörténeti dokumentum a középiskolások által készített interjú, amely szinte semmilyen más módon meg nem világítható képet tud adni közelmúltunk egy tragikus szeletéről.” (Részlet Vasvári Zoltán etnográfus, művelődéstörténetész értékeléséből.)

Iskolánk 6, 5 és 4 évfolyamos gimnázium. A Fráter György Királyi Katolikus Gimnázium és a Lévay József Református Gimnázium 1953-ban történt egyesítésével jött létre. Ez a kettős szellemi alap adta az iskola pedagógiai, szakmai, nevelési bázisát, amire építve, továbbfejlesztve válhatott országosan is a legjobbak között emlegetett intézménnyé. A Földes akkreditált kiváló tehetségpont és Minősített Tehetséggondozó Műhely is, tagozatos képzési rendszerrel – speciális matematika, fizika, kémia, biológia, nyelvi előkészítő és Arany János Tehetséggondozó Program –, a tanórai keretekben történő tehetséggondozás az alapfeladatunk. Emellett azonban nagy szerepe van a tanórán kívüli tehetséggondozó foglalkozásoknak is, a széles szakköri paletta egyike, fontos eleme a komplex tehetséggondozást megvalósító Honismereti és Médiaműhely.

A miskolci Földes Ferenc Gimnázium Honismereti és Médiaműhelye lassan egy évtizedes múltra tekinthet vissza. Természetesen a gimnáziumi létformának megfelelően mindig új tagokkal bővül, de a már végzett diákokkal sem szakad meg az érettségi letétele után a kapcsolatunk.

3 Bajza József: Ébresztő. 1845.

A műhely volt és jelenlegi tagjai mindannyian aktív szereplői a gimnázium tudományos, kulturális és közösségi életének. Az előző években sikeres megvalósítói voltak a *Tizenket-tő nem egy tucát!* pályázatainak. A Tudomány és technika kategóriában az *Egy modern polihisztor* című filmmel közönségdíjat érdemeltek. A műhely diákjai közül többen írói, fotósai, szerkesztői az iskola minden esztendőben megjelenő diákévkönyvének is és a diákok újságjának, a *Téglának*. Megjelentek már cikkeik az *Észak-Magyarország* napilapban, blogbejegyzéseik a *Tehetség.hu* oldalon. Sikeres pályázataink keretében a műhely tagjai interjúkat, kisfilmeket, illetve portréfilmeket készítettek a korábban végzett sikeres, különböző országos és nemzetközi versenyeken győztes Földes-diákokkal. Többen részt vettek 2010-ben az *Audiovizuális emlékgyűjtés* projekt megvalósításában is, melyben dr. Szabó Istvánné és Jobbágy László kollégáimmal dolgoztunk közösen. Olyan történeti interjúkat készítettünk és készítünk a XX. század még élő szemtanúival, amelyek segítségével megismerhetők és megörökíthetők az előttünk járók emlékei. Ezt a tevékenységünket azóta is folytatjuk. Több alkalommal is jelentős sikereket értünk el a Tradíció Országos Néprajzi Gyűjtőpályázat történelmi/néprajzi interjúkat készítő kategóriájában és a nagy múltú Istvánffy Gyula Honismereti Gyűjtőpályázaton is.

Tevékenységeink közül az audiovizuális emlékgyűjtésünkkel szeretnénk megismertetni a kedves olvasókat.

ÁTÉLT ÉS ELMESÉLT TÖRTÉNELEM

„Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékszik, és ahogy visszaemlékszik rá, miközben el akarja mesélni.” (Gabriel García Márquez)

Történelemtanárként és mentorként is arra ösztönzöm diákjaimat, hogy végezzenek családtörténeti kutatásokat, kutassák lakóhelyük, iskolájuk múltját.

A diákokkal közösen kialakított célunk a kompetencia alapú történelemtanításban az önálló kutatómunkán alapuló ismeretszerzés, korabeli dokumentumok alapján a történelmi múlt megértése, megértetése, a különböző generációk egymáshoz közelítése volt. Mindebben nagy segítséget nyújthatnak az írásban vagy audiovizuális eszközökkel rögzített személyes tanúvallomások, élmények. A folyamatot hosszan, sok gyakorlással építjük, a beszélő tárgytól a nagy tematikus vagy életútinterjúig.

A ma már egyetemista Kiss Péter, aki a XX. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián képviselte iskolánkat, Miskolc várost és Borsod-Abaúj-Zemplén megyét, így emlékezett erre:

„Nyolcadikos koromban kezdtem érdeklődni a családom és lakóhelyem története iránt. Akkor azonban még magam sem értettem, miért is kéne nekem a történelemórákon túl a múltban vájkálni, de Kovácsné Szeppefeld Erzsébet Tanárnő lelkesítésének és patronálásának hála, belefogtam első körben a régi történetek gyűjtésébe és csokorba rendezésébe. Kár lenne tagadni, felemelő érzés szembesülni a ténnyel, hogy nagyszüleink és egyben a mi kedvenc régi történetünk sem légből kapott mese, hanem ugyan olykor már csak foszlányként, de a valóság jelenre hagyatékolt, feledésbe burkolt pillérei azok.”

Az évek során életút- és tematikus interjúk is készültek az elmúlt 100 esztendő nemzeti és személyes traumáiról, de felemelő pillanatairól is. Megrendítő vallomásokat hallottunk a trianoni diktátum családokat szétszakító erejéről, a bécsi döntések hatásáról, a háború kegyetlenségéről, a koncentrációs tábor embertelenségéről, a hadifogság gyötrelmeiről, a kitelepítettek nyomorúságáról, a kuláklét viszontagságairól, koncepciók perekről, a kisebbségi lét nehézségeiről, a szakma eltűnéséről, a munkahely elvesztéséről. De a megelevenedett

emlékek hatására képzeletben ott lehetünk akkor is, amikor a kassai Szent Erzsébet-dómban újra felhangzott magyarul a *Himnusz*, amikor a holokauszt túlélője hazatérve talált még élő rokont, amikor a szeretett apa, férj betegen, csontsoványan, de hazatért a fogságból, amikor a tanyasi fiú a városba kerülve életében először látott folyóvizet fürdőszobát, amikor a határ által elválasztott család újra egyesülhetett, vagy amikor 1956. október 23-án Miskolcon egy irodalmi esten Szabó Lőrinc volt a díszvendég.

2017-ben a legsikeresebb, a legtöbb elismerést kapott filmünk az *„Azok a boldog szép napok” – 1956 nem feledünk* volt. Ezt az interjút az akkor végzős Juga Péter nagyszülőjével, Juga Lajossal készítette, aki 1956-ban 14 éves diákja volt iskolánknak. A film operatőrei Robotka Adrián és Péter Gábor voltak. Részlet Vasvári Zoltán etnográfus, művelődéstörténész értékeléséből:

„A Földes Ferenc Gimnázium három végzős tanulója közreműködésével közösen alkotott tematikus film kamerája előtt Juga Péter nagyapja ül és mesél a megélt nehéz időkről. A történelmi zivatar tanúja az 1956-ban Miskolcon megélt eseményeket mondja kamerába, abból az időből származnak emlékei, amikor diák volt – mint most kérdezői. [...] Az unoka vallomásszerű kísérszövege által különleges plusz töltetet kap a videó és a két generációval később született unoka magatartása markánsan rajzolódik ki. Az 1956-os események bemutatása rettentően fontos úgy a helyben élők és leszármazottaik, mint egész nyelvterületünk számára.”

*A Honismereti és Médiaműhely tagjai
a 2017/18-as tanévben*

vadászként a Kárpátokban a Tatár-hágón a második világháborúban. Mesélt a kerékpáros hadosztályról és kérdésünkre elmondta: *„Bevetették a huszárokat, mert még most is voltak huszárok, azokat egyből kinyírták az oroszok lovastul, mindenestül. A kard itt már semmit nem ért a sortűzzel szemben.”* Mesélt a partizánvadászatról és arról, hogy miután meglőtték, hogyan tudott sebesülten életben maradni. Szólt a háború utáni évekről is. A kérdezők Osztermann Anna, Petrik Eszter és Köteles Ádám voltak. Az operatőri munkát Robotka Adrián és Péter Gábor végezte.

„Előzőleg már a dédnagymamámmal készítettem egy kis interjút, és jó volt azt hallani, hogy mennyi összefüggés van a két történet között. Tudom, nagyon sokat jelent a családnak,

Megélt évszázad címmel készítettek a médiaműhely tagjai életútinterjút az 1916-ban született Sóczó Józseffel is. Jóska bácsi több évtizedet letagadhatott volna 100 évéből, szellemi és fizikai frissessége lenyűgöző volt. Történetét az első világháború végétől kezdte, emlékezett rá, pici gyermekként mennyire félt, hogy a bejövő románok elviszik a kutyáját. Mesélt arról, hogy milyen volt elemi iskolásként télen 6 km-t gyalogolni a nagy hóban az iskoláig, milyen volt a leventeképzés, mennyire megviselte a családot a gazdasági válság. Legrészletesebben arra emlékezett, milyen volt hegyi-

hogy a dédnagymamám elmesélte a megélt történelmet. Lehet, hogy az én unokáim is el fogják olvasni, amit írtam róla. Fontos, hogy fennmaradjanak az utókornak ezek a történetek” – nyilatkozta az *Észak-Magyarország* című napilap iskolánk honismereti és médiaműhelyéről készített interjújában Osztermann Anna.

Szintén ebben az évben a gimnázium egyik diákjának dédnagymamájához, özv. Sári Albertné Béres Erzsébethez látogattunk el Tiszadára. A 93 éves Erzsike néni a málenkij robot túlélője, évtizedekig hallgatott azokról a szörnyűségekről, amelyeket fiatal lányként átélt, de most a dédunokának és nekünk mesélt. Elmondta, hogy milyen körülmények között vitték el Tímárból őt és fiatal falubeli társait, minden magyarázat nélkül. A családja majd három évig nem is tudta él-e még. Mesélt a borzalmas körülményekről, ahogyan a donbászi lágerba került, ahol előbb kő-, majd szénbányában, később fűrésztelepen dolgoztatták. Erzsike néni szavai nyomán megelevenedtek a kényszermunkatábor borzalmai, a hideg, az éhezés, a barátnő, Margitka halála, a sok testi és lelki fájdalom. Mindannyian elszorult torokkal hallgattuk az édesanyával történő újratálalkozás emlékeit, s megértettük azt is, hogy milyen félelem nem engedte a történeteket évtizedeken át nyilvánosságra hozni.

A 2018–2019-es tanévben régi mesterségek nyomába eredtünk. El is készült két-két írott és fotós-filmes alkotás, melyekre nagyon büszkék vagyunk.

ÖREGDIÁK CSIPKÉVEL

Egy fafaragással, csipkeveréssel foglalkozó Földes-öregdiákról, Surányi Dánielről készítettünk kisfilmet. Már ismeretlenül is felkeltette az érdeklődésünket, hogy vajon egy idős férfi hogyan adja a fejét arra, hogy csipkeveréssel foglalkozzon. Megismerve Dani bácsit, már nem csodálkoztunk, a különleges, színes és számtalan téren tehetséges önfejlesztő művészhez tökéletesen illett a csipkeverő párna és az orsó, ahogy a korábbi kitanult mesterség, a fafaragás is.

A bemutató órán a csipkeverést mi is kipróbálhattuk, ezzel a lehető-

Interjú a 100 éves Sóczó Józseffel

„A csipkeverő” című film és pályamunka készítői

séggel azonban csak a 8.A-s Bodgál Krisztina élt. Krisztina és osztálytársa, Dús Zsuzsanna érdeklődését annyira felkeltette a csipkeverés, hogy egy kis tanulmányt is készítettek a textilművesség királynőjének, a csipkeverésnek a történetéről és fajtáiról. A látogatást Bócz Amanda, Melcher Máté, Suszter Ágnes és Szobota Barbara, a médiaműhely tagjai meg is örökítették.

„STANGA”, „SCSEUSCSA”...

2018 telén Bükkszentkeresztben felkerestük és szeretett, de sajnos mára már eltűnt mesterségéről kérdeztük az utolsó bükki mészégetőt, Halász Lászlót. Az interjú során a kérdéseket Kalocsai Édua 10.D osztályos tanulóval, Erdődi István tanár úrral közösen fogalmaztuk meg. A fotózást és az operatőri munkát Suszter Ágnes vállalta Nagy Richárd Endre segítségével.

Laci bácsi mély átéléssel és szeretettel mesélt a szakmájáról, megismertük a mészégetés folyamatát, a használatos eszközöket, a munka nehézségeit, szépségeit. Megtudtuk, hogy ez a szakma apáról fiúra szállt, már Laci bácsi dédapja is ezzel foglalkozott. Hallhattunk arról, milyen volt kint élni az erdőben, fuvarozni az elkészült meszet, hogy milyen volt, hogyan változott a társadalmi megítélése a szakmának a XX. század folyamán. Laci bácsi kivitt minket a falu határában még meglévő kemencéjéhez és megmutatta a különböző szerszámokat is. Az interjú olyan jól sikerült, hogy nemcsak film, hanem pályamunka is készült belőle Kalocsai Édua jóvoltából, szakszótárral, jellegzetes nyelvi fordulatok gyűjteményével, a mészégetés történetével és kémiai leírásával, gazdag képanyaggal. Ez a pályázat a Tradíció Országos Gyűjtőpályázaton kiváló minősítést kapott és a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában elhelyezték el.

Az utolsó bükki mészégetőről készült film és pályamunka alkotói mentortanáraikkal

új-Zemplén Megyei Honismereti Egyesület, kérésünkre, szakmai támogatást biztosít.

Sok tervünk van már a következő tanévre, mindenképpen folytatni szeretnénk értékmentő tevékenységünket is. Nagyon megtisztelő számunkra, hogy egyre többen jelzik az idősebb generáció tagjai közül, szívesen mesélnének életükről, a megélt történelemről a médiaműhely kamerája előtt.

Valamennyi film megtekinthető az iskola honlapján a <http://www.ffg.hu/tanuloknak/szakkorok> oldalon.

Munkánkat az alábbi támogatók segítik. A Nemzeti Tehetség Program – NTP-KNI-18-0035 *Komplex tehetséggondozás és tehetségfejlesztés a Földes Ferenc Gimnáziumban* és az NTP-KNI-19-0027 *Komplex tehetséggondozás, természeti és kulturális értékek őrzése a Földes Médiaműhelyében* című pályázaton keresztül; a MOL Tehetségtámogató Program eszközökkel segít és a Borsod-Aba-

Sok ezer kép, majdnem száz írásos beszámoló, sok díjnyertes vagy „csupán” kedvelt film bizonyítja, hogy a médiaműhelyben a csapatmunka kiváló. Nevettünk bakikon, mérgeleedtünk a csúszásokon, kerestük az elbújt fájlokat, együtt örültünk, ha megkerültek, szó szerint tudtuk a filmeket a vágások alatt, megéltünk számtalan szép, sokszor megrendítő pillanatot és közben rengeteget tanultunk.

Pedagógusként vallom, hogy az idők hatalmas életerejé, okos tisztánlátása, olykor szükséges bölcs beletörődése, de mindenekelőtt rendületlen akaratereje, küzdeni tudása a XXI. században is utat mutat az őket követő generációknak.

Kovácsné Szeppefeld Erzsébet

HÍREK

A magyar kultúra új lovagjai. 2020. január 18-án A Magyar Kultúra Napja alkalmából az immár 24. alkalommal a budapesti Honvéd Kulturális Központban megrendezett ünnepi gálán nyolc országból érkezett 36 új lovagot avattak. *A Magyar Kultúra Lovagjai* lettek – mások mellett – az alábbi jeles honismerők:

Prof. Dr. Balázs Géza nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár

(Budapest)

„A határon túli magyar közösségek megmaradását elősegítő életművéért.”

Dr. Kovács Dániel főiskolai tanár

(Budapest)

„A helytörténeti kutatások területén kifejtett életművéért.”

Dr. Silling István egyetemi tanár

(Bácskertes, Szerbia)

„A határon túli néprajzi örökség érdekében kifejtett életművéért.”

Szanyi Mária néprajzkutató, pedagógus

(Galánta, Szlovákia)

„A határon túli magyar kulturális örökség ápolása érdekében kifejtett életművéért.”

A kitüntető cím elnyeréséhez gratulálunk és jó egészséget, további eredményes munkát kívánunk!

(Az elnökség)

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár múltjának forrásairól két könyvtártörténet tükrében

Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár az állományába tartozó ritkaságok¹ – köztük a Magyarországon található egyetlen eredeti Mozart-levél –, valamint a barokk terem berendezése és mennyezetfreskója² révén hazánk ismertebb könyvtárainak egyike. 2018-ig 225 év telt el azóta, hogy 1793-ban megnyílt, 2019-ben pedig 220 esztendeje volt annak, hogy elhunyt Eszterházy Károly püspök (1761–1799), a gyűjtemény alapítója. A bibliotéka történetéről az elmúlt évtizedben kiadott írások közül a 2011-ben napvilágot látott könyvet, továbbá a 2013-ban megjelent két könyvtártörténet közül a téma önálló kiadványként publikált feldolgozását dr. Verók Attila már részletesen ismertette.³ A 2012-ben kiadott könyvvel azonban nem foglalkozott.⁴ Az *egri Domus Universitatis és Líceum* című 2013-ban napvilágot látott kötetben megjelent bibliotékatörténeti tanulmányról a könyv ismertetőjében ír ugyan,⁵ de nagyon elfogultan. Egyrészt ez, másrészt a témáról megjelent írások közötti eligazodás elősegítése indítottak arra, hogy a tanulmányról az idők során megfogalmazódott észrevételeimet összegezzem. Erre vonatkozólag „szeretném megerősíteni mindenkiben, hogy észrevételeimet kizárólag segítő szándékkal vetem papírra”.⁶ Minthogy a tanulmány nagyobb részben szó szerinti kivonata a 2012-ben kiadott könyvnek, a következőkben leírtak az abban megjelentekre is vonatkoznak.

Dr. Verók Attila figyelmét *Az egri Domus Univeristatis és Líceum* című kötetben napvilágot látott könyvtártörténetben⁷ a téves adatok és az alapvető hiányosságok egyaránt elkerülték.⁸ A tanulmány ugyanis más levéltári forrásokon kívül, néhány – korábban már napvilágot látott – adattól eltekintve figyelmen kívül hagyja a bibliotéka alapítójának, Eszterházy Károly püspöknek a levelezését is. Az ebből eredő téves adatokat 2015-ben tekintet-

1 Ezekre vonatkozólag lásd *Surányi Imre: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár könyvritkaságai* című munkáját (Eger, 2009).

2 A freskóról részletesen ír *Jávor Anna: A tridentini zsinat. Johann Lucas Kracker és Josef Zach freskója az egri Líceumban. Művészettörténeti Értesítő* 1993. 3–4. sz.

3 *Verók Attila: Mi van a „Gyöngyszemek” csillogása mögött? (Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Gyöngyszemek Eger művelődéstörténetéből). Agria* 2011. ősz. 249–253. és *Verók Attila: A Líceum és könyvtára, mint az egri helytörténeti kutatás záloga? (Kiss Péter: A Petőfi-kézirattól az elsodort forgókupoláig. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár és épülete, a Líceum). Agria* 2013. nyár. 255–260.

4 *Löffler Erzsébet: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár. Eger*, 2012.

5 *Verók Attila: Eszterházy 250 (Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Szerk.: Petersák Tivadar). Agria* 2013. ősz. 266–270. A szóban forgó tanulmány *Löffler Erzsébet: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár. In Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Eger*, 2013. 111–149.

6 *Verók Attila* i. m. 2013. nyár. 260.

7 *Löffler Erzsébet* i. m. 2013.

8 *Verók Attila* i. m. *Agria* 2013. ősz.

tem át,⁹ amelyek interneten is megtalálhatók a cikknek helyet adó *Agria* folyóirat elektronikus változatában.¹⁰ A levelezés mellőzése érthetetlen, mert a gyűjtemény létrehozására, XVIII. századi történetére vonatkozó leghitelesebb és legtöbb adatot megőrzött forrásról van szó.¹¹ Az abban fennmaradt könyvtártörténeti adatoknak a két munkából való hiánya azért is meglepő, mert szerzőjük mindkét írásához használta az adatokat közreadó tanulmányt.¹² Arról 2004-ben azt mondta, hogy „*korrigálja a korábban megjelent írások tévedéseit, illetve az eddig senki által nem kutatott források felhasználásával új adatokat is közöl. Itt olvashatunk először a könyvtári állomány létrehozásának korai időszakáról, [...] hogy Kracker János Lukács tridentini zsinatot ábrázoló, a könyvtár mennyezeti freskóján látható alkotásának volt előzménye.*”¹³

Dr. Verók Attila figyelmét az alapító levelezésében található adatok hiányán kívül az is elkerülte a 2013-ban napvilágot látott tanulmányban, hogy abból hiányzik a Bibliotheca parochialis et dioecesa 1885–1919, továbbá a Lycae aedificium 1890–1944, valamint néhány kivételtől eltekintve a Lycae bibliotheca nevű iratanyag 1804–1944 közötti részében található nagyszámú adat is.¹⁴ A hiányuk feletti elsiklása azért is meglepő, mert ezek a 2013-ban kiadott önálló könyvtártörténeti kötetben már megjelentek,¹⁵ amelyet éppen ő vett részletesen górcső alá,¹⁶ közvetlenül a tanulmányt is magában foglaló kötetről írt ismertetése előtt.¹⁷

Dr. Verók Attila figyelmét elkerülte az is, hogy a levéltári források adatain kívül mindkét említett munkából maradtak ki korabeli nyomtatott források adatai is. Ezek közé tartozik egyebek mellett Vahot Imre 1846-ban megjelent írásából a könyvtár nyitvatartására vonatkozó rész, Gorové László 1826-ban napvilágot látott munkájából az, amit a könyvek kölcsönzéséről ír, Kubinyi Ferenc és Vahot Imre 1854-ben kiadott kötetéből a bibliotékáról megjelentek¹⁸ stb.

Dr. Verók Attila figyelmét az is elkerülte, hogy olyan adatok is hiányoznak mindkét munkából, amelyek korabeli forrásokra épülő tanulmányokban, cikkekben láttak napvilágot. Ilyen pl. Tüskés Gábornak a *Törökországi levelekről* megjelent írása, dr. Szecskó

9 Kiss Péter: Egy kutatás tapasztalatai. Az Egri Domus Universitatis és Liceum. Szerk.: *Peterscák Tivadar*. *Agria* 2015. tél. 248–253.

10 http://www.agriafolyoirat.hu/pdf/Agria33_2015_tel.pdf

11 A levelek másolatait naptári évenként egy kötetbe kötötték. Ezeket az Egri Főegyházmegyei Levéltár őrzi.

12 Lásd mindkét könyvtártörténet irodalomjegyzékét. A szóban forgó munka Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. századi története. *Agria* XXXVII. Az egri Dobó István Vármuzeum Évkönyve. Eger, 2001. 221–253. A maga nemében ehhez hasonló jellegű esetről ír Sárközy Péter az Eszterházy Károly-emlékkönyv ismertetésében a szerzőnek abban a kötetben megjelent tanulmánya kapcsán: „*tévesnek véljük azt a feltételezést is, hogy Eszterházy Károly az elődje által Felsőtárkányban emelt Fuoriccontrasti kastélyt az ott rendezett mulatságok miatti »rossz híre« miatt bontatta volna le (Barkóczy esztergomi érseksége idején...), hiszen a szerző is említi, hogy csak 1766-ban, a püspöki palota építése miatt rendelte el a már dűledézfélben lévő kastély lebontását és az értékes építőanyagok egri felhasználását*”. Lásd: Sárközy Péter: Eszterházy Károly emlékkönyv. Irodalomtörténeti Közlemények 2004. 1. sz. 124.

13 *Löffler Erzsébet*: Kutatási eredmények az Egri Főegyházmegye gyűjteményeiben. In: Közgyűjteményi tudományos napok. II–III. Szerk.: *Ekler Péter*. Budapest, 2008. 17.

14 Mindegyiket az Egri Főegyházmegyei Levéltár őrzi.

15 Kiss Péter: A Petőfi-kézirattól az elsodort forgókupoláig. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár és épülete, a Liceum. Eger, 2013.

16 *Verók Attila* i. m. 2013. nyár.

17 A tanulmánykötettel foglalkozó írását lásd *Verók Attila* i. m. *Agria* 2013. ősz.

18 Az említett munkák a következők. *Vahot Imre*: Eger érseki város. In *Vahot Imre*: Magyarország képekben. Pest, 1846. 7. (fejezetenként újra kezdődő oldalszámozással); *Gorové László*: Eger városának története. Eger, 1876. 248. Munkája először a *Tudományos Gyűjteményben* jelent meg 1826-ban, majd változatlan szöveggel látott napvilágot könyv formájában; *Kubinyi Ferenc–Vahot Imre* (szerk.): Magyar- és Erdélyország képekben. IV. k. Pest, 1854. 47.

Károlynak Kossuth Lajos könyvtárával foglalkozó cikke, Gárdonyi Géza nyomtatásban megjelent levélváltása, amelyben véleményt nyilvánít az Egri Főegyházmegyei Könyvtárról, hogy mi olvasható a bibliotékáról az amerikai magyar nyelvű sajtóban¹⁹ stb.

A könyvtár történetéről 2019-ben megjelent munkámhoz²⁰ folytatott kutatások során nemcsak az utóbb már említettek gyarapították a bibliotéka históriájáról eddig megismerteket. A további új adatok közé tartoznak azok is, amelyek Vörösmarty Mihály tintatartójára vonatkoznak. Az eddig is tudott volt, hogy először a bibliotékában, majd az Egri Érseki Líceum Múzeumában volt látható.²¹ Az az adat viszont, amely 1866-ban jelent meg a korabeli helyi sajtóban, csak a 2019-ben kiadott könyvtártörténetben olvasható.²² E szerint „Érdekes lesz tudni, hogy Vörösmartynak azon tintatartóját, melyből a halhatatlan költő »Eger« című hőskölteményét írta, s mely jelenleg az egri lyceumi könyvtárban őriztetik”, Zádor György jogtudós, „a Vörösmarty, Bajza és Toldy által 1830. táján vitt élénk irodalmi mozgalom egykori bajnoka,” ajándékozta a bibliotékának.²³ Szintén csak az újabb kutatások során vált ismertté az is, hogy az ajándékozásra legkésőbb 1860-ban sor került. Kassai Vidor ugyanis azt írja emlékezéseiben, hogy „Gedeon bevitt Egerbe, beajánlott Kovács Ferenc egri festőnek 1860 év április hó 10-én. [...] a líceumban pedig szép freskók Maulpertsch-től stb. Nagy könyvtár, csillagda s egyéb gyűjtemény, ezek között Vörösmarty Mihály tintatartója is.”²⁴ Ezek az adatok szintén hiányoznak a 2012-ben kiadott könyvtártörténetből és a 2013-ban megjelent könyvtártörténeti tanulmányból is, ahogy a 2016-ban megjelentben sincsenek benne.²⁵

A már említett, 2015-ben megjelent cikkemben leírtak mellett ezek a fontosabb észrevételeim a 2012-ben kiadott könyvtártörténetről, és annak többségében szó szerinti rövidített változatáról, amely 2013-ban jelent meg *Az egri Domus Universitatis és Líceum* című tanulmánykötetben. dr. Verók Attilának a tanulmánykötetet ismertető cikkében az olvasható a bibliotékával foglalkozó írásról, hogy „részletesen mutatja be a Főegyházmegyei Könyvtár történetét, állományának alakulását, gyűjteményének összetételét és azt az ikonográfiai programot, amely igazán »eszterházyassá« teszi ezt a barokk gyűjteményt”.²⁶ A tények tükrében érthetetlen, hogy mi(k)nek alapján alakult ki ez a téves adatoktól és az alapvető hiányszófogatoktól egyaránt eltekintő, ezért elfogadhatatlan véleménye. Még elgondolkodtatóbb annak viszonylatában, hogy idézett írása közvetlenül a mindkét munkából hiányzó levéltári források adatait is közreadó könyv²⁷ általa írt ismertetője²⁸ után látott napvilágot. Abban a kötet hibái mellett arról is ír, hogy a könyv „számos új adatot és mindeddig

19 Ezek sorrendben a következők. *Tüskés Gábor*: Hogyan jutott a Törökországi levelek kézirata Toldy Ferencről Bartakovics Bélához Egerbe? *Irodalomtörténeti Közlemények* 2011. 4. sz. 412–428.; *Szecső Károly*: Egri adalék Kossuth Lajos turini könyvtára megvásárlásának történetéhez. *Magyar Könyvszemle* 1998. 2. sz. 157–159.; *Illyés Katalin*: Gárdonyi Géza és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára. *Magyar Könyvszemle* 1971. 1. sz. 57–58. Az amerikai magyar nyelvű sajtó az *Amerikai-Kanadai Magyar Élet* valamint a *Californiai Magyarság* című lapokra vonatkozik. A két cikk fotómásolatát lásd *Kiss Péter*: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár az ezredfordulói*. Eger, 2019. 158.

20 *Kiss Péter* i. m. 2019.

21 *Borovszky Samu* (szerk.): Heves vármegye. Budapest, 1909. 96.

22 *Kiss Péter* i. m. 2019. 153.

23 Eger (újság) 1866. augusztus 23. 285.

24 Kassai Vidor (Gyála, 1840–Vác, 1928) magyar színész, aki 1869-től két éven át Jászai Mari férje volt. Az idézett részt lásd: *Kassai Vidor emlékezései*. Budapest, 1940. 87–88.

25 *Löffler Erzsébet* i. m. 2012. és *Löffler Erzsébet* i. m. 2013.; valamint *Kiss Péter* i. m. 2016.

26 *Verók Attila* i. m. 2013. 6sz. 269.

27 *Kiss Péter* i. m. 2013.

28 *Verók Attila* i. m. 2013. nyár. 255–260.

nem ismert, illetve nem publikált forrást tartalmaz”.²⁹ Ezek közül azonban egyetlen egynek sem vette észre a hiányát *Az egri Domus Universitatis és Liceum* című kötetben olvasható könyvtártörténetben.³⁰ Ezek az adatok szintén hiányoznak a 2012-ben megjelent bibliotékatörténeti kötetből.³¹

Dr. Verók Attila írja: „a tudomány iránti mély alázat [...] állandóan arra sarkall bennünket, hogy amit csinálunk, azt a legnagyobb körültekintéssel, megbízható és bármikor ellenőrizhető módon végezzük”.³² Ezt *Az egri Domus Universitatis és Liceum* című kötetben megjelent könyvtártörténeti tanulmányról írt véleménye nem támasztja alá. Az Egri Érseki Liceumi Nyomdáról 2017-ben megjelent tanulmányáról. Abban egyebek mellett az olvasható, hogy a „Főegyházmegyei Könyvtár Michalek-hagyatékában bukkantam egy érdekes levél másolatára [...]. Eddig ez az első írásos nyoma annak, hogy a Főegyházmegyei Könyvtár kötelepéldányban részesült a nyomda termékeiből.”³³ A szerző munkájának elkészítéséhez használta a Liceum történetéről 2016-ban kiadott könyvet is,³⁴ amelynek könyvtártörténeti részében már megjelent az adat, de nem a Michalek-hagyatékából, hanem a bibliotékára vonatkozó iratanyagból. E szerint az érsek egyik 1898-ban kelt levelében úgy intézkedett, hogy „az egyházmegyei könyvtár gyarapítása érdekében ezennel elrendelem, hogy a lyceumi nyomdában sajtó alól kikerülő minden lapból, folyóiratból, füzetes vagy könyv kiadványokból egy-egy ingyenes példány a könyvtárnoknak által adassék”.³⁵ Az adatot a 2013-ban önálló kiadványként megjelent főegyházmegyei könyvtártörténet is közli,³⁶ amelyről éppen dr. Verók Attila írt részletes recenziót.³⁷

Kiss Péter

HÍREK

Bányászat, kohászat, erdészet – virtuális könyvtár. Az alábbi webcímen elérhető egy 15 000 könyvet, folyóiratcikket és egyéb kiadványt tartalmazó ingyenes és szabadon használható virtuális könyvtár, amelyben a bányászat, kohászat és erdészet magyarországi történetére vonatkozó dokumentumok találhatóak. Ezek egy katalógusként (is) szolgáló letölthető adatbázis segítségével érhetők el. Bővebb leírás az alábbi honlapon olvasható: <https://www.montanisticus.hu/>

29 Uo. 255.

30 Löffler Erzsébet i. m. 2013.

31 Löffler Erzsébet i. m. 2012.

32 Verók Attila i. m. 2013. nyár. 260.

33 Verók Attila: A Typographia Lycei Episcopalistól az Érseki Liceumi Nyomdáig. Az egri egyházi nyomdászat kétszáz éve (1755–1949). In Mízer Tamás–Nagy Andor–Verók Attila: A könyvkiadó egri Liceum. Történet és kiadványjegyzék I. Budapest–Eger, 2017. 21.

34 Mízer Tamás–Nagy Andor–Verók Attila i. m. 2017. 34. Az 53-as és 55-ös számú jegyzetben. A szóban forgó kötet Kiss Péter: Az egri érseki Liceum történetéből. Eger, 2016.

35 Kiss Péter i. m. 2016. 125. Az adatot tartalmazó iratot lásd: Egri Főegyházmegyei Levéltár. AN. Bibliotheca parochialis et dioecisana 1885–1919. rsz. 1835. irsz. 2836/1898.

36 Kiss Péter i. m. 2013. 82.

37 Verók Attila i. m. 2013. nyár. 255–260.

SORSKÉRDÉSEK

Az ausztráliai magyaroknál jártam

2018 decemberében a Sydney-i Magyar Református Egyház és Péterffy Kund erdélyi származású református lelkész meghívására Ausztráliába utazhattam. A meghívás elfogadásában befolyásolt az is, hogy egyik lányom, Zsuzska Sydney-ben volt hét hónapot a Kőrösi Csoma Sándor ösztöndíjprogramnak köszönhetően.

A légvonalban közel 16 ezer kilométer utazás Győr és Sydney között nem volt zökkenőmentes. A majd háromhetes látogatásból összesen négy nap sajnos utazással telt el. A ha-zaút gördülékenyebb volt, mint az odaút, mivel odafelé nem engedtek tovább az isztambuli átszállásnál. Ezt csak tanulságképpen mesélem el, nehogy más honfitársam is így járjon. A repülőtéren ugyanis először belekötöttek a vízumomba, majd nem fogadták el a Sydney-ből küldött repülőjegyemet, mert a nevem előtt nem tüntették fel a doktori címet, így lekésették a járatot. Sőt, még a bőröndöm is elveszett egy napra és borsos áron különbözeti jegyet kellett váltanom. Szerencsémre – a karácsonyi zsúfoltság ellenére – egy másnapi gépre azonban tudtak biztosítani helyet, így csak egy napot kellett a „félhold árnyékában” útipoggyászom nélkül eltöltenem.

A nehézségek és a hosszú repülőút után kárpótolt azonban az ott töltött tartalmas idő, és főként az ott élő magyarok vendégszeretete. Az előadások témakörei – amit ők választottak ki a honlapomról – az Ausztráliában élő magyar emberek számára, mint mondták, sok régi szép emléket idézett fel, a közös énekek könnyeket csaltak mindannyiunk szemébe. Örömmel tapasztaltam, hogy a magyar hagyományok megélése, magyarságuk megtartása

mennyire fontos az ott élők számára. Nagy öröm volt, hogy lányommal találkozhattam több hónap után és együtt ünnepelelhattük a meghitt szentestét Péterffy Kund református lelkész úr kedves és népes családja körében. A Sydney-i magyar reformátusok lelkésze minden vasárnap istentiszteletet tart Strathfield-ben és ez alatt a gyermekeket felesége, Réka magyar nyelvű foglalkozásokkal várja. A Sydney-i Magyar Református Egyház minden évben családi tábor (Kincses Tábor) is szervez a gyermekek és szülők nagy örömére.

A Sydney-ben élő magyaroknak öt néprajzi előadást tartottam a magyarság jelképeiről, a

Lanczendorfer Zsuzsanna és Péterffy Kund lelkész a sydney-i Szent Erzsébet Idős Gondozó Otthonban 2018 karácsonyán

karácsonyi, valamint az újévi és farsangi népszokásokról, és természetesen énekeket is tanítottam. Öröm volt számomra, hogy a Szent Erzsébet Idős Gondozó Otthonban szenteste délutánján a közös istentisztelet után együtt énekelhettem az ott lakókkal és örvendezhettem velük Jézus születésének. A csodás kápolnájukban pedig a győri Szűzanya kegyképe és Ilosvay Gusztáv remek egyedi korpuszos keresztje tekintett rám. Az otthonban mindenhol magyar feliratok, képek, imádságok, versek, népi motívumok díszítették a falakat. Mint megtudtam, az otthon működésének sikere Horváth Margit és Mater Klotild orsolyita nővérek negyvenévi áldozatos munkájának köszönhető. Itt minden héten tartanak magyar nyelvű misét, amelyen a lakók nagy szeretettel vesznek részt. A legtöbben magyarul beszélgetnek egymás között, és az ott élők örömmel fogadják a nekik szervezett programokat.

Megtisztelő és megható volt számomra, hogy az istentiszteletek után a templomban a magyar és a székely zászló ölelésében tartottam a magyarság jelképeiről szóló előadásomat, amit fotóimmal színesítettem. Az egyik legfelemelőbb pillanat például az volt, amikor a templomban együtt énekeltek a magyar *Himnusz*t azokkal, akik közül sokan 30 éven keresztül nem láthatták a hazájukat, szeretteiket. Nagyon jól esett, amikor azt mondták: „*Hálásak vagyunk, felidézte a gyerekkorunkat, idevarázsolta Magyarországot.*” Többnyire az idősek és középkorúak vettek részt az előadásaimon. Megtudtam, hogy a fiatalabbak kevésbé aktívak a közösségi rendezvényeken. Egy kint élő család szerint ez azért is lehet így, mert nagyon sok a vegyes házasság, ahol háttérbe szorulhat már a magyar nyelv. Mint kiderült, Sydney-ben nagyon nagy távolságok vannak, és sokan azért nem járnak az összejövetelekre, mert nagyon messze van tőlük az adott helyszín. A másik probléma az, hogy egyre több az olyan szervezet, közösség, amelyek tagjai már idősek.

A Délvidéki Magyar Szövetségben is tartottam előadást és Fekete István *Betlehem* című novelláját adtam elő, aminek nagyon örültek. A szövetség a programok mellett minden hétvégén finomabbnál-finomabb ételekkel várja az odalátogatókat. Például mi finom gulyáslevest kóstolhattunk. Az önkéntesek jelentik itt a szövetség szívéit-lelkét, ők főznek, felszolgálnak és takarítanak. Az idősebbek közül sokan eljárnak a klubba beszélgetni, természetesen magyar nyelven. Mindenki számára nyitottak, legyen bármilyen nemzetsiségű, de sajnos a fiatalabb generáció közül nagyon kevesen mennek programjaikra.

Az ottlétem során bepillantást nyerhettem a New South Wales-i Magyar Szövetség munkájába, megismerhettem az ott működő szervezeteket, képviselőiket (Fráter Olivér konzul, Magyar Iskola Sydney, Délvidéki Magyar Szövetség, Magyar Ház Szövetkezet, Magyar Művészek Baráti Köre, Sydney Magyar Kaszinó, Magyar Rádió Mozaik Sydney, Szent Erzsébet Otthon, Szent Erzsébet Karitás Társaság) és természetesen egyházaikat a Református és a Magyar Katolikus Egyházközösség tagjait. Úgy tapasztaltam, hogy identitásukat a legtöbben az egyházak, a magyar egyesületek, a cserkészcsapatok, az idősek otthona, az iskola és a közösségi programok segítségével ápolják. Volt szerencsém beszélni az ottani rádió (Magyar Rádió Mozaik Sydney) adásában a magyar népszokásokról, sőt, videóinterjút is készítettek velem az ottani élményeimről. A sydney-i magyar iskolából is jöttek az előadásokra pedagógusok, velük baráti és szakmai kapcsolat is kialakult. Harasta Emőket, a Flemington-i Magyar Iskola igazgatónőjét is megismerhettem, aki elmesélte, hogy a Sydney-i Magyar Iskolát 1975-ben alapították, ahol a gyerekek – jelenleg 57 tanulója van – megtanulhatják a magyar nyelvet és megismerkedhetnek a magyar kultúrával. Óvodás és általános iskolai osztályoknak (1–6. osztály) szombatonként vannak az óráik és a foglalkozásaik. Sőt, középiskolában is folytathatják a tanulást. Az igazgatónő azt is elmondta, hogy 2018 szeptemberében Sydney-ben rendezték meg az Ausztráliai Magyar Pedagógusok Egyesületének (AMPE) ötödik konferenciáját.

Ausztráliában, így Sydney-ben is sokféle náció, különböző vallású ember él. Péterffy Kund lelkész úrtól megtudtam, hogy a Dél Keresztje alatt a magyarok létszáma folyamatosan változik. Ausztráliában négyévente van népességfelmérés és a legfrissebb adatok szerint New South Wales államban 245 nemzet leszármazottja, 215 különféle nyelvű közösség 125-féle hitvilággal él. Az Ausztráliában élő körülbelül 80 ezres magyarság egyötöde a Sydney központú New South Wales államban telepedett le. Az első nagyobb kivándorlási hullám Nyugat-Európán keresztül érkezett Ausztráliába 1948–1950 között, nyilván a második világháború következményeként. Ezt követően az 1956-os magyarok jöttek, az 1960–70–80-as években a „politikai menekültek”, akik leginkább Jugoszláviából és Romániából érkeztek. A gazdasági célú kivándorlás pedig az 1990-es évektől jelentkezett. Az egy tömbben való letelepedés a magyarokra sajnos nem jellemző, ellentétben például a kínaiakkal, görögökkel. Kivételt jelentenek a délvidéki magyarok, akik nagy számban élnek Sydney Blacktown városrészében.

A világ legnagyobb szigetén letelepedett magyarok megérintő, szívfacsaró élettörténeteket is megosztottak velem. Találkoztam a győri Patai családdal, amelynek tagjai a hetvenes évek politikai visszáságai miatt menekültek ide. Ők azt mesélték, hogy ez a sok ezer kilométer hazájuktól fajdalommal tölti el őket, de voltak idők, amikor éppen ez mentette meg az életüket. Mint mesélték, utólag belátják, milyen jó, hogy ilyen messze kerültek hazájuktól, mert a távolság visszafogta őket attól, hogy hazajöjjenek, az pedig akkor börtönnel járt volna. Ha például Londonban élnek, nehezebben állták volna meg, hogy ne menjenek vissza, és rég nem látott családtagjaikat, szüleiket ne öleljék meg. Személyesen megismertem a szülőfalumbeli (ménfőcsanaki) Kolozsy Sándor szobrászművészt, aki többek között Wass Albert (Ménfő, Bezerédy-kastély), Mindszenty bíboros szobrát (Ménfő, katolikus templom) és három 56-os győri mártír (Halász Ödön, Máté Mária, Szabó Béla) arcképét készítette el Magyarországon.

*Lanczendorfer Zsuzsanna Sydney-ben
Kolozsy Sándor szobrászművésszel*

Azt tapasztaltam, hogy az ottani magyarok még mindig kiválóan beszélnek magyarul, és bár gyakori a vegyes házasság, szívesen adnak gyermekeiknek magyar keresztnévet, pl. Hunor, Csenge. Ereklüként őrzik és mutatják a magukkal vitt magyar nyelvű imakönyveket, szentképeket. Ahogy mesélték, nagyon örülnek, hogy láthatják a magyar nyelvű Duna TV adásait. A magyar szimbólumok fontosak számukra, így a magyar címer, a nemzeti lobogó, de a magyar szentek, a történelmi személyek, az aradi vértanúk, az 56-os mártírok tiszteletét is továbbörökítik. Minden nemzeti ünnepről megemlékeznek az iskolában és az egyházi rendezvényeken. A közösségek igyekeznek minél jobban megismerni, átadni a magyar hagyományokat, elsősorban az összejövetelek, rendezvények keretein belül (pl. a Kengugró Ausztráliai Magyar Néptáncgyűjtés táncházai, Hungaro Festival, Mikulás-nap, farsangi batyusbál). Minden hónapban van valamilyen program, amelyre nagy szeretettel várják az odalátogatókat.

Az itteni emberek alázattal végzik a munkájukat és igyekeznek megszólítani a többi itt élő magyart is, hogy csatlakozzanak hozzájuk, közösen erősítsék magyarságukat.

Betekinthessem egy kicsit az ausztrál őslakosok kultúrájába, mai megváltozott életükbe is. Óriási élmény volt, mert emlékszem, még az ELTE-n néprajz szakos hallgatóként tanultam nomád, gyűjtögető, vadászó életmódjukról, csodálatos mítoszaiokról, mágia ihlette művészetükről (kéregfestmények, sziklarajzok). Megnéztem, hogy hol lépett partra a híres Cook kapitány és legénysége és megtudtam, hogy a címerükben azért az emu és kenguru szerepel, mert ezek az állatok nem tudnak hátrafelé menni, csak előre. Láttam, hogy az őslakosok a városban alkalmi tánc- és hangszerbemutatókból egészítik ki az államtól kapott segélyüket. Megpróbáltam a didzseridu hangszerüket is megszólaltatni, megjegyzem, ezt nőnek tilos volt régen. Folklóresten megismerkedhettem a bennszülöttek táncaival, dallamaikkal – amelyeket videón lányom rögzített is – és néhány használati eszközükkel (tűzfűró, bumeráng). Archaikus táncokat is megtekinthessem, ami duplán izgalmas volt, mert régen tanítottam néptáncot is.

A szabadidőmben sok élményt éltem át. A kedves vendéglátó családoknak és lányomnak köszönhetően gyönyörű helyekre jutottam el. Jártunk esőerdőben, arborétumban, óceánáriumban, korallszigeteken, sőt, egykori börtönszigeteken is. Megismerhettem Sydney felhőkarcolóit, a híres Operaházat, műemlékeit és az ottani karácsonyi díszítést, amely merőben eltér az általunk megszokott színektől és formáktól. Az ott élő magyarok elmondták, hogy számukra egy dolog megszokhatatlan: 30–40 fokban ünnepelni a karácsonyt, és az újévet.

Ausztrália jóléti államnak számít, ebből adódóan a szociális ellátás kiemelkedő színvonalú, azonban sajnálatos módon, mint az ott élőkől megtudtam, nagyon magas a drog- és alkoholfogyasztók száma, gyakori az öngyilkosság, sok helyen láttam, főleg meredek sziklák mentén táblát, amely a lelki segélyszolgálat hívószámát ajánlotta. Jó benyomást keltett bennem, hogy az emberek békében élnek, annak ellenére, hogy sok náció, vallás él egymás mellett, mindig mosolyognak és segítőkészek. Egykori olvasmányaimból felidéződtek Cook kapitány szavai, aki a bennszülöttekre azt mondta, hogy *„sokkal boldogabbak, mint mi európaiak”*.

Az ausztrálokról megtudtam, hogy nagy természetvédők. Ausztrália növény- és állatvilága az egyik legkülönlegesebb a Földön, és engem is elvarázsolt. A Kék hegyek, az esőerdők állat- és növényvilága merőben eltér más kontinensétől. A növényeket általában felfedezők után nevezték el, érdekesség, hogy sok fájuk nem levél-, hanem kéreghullató. Szeretek fotózni, és ott bármerre néztem, minden lencsevégre kívánczolt. Sok a különleges madár, és eszembe ötlött az általam nagyon tisztelt polihisztor, Herman Ottó, és az, hogy sok kutatási témát talált volna itt, gondolva Ausztrália pók- és madárfaunájára. Például a kakaduról azt mesélték, hogy nem szabad etetni, mert megszokja, és ha elutaznak, és addig nem etetik, akkor cserébe „nekiesik” a háznak erős csőrével, és óriási károkat okoz. Először nem értettem, hajnalban kinek van olyan jókedve, hogy kacagjon órákon át, de aztán megtudtam, hogy a kookaburra, a kacagójancsi, adja ezt a vidám hangot. A kazuár pedig olyan kinézetű hatalmas madár, mintha a „*kőkorszaki szaki*” filmből maradt volna itt. Fotóztam városban „kukázó” ibis-t, költéskor emberre támadó magpie-t, pókokat, hatalmas gyíkot, amely kék nyelvvel fenyegetőzött. Nemesyszer fordult elő, hogy néhány centire volt tőlem valami mérges állat, például egy pók, vagy medúza. Érdekesség az is, hogy azok az állatok is tudnak veszélyessé válni, amelyek a könyvekben és az interneten nagyon aranyosnak tűnnek. Így például a kacsacsőrű emlősről kevesen tudják, hogy a hátsó lábán méregtüske van. A koalák pedig azért ilyen barátságosak, mert az eukaliptuszt rágcsálják, amitől nyugodtak lesznek.

Európaiként érdekes volt számomra a gasztronómia is. Ételeik nem igazán a magyar ízlést követik, leginkább a brit konyhához hasonlítható (így például fish and chips, húsos pite). Különleges ételnek számít azonban a kengurusteak, ami nagyon ízlett, és hasonlít a marhahúshoz. A krokodilból viszont csak egy falatot bírtam lenyelni. Az ételeket egyébként ugyanúgy sokféleség jellemzi, mint az ott élő embereket. Minden náció ugyanis hozta a sajátját (brit, olasz, kínai, tai, görög ételek). Sydney-ben voltam magyar étteremben is, ahol a történelmi nagyjaink, tudósaink, hírességeink, sportolóink (Puskás Öcsitől Hosszú Katinkáig) képei mellett finom hazai ízekre és baráti fogadtatásra leptünk.

Ausztrália tényleg a „leg”-ek kontinense, ahogy mondják (pl. a legszárazabb, legöregebb, leglaposabb kontinens, legnagyobb sziget, legutoljára felfedezett), de a legnagyobb dolog az ottani magyarok hazaszeretete és az anyaországbeli emberek szeretetteljes fogadása. Köszönet, hogy szinte családtagként lehettem ott, és rengeteg csodálatos élménnyel térhettem haza. Nagy öröm volt az is, hogy részese lehettem a külhoni magyarok karácsonyi és újévi ünnepnapjainak és betekintést nyerhettem hétköznapjaikba is. Örömmel tapasztaltam, hogy a kinti magyarok mennyire szeretnek, és tudnak is énekelni, akár egyházi énekekről, akár népdalról legyen szó. Ami azért különösen fontos, mert az éneklés, a népdalok nagy segítséget jelentenek az identitás megőrzésében, a szülőföldhöz kötődő emlékek felidézésében. Ahogy Sütő András írta: „*Addig él egy nép, amíg messzire hallatszik, hogy énekel.*” Sydney-ben a karácsonyi ünnepek alatt – hál’ istennek! – messzire hallatszott!

Lancendorfer Zsuzsanna

HÍREK

Budapest ostromának emlékeit keresik. Az 1944–45-ös ostrom és kitörés idején írt vagy az arról az időről szóló emlékeket, naplókat, visszaemlékezéseket keres a Budapest Ostroma Kutatócsoport. Minden egyes adat vagy emlékfoszlány értékes, hisz sokat árnyalhat az egész ostrom történetén. A kutatók azok jelentkezését várják, akik 1944 telén, 1945 tavaszán a fővárosban éltek, és vannak személyes emlékeik az eseményről, illetve naplók, visszaemlékezések másolatait várják, amelyeket a családtagjaik rögzítettek az ostromról. Jelentkezni az info@budapest-ostroma.hu e-mail-címen vagy az Erődítés Történelmi Egyesület 1113 Budapest, Karolina út 67. postai címen lehet.

*

Székely történelmi eposz hangoskönyv formájában. Deák-Sárosi László az 1603-as brassói csatát és annak körülményeit dolgozta fel verses formában. A mű felvázolja az egyetlen székely származású erdélyi fejedelem portróját, és átélhetően idézi meg a kor bizonyult katonai-politikai viszonyait. A sorsdöntő csata ugyan elveszett, de utána az erdélyi egység megerősödött, a pozitív és negatív tapasztalatok révén pedig megújult a székely önrendelkezés tudata és ügye is. A kiséposzt neves színészek szólamatadják meg Dóczy Péter rendezésében, illetve Fábri Géza zenei szerkesztésében és énekmondói közreműködésével. A *Nyolcágú csillag – Székely Mózes és a brassói csata* című CD bemutatója a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban lesz 2020. március 10-én, A Székely Szabadság napján, 18 órától. A harmadik ének meghallgatható a Káfé Főnixben: <https://ujkafe.website/?p=87053>

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

Ahol az irodalom, a művészet és a történelem találkozik

Közösségi szemlélet a sümegi Kisfaludy-házban

A Sümeg központjában közel 60 éve működő intézményünk Kisfaludy Sándor,¹ a XIX. század egyik meghatározó költőjének szülőháza. Küldetésünk a költő és a Kisfaludy család emlékének ápolása, Sümeg város és környéke neves szülőiteinek, városunk történelmének, hagyományainak bemutatása, a kulturális örökség megőrzése, ezek minél szélesebb körű népszerűsítése és a helyi identitás erősítése. Ezt a célt szolgálják állandó és időszakos kiállításaink, szakmai programjaink, rendezvényeink, közösségi szemléletünk és múzeumpedagógiai tevékenységünk is.

Emlékházunk² 2016 óta egy újfajta, közösségközpontú szemlélettel működik, melynek az a célja, hogy megtaláljuk a helyünket városunk intézményi környezetében, erősebbre fűzzük a szálakat a településen élőkkel, civil szervezetekkel, oktatási intézményekkel.

Kis múzeumként nagyon fontosnak tartottuk és tartjuk a közösséggel való erős együttműködések kialakítását, építését, hiszen partnerünk a közönségünk és közösségünk egyaránt. Hisszük, akkor leszünk az élő, értéket közvetítő, a XXI. századi elvárásoknak megfelelő irodalmi emlékhely, ha a közösségeinket elérjük, közösen gondolkozunk, küldetésünket a lakosok, civil szervezetek, intézmények, diákok magukénak érzik, szívesen együttműködnek velünk, aktívan bekapcsolódnak a kulturális turizmusba, közösségi szintérenként működünk és a közoktatás részévé válunk. Ezt az utat választottuk négy éve.

Első lépésként aktívan bekapcsolódtunk a városi rendezvényekbe, annak érdekében, hogy a Kisfaludy család emlékét és a gyűjteményeinket közelebb hozzassuk a látogatóink számára. A városi rendezvények alkalmával Művészetek udvarává váltunk, ahol térségi kézművesek tartottak bemutatókat, játszóházat.

Azzal, hogy „megnyitottuk” a kapunkat, elindult a közös(ségi) gondolkozás. Az utóbbi években Sümeg lakossága újra felfedezte az Emlékházat. Aktív közösségi élet költözött az ódon falak közé, életre kelt az udvar. Óvodások, iskolások, fiatalok, szülők, civil szervezetek, turisták szívesen betérnek az állandó gyűjteményeket, időszakos kiállításokat, színvonalas programokat megtekinteni, rendezvényeken vagy rendezvényötletek kitalálásában aktívan részt venni. Ezzel a döntésünkkel az emlékház a város egyik fontos közösségi színterévé vált, amire nagyon büszkék vagyunk.

Idén, a Múzeumok Majálisa rendezvényen *Közösségi Múzeum* elismerésben részesültünk. Az elismerést 16 muzeális intézmény kapta meg a Nemzeti Múzeumban rendezett átadási ünnepségen. A *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás* című projekt³ keretében a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ

1 Sümeg, 1772. szeptember 27.–Sümeg, 1844. október 28.

2 <http://www.mire.hu/hu/museums/116>

3 <https://cselekvokozossegek.hu/rolunk/a-projektrol/>

kezdeményezése alapján az elismerést azon muzeális intézményeknek ítélik oda, amelyek közösségi részvételi alapon működnek, vagy letették a társadalmiasítás⁴ alapjait, bevonják munkájukba a helyi lakosságot, a civil szervezeteket, egyéb partnereket.

Az elismerést annak köszönhetjük, hogy három éve folyamatosan szervezünk – sok esetben alulról jövő kezdeményezések alapján⁵ – települési értékeket bemutató időszaki kiállításokat, szakmai előadásokat, múzeumi estétet, koncerteket, civil fórumokat, gasztronómiai programokat, versünnepet, múzeumpedagógiai foglalkozásokat, családi játszótárszínházakat, közösségi fotópályázatokat.

Számos együttműködésen alapuló pályázati programban veszünk részt. Projektjeinkben kiemelt szerepet kap a települési értékek bemutatása, a helyi identitás erősítése, a családok, fiatalok és civil szervezetek bevonása. Örömmel fogadunk diákokat a közösségi szolgálat idejére vagy diákmunkára, akik szívesen visszatérnek hozzánk önkéntesként is. Aktívan részt veszünk a Sümeg Értéktár Bizottság munkájában, a *Közösségek hete* rendezvénysorozat fő szervezői, a *Helyi identitás és kohézió erősítése a Sümegi járásban* című projekt koordinátorai vagyunk.

Célunk, hogy a Kisfaludy Emlékház mint színvonalas irodalmi tudásbázis, turisztikai attrakció és közösségi tér legyen pozicionálva Sümeg város kulturális intézményeinek rendszerében, együttműködve a települési és térségi civil szervezetekkel, intézményekkel és lakosokkal.

Rövid és hosszú távú, egymásra épülő fejlesztési koncepcióval rendelkezünk. Ez a koncepció meghatározza az infrastrukturális és az állandó kiállításokhoz kapcsolódó tartalmi és eszközbeszerzési fejlesztéseinket. Minden programot szorosan átsző a közösségi szemlélet.

2017-ben pályázati támogatással megfogalmaztunk egy új állandó kiállítási koncepciót, melynek célja Kisfaludy Sándor tárgyi és szellemi örökségének széles körű bemutatásához állandó, interaktivitást is használó kiállító terek megvalósítása.

A megújuló kiállításunk címe: *Kisfaludy megszólal – egy romantikus életút érzelmi kottája*. Ez a koncepció képezi az alapját a fejlesztéseinknek három évre ütemezve.

Idén kialakítottuk a Himfy⁶ Pontot, egy közösségi bázist. Az együttműködésen alapuló projektünk célja a fiatalok helyben tartása, szemléletformálása, művészeti nevelése és a civil szervezetek bevonása. A projekttel lehetőségünk nyílik gyűjteményeinket interaktív módon bemutatni, iskolaidőben lehetőséget nyújtani kihelyezett órák, foglalkozások, programok megtartására, iskolaidőn kívül a szabadidő hasznos eltöltésére vagy egy kellemes közösségi beszélgetésnek is helyet biztosítani. További pályázat révén megújul az elektromos hálózat, és a szociális blokk, állagmegóvási munkákat végzünk a tetőn és természetesen az állandó kiállítás interaktív eszköz- és tartalmi fejlesztései is folyamatban vannak.

Miért is fontos számunkra a Kisfaludy-kultusz építése?

4 A társadalmiasítás a közösségfejlesztés eredményeinek fontos mutatója. A társadalmiasítás és a közösségfejlesztés párhuzamos folyamatai egymást erősítik, illetve generálják. A közösségfejlesztés folyamatainak, pl. a közösségi részvételen alapuló tervezés és döntéshozás folyamatainak sikerességét jól mutatja a társadalmiasítás elért szintje. <https://cskwiki.hu/tarsadalmiasitas/>

5 Néhány közösségi kezdeményezés alapján szervezett program: csipekiállítás, *50 éves a Belgyógyászat* kiállítás, közösségi fotókiállítások, térségi betlehemkiállítások, *Értékeink* kiállítássorozat, *Mézeskalács mustra*, húsvéti közös tojásfadíszítés, *Civilek az emlékházban* rendezvénysorozat, *Himfy versünnepe*, *Levendula Alkotóműhely – Családi napok, Kóstold meg a Vidék ízeit – helyi termék tízórai az Aktív Nagykkel, Művészpiknik*.

6 Kisfaludy írói álneve.

Sümege városa egy gyönyörű pannon település az idealizált, Jókai-féle Tempe-völgyben.⁷ A magyar romantika egyik legolvasottabb írója szerint Sümege a „*legregényesebb fekvésű*” városka, mely a Csobánc, a Tátika, Rezi és Somló várainak, völgyeinek és regéinek költőjét, Himfyt, a szerelmi lírájáról ismert poétát, Kisfaludy Sándort adta nekünk. Kisfaludy Sümege híres szülőtte, élete és költészete átszövi városunk identitását. Intézmények, rendezvények viselik nevét.

Kisfaludy Sándor több nyelven beszélő, rajzolni és hegedülni tudó, világlátott testőr katona, korának Don Juanja volt egy személyben. Született polihisztor, aki huszonkilenc évesen berobbant az irodalomba verseskötetével, a Himfy álnéven írt, a *Himfy szerelmei* – *A kesergő szerelem* című művével. Fiatalon hagyta el otthonát, bejárta Európát, majd a napóleoni háborúk után tért vissza Sümege felelőségével, Szegedy Rózával, akivel nagy boldogságban élt több mint 30 évig.

Kisfaludy Sándor aktív szerepet vállalt a magyar nyelv jogállásáért harcolók soraiban, s bár több európai nyelven beszélt, irodalmi munkássága az anyanyelv ápolását szolgálta. Egy olyan időszakban, amikor az állam nyelve a német, az egyházé a latin, Kisfaludy magyarul írta remekait.

Az 1820-as évektől egyre intenzívebben dolgozott a magyar közművelődés érdekében. Részt vállalt az első magyar nyelvű irodalmi lap, az *Auróra*⁸ elindításában, neki köszönhető a Dunántúl első kőszínházának⁹ megnyitása Balatonfüreden.

A Kisfaludy Sándor-émlékiállítás egy részlete

7 Jókai Mór *A magyar Tempe-völgy* című útleírásában a Balaton-felvidéket – Keszthely, Sümege, Badacsony, Balatonfüred – a görög Tempe-völgyhöz, a múzsák mitológiai otthonához hasonlította.

8 *Aurora* – Hazai Almanach 1822–1837.

9 http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Az_egykori_k%C5%91sz%C3%ADnh%C3%A1z

Az emlékkiállításban kéziratai mellett itt őrizzük személyes tárgyait, íróasztalát, kártyáit, utazóládáját, testőrsipkáját, katonai térképét, pipaszurkálóját, nagyítóját, aranymérlegét, háztartási naplóját, szerelme elefántcsontra festett akvarell arcképét. Izgalmas tárgyunk a misztikus Lavater-féle koponya, amelyet 2018 óta egy 3D-bemutató keretében ismerhetnek meg közelebbről. A legenda szerint Kisfaludy maga hozta haza Svájcból az ikonikus tárgyat, melyre a névadó orvos saját kezűleg rajzolta a fel a különböző hajlamok és érzékek helyét. Az emlékkiállításban kapott helyet felesége, Róza és testvére, Kisfaludy Károly költő néhány személyes tárgya is.

Az irodalomtörténeti tárlaton kívül a Városi Múzeum egyéb kiállításai is itt kaptak helyet: a Darnay Kálmán-emlékkiállítás, a Sass-Brunner festőcsalád képei, a fazekasgyűjtemény, az iparművészeti kiállítás, valamint, az egyház- és várostörténet egyéb helyi emlékei, illetve Horváth Márton üvegművész életmű-kiállítása is.

Térjenek be hozzánk, ismerjék meg a reformkori költő izgalmas életét és városunk értékeit! Látogatóinkat sok szeretettel várjuk, keddtől szombatig, 9 órától 16 óráig. Elérhetőségeink: <http://sumegmk.hu/kisfaludyemlekhaz>; <https://www.facebook.com/KisfaludyEmlekhaz/>; cím: 8330 Sümeg, Kisfaludy tér 2.; telefon: +36-70-4664036; e-mail: kisfaludyemlekhaz@gmail.com

Oszkai Réka

HÍREK

A határon túli magyar örökséget bemutató sorozat a Kossuth Rádióban. *Hiszek egy hazában* címmel a határon túli magyar örökséget, a magyar kultúra évezredes értékeit, a külhoni magyarság szellemi és anyagi alkotásait bemutató új, 200 részes sorozat indul a Kossuth Rádióban – jelentette be a kiemelkedő nemzeti értékek felügyeletéért felelős miniszteri biztos 2020. január 12-én Budapesten, sajtótájékoztatón. V. Németh Zsolt közölte, az Agrárminisztérium és a Hungarikum Bizottság támogatásával megvalósuló sorozat apropója, hogy 2020-at az Országgyűlés a nemzeti összetartozás évének nyilvánította, emlékezve a trianoni békediktátum 100. évfordulójára. Egyúttal hozzátette: lehetőség kínálkozik arra, hogy a 2010-ben megkezdett határokon átvéelő nemzetegyesítés eredményeit is megmutassák, a *Hiszek egy hazában* című sorozat pedig ebbe illeszkedik. Az új műsor kifejezetten az elcsatolt nemzetrészek magyarságának értékeit mutatja be; azt, hogy Kárpátalja, Erdély, a horvátországi magyarság, a Muravidék, az Órvidék és a Felvidék mivel gazdagította az egyetemes magyar kultúrát – mondta. A Kossuth Rádió *Jó reggelt, Magyarország!* című műsorában, a félhetes hírek előtt elhangzó kétperces műsorrészekből sajátos magyar életmód, életforma is körvonalazódik, amelynek megvédését, megóvását a Hungarikum Bizottság és az agrártárca is feladatának tekinti – közölte a kormánypárti politikus. (MTI, 2020. jan. 13.)

TERMÉS

A Palásti Szent György Plébánia egyházi közigazgatásának története II.*

A TATÁRJÁRÁS, 1241–1242

IV. Béla (1235–1270) idejére esik a mongoláradat, amely 1241/42-ben érte el hazánkat.¹ Az ekkorra már megszilárduló vallási és társadalmi életet végpusztulással fenyegetette a tatár veszedelem. Vidékünket is elérte és hatalmas pusztítást végzett, amiről az egyházi élet elköpárosított múltja tanúskodik leginkább. A mohi csatában a magyar egyház és állam súlyos sebet kapott. Mátyás esztergomi érsek, a hadvezér Csák Ugrin kalocsai érsek, a győri, az erdélyi, a nyitrai püspök a magyar sereg jelentős részével elpusztult az egyenlőtlen küzdelemben.² A mohi vereség után az ellenség előzönlötte az országot,³ a templomokat felgyújtotta, a papságot lemészárolta, úgyhogy amikor a következő évben kitakarodott hazánkból, a legfőbb feladat a rommá vált ország fizikai és lelki újjáépítése volt. IV. Béla kislányának, Margitnak gyermekként való felajánlása történelmi példa maradt nemzetünk számára.⁴ A magyar művelődésben, írásbeliségben, jogi életben a hiteleshelyek⁵ (azaz a magán felek kérésére saját testületi hitelességükkel és pecsétjük alatt okleveleket adó káptalanok és királyi kolostorok) jelentős szerepet töltek be.⁶

Gyér forrásanyagunk van e korból Palást egykori plébánosai tekintetében, de bizonyára volt felelős lelkipásztoruk. 1418-ban név nélkül tesz említést a középkori leírás⁷ a palásti plébánosról, majd 1505-ben bizonyos Istvánt említ az írás.⁸

A TÖRÖK HÓDOLTSÁG EMLÉKEI, 1552–1593 ÉS 1608–1685

Hadtörténeti szempontból sorsfordító dátum volt 1453. május 29-e – Konstantinápoly esete –, Isztambul ágyúdörgéssel véget ért elfoglalása. Az ostrom 1453. április 6-án kezdődött. A korabeli beszámolók szerint este nem volt tűzijáték, csak meghitt borozgatás és dalolászás. De ennek akkor Európában még nem volt hatása, mint a tatárjárás idején, ahogy azt az alábbiakban látjuk, mert a törökök 150 évig itt maradtak.

* A cikk I. részét lásd: Honismeret 2019. 5. sz. 83–87. A szerk.

1 Szántó I. 401.

2 *Balics* MET II/1. 318–319.; *Lexikon* I. 560.; *Magyar kronológia* I. 148.

3 <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/magyar-tortenelmi-terkeptar/a-tatarjaras-1241-1242/a-tatarjaras-1241-1242-kronologia-2>

4 Esztergom és Vidéke. 1944. 11. sz. 4.; Árpád-házi Szent Margit szentté avatási bullája. *Maxima inter munera*. Budapest, 1944. 18, 21.

5 *Lexikon* IV. 870.

6 Uo. 870.; *Szántó Konrád: A katolikus egyház története*. I. Ecclesia, Budapest, 1987. 396–398.

7 *Bakács* i. m. 170.

8 Uo. 170.

A *közösségi emlékezet*. Az 1552. augusztus 10–11-én a törökkel⁹ csatázó csapat a templom kerítése mögé és a palásti templomba menekült, melyet erre a törökök tüzes nyilakkal felgyújtottak. 1552. augusztus 11-én ért véget a kétnapos palásti ütközet, melynek során Teuffel Erasmus győri főkapitány serege döntő vereséget szenvedett Ali budai pasa hadaitól.¹⁰

A csata után a palástiak hozzáfogtak templomuk újjáépítéséhez, s hogy a portyázó törökök ne ide kössék be lovaikat, és ne zavarják az istentiszteleteket, rendszeresen sarcot fizettek,¹¹ pl. 1625-ben 300 forintot. A község 1552–1593 és 1608–1685 között török uralom alatt volt.

Most is őrzi a falu népe a palásti bírót, Koncz Ambrus történetét mint a „*közösségi önfeláldozás dicső példáját*”: egyszer egy harácsoló török holttestét találták meg a falu határában. A kádi megparancsolta a palásti bírónak, hogy adja ki a gyilkost, ellenkező esetben vállalniuk kell a megtizedelést. Koncz Ambrus akkor a falu iránti szeretetéből magára vállalta a gyilkosságot, és az azért járó büntetést, a karóba húzást. A régi öregek szerint a bírónak a kivégzés után fehér lett a haja, mint a galamb. Ezt isteni csodának vélték, bizonyítékul arra, hogy a bírót ártatlanul halt meg.

Tárgyi emlékek. A középkori okmányok mellett segítségünkre vannak a mindmáig hársányan kiáltó kövek is: „... *ha ezek elhallgatnak, a kövek fognak megszólalni*”. (Lk 19,40)

A Kőlyuk a török hódoltság katonai közigazgatásának emléke. E magaslati helyről a szolgálatos katonai őrszem a falu mozgását tartotta szemmel. Legnagyobb valószínűséggel a fizetni nem tudó jövevény palásti jobbágyokkal vésették ki a törökök robotmunkaként ezt a sziklába vájt szobányi nagyságú őrhelyet.

Emléktáblával ellátott kápolna őrzi az Ipolyság–Palást közötti út mellett az esemény emlékét a Dal-rét felé menet, amit a szemközti emlékparkból szemlélnek az arra járók.

A szomszéd község első temploma a Kotyinka-völgyben, a régi Födémes helyén állt. Temploma a török pusztítás következtében a faluval együtt megsemmisült maradék népe elmenekült. Az akkori épületből mára csak egy falmaradvány látszik, amelyet Pusztatemplom néven tartunk nyilván. Ez a templomrom őrzi az eredeti, elpusztított falu emlékét. Templomának védőszentje Szent Mihály főangyal. A falu népe a veszedelem idején a temploma előtt gyülekezett össze, ahol a falu bírása után litániaszerűen ismételte: „*Ne félj, ne félj, Szent Mihály, Födémes még talpon áll.*”

Csak reménykedhetünk, hogy a pápai levéltárban intenzív kutatást végző történészek az egykori levelezésekből rekonstruálni tudják a középkorban elpusztult iratok egy részét, jóllehet több is veszett Mohácsnál.

PALÁST A TÖRÖK HÓDOLTSÁG UTÁN

Palásthy Pál¹² egy 1697-es egyházlátogatási jegyzőkönyvre hivatkozik, az esztergomi káptalan 1397-ből származó iratára, amely szerint terméskőből falazott templomának kápolnája és tornya van, kívül-bévil fehérre meszelve, döngölt kavicstalaja, mennyezetére különféle képek festve. Két kőoltára van. A nagyobbik régi alkotás a keresztre feszített képével és két

9 <http://www.korkep.sk/cikkek/mindennapjaink/2017/07/12/a-palasti-csata-465-ik-evfordulojara-emlekek-kepek>

10 A török haderő, mintegy 12 ezer fő, Ali pasa vezetésével a Korpona-patak völgyén át folytatta előrenyomulását a bányavárosok felé. Paláston a Korpona patak szűk völgyében ütközött meg a török haddal. Teuffel nem bizonyította hadvezéri képességeit, és a császári seregek kétnapos harc után vereséget szenvedtek. A palásti csatában Sbardellatti Ágoston váci püspök a kísérető csapatok (élelmezés, szanitéciszolgálat) parancsnokaként veszítette életét. Ő volt az utolsó magyar főpap, aki karddal a kezében vezért el hazájáért.

11 Felsőpalást.

12 *Beke* i. m. 557.; *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*. IV. Budapest, 2008. 61–32.; Uo. V. 45–74.

apostollal. A másik oltára a sekrestyében található, amelyet kápolnának is használnak.¹³ „A templom épülete első szemléletre kétszeres építésűnek mutatja magát: a sekrestye és a szentély régi román stílusban felépítve, ami a templom hajójától egészen elüt. A templomhajót már gót stílusúra építették”¹⁴ E régi templom a XIII. században román, de a XIV–XVI. században már gót stílusú épület volt. A templom rajzát Lázár¹⁵ térképén találjuk 1528-ban.

PALÁSTI PLÉBÁNOSOK

Paláston a hódoltság után az alábbi plébánosok¹⁶ tevékenykedtek.

Palotay Ábrahám,¹⁷ 1630. Palásti plébánosként ugyanazon év október 4–5-én részt vett Nagyszombatban a Pázmány Péter érsek által összehívott zsinaton.¹⁸

Zvoncsánszky János,¹⁹ 1647. A pap nélkül maradt helységekben a hívek lelki igényeinek kiszolgálására jött létre a hódoltsági katolikus élet jellegzetes intézménye a licenciátus.²⁰ Az intézmény mellett licenciátusnak nevezték azokat a világi férfiakat is, akik kereszteltek, prédikáltak, könyörgéseket mondtak, a híveket keresztény oktatásban részesítették, eskettek, temettek, haldoklók mellett imádkoztak, sőt, nemritkán még gyóntattak, szenteletlen ostyával áldoztattak is. Ez utóbbi két funkciót mindenképpen az egyház tudta és akarata ellenére végezték. Mivel a sok zaklatás és az igen szűkös anyagi helyzet miatt egyházmegyes pap alig vállalkozott a hódoltsági szolgálatra, az egyház elfogadta őket mint a hívek vallási életének nélkülözhetetlen táplálóit és ápolóit.²¹

Cseklészy János,²² 1671–1674. 1671. április 12-én nevezték ki palásti plébánosnak, ahol 1675. március 31-éig tevékenykedett, ekkor pedig Libetbányára került, ahol 1677-ben elhunyt.

Ozbelicz Péter,²³ 1674. június 21-én nevezték ki palásti plébánosnak, ahonnan Horvátgurabra, innét pedig 1689 áprilisában Gimes, Lédec és Fenyőkosztolányra, később pedig Báonyba került, ahol 1701-ig tevékenykedett.

Buda felszabadítása után a következő plébánosok tevékenykedtek.

Joklovics György,²⁴ 1695–1732. Kénytelen volt eljárni azok ellen, akik az egyházi látogatástól vonakodtak, ugyanis ő kezdte el az egyházi anyakönyvezést 1709-ben, amihez elengedhetetlen volt a családok látogatása. 1732-ig tevékenykedett Paláston, és az anyakönyv szerint itt is halt meg 1737. október 30-án, 38 évesen,²⁵ amit más forrás is megerősít.²⁶

13 *Némethy* i. m. 212.

14 *Palásthy Pál*: A Palásthyak. Budapest, 1890–1891. XXVIII.

15 *Tabula Hungariae Lazarus* (1528). A magyar származású Lázár (Lazarus) Deák (?–1526?) térképe hazánk legrégebbi részletes országtérképe. Hadászati célból készült, még a török hódoltság előtti időben (1514 körül). Lázár kéziratos térképét halála után barátja, Georg Tannstetter (Collimitius) bécsi professzor egészítette ki. Cuspinianus, a kiváló humanista és udvari történész javította át, és rendezte sajtó alá. Peter Apianus metszette fába és nyomtatta ki Ingolstadtban 1528-ban. A különleges és elsőként e műnél alkalmazott nyomtatási eljárás miatt 2007. június 19-én a „szellemi világörökség” (Memory of the World) része lett.

16 *Némethy* 212.

17 *Némethy* 838.; *Szántó Konrád*: A katolikus egyház története. III. Ecclesia, Budapest, 699–701.

18 *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*. IV. Budapest, 2008. 21–30.; *Szántó Konrád*: A katolikus egyház története III. Ecclesia, Budapest, 1983. 699.

19 *Némethy* i. m. 1048.

20 *Szántó Konrád*: A katolikus egyház története. II. Ecclesia, Budapest, 1983. 167–168.; *Lexikon* VII. 850.

21 *Takács Ince*: Szent Ferenc Rendje. Budapest, 1937. 178–182.

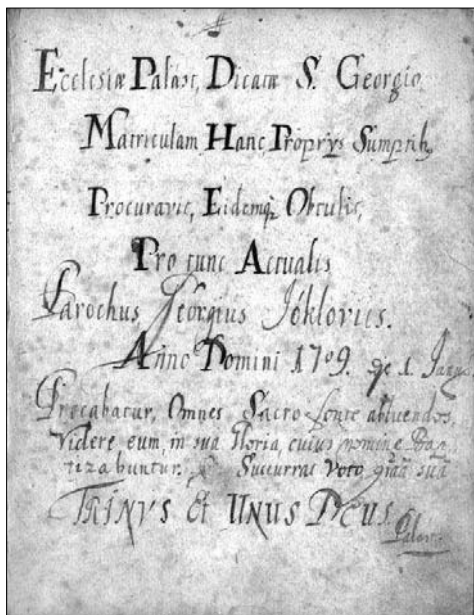
22 *Némethy* i. m. 527.

23 *Némethy* i. m. 834.

24 Uo. 665.

25 <http://www.pht.eoldal.hu/fenykepek/1709-es-anyakonyv--palast/1709-es-anyakonyv--palast/az-1709-es-anyakonyv-1746-ban-kapolnaavatas-a-kastelyban.-.html>

26 *Palásthy Pál*: A Palásthyak. III. Budapest, 1890–1891. 282.

Az anyakönyvezés kezdete Paláston

július 18-án pesti káplán lett, ahonnan 1750. július 8-án került Palástra plébánosnak. Innen 1752. március 4-én Lévára került, ahol 1772. szeptember 12-én leégett a templom, valamint 444 ház. Esperesi kinevezése után Kasza Ferenc³² diószegi esperest váltotta 1777. december 20-án, az itteni tevékenysége mellett békeközvetítői szerepet is vállalt, ám a jövedelem hiánya és egyéb nehézségek miatt lemondott, és 1784-ben Nagyszombatba vonult vissza magának élve. 1778. október 29-én hunyt el.

Dobronay István,³³ 1752–1758. 1741. május 6-án nevezték ki sóshartyáni káplánnak, majd 1742. január 20-án a gömörmegyei Bást plébánosának. Innét került még ugyanazon év április 30-án Alsóváradra, 1746. február 1-jén pedig Felsőtúrra, ahol Kellio Ádám³⁴ alapítványa után 1000 forintnyi adósságot talált. Ennek törlesztése után végül 1752. március 22-én ment Palástra, ahol 1758. május 10-én hunyt el.

Szóják János,³⁵ 1758–1764. A Gömör megyei Henckó szülötte. 1743. október 27-én lett a budai általános szeminárium növendéke. 1749. szeptember 2-án káplán Léván, 1752. január 12-én Galántára került, majd március 22-én felsőtúri beiktatott plébános lett, innét pedig

27 Némethy i. m. 604. A Palásthly-kastély építésének kezdetét (1736) palásti plébánosként érte meg.

28 Némethy i. m. 1002.

29 *Jordánszky Elek*: Magyar Országban 's az ahoz tartozó Részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása. Posenban, 1836. 20–24.

30 *Hegedűs András-Tóth Krisztina*: Egyházlátogatási jegyzőkönyvek 9. Esztergomi főegyházmegye. II. Esztergom, 2000. 132.; <http://www.pht.eoldal.hu/fenykepek/1709-es-anyakonyv--palast/1709-es-anyakonyv--palast/az-1709-es-anyakonyv-1746-ban-kapolnaavatas-a-kastelyban.html>

31 Némethy i. m. 612.

32 Uo. 677.

33 Uo. 545.

34 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/hatodik-kotet-4391/kellio-csalad-sovari-48F8/>

35 Némethy i. m. 970.

Gyurcsányi András,²⁷ 1732–1750. Rajeci nemes volt Trencsén vármegyéből. A Szent Istvánról elnevezett papnevelde növendékeként 1722-ben *bakkalaureátusi* fokozatot szerzett. 1725. október 25-én salgótarjáni plébánosnak nevezték ki, innét 1731. február 22-én Szécsénykére került. Még abban az évben vizitációt végzett nála Ujvendéghe János²⁸ kanonok, majd innét 1732. november 5-én Palástra került plébánosnak, ahol a kerületi esperesi kitüntetés érte őt. Nevéhez fűződik a kastély kápolnájának megáldása 1746. november 23-án. A Palásthly-kúriában Sasvári Szűz Mária²⁹ tiszteletére szentelt magánkápolna van.³⁰ Papi tevékenységet 1750-ig végzett, majd 1751. szeptember 17-én elvonult a nagyszombati Szent Imre Szemináriumba, ahol 1754. február 18-án hunyt el.

Harmat Márton,³¹ 1750–1752. Érsekújvári születésű, a Szent Istvánról nevezett szemináriumban 1742-ben *bakkalaureátusi* fokozatot szerzett, majd 1743-ban filozófiai mesteri fokozatot. A teológiai tanulmányai negyedik évében, amit a Mariánumban fejezett be 1747-ben, még ez évben,

1758. május 13-án Palástra került, ahonnan 1764. május 7-én Barsbessére ment, itt azonban számos nehézség miatt 1771-ben lemondott, és Alsómerasírcra került, ahol 1778-ig tevékenykedett. Ezt követően a nagyszombati Szent Imre Szemináriumban tartózkodott, és 1779. február 5-én hunyt el.

Liptay Pál,³⁶ 1764–1766. 1763. július 17-én kerül Pestre káplánnak. 1764. március 14-én nevezték ki őt Palástra, ahol 1766-ban portaösszeírását végezte, majd még ugyanabban az évben, április 23-án Deméndre nevezték ki, ahonnan 1776-ban átment Gyerkre. Innét nevezték ki őt nyéki plébánosnak, ahol 1784. március 17-én hunyt el.

Komáromy Antal,³⁷ 1766–1788. Széplaki származású nemes. A Szent István Szeminárium növendékeként 1757-ben *bakkalaureátusi*, majd 1758-ban mesterfokozatra tett szert. Teológiai tanulmányait a negyedik évvel ugyanabban a szemináriumban fejezte be 1762-ben. Ugyanazon év májusában házi káplánnak nevezték ki Szörényi András özvegyéhez, Gellért Klárához³⁸ Szöllőse, majd 1764. március 22-én pesti káplán lett. Innét nevezték ki őt palásti plébánosnak 1766. április 27-én, ahol 1788. május 27-én hunyt el. Ekkor jött létre három egyházmegye³⁹

Simonics András,⁴⁰ 1788–1797. Korompán született 1763. november 17-én. Teológiai tanulmányait a pozsonyi általános szemináriumban végezte a harmadik évfolyamig, amit 1785-ben fejezett be, majd káplán lett Érsekújváron, ahonnan az akkor létrehozott szetei plébánia első plébánosának nevezték ki, innét kerül 1788-ban Palástra. Palástról továbbkerült Gyerkre, 1797. július 9-én, majd 1820. január 14-én Kemencére, ahol ugyanazon év november 10-én elhunyt.

Friebeisz Ignác,⁴¹ 1797–1827. 1765. szeptember 11-én született a Pest megyei Tápióbicskén. Filozófiát és teológiát a Pozsonyi Érseki Szemináriumban tanult a negyedik évfolyamig, amit 1790-ben fejezett be. Káplán volt Püspökiben, majd 1792-től Drégelypalánkon, ahonnan 1797. június 22-én Palástra nevezték ki plébánosnak. A vármegye táblabírája volt, itt hunyt el 1827. február 14-én.

Eröss Ignác,⁴² 1827–1830. 1786. július 2-án született. Négyéves teológiai tanulmányait a nagyszombati érseki szemináriumban végezte 1810-ig, és abban az évben szeptember 1-jén szentelték pappá. Tallósra került káplánnak, 1813-ban pedig bakai kinevezést kapott, majd innét még ugyanazon hónap 26-án palásti plébánosnak nevezeték ki. 1830. április 27-én elkerült Karancsságra. 1835-ben esperes lett, majd 1841. január 14-én a Pázmáneum spirituálisává nevezték ki. 1844. január 16-án naszvadi plébános lett. Az esperesi kinevezése után egyházi vizitációt végzett nála Jaros Vince⁴³ esztergomi kanonok. 1851-ben maga is esztergomi tiszteletbeli kanonok lett. 1855 októberében lemondott, 1858. január 21-én a Szent Adalbert Intézet tagjai közé lépett. 1861. október 2-án hunyt el.

Birkés György,⁴⁴ 1830–1837. Bajóton született 1794. április 5-én. Filozófiát és teológiát Nagyszombatban tanult. 1818. augusztus 12-én szentelték pappá. Még az évben Mocson

36 Uo. 746.

37 Uo. 695.

38 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szorenyi-csalad-kis-szorenyi-baro-es-nemes-B100/>

39 *Borovi József*: Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása. A besztercebányai-rozsnói szepesi püspökségek alapítása 1776-ban. Budapest, 2000.

40 Uo. 921.

41 Uo. 577.

42 Uo. 559.

43 *Némethy* i. m. 655.

44 Uo. 499.

kezdte meg kápláni tevékenységét az ottani súlyosan beteg plébános mellett, a következő évben Karancsságra, 1820-ban pedig Nyergesújfalura került. 1830. május 12-én nevezték ki plébánosnak Palástra. Innét Bajtára került 1837. április 12-én, amiről 1854-ben mondott le. 1855 augusztusától Alsóváradot kormányozta békés körülmények között. Bajóton hunyt el 1871. augusztus 21-én.

Pászthory János,⁴⁵ 1837–1868. A Nyitra megyei Sókon született 1797. március 12-én. Filozófiát és teológiát Nagyszombatban tanult. 1822. március 17-én szentelték pappá. Helyettes káplán Szelőcén és Drégelypalánkon volt, majd 1823-tól galántai kinevezett káplán, 1824-től hidaskürti és 1829-től vágszerdahelyi káplán, ahol 7 év és 10 hónapi szolgálat után 1837. július 10-én palásti kinevezett plébános lett 1868-ig, amikor is lemondott tisztségéről, és Magyarországra vonult vissza, ahol 1869. május 19-én hunyt el.

Palásthy Pál

Cserneki és tárközi Dezsőffy Gyula,⁴⁶ 1868–1883. 1836. április 10-én született a Csongrád megyei Derékegyházban. A filozófiát Pozsonyban, a teológiát Esztergomban végezte és 1860. január 27-én szentelték pappá. Káplán volt Zselizén, Drégelypalánkon, ahonnét Csábot, Szécsénykét és Ipolyságot is kisegítette. 1867. szeptember 17-étől lelki és templomigazgató volt Paláston, ahová 1868. május 13-án nevezték ki plébánosnak. 1883. október 17-én mondott le tisztségéről. Az első iskolatörvény⁴⁷ az ő idejében lépett érvénybe.

Varjú Sándor,⁴⁸ 1884–1911. 1849. december 23-án született. Teológiát Esztergomban végzett, ahol 1873. július 25-én pappá szentelték. Palástra került káplánnak, majd 1884. június 22-én kinevezték plébánosnak. Varjú ténykedése alatt építtette Palásthy Pál püspök a templomot és az iskolát, és a plébánia bővítésére alapítványt tett, 1911-ben nyugállományba vonult, és Paláston maradt 1920-ban is. 1934. január 23-án hunyt el 85 évesen, pap-

ságának 61. évében.

*Horváth Zsigmond*⁴⁹ 1911–1937, *Bartal Ráfael*⁵⁰ 1937–1948, *Kovács Mihály*⁵¹ 1948–1949, *Káptai Imre*⁵² 1949–1951, *Maczkó István*⁵³ 1951–1957 közt tevékenykedtek Paláston. *Danis Endre*⁵⁴

45 Uo. 842.

46 Uo. 543.

47 <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/az-ujkor-1492-1914/a-dualista-magyar-allam-1867-1900/feldolgozando-hanganyagok-forrasok-szimulaciok-a-liberalisok-tevekenysegek-1867-1900-tanulasahoz>

48 *Némethy* i. m. 1015.; *Beke* i. m. 779.

49 Uo. 290.

50 *Beke* i. m. 46.; *Bartal Ráfael*: A gyümölcsfák ültetési távolsága új alapokon. Somorja, 1935.; *Käfer István*: Lexikonok békesszolgálati lehetőségein. Magyar Sion Új folyam VII. 2013. 1. 99–110.

51 Uo. 390.

52 Uo. 344. „A visszhangok közül külön kiemelném a magyar papok szervezett jelentkezését. Máig őrzöm Káptai Imre dercsikai plébános, Koller Gyula somorjai plébános, Mészáros Gyula felbári plébános, Simon Rezső bösi plébános, Zsilinszky Kázmér bakai plébános közös levelét, továbbá Borsos Mihály köhídyarmati plébános, valamint Vörös Béla kamocsai református lelkész leveleit. Kifogásolják, hogy a demokratizálás folyamatában sok mindenről szó esik, csak épp a vallásszabadságról nem.” (Új Szó 1993. 8. 14., 188. sz. 5.)

53 Schematismus 1948. 350.

54 *Beke* i. m. 143.; Homília, Áldozócsüdtörtök. 1981. 24–25.

1957–1973. Beteg fivére, Lajos ugyancsak Paláston tevékenykedett vele egyidejűleg. További palásti plébánosok: *Bartal Lajos*⁵⁵ 1973–1988, *Bartal Károly Tamás*⁵⁶ 1989–1991, *Mahulányi József*⁵⁷ 1991–1996, *Urban Ferenc*⁵⁸ 1996–2000, *Wechter János*⁵⁹ 2000–2009, *Hlédik László*⁶⁰ 2009–2017, *Zolczer György*⁶¹ 2017, *Gyönyör László*⁶² 2018.

Sztyahula László

Mátyás király Bácskában

Mátyás király még nem járhatott ott, hiszen a Duna–Tisza közének déli részét a 150 éves török uralom alatt kezdték Bácskának nevezni. Az elfogadott meghatározás szerint Bácska, Bácskaság a Duna–Tisza közének a Baja–Szeged vonaltól délre eső része.¹ Ez csak részben igaz, mert az egykori Bács-Bodrog vármegye legészakibb települése, Jánoshalma ettől a vonaltól északabbra helyezkedik el. A XIX. század közepén szoros értelemben a Bácskán, csak a Bács és Bodrog törvényileg egyesített vármegyék területét értették, a terület déli részén lévő Csajkások Kerületét már nem.²

NÉPMESÉK

Történeti források utalnak arra, hogy Mátyás király a középkori Bács és Bodrog vármegyékben – illetve Csongrádban (éppen Mátyás idejében került Szabadka Csongrád megyéhez) megfordult. Mátyás király az egész Kárpát-medencében ismert mesehős, a magyar nyelvterületen különösen a Csallóközben, Mátyusföldön, Gömörben és Bácskában.³ A Bácskában gyűjtött népmesék 10%-ában szerepel Mátyás király. A vajdasági mesékben is „az okos és igazságos, szegényeket segítő, a hétköznapi emberhez is közel álló király”. A leggyakoribb, legtöbb változattal szereplő mesék: *Mátyás király és az öregember*, *Mátyás király és a kolozsvári bíró*, *Mátyás király vendégségben*, *Mátyás király vöröshagymát kapáltat*, *A cinkotai kántor és A kakas elosztása*.⁴ Kóka Rozália egyik gyűjtése a *Hogyan kapta a nevét Vörösmart?* című mese ezzel kezdődik: „Egyszer Mátyás király Baranyában járt. Mikor már mindent látott, hallott, amit akart, azt gondolta, átkel a Dunán, átmege Bácskába. Egy kicsit ott is körülnéz. No, persze álruhában, hogy ne tudják, ő a király, mert a királyok ritkán láthatják meg az igazságot.”⁵

55 Beke i. m. 46.

56 (1933. aug. 27., Karva) Premontrei szerzetes, jászóvári nyugalmazott apát. Párkányban érettségizett (1953), a pozsonyi r. k. teológián szentelték pappá (1958). 1958 és 1990 között Kőrmöcbányán, Besztercebányán, Érsekújvárott, Kőbölkúton, Paláston káplán, plébános, esperesplébános, 1990-től nyugdíjba vonulásáig a premontrei kanonokrend apátja Jászón. 1986–1989-ben a pozsonyi r. k. papi szeminárium rektora.

57 Schematizmus 2007. 410.

58 Uo. 475.

59 Uo. 486.

60 http://epa.oszk.hu/03000/03018/00236/pdf/EPA03018_honismeret_%202016_1_080-096.pdf

61 <http://www.magyarurir.hu/hirek/papszentelesek-2008>

62 <http://felvidek.ma/2017/01/magyar-allami-tamogatasbol-ujult-meg-az-ipolyhidvegi-plebania/>

1 Kósa László–Filep Antal: *A magyar nép táji-történeti tagolódása*, Budapest, 1978. 59.

2 *Ujabb kori ismeretek tára*, I. kötet, Pest, 1850. 248.

3 *Magyar néprajzi lexikon*, <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/3-1606.html>

4 *Raffai Judit*: *A Mátyás királyról szóló epikus folklór térségünkben*, Bácsország 2008. 2. 90–91.

5 *Kóka Rozália*: *Mátyás király rózsát nyitó ostornyele*, Timp, 2003. 66., <http://mek.oszk.hu/06500/06597/06597.pdf>

MÁTYÁS KIRÁLY SZÁRMAZÁSA

Az országot járó Mátyás király a történeti adatok szerint szorosabb kapcsolatban volt ezzel a déli vidékkel, mert származása szerint Hunyadi Mátyás a Bácskához kötődik. Anyai nagyanyja, Bellyéni Katalin Bács megyei nemesi családból származott, édesapjával férfiágon kihalt a Bács megye vezető rétegéhez tartozó család. Nagyatyja horogszegi Szilágyi László a macsói bán familiárisa volt. Bács és Bodrog vármegyékben is voltak birtokai.⁶ Szilágyi László több alkalommal (1405, 1428) Bács vármegye főispánja volt.

MÁTYÁS TARTÓZKODÁSA A BÁCSKAI TERÜLETEKEN

Mátyás király többször is tartózkodott a Bácskában, nemcsak a népmesei hagyomány szerint. Ezzel kapcsolatban a közelmúltban elkészült honlap (*Merre járt Mátyás király?*) is tájékoztat. A honlap Horváth Richárd könyve, az *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia* (1458–[1476]–1490)⁸ alapján készült. Elsősorban azoknak az okleveleknek és krónikáknak a felhasználásával mutatja be, hogy hol járt Mátyás király és felesége, melyek történeti-kritikai elemzés alapján hitelesnek tekinthetők a királyi pár otttartózkodását illetően. A honlapon az idővonal és a térkép segítségével is rákereshetünk azokra a helyekre, ahol megfordult Mátyás. A vonalak pedig utazásainak lehetséges útvoalait is megjelenítik. Ezen a térképen nem szerepel Baja, de más forrásokból tudjuk, hogy 1463-ban Bajánál kelt át a Dunán, majd Futakra utazott, ahol május–július között több hónapot töltött.⁹ A következő évben is Futakról indult Jajca ostromára. Futakon trónra kerülése első évében, 1458-ban is megfordult, ahogy Zentán is. Ez utóbbiról Tari László írt cikket a *Bácsországban*. Két somogyi birtokos a Marczaly-beli vajda fiának: Jánosnak, továbbá az ő Katalin nevezetű „nemes úrnő leányának” panasza ügyében intézkedett. Az oklevél keltezése szerint: „Kelt Zentán, a Mária születésének ünnepét követő legközelebbi hétfői napon, az Úr 1458. évében”, azaz szeptember 11-én járt ott. Szegedről érkezett és szeptember 22-én már Futakon volt.¹⁰

1463-ban bátmonostori Töttös Lászlót is meglátogatta, hogy fegyvereseivel támogassa a délvideki hadjáratában. Bács várában többször megfordult (1463, 1464, 1465, 1475). A szegedi országgyűlésre innen küldött meghívót 1463-ban. Jajcából visszatérve 1464 év végén több hetet töltött itt.

MÁTYÁS KIRÁLY ADOMÁNYAI, OKLEVELEI

Az oklevelek tanúskodnak arról is, hogy az ország török elleni védelme érdekében több itteni földbirtokosnak adott engedélyt várépítésre. 1464-ben Töttös László Bátmonostor mezővárosban lévő kastélyát kőfalakkal, tornyokkal megerősíthette. Czobor János királyi udvarnok és testvére két alkalommal is engedélyt kaptak várépítésre Czoborszentmihá-

6 Teiszler Éva: Hunyadi Mátyás származásáról. Bácsország 2018. 4. 4.

7 <http://matyaskiraly.mnl.gov.hu/>

8 Horváth Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia* (1458–[1476]–1490). (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 12. – Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) Budapest, 2011.

9 Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. Szerk.: Dudás Gyula. I. Zombor, 1896. 93.

10 Tari László: Mátyás király Zentán. Bácsország 2018. 4. 31–36.

lyon (ma: Zombor).¹¹ 1470-ben pedig Mátyás unokatestvére, Pongrácz János építette fel a szabadkai várkastélyt. Egy 1464-es törvény az Albert király halála után épített várak lerombolását rendelte el, kivéve az ország déli részén, valamint a Bács és Bodrog megyékben levőket.

A térség jövője szempontjából volt meghatározó, hogy 1472-ben, a Bajai család kihalása után Baja mezővárosbóli birtokrészét és a mellette lévő Pető települést a Czobor és a Pakai családoknak adományozta.¹² (A török kiűzése után a Czoborok csak Baját kapták vissza.) Az 1900-ban rendezett bajai iparkiállítás kalauzában is fontosnak tartották az 1472-es adományozást megemlíteni, s hogy valószínűleg Czobor Mihály budavári kapitány azért kapta, mert a bécsi hadjárat idején megmentette Mátyás király életét.¹³

1475-ben „*Királyi beavatkozást igényelt továbbá azon nevezetes vizsály is, mely e tájban az ó-budai káptalan egyik bácskai (akkor Csongrád megyei) birtoka: Zenta miatt a káptalan és Szeged városa között kitört. Történt ugyanis, hogy a szerémségi szőlőbirtokos szegedi polgárokat az ó-budai káptalannak Zenta helységében levő tisztjei és vámszedői szabálytalan vámokkal rótták meg mindannyiszor, valahányszor azok hajóikkal a Tiszán közlekedtek. Szeged város polgársága e miatt a királyhoz fordult orvoslásért, mire Mátyás király ismételten figyelmeztette a káptalant, hogy a jogtalan vámok szedését szüntesse be, sőt midőn a sérelmek ennek dacára ismétlődtek, a király felhatalmazta a várost, hogy Zenta helységet, mely akkor Csongrád megyéhez tartozott, foglalja el. Nem ismerjük ez esemény bővebb részleteit, de tényleg meg is történt, hogy Szeged polgárai Zentát fegyveresen megtámadták és el is foglalták 1475-ben, a miből természetesen per keletkezett s ezen per Báthori István országbíró előtt lett ugyanezen évben véglegezve. Az egyezés szerint Szeged polgárai visszaadták a királyi rendeletre elfoglalt Zenta helységet a budai káptalannak, a káptalan viszont, László préposttal élén, kötelezte magát, hogy ha a most újólág meghatározott vámdíjsszabást megszegné, 100 márka bírságot fizet.*”¹⁴ Ezt a konfliktust legutóbb Tari László mutatta be, mely 1474–5 között zajlott és a XVI. század elején ahhoz vezetett, hogy Zenta is szabad királyi város lett.¹⁵

HUNYADI-BIRTOKOK

Szabadka és környéke Hunyadi-birtok volt, még Albert királytól zálogbirtokként kapták, 2757 arany forintért – amit a délvidéki várak, például Szörény és Orsova megerősítésére költöttek – 1439-ben Hunyadi János és öccse, más Bodrog megyei birtokokkal (Madarassal, Tavankuttal, Halassal és Csőszapa falu felével). Hunyadi János halála után ezek a birtokok Szilágyi Mihályéi lettek, akitől Mátyás király örökölte. Ő unokatestvérenek, dengelegi Pongrácz János erdélyi vajdának adományozta 1464. szeptember 8.-án.¹⁶ Dengelegi Pongrácz Mátyás halálával, 1500 körül a királyra, II. Ulászlóra szálltak vissza ezek a birtokok, aki 1501-ben Mátyás király természetes fiának, Corvin János hercegnek adományozta.¹⁷

11 Reiszig 83.

12 Szegefi László: Az Árpád-ház kihalásától Mohácsig. Baja története a kezdetektől 1944-ig. Szerk.: Kőhegyi Mihály. Budapest, 1989. 104.

13 Lemberger Ármin, dr.: A Bajai helyi iparkiállítás kalauza. Baja, 1900.

14 Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája. Szerk.: Dudás Gyula. Zombor, 1896. 94.

15 Tari László: Szeged és Zenta háborúja. Bácsország 2014. 1. 57–59.

16 Iványi István: Szabadka szabad királyi város története. I. Szabadka, 1886. 39–40.

17 Iványi 44. és Blazovich László: Szabadka földesurai a középkorban. Blazovich László: Demográfia, jog és történelem. Válogatott tanulmányok. Szerk.: Antal Tamás. (Délalföldi évszázadok 31.) Szeged, 2013. 308.

Mátyás király életében is adományozott birtokokat a fiának, például a Garai család birtokait (pl. Futak) a család férfiágon kihalása után. 1487-ben a futaki uradalom Corvin János menyasszonyának jegyajándéka volt.¹⁸

1462-ben udvartartása érdekében Mátyás király édesanyját, Szilágyi Erzsébetet több település birtoklásában megerősítette Szabadka környékén. Ebben az 1462-es oklevélben több települést, például Csantavért (Chontafeyer), Pacsért, Palicsot (Paly) először említenek. Topolyát (Fibayth/Kisbajcs) is ide szokták sorolni, de ez már egy 1459-es oklevélben szerepel, amikor Szilágyi Mihály Valkó megyei birtokait Kórógyi Gáspárral (az oklevélben bán fia Gáspárként említik) annak Bács megyei birtokaiért (Nagh-Baych Fybaych, Okor, Napfen, Hymeseghaz, Kethfylew, Lykaseghaz, Gyewrge, Kerekeghaz, Thwrwtkeghaz) elcserélte.¹⁹

KALOCSAI ÉRSEKEK

A kalocsai érsekek is több szállal kötődnek Mátyás királyhoz, hiszen közülük ketten is: Várday István és Handó György a kancellária vezetői voltak. Handó Györgyöt a pápa engedélye nélkül nevezte ki Mátyás király, és sok időt nem töltött az érsekségben, mert mint főkancellár a királyi udvarban tartózkodott. Várday István (?–1471) volt az első kalocsai érsek, aki a bíborosi címet megkapta (1468), de a palliumot már csak a koporsójára teheték rá. Váradi Péternek (1450 k.–1501) még 1482-ben kérte bíborosi kinevezését Mátyás király, de két évvel később börtönbe vetette, s csak Mátyás halála után fia, Corvin János engedte szabadon. Váradi ezután a vár és az érsekség ügyeinek rendbehozatalával foglalkozott. Az ő építkezéseinek köszönhetőek a bácsi vár reneszánsz részletei.²⁰

Mátyás király alakjával megalakulása után a Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat is sokat foglalkozott, tagjai kutatták Bácska XV. századi történetét is. Dudás Gyula például a király egyik diplomatájáról, Szántai Mihályról derítette ki, hogy a családneve a mai Hercegszántó (Szántova) helysége utal. A *Bácskai Hírlap* korabeli tudósítását ezzel zárta: „Szántai Mihály tehát bácskai ember volt s ő is egyike azon jeleseinknek, akiknek emlékezete rég feledésbe ment, de akinek példája mutatja, hogy megyénk a hajdankorban is sok derék férfiút adott az országnak.”²¹

Dolgozatomat a *Mátyás lesz a király* című mese egy részletével zárom: Mátyás éppen szántott, amikor a gazdája megjegyezte, hogy ő is lehet király. Mátyás válasza: „*Akko löszök király, mikor az ustor nyele kizödel. Belemönnenk a másik barázdába, kizödel az ustor nyele, a borozda közepin a fejire szállt a korona, hogy Mátyás az ustorral csapott az ökörre, akor ütöddött fére a köröszt a koronán.*”²²

Fábián Borbála

18 *Reiszig Ede*: Bács-Bodrog vármegye története. In Bács-Bodrog vármegye monográfiája. II. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, [1909]. 74.

19 *Kocsis Antal*: Mátyás király két, Topolyára (is) vonatkozó okirata. *Bácsországi*. 2008. 2. 48–50.

20 *Hegedűs Antal*: Reneszánsz főpapok a Kalocsa-bácsi főegyházmelegében. *Bácsországi* 2008. 2. 22–28.

21 *Bácskai Hírlap* 1900. ápr. 18. 3.

22 *Raffai* 91.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a korabeli amerikai magyar lapok tükrében

BEVEZETÉS

Az 1956-os forradalom a XX. századi magyar történelem egyik legmeghatározóbb eseménye volt, mely a II. világháború utáni bő egy évtized világtörténelmében is fontos szerepet játszott. A kétpólusú világtrend kiépülését követően ez volt az első alkalom, amikor egy nép forradalmat robbantott ki a sztálinista diktatúra ellen, valamint szabadságharcba kezdett a szovjet megszállással szemben. Az eseménysorozat a budapesti diákoknak az egyetemekről kiinduló békés tüntetésével kezdődött 1956. október 23-án, és a fegyveres felkelők ellenállásának felmorzsolásával fejeződött be Csepelen november 11-én. A korabeli nyugati sajtóorgánumok folyamatosan tudósítottak a magyarországi eseményekről, gyakran a címlapon közölve a főbb történéseket. A forradalom (annak leverését követően is) hosszú hónapokra témát szolgáltatott az újságok számára. A cikkek döntő többségéből egyértelműen sugárzott a magyarok melletti kiállás, az elköteleződés, a csodálat. Ez a fajta szellemiség hatotta át az amerikai földrészen a korszakban működő két, magyarok által alapított lap, a Buenos Aires-i székhelyű *Délamerikai Magyarság* és a New York-i központú *Szabad Magyarság* írásait is. Ezzel együtt érdekes áttekinteni, hogy a két hetilap milyen eseményeket, milyen hangsúllyal tárlt lapjain, milyen képet adott a bukott és az új rendszer vezetőiről, valamint a forradalmi történésekben kulcsszerepet betöltő irányítókról, a szabadságharcosokról.

AMERIKAI MAGYAR LAPOK A KORSZAKBAN: DÉLAMERIKAI MAGYARSÁG ÉS SZABAD MAGYARSÁG

A *Délamerikai Magyarság* az Argentínában élő magyar emigráció legjelentősebb folyóiratának számított, melynek első száma 1929. június 29-én jelent meg, kiadója és szerkesztője Faragó Rezső volt, aki később kereskedelmi irodát nyitott az emigrációba kényszerült emberek képviseletére, a lapot pedig 1949-ben eladta. Az újság a második legrégebbi magyar sajtóterméknek minősült Argentínában az először 1924-ben nyomtatásba kerülő *Magyar Szó* után. A *Délamerikai Magyarság* 1929-től kezdve egészen – ilyen néven történt – megszűnéséig, 1962-ig szinte megszakítás nélkül jelent meg, heti rendszerességgel.¹

Az 1940-es évek végétől az argentinai magyar emigrációban ideológiai változás következett be. A kolónia szellemi profilját ettől kezdve már az „új emigránsok” határozták meg, mely egyértelműen megmutatkozott a *Délamerikai Magyarságban* közölt írásokban is. Az 1950-es évek kommunista Magyarországgal szemben a lap hasábjain megjelenő cikkek leginkább a keresztény, Szent István-i Magyarország eszméjét, értékrendjét propagálták. Az olvasók rendszeresen értesülhettek az aktuális külpolitikai eseményekről, Argentínával és Magyarországgal kapcsolatos hírekről. Az újság támogatta Juan Perón rendszerét, ami

¹ Csikós Zuzsanna: Magyar szervezetek és újságok Argentínában (1945-1956). Tiszatáj 1988. 7. sz. 82–87.; H. Kakucska Mária: Magyarok és Argentína. Kisebbségi Szemle 2016. 1. sz. 63–71.

létének, működésének tulajdonképpeni alapfeltétele is volt. Vissza-visszatérően jelentkezett egyesületi híradóval, közreadta ezek programjait. Az irodalmi melléklet minden lapszám szerves, elmaradhatatlan részét képezte. Az utolsó oldalakon az apróhirdetések voltak megtalálhatók, melyek kettős célt szolgáltak. Egyrészt anyagi bevételt jelentettek az újság számára, másrészt a lap fontosnak tartotta, hogy „magyar ember magyar kereskedőnél vásároljon, magyar iparosnál dolgoztasson”, így támogatva a magyar kolónia gazdasági gyarapodását.²

Szinte közvetlenül az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően, 1956. december 14-én indult útjára a *Szabad Magyarság* című emigráns magyar lap New Yorkban, *Végvárunk* alcímmel a fejlécén. Az újság Galambos József, a két világháború közötti időszakban az USA-ba emigrált plébános atya (aki számos amerikai magyar sajtóorgánium szerkesztője volt) szellemi hagyatékát követve fő célként a jaltai világrend ledöntését, Magyarország katonai, politikai, gazdasági függetlenségét, a demokratikus nyugati világhoz való csatolását, valamint a keresztény értékrendet tűzte ki.³ Hattayer József, a kiadó Magyar Publishing Co. elnöke az első lapszám köszöntőjében a következő gondolatokat osztotta meg az olvasókkal: „Amikor a Szabad Magyarság első száma a magyarságra tragikus, hősi időben útjára indul, szeretettel köszöntöm kiadóvállalata nevében olvasóit, részvényeseinket, s a lapbizottságokat. Nagyon kérek mindenkit, a szolgáltni kívánt nagy cél érdekében segítsenek nekünk. Kövessenek el mindent, hogy közösségi lapunk mielőbb megerősödhössék, fejlődhessék, s hetenként többször is minél nagyobb példányszámban megjelenhessék. A lap fejlődéséhez senkinek egyéni érdeke nem fűződik, hisz ez nem egyszerű, s főként nem nyereszkedésre alakult vállalkozás. Legkevésbé fűződik ehhez egyéni érdeke a feladatát áldozattal, önzetlenül végző vezetőségnek, igazgatóságnak. Csak egy érdeket ismerünk, szolgálunk: szabadságharcot vívó tragikus sorsú szülőhazánk érdekét. Azért kérünk támogatást, hogy a lapban angol és magyar nyelven ezt minél eredményesebben tehessük.”⁴ Az újság a hidegháború legkeményebb időszakában magyar és (néha) angol nyelvű cikkekkel buzdította olvasóit a szabad világot veszélyeztető kommunista fenyegetés elleni harcra. Reagálva a magyar sajtótermékek fejlécében gyakran szereplő „Világ proletárjai, egyesüljetek!” jelmondatra, fejlécében az „Anti-Communist Of The World, Unite!” (Világ antikommunistái, egyesüljetek!) szlogennel jelent meg hét esztendőn át hetente, mikor is a kiadóvállalat vesztes pere utáni csődje miatt 1962. december 16-án megszűnt.⁵

A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC ESEMÉNYEI A DÉLAMERIKAI MAGYARSÁG LAPJAIN

Az 1956-os forradalom és szabadságharc időszaka alatt a *Délamerikai Magyarságnak* három száma jelent meg, október 26-án, november 3-án és november 9-én. Érdekes, hogy ezt követően – ismeretlen okból kifolyólag – közel egy hónapra némaságba burkolózott a hetilap, amire az év folyamán korábban nem volt példa.

Az október 26-ai szám címlapjának fejlécén az Argentínában élő magyarság nemzeti forradalom hősei melletti kiállítását hangoztatják. Pátoszos, nemzeti érzésekkel telített, elszánt gondolatokat megfogalmazva azt írják, ha lehetséges volna, hatvanezer magyar indulna

2 Csikós Zuzsanna: Magyar szervezetek és újságok Argentínában (1945–1956). Tiszatáj 1988. 7. sz. 82–87.

3 <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/SzabadMagyarsag/> (Letöltve: 2019. január 9. 14:58)

4 Köszöntő. Szabad Magyarság 1956. december 14. 4.

5 <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/SzabadMagyarsag/> (Letöltve: 2019. január 9., 14:58)

haza azonnal, óriási repülőgépeken, hogy Magyarország területén vegyen részt az orosz megszállók és az árulók elleni küzdelemben. Követelésük, ahogy a magyar hazafiaké is, hogy vonják ki a szovjet csapatokat Magyarországról.⁶

A vezércikkben részletes beszámolót közölnek az október 23-ától zajló budapesti forradalom főbb eseményeiről. Írnak többek között a fiatalság 16 pontba foglalt követeléseiről, az október 23-ai százezres tüntetésről, a gyűlölt rendszer szimbólumainak (Sztálin-szobor, vörös csillag) eltüntetéséről, a hazugság szócsövének számító budapesti rádió megtámadásáról, az ÁVH és a szovjet harckocsik elleni harcokról, Nagy Imre miniszterelnöki kinevezéséről, vagy Gerő Ernő eltávolításáról és Kádár Jánosnak a kommunista párt főtitkárává történt kinevezéséről. A lap utolsó oldalán, a lapzártakor jelentik rovatban közlik, hogy Nagy Imre tárgyalásokat ígér a szovjet csapatok kivonásáról.⁷

A *Délamerikai Magyarság* november 3-ai számát szinte teljes egészében – leszámítva a kötelező rovatokat – a szabadságharc témája hatja át. Az újság – éreztetve a honfitárs szabadságharcosok iránti elköteleződést, megbecsülést – címlapján nemzeti színű szegéllyel jelent meg. A fejlécen a dél-amerikai magyarok szabadságharcosokhoz intézett üzenetét hozzák. Malasztos, érzelmektől átítatott stílusban reményüknek adnak hangot, hogy a magyar nép kivívja a szabadságát, amiért az egész világ imádkozik.⁸ A vezércikkben – melyet számos fényképpel illusztrálnak – a magyar forradalom és szabadságharc legfrissebb történéseit vázolják fel. Többek között szólnak a szovjet csapatok benyomulásáról, Magyarország Varsói Szerződésből való kilépéséről, és ennek világpolitikai hatásairól. A lap hasonló megmozdulásokra számít a kommunista blokk más országaiban is. A fentiekén túl – jelezve, hogy az események nem csak a fővárosra koncentrálnak – a győri székhelyű Forradalmi Tanács (mely a forradalom alatt a szovjet csapatok bevonulásáig a nyugati ország rész legfőbb hatalmi szerve volt) vezetőségének összetételéről és követeléseiről írnak.⁹

A továbbiakban óráról órára lebontva, kimerítő részletességgel számolnak be a forradalom budapesti történéseiről, a híradást fotókkal színesítve.¹⁰

A számban hangsúlyosan, több cikkben visszaköszön az Argentínában élő magyarok forradalom melletti kiállása, elköteleződése. Ahogy írják, a Buenos Aires-i magyarok röpcédulák tízezeivel szórták tele a fővárost, melyben követelték a szovjet csapatok azonnali kivonását Magyarországról, valamint az argentin nép támogatását kérték a szabadságharcosok számára. Argentínai magyar szervezetek az amerikai elnöknek és az ENSZ főtitkárának küldtek táviratot, kérve a közbenjárásukat a magyar ügyben. A fentiekén túl a magyar kolónia gyűjtést is szervezett, melynek eredményeképp vért, gyógyszereket és kötszert küldtek Magyarországra.¹¹

Egyesek még ennél is tovább mentek. Keleméry Tamás, Argentínában élő őrnagy rádióüzenetét adja közre a lap, mely szerint 500 magyar önkéntes jelentkező vár elszállításra Argentínából, hogy a szabadságért harcolhasson hazájában. A beszámoló szerint lengyel, horvát, szlovák és kaukázusi bajtársak is jelentkeztek.¹² Az önkéntesek Magyarországra utazására és bevetésére különböző okok miatt végül nem került sor.

6 A budapesti nemzeti felkelés és Argentína magyarjai. *Délamerikai Magyarság* 1956. október 26. 1.

7 Szovjet tankok és repülőgépek ellen a magyar szabadságért harcol Budapest népe. *Délamerikai Magyarság* 1956. október 26. 1., 5., 8.

8 A délamerikai magyarok üzenete a szabadságharcosokhoz. *Délamerikai Magyarság* 1956. november 3. 1.

9 A magyar nép szabadságharca. *Délamerikai Magyarság* 1956. november 3. 1.

10 Így élte át Budapest népe a szabadságharc első napjait. *Délamerikai Magyarság* 1956. november 3. 2, 3.

11 Tiltakozunk a szovjet csapatok barbár bevetése ellen! *Délamerikai Magyarság* 1956. november 3. 5.

12 Harcotok a világ csodálatát váltotta ki. *Délamerikai Magyarság* 1956. november 3. 5.

Az argentinai magyar emigráció prominens személyiségeivel készített rádióinterjút az Amerika Hangja. Mindnyájan egyértelműen hitet tettek a forradalom és szabadságharc célkitűzései mellett.¹³

Az újság beszámol arról is, hogy az Argentínában működő magyar szervezetek, egyházak és lapok október 29-én Argentínai Magyar Segélybizottságot hoztak létre a magyarországi szabadságharc sebesülteinek és általában Magyarország lakosságának megsegítése céljából.¹⁴

A szabadságharc teljes leverése előtt két nappal, november 9-én megjelent lapszám az egy-két héttel korábbiakhoz képest érdekelően jóval borúsabb, letargikusabb, elkeseredettebb hangvételű beszámolókat közöl. A kutatásom alapját képező digitális archívumban a szám első két oldala hiányzik, így a vezércikk nem olvasható. Ezzel együtt a 3. oldalon jelzik, hogy az első oldalon megkezdett írást folytatják, melyben a szabadságharc eseményeit veszik sorra, egészen november 8-ig. Közlik, hogy sokan még harcolnak, de több ezer ember menekült át Ausztriába. Megemlítik, hogy a forradalom idején Győrben álmázó orosz katonaság nagy része nem akart harcolni a magyarok ellen. Ők már régóta a városban éltek, feltételezhetően jó viszonyba is kerültek a lakossággal, és nem akartak fegyvert emelni ellenük. Ezért a szovjet főparancsnokság teljesen új kötelekeket dobott be Győr területén. Kádár Jánost áruló kommunista báb-miniszterelnöknek minősítik.¹⁵

Az újság a *La Razón* című Buenos Aires-i lap november 6-i számának vezércikkét közli egy az egyben. Ebben – kemény szavakat használva – gyalázatos bűncselekménynek, emberiség elleni bűntettnek minősítik azt, ami Magyarországgal, a magyar emberekkel történt, történik. Úgy vélik, a magyar nép hősiességével és bátorságával a XX. század legcsodálatosabb fejezetét írta. Magyarországot a szabadság újjászületett reménységének tekintik.¹⁶

A lap részletesen beszámol arról a gyászmenetről, melyben fekete ruhába öltözött magyar nők vonultak fel az argentin főváros legszebb utcáján, kifejezve fájalmukat a magyar nemzet tragédiája miatt. Amerikai asszonytársaikhoz intéztek felhívást, melyben kérték, helyezzenek nyomást politikusaikra a magyarok megsegítésével kapcsolatban.¹⁷ Magyarországon 1956. december 4-én, tehát már a szabadságharc leverése után történt egy hasonló esemény, melynek során békés, gyászoló nők sokasága vonult egy szál virággal a kezében a Hősök terére, majd onnan a tömeg egy része az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetsége elé, hogy demonstráljanak a forradalom áldozatainak emlékére.¹⁸

Argentínában, de a világ számos más pontján is, a külhonba szakadt magyarok rendkívül intenzív protestáló tevékenységet fejtettek ki. Buenos Airesben gyűléseket szerveztek azzal a céllal, hogy kifejezzék a szabadságharc ügye melletti elköteleződésüket, valamint, hogy cselekvésre buzdítsák a világ népeit, a nagy nemzetközi szervezeteket.¹⁹

Egy amerikai sajtóorgánium alapján beszámolnak arról, hogy az ENSZ székhelye előtt az Amerikai Magyar Szövetség zászlaja alatt kb. 3000 magyar vonult fel, nyomást gyakorolva a Biztonsági Tanácsra, hogy tűzze napirendjére a „*magyar ügyet*”.²⁰ Ez ugyan megtörtént,

13 A szovjet harckocsik dübörgése felrázta Délamerikát. Az emigráció és a magyar sorsközösség. Kossuth óta a legnagyobb esemény. Délamerikai Magyarság 1956. november 3. 6.

14 Argentínai Magyar Segélybizottság a Szabad Magyarorszáért. Délamerikai Magyarság 1956. november 3. 9.

15 A magyar nép még harcol. Délamerikai Magyarság 1956. november 9. 3.

16 Magyarország él és élni fog. Délamerikai Magyarság 1956. november 9. 3.

17 Magyar gyászmenet Buenos Airesben. Délamerikai Magyarság 1956. november 9. 4.

18 A nők tüntetése. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=15191&pIdx=5> (Letöltve: 2019. január 19. 9:15)

19 S. O. S. – Dios Salve Nuestras Almas! Világ népei, segítsetek! Délamerikai Magyarság 1956. november 9. 5.

20 A világ közvéleménye és az Egyesült Nemzetek gyengesége. Délamerikai Magyarság 1956. november 9. 5.

de a Szovjetunió vétója megakadályozott minden, Magyarország számára kedvező döntés elfogadását.

A világ közvéleménye, a vezető nyugati államok politikusai (Eisenhower amerikai elnök, Adenauer, az NSZK kancellárja) mind csodálatukat és erkölcsi támogatásukat fejezték ki a magyar nép iránt.²¹ A „segítségnyújtás” azonban mindvégig megmaradt ezen a szinten, így a magyar szabadságharcosoknak nem volt esélyük arra, hogy sikerre vigyék küzdelmüket a hatalmas szovjet túlerővel szemben.

A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC UTÓZÖNGÉI ÉS VISSZHANGJA A SZABAD MAGYARSÁG 1956. DECEMBERI HASÁBJAIN

A *Szabad Magyarság* című New York-i magyar emigráns lap indíttatásában a forradalom és szabadságharc eszméihez kötődik. Ebből következően, valamint a történések aktualitása miatt, nem meglepő, hogy a sajtóorgánum első számait szinte kizárólag az említett esemény uralja.

A december 14-ei nyitószám reménykedő hangvételű vezércikkében a szabadságharc újbóli fellángolásáról számolnak be. Az ellenállás többféle módon és területen zajlik. Egyrészt partizánharc formájában, másrészt általános sztrájk és tüntetések révén. Éles szavakkal bírálják Kádár Jánost és kormányát, hazugnak nevezve őket. A fentiekén túl szólnak a nyugati országokba emigrált ezrek befogadásáról, valamint tömegek Szibériába történő deportálásáról.²²

Szintén a címlapon angol nyelvű nyílt levelet közölnek, melynek címzettje az USA kormánya, a Kongresszus, valamint az ENSZ befolyásos tisztségviselői. Követelik többek között a Szovjetunió kizárását az ENSZ-ből, teljes bojkottot vele szemben, a szovjet csapatok kivonását Magyarországról, valamint ENSZ-csapatok Magyarországra küldését az első szabad választások lebonyolításáig.²³

A további oldalakon a szabadságharccal kapcsolatos élménybeszámolókat, érzelmekkel túlfűtött írásokat adnak közre, valamint nagy hangsúlyt helyeznek a történések nemzetközi visszhangjának és Mindszenty József bíboros-hercegprímás sorsának bemutatására.²⁴

Az *Egyesült Államok hadereje készen áll...* című cikkben a szabadságharc világpolitikára gyakorolt hatásait ecsetelik. Az 1956-os év eseményei a harmadik világháború lehetőségét rajzolták az égboltra. Ezzel kapcsolatban az USA haderejének felkészültségéről, technikai arzenáljáról kap alapos képet az olvasó.²⁵

Az újság oldalain átsüt az USA-ba emigrált magyarokkal való együttérzés, a menekültek erkölcsi és anyagi támogatásának szándéka, beilleszkedésük minél zökkenőmentesebbé tételének vágya.²⁶

Lapzártakor érkezett hírben arról számolnak be, hogy külföldi tudósítók értesülései szerint Szerov, a szovjet titkos rendőrség főnöke tartja kezében a hatalmat Magyarországon, aki le akarja váltani Kádár Jánost, és a helyébe Horváth Imrét szándékozik helyezni. (Erre aztán a későbbiekben nem került sor.) A sztrájk, a passzív ellenállás, a fegyveres harcok

21 A szabadságharc visszhangja. Délamerikai Magyarság 1956. november 9. 6.

22 Újból fellángolt a szabadságharc. Szabad Magyarság 1956. december 14. 1–2, 4.

23 An Open Letter. *Szabad Magyarság* 1956. december 14. 1–2.

24 Szabad Magyarság 1956. december 14. 3., 4., 9.

25 Az Egyesült Államok hadereje készen áll... Szabad Magyarság 1956. december 14. 9.

26 A legújabb amerikai magyarok. Magyar áldozatkészség. Szabad Magyarság 1956. december 14. 10.

tovább folynak, a szovjetek pedig még brutálisabb eszközökhöz akarnak nyúlni, hogy ezeket letörjék.²⁷

A *Szabad Magyarország* második száma, mely az 1956-os évben az utolsó is volt egyben, néhány nappal karácsony előtt került az olvasókhoz. A lap a szabadságharc alakulásának tárgyalása mellett Mindszenty József bíboros-hercegprímás szenvedéseit állítja a fókuszba, aki a magyarországi amerikai nagykövetség védelme alatt (ahol a későbbiekben 14 évet töltött) írt könyvet szenvedéseiről. A beszámoló szerint az ávósok a bíboros meztelen testét gumicsővel verték és 29 napig nem hagyták aludni. Mindszenty kijelenti, hogy semmiféle olyan kormányzatot, amelynek bármi köze lenne az oroszokhoz, nem fogad el, ahogyan egyetlen tisztességes magyar se.²⁸

Megszokott módon, a címlapon angol nyelvű cikket is közölnek, melyben az amerikai illetékesek és a közvélemény figyelmét hívják fel a szabadságharcra kapcsolatosan a Nyugat kötelességeire.²⁹

Részletes beszámolóban a szabadságharcban részt vevők különböző csoportjaival készített beszélgetések által arra keresik a választ, hogy kik csinálták, hogyan csinálták a magyar szabadságharcot. Az írás szerint a magyar szabadságharc rendkívül különleges volt, nem hasonlított a világ egyetlen forradalmához, szabadságharcához sem. Csodálatos nemzeti és testvéri szolidaritást érzett mindenki, indíttatástól, értékrendtől függetlenül. A „szabadságkeresők” elképzelésüket is felvázolják a jövő Magyarországaival kapcsolatban.³⁰

A nyugati országokban működő menekült irodák és sajtó feljegyzéseiből számos, a szabadságharchoz kötődő statisztikával ismertetik meg az olvasókat. Többek között megtudhatják, hogy Budapesten és környékén több mint 100 ezer magyar harcolt a szovjetekkel, a rendszerrel szemben, vagy hogy a menekültek között húsz ezer 14 éven aluli gyermek található.³¹

A további oldalakon – az előző számhoz hasonlóan – az amerikai (clevelandi, New York-i, chicagói) magyar szervezetek szabadságharc melletti kiállításáról, különböző megmozdulásairól, az Amerikába menekült honfitársak megsegítéséről szólnak, valamint a forradalommal kapcsolatos szépirodalmi stílusú írásokat közölnek, melyekben a valóság és a fikció keveredése figyelhető meg.³²

A szám záróoldalán az újság bécsi tudósítójának jelentését közlik, mely szerint az osztrák fővárosban a kimenekült szabadságharcosok megalakították a Szabadságharcosok Világszövetségét, mely pártokon felül álló szervezet, ami világszerete a magyar összefogás révén kívánja szolgálni a magyar felszabadulás ügyét.³³

KONKLÚZIÓ

Ahogy azt a fentiekben láthattuk, mindkét amerikai magyar sajtóorgánum rendkívüli érdeklődést tanúsított a forradalom és szabadságharc eseményei iránt. Részletesen szólnak annak alakulásáról, gyakran óráról órára lebontva a főbb történéseket. Mindkét lap beszámolóiból egyértelműen visszaköszön a szabadságharcosok céljaival, értékeivel való

27 A nagy dráma most kezdődik... Szabad Magyarország 1956. december 14. 12.

28 Mindszenty bíboros beszél szörnyű megkínztatásáról. Szabad Magyarország 1956. december 21. 1–2.

29 Was There A Will? Szabad Magyarország 1956. december 21. 1–2.

30 Új ország született. Szabad Magyarország 1956. december 21. 3–4.

31 Százezer szabadságharcos folytat partizánharcot. Szabad Magyarország 1956. december 21. 5.

32 Szabad Magyarország 1956. december 21. 6–11.

33 Szabadságharcosok Világszövetsége alakult Bécsben. Szabad Magyarország 1956. december 21. 12.

azonosulás és a szovjet hatalommal, valamint a forradalom leverése utáni – Kádár János nevével fémjelzett – új vezetéssel szembeni nyílt ellenszenv. Az újságok bőséges terjedelemben tárgyalják azokat a tüntetéseket, kezdeményezéseket, melyek a nyugati országokra, elsősorban az USA-ra, valamint az ENSZ-re helyeztek nyomást, hogy nyújtsanak segítséget a magyaroknak a szovjet megszállókkal szemben. Szintén küldetésüknek érezték a magyar menekültek támogatását, új hazájukba történő beilleszkedésük megkönnyítését. Mindkét sajtóorgánum a forradalom leverése utáni hónapokban, sőt, években is folyamatosan foglalkozott – hol kisebb, hol nagyobb terjedelemben – a magyar nép ügyével, bízva abban, hogy belátható időn belül eljön az idő, amikor Magyarország valóban szabad, független ország lehet.

Varga Balázs

Arcok a múltból

Egy vállalkozó dinasztia alapítója, Jánosi Engel Adolf

A gazdaságban előrevivő folyamatok egyik eredője a lehetőségeket kiismerő, intellektusában, akaratában és képességeiben bízó személyiség. Ilyen volt az Engel dinasztia alapítója, akinek meghatározó szerepe volt Pécs és az ország gazdaságának, üzleti kultúrája sikerének megteremtésében. Bár utódai – más hasonló családokhoz hasonlóan – többségükben nem tudták produkálni az alapító sikerességét, az Engel-utódok más irányban, de máig kamatoztatták képességeiket, történetileg is fenntartva az alapító emlékezetét. Az Engel családot a sorsfordító fordulatok nem kímélték – gazdasági válságok, a jobb- és baloldali diktatúrák egyaránt nehezítették sorsukat, melyeket átvészelve őrzik nevük becsületét, örökölték az alapító szellemiségét.

A vállalkozó közgondolkodásunk egyik kulcsfigurájává vált. A vállalkozások tömegesedése, a vállalkozói igény általában hangoztatott elve éppúgy jelzi ezt, mint azok a gazdaságideológiai koncepciók, amelyekben a vállalkozó mint a társadalom jövőjét alakító személyiség jelenik meg. Magát a vállalkozói magatartást, a vállalkozói funkciót legszemléletesebben Jean-Baptiste Say fogalmazta meg. Nála a vállalkozói funkció a termelési tényezők, a tőke és a munka sajátos kombinációja. Schumpeter a korai vállalkozói képekről árnyaltabban alkot véleményt. Szerinte a gyakorlati kezdeményezőkézség, tettvágy, gazdagodni, győzni akarás egyfajta vezető magatartással, személyiségvonalásokkal párosul. Schumpeter az új kombinációk megjelenítését azért tartotta szükségesnek, mert a gazdaságtörténeti szempont érvényesítésére törekedett.

A hazai gazdaság- és ipar-, meg kereskedelemfejlesztésben kiemelkedő vállalkozó személyiségek sorát találjuk. Számosan a helyi, lokális vagy régiós fejlődésben vittek szerepet, sokan eljutottak azonban országos, sőt, nemzetközi színterekre is. A magyarországi vállalkozások története összefügg a polgárosodással. A XVIII. századi városi szerveződések során a mezővárosokban a földesurak akadályozták a polgárok privilegizált jogállását. Paradox módon ez a mezővárosi korlátozott autonómia teremtette meg a lehetőséget a „modern” értelemben vett polgárosodás megindulására. Ezekben a városokban ugyanis a céhek és a kereskedők nem tudták megakadályozni azt, hogy a földesurak – saját bevételeik

növelésére, hitelforrásaik bővítésére ne telepítsenek be görög, örmény meg zsidó kereskedőket. Ezek, a főleg kiskereskedelemmel, termény- és gabonakereskedéssel foglalkozó vállalkozók mindenütt a gazdasági és társadalmi változások letéteményeseivé lettek. Pesti vállalkozók jelentős része került ki hajdan a dunántúli mezővárosokból, zsidó közösségekből.

Baranya megye bányászata, a fakitermelés tömeges, iparszerű gyakorlata az 1780-as évektől számottevő. A feketekőszén 1782-től számítható egyre bővülő felhasználása mellett a mecseki erdők sokaknak adtak megélhetést. A városiasodással és a települések növekedésével megindult építkezések, meg a bányászat faszükséglete a fakitermelés növelését igényelték. A sokféle föld- és többségében paraszt bányatulajdonos, a fakitermelés egyéni volta a folyamatos, szervezett ellátást egyenetlenné tették.

A kereskedelmi tőke mint az ipari tevékenységet megalapozó forrás a középkor óta követhető az európai gazdaságfejlődésben. Magyarországon is adódnak tipikus vállalkozók, akik ilyen tőkével teremtettek forrást ipari vállalatok megalapozására, gondoljunk a Justus, a Hatvani, a Goldberger, a Weiss családokra vagy a baranyai Engel családra.

ENGEL ADOLF (1820–1903)

A bonyhádi születésű Engel Péter szegény izraelita kereskedősegédként járta a Bonyhád környéki falvakat, hisz a városokba nem költözhetett. II. József türelmi rendelete nyomán azonban egyes izraelita családok, nehezen ugyan, de engedélyekkel betelepedhettek a városokba. A többnyire szegény kereskedők lassan vagyonosodtak, vagyonuk házasságkötéseikkel is bővíthettek. Pécs városában 1790-ben két zsidó család lakott. Egyikük, Fuchs Salamon zsbárus volt, akinek özvegyét, Fuchs Lizát vette nőül a bonyhádi Engel Péter. E jogon Engel Péter pécsi lakos lehetett, ahol kisebb-nagyobb kereskedelmi ügyleteket folytatott. Felesége elhunytával Engel Péter ismét özvegyasszonyt vezetett oltárhoz: 1819. február 21-én özvegy Schwalbachné Szüszkin Máriát Németbólyban. Ebből a házasságból született ugyanott Engel Adolf 1820. február 6-án, öccse, Simon pedig 1822-ben.

Engel Péter halála után a még gyermek Engel Adolf gyufával, ceruzával, egyéb cikkekkel kezdett házalni. Fütetlen szobákban lakott, közben a püspöki könyvtárban olvasott, tanult. A magyar mellett a franciát és a hébert – hamarosan bejáratos lett az iskolázott társaság körébe. Művelt, társaságbeli fiatalemberre vált, akit elismernek, és figyelemre méltó jövőt jósolnak neki. Az ismertség és bizalom hozzásegíti ahhoz, hogy 1836-tól további jelentősebb üzletekbe kezdhet, bútort- és ruhaboltot nyit. Néhány ügynököt szerzöttet, a városi polgárokat és a vidéki uradalmakat egyre több helyen szervezi be és látja el különböző árukkal.

A pécsi polgárság egyik jó nevű családjából nőszül, 23 évesen, 1843 májusában veszi nőül Justus Annát (Ninát). A házasságból kilenc gyermek született (József, Sándor, Gyula, Mór, Helen, Berta, Lujza, Ludvika és Marianna).

Jánosi Engel Adolf

SIKERES ÜZLETEK

1848/49-ben nemzetőrként szolgál. Üzleti érzéke és tehetsége révén a forradalom után tovább bővítette vállalkozásait. Erdő-

ket vásárol, fafeldolgozásba kezd, amit széles körű kereskedelmi hálózatán (az Engel-fatelepeken) keresztül értékesít. Fát szállít az építkezésekhez, a vasútnak, később a fejlődő bányászatnak. Franciaországba dongafát szállít, visszafelé Hamburgból és Stájerországból furnért hoz, amelyet a hazai és saját bútorgyártása használ fel. 1857/60 között gyors ütemben épül ki az Engel-i gazdasági vállalkozás, több ezren dolgoznak különböző vállalkozásaiban. Pécssett a Balokány mocsaras részén vízrendezésbe kezd, uszodát, később a városban a Czindery-kert megvétele után fatelepet, gőzfűrészüzemet, fafeldolgozót, közte parkettagyárat, raktárt és gőzfürdőt épít. A Czindery-kertet a város „közkertjének” adja át, elsősorban jótékonyági céllal és nem utolsósorban a Pécsi Dalárda számára, amelynek tiszteletbeli tagja és lelkes támogatója volt. Pécsi, majd országossá terebélyesedő tevékenysége, különböző befektetései, pénzügyi tranzakcióinak sikere, a városi építkezésekben való részvétele, a különböző adományoknak nem kevésbé áldozatosságának és a közérdek szolgálatainak köszönhetően nagy megbecsülésnek örvendett és ez egész életén át kísérte.

Családjából Sándor és Gyula fiainak birtokokat vásárol, bevonva őket vállalkozásaiba. Alapos tájékozódás után megvásárolja a jánosi uradalmat, a szopoki és a komlói területekkel együtt. A területre részletes termelési tervet készíttetett, az uradalom alkalmazottait, a parasztokat, bérlőket, munkásokat, intézőket személyesen választotta ki. Problémáikra igyekezett minél sokoldalúbb megoldásokat találni és kora szintjét meghaladó üzemvitelt és szociális gondoskodást szervezett meg birtokain. Mint Jánosai község kegyura a templomot és a plébániát rendbe hozatta, fenntartásukról gondoskodott, a pécsi papneveldében a birtokáról papi hivatásra készülő fiatal tanulmányait fedezte, a püspök ezt a növendéket szentelte pappá, majd nevezte ki plébánossá Jánosiba. Ő mint az uradalom papja sokat segített kegyurának a birtok lelki és ezen keresztül gazdasági igazgatásában. Válogatott szakembereket szerződtetett, az akkori technikai szint legjobb gépeit szerezte be, a növekvő mezőgazdasági termelés, az erdőgazdaság rendezettségét nevet szerzett birtokosi tevékenységének.

Jánosiposztán 1900-ban építtette fel a ma is látható kastélyt. A birtokközpontban iskolát építtetett, teljes felszereltségéről, közte tornaszerekről is gondoskodott. A cselédség gyermekei ingyen tanszereket és tankönyveket kaptak, továbbtanulásukat szorgalmazta, támogatta.

Az 1878-as párizsi világiállításon Engel cége aranyérmet nyert, az 1880-as bécsi, majd más európai kiállításokon sorra nyeri el a különböző díjakat. 1885-ban érdemeit felterjesztik a királyhoz, aki Engel Adolfnak 1886-ban közigazdasági érdemeiért, a város és megye fejlődéséért végzett munkájáért, állhatatos és tiszteletre méltó tevékenységéért nemességet adományozott. I. Ferenc József király a 386/1886. és 892/1887. sz. alatt a „királyi könyvbe” történő bevezettetést „kegyelmesen megengedvén” Engel Adolfnak és mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadékának a „jánosai” előnevet használni engedte.

A BÁNYÁSZAT MEGALAPOZÁSA

A jánosi, szopoki és komlói területen az ismert köszénkibúvások nyomán 1890 és 1892 között geológiai feltárásokat végeztetett. Jex Simon bányamérnök a már ismert komlói köszéntelepeket művelésre érdemesnek találta. 1895-ben megnyitják az Adolf-tárót, majd 1898-ban az első komlói függőleges aknát mélyítik le. Az aknát feleségéről, Annáról nevezi el. 1904-ben a faszerkezetet vasszerkezetre cserélték. Az akna 1896 és 1965 között termelő aknaként önállóan, majd a Kossuth-akna egységeként szerepelt. 1965-től Tanbánya volt, 1993-ban feladták.

Engel idős korára Bécsbe költözött, 1903-ban hunyt el. Birtokai sorsa változatosan alakult. A bányamű 1907-ig volt az Engel család tulajdona, aztán részvénytársasági formában (Dunántúli Kőszénbánya Rt.) működtették, majd a szénkonjunktúrát kihasználva, jó érzékkel 1909. március 1-jén a magyar államnak adták el. A Komlói Magyar Királyi Kőszénbánya a bányák államosításáig (1946) állt fenn, azután változó szervezeti formák után a mecseki szénbányászat utolsó mélyművelésű bányájaként 2000. január 1-jén zárta be kapuit.

*Jánosi Engel Adolf szobra
Komlón*

Jánosi Engel Adolf halála után a család egyik tagja, Engel Bayersdorf Erna szobrászművész nő alkotta meg mellszobrát. A szobor története fordulatos. Elsőként a jánosi kastély előtt állított posztamentről a jánosi iskola elé került. 1919-ben ledöntötték, majd 1920-ban újra az iskola elé helyezték. 1944 decemberében ismét ledöntötték és a kőszénbánya gépkocsiszínebe helyezték el. 1945-ben ismét visszaállították eredeti helyére, 1950-ben ismét levették talapatzáról. Beolvasztásáról döntöttek, ám néhány Kossuth-aknai bányász a szobrot Komló község 1914–1918-as hősi emlékművébe falazta be. 1954 tavaszán Kutnyánszky József múzeumigazgató a városi múzeumi gyűjteménybe mentette. 1991-ben került jelenlegi helyére, az ún. Múzeumkertbe. A szobrot a bányásznapokon rendszeresen megkoszorúzzák, így emlékezve Komló és környéke első fejlesztőjére.

A VÁLLALKOZÓI SZEMÉLYISÉG ÉS HAGYOMÁNYA

Mi a jellemző a vállalkozói személyiségre, Jánosi Engel Adolfra? Mindenekelőtt az, hogy stratégiai pozíciói birtokában – föld- és erdőtulajdon, bányabirtokok, nagyszámú bérmunkás, jó pénzügyi elgondolások és megvalósítás, a feldolgozási és kereskedelmi kör bővítése – a gazdasági reprodukciós folyamatokban tágabb döntési kompetenciával rendelkezhetett, mint mások. Ilyen értelemben Jánosi Engel Adolf egyaránt töltötte be a vállalkozó, az igazgató, a tőkés szerepkörét, munkája azonban túlnyúlott vállalatai szintjén, érintette a bankárok, földbirtokosok, városi önkormányzatok, országos igazgatási szervek kompetens rétegét is. Jánosi Engel Adolf személyében olyan sajátos vállalkozói típus jelent meg, akinek tevékenységét a szaktudás legitimálja, döntései individuális autonóm jellegűek és egy meritokratikus értékrend hordozója.

Jánosi Engel Adolf vállalkozói tevékenységének kedveztek a társadalmi feltételek, amelyekben a gazdasági környezet kihívásai nem kényszerhelyzetekként, hanem alternatívaként jutottak érvényre. Az ő korszakában az is elősegítette e vállalkozói típus kibontakozását, hogy a vállalkozások intézményi kapcsolataiban a pénzügyi és nem az adminisztratív jegyek domináltak.

Volt azonban még egy olyan vonás, amely máig szóló tanulság a vállalkozók számára. Ez pedig az, hogy egész gondolkodását és elképzeléseit, valamennyi cselekedetét az élő ember öröme és bánata hatotta át. A kapitalizmust megelőző idők vezéreszméje még nem vesztette el érvényét: „*Omnium rerum mensura homo*” – Minden dolog mértéke az ember.

Krisztián Béla

Paulay Ede emlékezete

Paulay Ede sokoldalú, rendkívüli képességgel és tehetséggel megáldott színházi szakember, rendező, fordító, szakíró, tanár és színész-pedagógus volt.

Tokaj szülöttje, nemzeti színházkultúránk első aranykorszakának megteremtője polgári környezetben, az 1836. március 12. és 14. közötti napok egyikén látta meg a napvilágot, a család elsőszülöttjeként. Születésének napja nem ismert, az emlékezet és a róla szóló irodalom elfogadottként úgy tartja, hogy ez a nap március 12. A tokaji rk. egyház keresztelték könyvének bejegyzése szerint Eduardus, Alexander, Josephus, Gregorius neveken március 15-én keresztelték. Ekkortájt a csecsemőket általában 2–5 napos korukban tartották keresztvíz alá. Az egyház a keresztelték könyvében ebben az időben még nem a születés, hanem a keresztelés időpontját, a gyermek szentségi életének adatait tartotta fontosnak bejegyezni. Régi nemesi család leszármazottja, erre utal lőcsefalvi előneve. Édesapja, Paulay György (1810–1891) kinevezési okmányai szerint adóhivatali első osztályú ellenőr, édesanyja, Zahorai Mária (1814–1875) volt. Többen voltak testvérek, egyes források szerint heten. Öt fiútestvére közül Lajos (1839), Gábor (1844) és Antal (1850) ismert.

Szülei mint a római katolikus hit buzgó gyakorlóí egy régi hagyomány szerint azt szerették volna, ha Ede fiuk mint elsőszülött papnak tanul. Iskolai tanulmányainak megkezdése céljából a kimagaslóan értelmes és tehetséges gyermeket nyolc évesen, 1844 nyarán a szerény körülmények között élő sokgyermekes szülők Ede fiukat Pesten élő rokonaiknál, Paulay Ferenc ügyvéd és Paulay István katonaoorvos családjainál helyezik el. A nyolcosztályos gimnázium első három évét (1844–1847) a pesti piaristák gimnáziumában kezdi. A rend tanárai a reál tantárgyak oktatása mellett nagy hangsúlyt fektetnek a művészeti oktatásra, a beszéd- és mozgáskultúrára, így színjátékos tevékenységet is folytattak. Paulay Ede itt találkozhatott első alkalommal a színművészettel, itt érintette meg a színház csodálatos, sejtelmes világa. A forradalom és szabadságharc alatt, amikor az oktatás szünetelt, a negyedik és ötödik osztályt közelebb a szülői házhoz – akik ebben az időben Homonnán éltek –, a sátoraljúj helyi piaristáknál végzi (1847–1849), az utolsó három osztályt (1849–1852) Kassán, a premontrei rend által fenntartott iskolában folytatja. Szülei akarata ellenére, mivel nem érez hivatást a lelkipásztorkodás iránt, valamilyen csodába illő vonzalom miatt a színészet kelti fel érdeklődését, így lesz Thalia papja.

1852. július 1-jével tanulmányait megszakítva, érettségi vizsgát halasztva, alig 16 évesen, 1852 nyarán, álnéven a színészetnek kezd hódolni, álnevét sajnos a mai napig nem ismerjük. Még ebben az évben Miskolcon lép először színpadra. 1854-től már saját néven szerepel. Láng Boldizsár szervezésében és irányításával a miskolci társulat 1852–1853 között egy nagyobb előadói körutat szervezett 46 előadásból. A társulat Tokajban is fellépett,

Paulay Ede,
Pollák Zsigmond grafikája
(Vasárnapi Újság 1883. 37. sz. 593.)

így valószínű, hogy 1853 tavaszán Paulay Ede szülővárosában szerepel. Vándorszínész élete során különböző nagyvárosokban lép fel, mint például Szeged, Kassa, Debrecen, Kolozsvár, Győr, Nagyvárad, Marosvásárhely. Több társulat tagjaként (1854: Láng Boldizsár, 1856: Havi-Hegedűs, 1858: Latabár Endre, 1860: Follinus János) a vidéki színpadok kedvenc színészeként lesz ismert. A *Pesti Napló* 1858. november. 11-i számának kritikai rovatában olvashatjuk, hogy 1858. október 28-án „könnyűséggel játszotta az *Ördög naplóját*”, 30-án a „*Vasálarcos-ban a legtehetségesebb színészünk jutalomjátéká*”-t említették. Küzdelmes, egyáltalán nem könnyű és egyszerű utat járt be, több mint egy évtizedet töltött színészként vidéki társulatoknál. Hivatásának elkötelezett szeretetéből, következetes munkásságából, de mindenekelőtt zsenialitásából fakadóan pályája folyamatosan felfelé ívelő volt.

Kétszer köt házasságot, mindkét felesége drámai színésznő. Debrecenben, 1860. július 31-én feleségül veszi Gvozdanovics Júliát (1827–1880). Második feleségével, Adorján (Weisz) Bertával (1864–1941) 1884. június 22-én köti össze életét, aki 1879 és 1883 között volt a színiiskola hallgatója. Ebben a házasságban két gyermek született, az első Paulay Erzsébet (1886–1959), akinek keresztapja Jókai Mór (1825–1904) volt. Erzsébet Paulay Erzsi néven szintén a színészi hivatást választotta, 1923-ban férjhez ment gr. Cerutti olasz diplomatához, felhagyott a színészetrel és elhagyta az országot. Andor (1889–1896) nevű második gyermekük korán elhalálozott.

1860–1863 között mint drámai színész, rendezőként a kolozsvári színház tagja. Tehetségének híre megy és tizenkét évi „vándorszínészkedést” követően meghívást kap a pesti Nemzeti Színházhoz, ahol 27 évesen, 1863. augusztus 26-án Katona József *Bánk bánjának* címszerepében játszik.

A Nemzeti Színházban 1864-ben a Drámabíráló Bizottság tagja, 1868-ban rendezőként mutatkozik be. Az 1865. január 2-án megnyílt Színészeti Tanodában (1885-től Országos Színésziskola, a Színház- és Filmművészeti Egyetem elődje), ahol már magyar nyelvű színészképzés folyt, az alapításától haláláig tevékenykedett, előbb mint titkár, majd tanár, igazgató és főigazgató. A Tanodában heti huszonegy órában tanít esztétikát, lélektant, dramaturgiát, szerepelemzést, vezeti a növendékek színi gyakorlatát. Iskolai kézikönyvet ír a Színészeti Tanoda növendékei használatára *A színészet elmélete* címmel, amely Pesten 1871. augusztus 20-án jelenik meg. Sokat foglalkozott elméleti kérdésekkel. Tanulmányutakon vesz részt Francia-, Német- és Olaszországban, ahol a színházak belső működési rendjét vizsgálja. 1873-ban készíti el a Nemzeti Színház szervezetéről szóló tanulmányát. Szigorú ember hírében állott, indulatoktól sem volt mentes. 1873-ban a vele gonosz módon tréfálkozó sűgőjét megverte, ezért 1874–1877 között, három évre felfüggesztették színházi tagságát, színészi pályáját is befejezi.

1883. szeptember 21-én első alkalommal mutatták be Paulay Ede rendezésében az 1862. január 12-én megjelent Madách-művet, *Az ember tragédiáját*, többek között Nagy Imre (Ádám), Jászai Mari (Éva), Gyenes László (Lucifer) szereplésével. Az ősbemutató napja 1984-től A Magyar Dráma Napja. Az Új Színház társulata 1994-ben alapította a *Paulay Ede-díjat*. Először 1999. március 27-én a Színházi Világnap estjén adták át.

1863. szeptember 1-től haláláig (kivéve az 1874 és 1877 közötti időszakot) volt tagja a Nemzeti Színháznak. 1878-ban lett a drámai részleg eszmei és gyakorlati vezetője, mai fogalmaink szerint ez igazgatói feladatokat jelentett, a tisztséget 1894-ig töltötte be. Az igazgatói feladatok ellátásában elődje Szigligeti Ede (1814–1878), utóda Festetics Andor (1857–1929) volt.

Paulay Ede pályafutásának több mint négy évtizede során a kezdeti 12 év alatt vándorszínészként, mintegy 360 szerepet, a Nemzeti Színházban további 130 szerepben játszott. Ekkori életrésztétét teljes mértékben a színészi munka töltötte ki. Paulay Edét valójában

sem kora, sem az utókor nem tartotta kiváló színésznek, mégis hatalmas az a munka, amit közéleti emberként, társulatot építő, műsort alkotó és színházat vezető igazgatóként életében megvalósított. 61 színművet fordított le. Rendezőként 1860. március 28-án Kolozsvárott mutatkozott be ifj. Dumas *Egy tékozló apa* című drámájával. A Nemzeti Színházban pedig 1868. március 11-én a *Hamlet* bemutatásával. 1889-ig mintegy 307 előadást rendezett, utolsó ismert rendezése 1893. november 24-én volt.

Sokirányú tevékenységének elismeréseként 1881-ben a *Ferenc József-rend lovagkeresztjével* tüntették ki. Színházi munkássága mellett kitűnő kapcsolatokat ápolt a kortárs írókkal, költőkkel. 1876-tól a tizenhat alapító tag egyike és pénztárnoka a Petőfi Társaságnak, ahol az elnöki tisztséget Jókai Mór tölti be. A Kisfaludy Társaság tagja 1882-től, székfoglalóját 1883 novemberében tartja *Drámairodalmunk a Nemzeti Színház megnyitása óta* címmel. Elnöki tisztséget töltött be 1888-ban az Írók és Művészek Társaságában. Tagja volt 1891-től a *Corvin Mátvás, az igazságoshoz* nevet viselő szabadkőműves páholynak.

Szülővárosának társadalma szeretettel és tisztelettel áthatott gondossággal őrzi emlékét. Születésének 150. évfordulóján, 1986. március 16-án a tokaji Városi Tanács, múzeum, művelődési ház és a Zilahy György Művészetbarátok Köre közös rendezésben emlékeztek Paulay Edére. A Nemzeti Színház által készített nyolc darabból álló, nagy méretű tablón elhelyezett fényképfelvételeken mutatták be életútját, munkásságát. A művelődési ház emeleti nagytermében (ma a Járási Hivatal irodái) jelen sorok írójának volt szerencséje az érdeklődők figyelmébe ajánlani a kiállítást. A szülői ház előtt Nagy János (1916–2008) zenetanár, tokaji lokálpatrióta mondott emlékbeszédet, ezt követően került sor az akkori emléktábla megkoszorúzására. Ezen az első emléktáblán szerepelt, hogy „*Paulay Ede ebben a házban született 1836. március 12-én*”. A később készült emléktáblákon a születése napja a bizonytalanság miatt már nem olvasható. 2008-ban épült fel a város egyik legszebb modern épületegyüttese, befogadó első kőszínháza, azóta Paulay Ede Színház néven várja vendégeit. A színház aulájában 2012-ben helyezték el Veres Gyula Alpár (1963–2014) tokaji

A tokaji Paulay Ede Színház (A szerző felvétele)

szobrász közadakozásból készült portrédomborműves alkotását, melynek felirata: „*Paulay Ede / 1836–1894 / a Nemzeti Színház igazgatója*”. A Paulay család házában (Hajdú köz 11.), ott, ahol Paulay Ede született, gondos és jó kezek által teljes külső és belső felújítást, korszerűsítést követően alakították ki az elegáns Paulay Borház és Vendégház szolgáltató helyet. Utcai homlokzatán 2012 óta Csirpák Viktória tokaji szobrász portrédomborműves emléktábláján olvashatjuk: „*E házban született / Paulay Ede / 1836–1894 / író, rendező, fordító / a Nemzeti Színház igazgatója.*” Emlékének ápolása az utókor kötelessége, hogy neve és munkássága soha ne halványuljon el.

Paulay Ede szülőháza (Hudák Péter felvétele)

Paulay Ede, színházi világunk zseniálisan nagy egyéniségének halála 58 évesen, 1894. március 12-én következett be. Színművészetünk kiemelkedő alakjának elhunytát az egész színházi életet, kortársai fájdalmas veszteségként élték meg.

A halála utáni napon művészetének, munkásságának értője és emberi nagyságának tisztelője, jó barátja Ábrányi Emil (1850–1920) költő és újságíró, aki szintén tagja volt a Petőfi Társaságnak (1876-tól) és a Kisfaludy Társaságnak (1885-től), mint Paulay Ede, szinte örök érvényű írásában foglalta egybe és méltatta rendkívül gazdag életművét:

„*A Nemzeti Színház egész korszaka, mégpedig tündöklő korszaka fűződik nevéhez. Valóságos renaissance. Újjászületése az európai szellem magas színvonalára emelkedett magyarságnak, mely lényegében a nemzet erejét, eredeti sajátosságait mind megtartja, de formában az európai csínt, ízlést, előkelőséget és változatosságot képviseli. Senki sem tudta jobban öszszeforrasztani ezt a kettőt, mint Paulay Ede, aki maga is az európai műveltség és a tipikus magyarság szerencsés összeolvadása volt. Magyar volt benne a szív, a kedély, a meleg barátságra hajló érzékeny temperamentum és a szenvedélyességnek az a foka, mely nélkül a magyart talán képzelni sem tudom, európai volt benne a kitartás, a munkának valóságos*

adorációja és a művészet nagy, komoly szeretete, mely egyenrangú volt benne a munka kultuszával.” (Pesti Napló, 1894. március 13. 72. szám)

Paulay Ede maradandó emlékét őrzi gyászjelentése is, melyben felesége közli halálhírét és a temetéshez kapcsolódó búcsúszertartásokat. A család által kiadott gyászjelentés így hangzik:

„Paulay Edéné Adorján Berta, úgy a maga, mint kiskorú gyermekei Erzsike és Bandika, továbbá számos rokon nevében, mélyen szomorodott szívvel jelenti férjének Lőcsefalvi Paulay Edének, a Nemzeti Színház igazgatójának, f. évi március 12-én, d. u. 3 1/2 óraker, életének 58-ik évében, hosszas szenvedés és a halotti szentségek ájtatos felvétele után történt gyászos elhunytát. A drága halott hült tetemei a megboldogult lakásán (Múzeum-körút 2. sz. a.) tetteknek ravatalra és f. hó 14-én d. u. 3 óraker fognak a Nemzeti Színház csarnokából a róm. kath. egyház szertartása szerint történendő beszentelés után a kerepesi-úti temetőben örök nyugalomra helyeztetni. Az engesztelő szent miseáldozatot az elhunyt lelki üdvére f. hó 15-én délelőtt 10 óraker fog a ferenciek belvárosi templomában az egek Urának bemutatatni. Budapest, 1894. évi március 12-én. Áldás és béke poraira!” (Pesti Hírlap, 1894. március 13. 72. szám)

A temetést követő napon a gyászban osztozók az elhunyt Paulay Ede lelki üdvéért bemutatott gyász szentmisén róhatták le kegyeletüket:

„Paulay-rekviem. A ferencrendiek belvárosi templomában ma délelőtt tíz óraker volt Paulay Ede lelkiüdvéért a gyász-istentisztelet. A szanktuáriumban felállított ravatal körül viaszgyertyák lobogtak s az első padsorok fekete gyászleppellel voltak borítva. A templom zsúfolásig megtelt közönséggel. Az első padsorokban a gyászoló család tagjai, a Nemzeti Színház, az Opera és a Népszínház tagja foglaltak helyet. A szertartást Baán Sándor házfőnök végezte nagy papi segédlettel, az Operaház énekkara pedig Engesser Mátyás rekviemjét adta elő. Betétül Szendrői Lajos az Operaház tagja Szepessy Halotti énekét énekelte el.” (Pesti Napló, 1894. március 15. 74.szám)

A Népszínház igazgatósága és a személyzet nevében Lukácsy Sándor (1835–1907), a Népszínház főrendezője, színműíró búcsúzott a halottól. Szülővárosának képviselőjében Bernáth Béla (1849–1922), a tokaji választókerület képviselője jelent meg és helyezte el Tokaj város koszorúját. A sírnál 1897. szeptember 26-án állítottak obeliszk formára faragott fekete márvány emlékoszlopot, amelyen Paulay Ede portrédomborműve látható. A márványoszlopon Madách Imre *Az ember tragédiája* 10. színéből való idézet olvasható: „... *Az eszmék erősbek / A rossz anyagnál. Ezt ledöntheti / Erőszak, az örökké élni fog.*” Sírja nyilvántartott (Kerepesi temető, Fiumei út 16. sz. 34/1–1–2 sz.) műemlék. Abban nyugszik felesége, Paulay Edéné sz. Adorján Berta (1864–1941) is.

Halálának 125. évfordulójára emlékezve szülővárosának programját 2019. március 9-én egy irodalom és színház tematikus séta nyitotta meg, ezt követően a Paulay Borház és Vendégházban Hudák Péter tulajdonos köszöntötte a jelenlevőket, majd Posta György polgármester helyezte el az emlékezés koszorúját a ház homlokzatán lévő domborműves táblára. Ezt követte a Tokaji II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola, Alapfokú Művészeti Iskola Túl az Óperencián Báb és Színjátszó Szakkörének kedves emlékező műsora, melynek szövegét Szegedi Márta idegenforgalmi szakember állított össze, ezt a gyerekek Majercsákné Kemecei Zsuzsanna tanárnő rendezésében mutatták be. A program este a Paulay Ede Színházban folytatódott, ahol az évadnyitó első színházi előadás kezdete előtt Posta György polgármester és Péterné Ferencz Zsuzsanna jegyző koszorút helyeztek el a színház aulájában lévő emléktáblánál. A Tokaji Kulturális és Konferencia Központ és a Némethi Ferenc Városi Könyvtár munkatársai a színház előterében az emlékezés és tiszteltetés jegyében fényképes táblákon mutatták be Paulay Ede munkásságát.

Paulay Edét nemzeti színháztörténetünk legnagyobb alakjaként, végzett tevékenységét annak legszebb fejezetei között tartjuk számon. Hatalmas munkabírással, tudásvágygal és párfját ritkító, kiváló színpadi érzéssel és szakismerettel rendelkezett, amelyek ötvöződtek kivételes szorgos munkájával és töretlen hitével. Műveltségét a kitartó szorgalmából és széles körű érdeklődéséből fakadó tehetségének köszönheti. Nagyszerű társulatot hozott létre, korának megfelelően egy modern színházat igazgatott. Bátran alkalmazta az új színháztechnikai elemeket, neki köszönhetjük az első villanyvilágítás bevezetését a színházba, amely ekkor még más országokban is nagy újdonságnak számított.

Paulay Ede hatalmas pályáve a teljes ismeretlenségből az országos hírnévig terjed. Vándorszínészként kezdte, volt színházi mindenés is, valójában a sűgolyuktól a legmagasabb színházi rangig, a Nemzeti Színház drámái igazgatói posztjáig futotta be életpályáját. Bár nem nevezhető kiemelkedő színésznek, de mint tanár, rendező, fordító, elméleti és gyakorlati színi direktor maradandót alkotott.

Emlékező írásunk végén olvassuk Váradi (Wéber) Antal (1854–1923) író, tanár, bölcséleti doktor köszöntőjének alábbi részletét. Ő a Színészeti Tanoda igazgatója volt Paulay Ede halálát követően. A köszöntőt 1890-ben Paulay jelenlétében a Színészeti Tanoda 25 éves jubileumi ünnepségén mondta:

*„Kik annyian, s oly dísz adó sereggel / Gyűlétek egybe – egykor mint tanítvány / S sok közte pályájának mestere:/ Ki erre jár, ki arra, annyi szív / Hányfélét érez, hány felé hevíül! / De egyet mind, mind hűn őriztetek meg, / Ez mind mindannyiunkat összefűz, / Egy név, amely szeretve száll szívünkbe / Amelyet elfeledni nem fogunk, / Hisz mindenik lelkében megtalálom / Hálás fűzérben – Paulay nevé!”**

Várhelyi Gyula

Magyarok a nagyvilágban

A tibolddaróci barlanglakásból az Eighth Avenue-ra

A Pulitzer-díjas Louis Stark

Louis Stark 1889. április 29-én született Tibolddarócon, Borsod vármegyében.¹ Kétéves korában szűlei az Egyesült Államokba emigráltak, a kis Lajos pedig már amerikaiként nőtt fel. 1942-ben elnyerte az újságírás legnagyobb szakmai elismerését, a *Pulitzer-díjat*. Harry S. Truman amerikai elnök „*minden újságírók dékánjának*” nevezte, amikor 18 év szolgálat után elhagyta washingtoni tudósítói pozícióját. Eddig az elismerésig hosszú út vezetett a daróci pincesorok barlanglakásaiból indulva a manhattani felhőkarcolóokban berendezett szerkesztőségi irodákon keresztül. Ebben a rövid írásban primer források és néhány

* A dolgozat megírásához az abban idézettek kivűl az alábbi könyvet használtam fel. Székely György (szerk.): Paulay Ede írásaiból. Színháztörténeti Könyvtár, Új sorozat 17. Budapest, 1988.

¹ Tibolddaróc község izraelita születési anyakönyve, 1889. Mezőkövesd–Felsőábrány anyakönyvi kerület. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár.

korabeli újságcikk alapján megkísérlem felvázolni e neves magyar-amerikai újságíró életpályáját.

Louis Stark családja az Amerikába érkezés után New York Cityben telepedett le. A kis Lou kétéves korától itt nőtt fel, állami iskolákba járt, majd a De Witt Clinton középiskolában (ez a Bronx városrészben található) végezte középfokú tanulmányait.² Ezután beiratkozott a brooklyni New York Tanárképző Iskolába, de hat hónap után félbehagyta tanulmányait és hírlapkiadással, illetve hirdetéssel kezdett foglalkozni. Négy évet dolgozott ezen a területen, majd 1911-től elkezdett alkalmi újságírói megbízásokat teljesíteni. Miután felfigyelt rá az időszak néhány közismert New York-i szerkesztője, állandó állást kapott a *New York City News Association*nél, ahol 1913 és 1917 között dolgozott. Ezalatt kitanulta a riporter szakma rejtelmait, majd egy rövid, a *The Evening Sun*nál töltött kitérő után, állást kapott a *The New York Times*nél, ahol már volt ismeretsége, hiszen korábban is „*be-bedolgozott*” hozzájuk kisebb-nagyobb riportok készítésével. New York város házassági anyakönyvei szerint 1916. augusztus 17-én, 28 éves korában, Manhattanben feleségül vett egy Jennie Schmalhausen nevű, akkor 24 éves lányt,³ aki mellett élete végéig ki is tartott. A házasságból egy Arthur nevű fiuk született.

1917 áprilisában az Egyesült Államok belépett az első világháborúba, így 24 millió sors társával együtt Starknak is regisztrálnia kellett magát az általános sorozásra. Érdekesség, hogy sorozási regisztrációs kártyáján (Draft Registration Card) rosszul szerepel születési dátuma, április 29. helyett, május 1-je szerepel. Másik érdekesség, hogy születési helyének Budapest van beírva. Mégis bizonyos, hogy róla van szó, amit az is bizonyít, hogy foglalkozásként „*newspaper reporter*”, azaz újságíró szerepel a dokumentumban. Stark el akarta kerülni, hogy besorozzák, ezért a 12. kérdésre (kér-e felmentést a sorozás alól, és milyen alapon) így felelt: „*ethical grounds, against taking life*” azaz „*etikai alapon, ellenzi az élet kioltását*”.⁴

1919-ben kapta első komolyabb riporter megbízását. Az American Federation of Labor (Amerikai Munkásszövetség) gyűléséről kellett tudósítania. A sikeresen teljesített megbízást továbbiak követték, Stark egyre elismertebb riporter lett és lassan lépdelt felfelé az újságírói „szamárlétrán”. Legfőképp azért tartották kiemelkedőnek szakmájában, mert az elsők között kísérelt meg túllépni a munkásügyi tudósítások megszokott keretein azzal,

Louis Stark

**Mr. Stark was born in Tibold-
daroc, Hungary. When he was
2, his family emigrated to the
United States. He grew up in
New York, attending public
schools, De Witt Clinton High
School and the New York Train-
ing School for Teachers.**

Részlet Louis Stark nekrológiájából

2 Stark életrajzának szakmai részére vonatkozó információk a *The New York Times*ban megjelent nekrológiájából származnak: Louis Stark, 66, Times Newsmen. The New York Times 1955. május 18.

3 Index to New York City Marriages, 1866–1937. Certificate Number: 18632.

4 United States, Selective Service System. World War I Selective Service System Draft Registration Cards, 1917–1918. Washington, D.C.: National Archives and Records Administration. M1509, Roll: 1753997.

Form 1		REGISTRATION CARD #1657 No. 91	
1	Name in full Louis Stark	Age in yrs. 28	
2	Home address 675 E 170 St. New York N.Y.	(City)	(State)
3	Date of birth May 1st 1889	(Month)	(Year)
4	Are you (1) a natural-born citizen, (2) a naturalized citizen, (3) an alien, (4) or have you declared your intention (specify which)? Naturalized Citizen		
5	Where were you born? Budapest, Hungary Austria	(Town)	(Nation)
6	If not a citizen, of what country are you a citizen or subject? Austria		
7	What is your present trade, occupation, or office? Newspaper Reporter		
8	By whom employed? New York City News Assn.		
9	Where employed? 30 Church St. City		
10	Have you a father, mother, wife, child under 12, or a sister or brother under 12, wholly dependent on you for support (specify which)? None		
11	Married or single (which)? Married	Race (specify which)? Caucasian	
12	Do you claim exemption from draft (specify grounds)? Ethical Grounds against being in military service		
I affirm that I have verified above answers and that they are true			
Louis Stark (Signature or mark)			

Louis Stark sorozási regisztrációs kártyája 1917-ből

hogy a puszta helyszíni riportok helyett megpróbált a sztrájkok és munkáskizárások történetei mögé nézni.

Életútját az amerikai szövetségi népszámlálások segítségével is nyomon követhetjük. Ezekben tízévenkénti pillanatfelvételek jelennek meg róla és családjáról. Az 1920-as népszámlálás adatai szerint például az akkor 32 éves Stark 28 éves feleségével, Jennie-vel, és közös fiukkal, a 10 hónapos Arthurral élt egy háztartásban. Érdekes, hogy születési országként itt még Ausztriát, anyanyelveként pedig a németet adta meg.⁵ Az 1930-as népszámlálás adatai ehhez képest annyival bővebbek, hogy megjelenik a szülők nemzetisége is, melyre Stark mind édesanyja, mind pedig édesapja esetében a Hungariant, vagyis magyart diktálta be. Születési országként ekkor Ausztria helyett már Magyarország szerepel.⁶ Az 1940-es népszámlálásban már nem kérdeztek rá az anyanyelvre, viszont a származási országra igen, itt ismét a Hungary szó olvasható. Munkahelye továbbra is a *The New York Times*, és ezúttal információt kapunk anyagi helyzetéről is: 1939-ben 50 hetet dolgozott végig, bevétele pedig meghaladta az 5000 dollárt.⁷ Ez akkoriban egy jó középosztálybeli fizetésnek számított.

1924-ben a *New York Times* munkásügyi specialistájává nevezték ki. Az 1920-as és 1930-as évek folyamán az Egyesült Államok szinte minden részéből tudósított a munkásság helyzetéről, őket érintő fontos és izgalmas ügyekről. Cikksorozatot közölt például a Kentucky állambeli Harlan megyében lévő kőszénmezők körüli véres összecsapásokról.⁸ A rejtélyes Sacco–Vanzetti-ügyről írt cikkeivel is felhívta magára a figyelmet,⁹ valamint ő tudósított a *The New York Times* számára a clevelandi püspök, William Montgomery eretnekségi tárgyalásáról is.¹⁰

5 US Bureau of the Census. Fourteenth Census of the United States, 1920. (NARA microfilm publication T625, 2076 rolls). Record Group 29. Roll: T625_1205; Page: 16B; District 842. National Archives, Washington, D.C.

6 US Bureau of the Census. Fifteenth Census of the United States, 1930. (NARA microfilm publication T626, 2,667 rolls). Record Group 29. District 0514; FHL microfilm: 2341295. National Archives, Washington, D.C.

7 US Bureau of the Census. Sixteenth Census of the United States, 1940. (NARA microfilm publication T627, 4,643 rolls). Record Group 29. Roll: m-t0627-00571; Page: 12A; District 1-533. National Archives, Washington, D.C.

8 A világválság idején lövöldözések, robbantások, sőt, kivégzések is történtek itt a bányászati vállalatok és a szakszervezetek között kitört munkajogi viták keretében.

9 Az ügyről magyar nyelven például a *Rubicon* internetes oldalán is olvashatunk Tarján M. Tamás tollából: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1920_aprilis_15_rejtelyes_gyilkosság_south_braintreeben_sacco_es_vanzetti_ugyenek_kezdetel/ (Utolsó letöltés: 2019. április 12.)

10 William Montgomery Brown (1855–1937) püspök 1920-ban írt egy könyvet, melyben igen furcsa nézeteit foglalta írásba. Szerinte például a kereszténység a kapitalizmushoz hasonlóan az emberiség parazitája, a világ problémáinak megoldását a kommunizmus hozhatja el, Jézus helyére Marxot, az evangélium helyére pedig a *Kommunista kiáltványt* javasolta emelni. 1924-ben Clevelandben az egyház perbe fogta és 23 rendbeli eretnekség elkövetésében bűnösnek nyilvánították. *John L. Kyser: The Deposition of Bishop William Montgomery Brown in New Orleans, 1925. Louisiana History: The Journal of the Louisiana Historical Association* 8 (1967/1). 35–52.

Szakmailag komoly előrelépést jelentett Stark számára, amikor 1933-ban kinevezték a *Times* fővárosi tudósítójává, Washington, D. C.-be. Ezzel kezdetét vette 18 éves washingtoni pályafutása. Ennek megfelelően a második világháború kitérése is a fővárosban érte. 1942-ben, 54 éves korában ismét regisztrálnia kellett magát az általános katonai sorozásra. Regisztrációs lapján – az első világháborúsal ellentétben – már helyesen szerepel születési dátuma, és születési helyként sem Budapest, hanem „Tibold Daracz” van megjelölve.¹¹

Felmerül a kérdés, hogy hősrünk vajon hazatért-e valaha szülőfalujába. Erről e kézirat leadásáig nem sikerült tudomást szerezni, az viszont bizonyos, hogy szándékában állt Magyarországra utazni, 1924-ben ugyanis járt Európában. Ehhez június 30-án kapott útlevelet. A kérvénye szerint három hónapos utazást tervezett tenni feleségével Európába Németország, Ausztria, Magyarország és Franciaország érintésével, az utazást pedig 1924. július 12-én tervezték megkezdeni, New York Cityből indulva.¹² Az is biztos, hogy szeptember 22-én tért vissza New Yorkba a Leviathan nevű hajó fedélzetén, ami 16-án indult Franciaországból.¹³ Feltételezhetjük tehát, hogy az utazás a tervei szerint valósult meg, tehát Magyarországon is járt – így lehetséges, hogy Tibolddarócra is ellátogatott.

Stark 38 évet dolgozott riporterként, mely idő során gyakorlatilag minden lehetséges szakmai elismerést begyűjtött, köztük 1942-ben a legrangosabb díjat is megkapta, amelyről minden újságíró álmodik: a *Pulitzer-díjat*. Az elismerést a munkások ügyeivel kapcsolatos kiemelkedő tudósításaiért ítélték oda neki.¹⁴ De a legnagyobb dicsőretet kortársai elismerése jelentette számára. Híres volt alaposágáról, pontosságáról. Például Paul Douglas, Illinois állam demokrata szenátora így méltatta: „Még sosem láttam egy olyan Lou Stark-cikket sem, amiben bármilyen hiba is lett volna.” Washingtoni megbízatásának végén, 1951 augusztusában még a korábbi amerikai elnök, Harry S. Truman is megemlékezett munkájáról: „Szeretném, ha tudná, hogy mindannyiunk tisztelete és nagybecsülése új pozíciójába is elkíséri önt, és megtiszteltetésnek vesszük, hogy megismerhettük önt, és olvashattuk alapos tudósításait.”¹⁵ Visszavonulását követően csatlakozott a *The New York Times* szerkesztőségi testületéhez és saját maga már általában csak vasárnapi cikkeket és recenziókat publikált, ezeket is ritkábban. Írásai a *Times* mellett megjelentek az Amerikai Politológiai és Társadalomtudományi Akadémia folyóiratában, illetve a *Yale Review*, a *Survey Graphic*, az *Atlantic Monthly*, a *Nation's Business* és a *Current History* hasábjain.

REGISTRATION CARD—(Men born on or after April 28, 1897 and on or before February 16, 1897)			
SERIAL NUMBER U. 1792	1. NAME (Print) Louis Stark	ORDER NUMBER	
2. PLACE OF RESIDENCE (Print) 1921 Kalorama Rd N.W. W.C.			
3. MAILING ADDRESS Same			
4. TELEPHONE DICK 5187	5. AGE IN YEARS MY 54	6. PLACE OF BIRTH Tibold Daracz Hungary	
7. NAME AND ADDRESS OF PERSON WHO WILL ALWAYS KNOW YOUR ADDRESS Mrs. Jennie Stark - 1921 Kalorama Rd N.W.			
8. EMPLOYER'S NAME AND ADDRESS N.Y. Times - Albee Biedering W.C.			
9. PLACE OF EMPLOYMENT OR BUSINESS Albee Biedering W.C.			
I AFFIRM THAT I HAVE VERIFIED ABOVE ANSWERS AND THAT THEY ARE TRUE.			
10. S. S. FORM 1 (Revised 4-1-42)		11-21000-4 Louis Stark (Signature)	

Louis Stark sorozási regisztrációs kártyája 1942-ből

11 United States, Selective Service System. Selective Service Registration Cards, World War II: Fourth Registration. Record Group Number 147. Box or Roll Number: 065

12 U.S. Passport Applications, 1795–1925; National Archives; Washington D.C.; Roll #: 2588

13 Passenger Lists of Vessels Arriving at New York, New York, 1820–1897. M237, 675 rolls. NAI: 6256867.

14 <https://www.pulitzer.org/winners/louis-stark> (Utolsó letöltés: 2019. április 12.)

15 Az idézet helye: The New York Times 1955. május 18.

1954 végére leromlott egészségi állapota, 1955 első hónapjaiban pedig több enyhe szív-rohamot is elszenvedett. Ezek általában nem zavarták meg munkájában, de május 17-én reggel úgy döntött, nem megy be a *Times* irodájába, hanem inkább otthon marad. Felesége délelőtt még betelefonált a szerkesztőségbe és lediktálta aznapra szánt cikkének szövegét. Három órával később Stark elhunyt. Felesége, fia, három unokája, Eugene nevű öccse és Eleanor nevű húga, rengeteg kollégája és tisztelője vett részt temetésén. Búcsúztató miséjét az Amsterdam Avenue és a 76. utca sarkán lévő Riverside-kápolnában tartották Manhattanben.

Összegzésként megjegyezhetjük, hogy a primer források tanúsága szerint Stark sajnos nem mutatott magyar identitásának megőrzésére utaló jeleket, ami nem is róható fel neki, tekintve, hogy nagyon korán, már két évesen elhagyta az országot. Mégis fontos megemlékezni róla, hiszen igen érdekes életút az övé. Magyarországon, a Borsod vármegyei Tíbolddarócról indulva küzdötte fel magát a világ egyik legnagyobb presztízsű újságjának legelismertebb riporterei közé. Még ha életének parányi szeletét is töltötte szülőfalujában, története mégis kicsit büszkeséggel töltheti el nem csak Tíbolddaróc lakóit, de talán minden magyart is.

Ambrus László

Magyarok a világ filmgyártásában

Nem csupán szakmai körökben kering az értékítélet, hogy a magyarok jelentős szerepet játszottak (játszanak) a világ filmgyártásában. Ha mennyiségi mutatókban okszerűen nem is vetélkedhetünk az élvonalba tartozó nemzetekkel (USA, India, Japán), szinte minden időszakban adtunk a világ filmgyártásához a szürke eminenciások mellett kiemelkedő egyéniségeket.

Szakmai körökben szinte közhelyként szokták emlegetni (tette ezt az ezredforduló táján egy interjúban Csupó Gábor, magyar származású amerikai rajzfilmes művész, producer, zenész), hogy George Cukor irodájának ajtaján a munkáért jelentkezőt a következő mondat fogadta: „*Nem elég, ha magyar vagy, tehetségesnek is kell lenni.*” A felírás egyértelműen utal arra, hogy a XX. század elején a magyar filmesek és a tömegeket vonzó, emellett nem kevés pénzt megmozgató új iparágban szerencsét próbálni kívánók sokan keresték fel a boldogulás reményében a nagy tekintélyű rendezőt.

Egy francia szaklapban jelent meg André de Toth-ról, illetve a magyar filmesekről: „*London és Hollywood [...] jelentős hasznot húzott az áttelepülők [azaz a magyar áttelepülők – a szerző] alkotói tulajdonságából: a bensőséges elbeszélés tudománya, vonzódás a képszerűséghez, az álmodásra való hajlam, a pszichológiai hitelesség igénye, a művészi elismerés vágya, ugyanakkor a popularitásra való törekvés, amely mindig párosul az iróniával, sőt néha a cinizmussal.*” Róluk írta Kézdi-Kovács Zsolt, hogy akik elmentek, a meglévő kereteket érezték szűknek. Van, aki a nyomor elől menekült, van, aki a fasizmus, a háború, a kommunisták elől. Magukkal vittek egy álmot – törekvő kisemberek és bukott középosztálybeliek –, az érvényesülés álmát¹

A kérdéskör viszonylag objektív megválaszolásának lehetőségét kínálják a film centenáriuma kiadott, Gelencsér Gábor által szerkesztett *Magyar filmesek a világban* című kötet

1 Gelencsér Gábor (szerk.): Magyar filmesek a világban. Hungarians in Film. Magyar Filmunió, Bp., 1996. 6.

életrajzi, filmográfiai adatai. Az így kirajzolódó kép azonban nem teljes körű, mivel csak az emigráns, az emigránsok leszármazottainak tekinthető és a trianoni békediktátum következtében az elcsatolt területeken született alkotókra terjed ki. Közülük is azokra, akiket – a kötet előszava szerint – az anyaországi filmszakma vállal, illetve akik vállalták, vállalják magyarságukat, magyar gyökereiket. Értelemszerűen nem foglalkozik azokkal, akik egy, akár több megbízatás erejéig működtek közre külföldi produkcióban, mint például Szabó István *Oscar-díjas* rendező, Koltai Lajos *Oscar-díjas* operatőr, Makk Károly, Jancsó Miklós, Mészáros Márta, Gazdag Gyula. E nemzetközi viszonylatokban is kiemelkedő filmszakmai nagyságok munkakapcsolatának, jelenlétének más nemzetek filmkultúrájában külön kutatás tárgyát képezi.

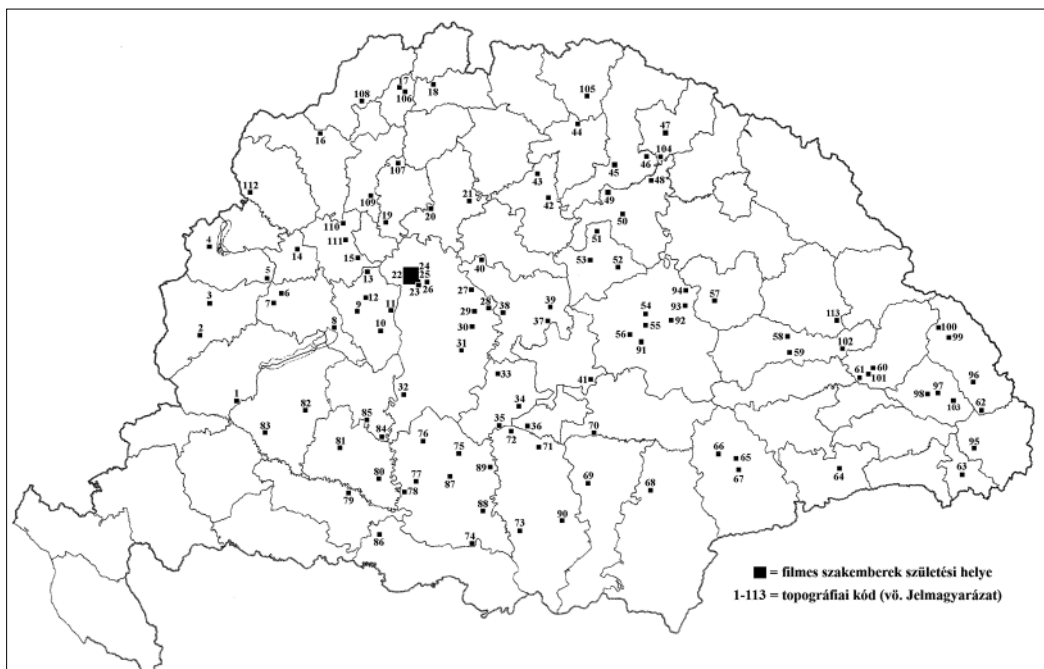
A hivatkozott centenáriumi kiadványra épülő kutatás eredményeiből kívánunk az elkövetkezőkben néhány elemet kiragadni. Bár a kötet nyújtotta információk feldolgozása elsősorban geográfiai (film-, tehetség-, illetve migrációföldrajz) elvekre és módszerekre épült, az eredmények, a hasznosítható tapasztalatok távolról sem rekednek meg a diszciplína területén. Ebből kiindulva jelen esetben érdemes áttekinteni az érintett alkotók szülőhelyének térstruktúráját, a migrációs célokat vagy végcélokat, az emigráció időbeli eloszlását, a magyarsághoz való kötődés jellegét, a világ filmgyártásában kimutatható hatást.

A kötet 392 mélyebb elemzésre alkalmas személy adatait, életpályájának ismertetését tartalmazza. A születés pillanatában érvényes politikai status quo szerint a vizsgált személyek 71,2%-a Magyarországon, 9%-a Romániában, 3,3%-a az Amerikai Egyesült Államokban, 3,1%-a Csehszlovákiában, 2,5%-a Jugoszláviában látta meg a napvilágot, 5,4% születési helye ismeretlen. A maradék 5,5%-on 13 ország osztozik (Ausztria, Belgium, Egyiptom, Franciaország, Kanada, Lengyelország, Mexikó, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, Oroszország, Svájc, Jugoszlávia).

A Magyarországon születettek zöme kivándorló, 13%-uk pedig azt a kataklizmát élte át, hogy szülőföldjén maradván – vagy a trianoni vagy a párizsi békediktátum értelmében – egyetlen jogi aktus eredményeként, egyik pillanatról a másikra más államban találta magát. Groteszk, egyben a magyar sorstragédia példája Janovics Jenő esete (1872, Ungvár–1945, Kolozsvár), aki a magyar filmgyártás egyik megalapítója volt. Magyarországon született, Kolozsvárott tevékenykedett, mely élete során hol Magyarországhoz, hol Romániához tartozott, de végül Romániában halt meg úgy, hogy a városból nem költözött el. Szülővárosa pedig ez alatt az idő alatt három állam része is volt (Magyarország, Csehszlovákia, Szovjetunió). Nem sokban tér el ettől Lifka Sándor életútja, aki 1880-ban, Brassóban, Magyarországon született. A dél-magyarországi mozihálózat, többek között az első szegedi és szabadkai állandó mozi megteremtője és működtetője, Jugoszláviában Bácsszőlősen halt meg (1957), miközben mindvégig a (hol Magyarországhoz, hol Jugoszláviához tartozó) Délvidéken élt.

A kötetben szereplő filmesek 9%-át teszik ki azok, akik a bármikori Magyarország határain kívül eső szülőhazájukban, ahova egyébként filmszakmai tevékenységük jelentős része kötötte, vállalták magyarságukat, illetve magyar gyökereiket. A névsorban tekintélyes személyiségek találhatók, például: George Cukor, Tony Curtis, Goldie Hawn, a három Huppert-lány (Elisabeth, Caroline és a legnevesebb: Isabelle), Luis Mandoki, Paul Newman, King Vidor, Debra Winger, Matthieu Kassowitz, Bíró Lajos.

Figyelembe véve, hogy a szóban forgó személyek születésének időpontja 1872 és 1978 közé esik, célszerű a születési helyek térszerkezetét a Kárpát-medence egészében vizsgálni. A jelzett időszak alatt itt született 313 magát magyarnak valló szakember. A születési helyként megjelölt 113 település a történelmi Magyarország 47 megyéjében oszlott el.

A Kárpát-medencében született magyar filmek szülőhelyei

Jelmagyarázat (topográfiai kódok) a mellékelt térképhez: **1 = Nagykanizsa** (2), 2 = Csákványdoroszló, 3 = Szombathely, 4 = Sopron, 5 = Szany, **6 = Pápa** (6), 7 = Vecse (ma Somló-vecse), 8 = Balatonkenese, 9 = Székesfehérvár, 10 = Nagydorog, 11 = Ercsi, 12 = Lovasberény, 13 = Vértesboglár, 14 = Győr, 15 = Tatabánya, 16 = Pöstyén, 17 = Túrócszentmárton, 18 = Rózsashegy, 19 = Nagybörzsöny, 20 = Balassagyarmat, 21 = Salgótarján, **22 = Budapest** (146), 23 = Erzsébetfalva, 24 = Újpest, 25 = Rákoscstaba, 26 = Pécel, 27 = Nagykáta, 28 = Abony, 29 = Cegléd, 30 = Nagykőrös, **31 = Kecskemét** (2), 32 = Kalocsa, 33 = Csongrád, **34 = Hódmezővásárhely** (2), **35 = Szeged** (7), 36 = Makó, 37 = **Túrkeve (Pusztatúr-pásztó)** (3), 38 = Szolnok, 39 = Kenderes, 40 = Jászárokszállás, 41 = Gyula, 42 = Miskolc, 43 = Ormospusztá, **44 = Kassa** (2), 45 = Tolcsva, 46 = Ricse, **47 = Ungvár** (3), 48 = Kisvárda, 49 = Tiszabercel, **50 = Nyíregyháza** (2), **51 = Hajdúnánás** (2), **52 = Debrecen** (3), 53 = Balmazújváros, 54 = Bihar-diószeg, **55 = Nagyvárad** (4), 56 = Nagyszalonta, 57 = Szilágysomlyó, 58 = Középlak, **59 = Kolozsvár** (9), 60 = Nagyernye, **61 = Radnót** (2), 62 = Tusnád, **63 = Brassó** (4), 64 = Nagyszében, 65 = Déva, 66 = Marosnémeti, 67 = Szentgyörgyvölgy, 68 = Lugos, **69 = Temesvár** (4), **70 = Arad** (8), 71 = Nagy-szentmiklós, 72 = Kübekháza, 73 = Nagybecskerek, **74 = Újvidék** (4), 75 = Szabadka (5), 76 = Bácsborsód, **77 = Zombor** (3), 78 = Apatin, 79 = Mariance, 80 = Főherceglak, 81 = Pécs, **82 = Kaposvár** (2), 83 = Nagyatád, 84 = Bátaszék, 85 = Bonyhád, 86 = Vinkovici, 87 = Bácskatopolya, 88 = Szenttamás, 89 = Zenta, 90 = Magyarittelek, 91 = Árpás (Árpád), 92 = Krasznahorvát, 93 = Tóti, 94 = Margita, 95 = Szepsiszentgyörgy, 96 = Csíksomlyó, 97 = Kápolnásfalu, **98 = Székelyudvarhely** (2), 99 = Ditró, 100 = Galócás, **101 = Marosvásárhely** (5), 102 = Pusztakamarás, 103 = Purombenii Mari (Nagygalambfalva), 104 = Csap, 105 = Eperjes, 106 = Horná Štubňa (Felsőstubnya), 107 = Selmecebánya, 108 = Bánovce nad Bebravou, 109 = Léva, 110 = Érsekújvár, **111 = Komarno** (2), 112 = Pozsony, 113

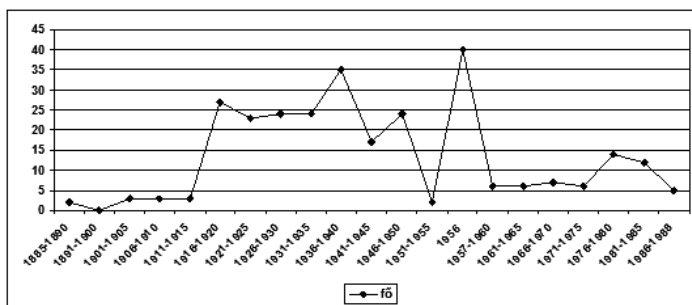
= Kékes. (Vastagon szedve az a település, amely több filmes szakember szülőhelye. Zárójelben az onnan elszármazottak száma.)

A 113 település közül az elszármazottak számát tekintve a főváros mutatója (146 fő) messze kimagaslik a többi közül. Követi a rangsorban nagyságrenddel lemaradva Kolozsvár (9 fő), Arad (8 fő), Szeged (7 fő), Szabadka, Marosvásárhely (5-5 fő), Nagyvárad, Újvidék (4-4 fő), Brassó, Debrecen, Pápa, Túrkeve (Pusztatúr-pásztó), Ungvár, Zombor, Túrkeve (3-3 fő), Kecskemét, Komárom, Nagykanizsa, Nyíregyháza, Radnót és Székelyudvarhely (2-2 fő). Budapest dominanciája részben a népességkoncentráció mértéke miatt nem meglepő, részben mert ott a film, a mozi az európai innovációs centrumokkal egyidejűleg jelent meg, így a filmkészítés iránti érdeklődés szélesebb körben jelenhetett meg. Mellette azonban a kibontakozó kulturális ellenpólust képviselő regionális központok, Szeged és Debrecen, Erdélyben Kolozsvár, a magyar film születésének másik központja, Arad, Nagyvárad, Brassó, a megyeközponti funkciójú Marosvásárhely is előkelő helyet foglal el.

A filmes magyar diaszpórát kialakító migrációs mozgás kezdőpontja 1885. Ekkor került gyermekként az Egyesült Államokba William Fox – akkor még Friedman Vilmos –, a nevét napjainkig viselő 20th Century Fox stúdió megalapítója. Végpontja – a kötet adatállományát tekintve – 1988, amikor a ma is alkotó operatőr, Novák Emil kitelepült Ausztráliába.

A teljes időhosszban az emigrációs mozgás mértékét ábrázoló görbe hektikusan pulzál. S bár elsősorban technikai okok miatt általában 5-6 éves ciklusokban jeleníti meg a 103 évet, tökéletesen érzékelteti a világ- és a nemzeti történelem kritikus időpontjait, katalizmáit, társadalmi jellegzetességeit (lásd a mellékelt grafikont). Az 1885-1910-ig terjedő időszak nyolc emigránsa még nem filmes szakemberként hagyta el Magyarországot. A világ és az amerikai filmtörténet két kiemelkedő alakja, William Fox és Adolph Zukor – akik filmes vállalkozásukat egymástól függetlenül csak 1904-ben alapították meg – még a film megjelenése előtt vándorolt ki Amerikába. Jószerével a görög film hőskorában jelentős szerepet játszó operatőr, Hepp József (1887, Budapest–1968, Athén) az első, aki már kész filmes szakemberként emigrált 1910-ben, amikor a film önálló formanyelve már-már kialakult, s lett a görög filmgyártás nagyja.

Nagyjából az első világháború végéig nincs számottevő kivándorlás a filmes szektorból. Az első robbanásszerű emigrációs hullám a Tanácsköztársaság évéhez, 1919-hez kötődik, 19-en hagyták el az országot, részben politikai, részben gazdasági okokból. A trianoni békeszerződéstől a nagy gazdasági világválságig 1 és 10 közötti szóródással évente átlag 5 alkotó próbált szerencsét külföldön. Az európai politika jobbratolódásával, a zsidótörvények, a bécsi döntések megszületésének időszakában éri el a magyar filmek kivándorlása a második csúcspontját. A második világháború éveiben tapasztalható visszaesést követően az államszocialista rendszer kialakulásával, az államosítás megkezdésével ismételt emelkedés tapasztalható. A „vasfüggönyös” időszak éveiben nem annyira az alkotói konformizmussal, mint a határörizet megerősítésével, a külföldre utazás lehető-

A filmes szakemberek emigrációja 1888-ig

ségének megnevezésével magyarázható a fél évtized alatti két emigrálási eset. Egyetlen esztendőben, 1956-ban (ez az oka a kiemelt, elkülönített kezelésének) addig nem tapasztalt kivándorlás következett be, majd az 1970-es évek derekáig évi egy-két esetre esett vissza.

A célállomások (végállomások) rangsorát okszerűen a világ filmgyártásában élen járó, a film történetében kiemelkedő szerepet játszó államok vezetik (Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország, Franciaország). Közöttük is kiemelkedik a nyugati civilizáció filmtermésének zömét produkáló, a csoportot alkotó migránsok majdnem felét (47,6%-át) befogadó Amerikai Egyesült Államok. Ugyanezen okból nem meglepő, hogy a városok rangsorában az élen az amerikai filmgyártás fellegrája, Los Angeles áll (33 fő, 26,6%), követi New York (16 fő, 12,9%), a filmipar keleti parti őshazája. London a harmadik pozíciójával is mindössze 10,5%-kal (13 fő) részesedik. Az őket követő Párizs, Berlin, Bécs mindössze 4%-os mutatóval (5–5 fő) bír. A végleges migráció területi, térbeli szóródása szerteágazó ugyan, de mértékét illetően kétpólusú, Európa, illetve Egyesült Államok központú. Azonos mértékben osztoznak a magyar emigránsok befogadásában. Más kontinensek (Afrika, Ausztrália, Ázsia), illetve amerikai államok (Brazília, Kanada) jelenléte a palettán jószerével csupán szimbolikus (lásd az első táblázatot).

1. táblázat *A lezárt életpályák munkakapcsolatainak gyakorisága és térszerkezete*

Ország	A csak ott	Az elsősorban ott	Az ott is	Együtt
	foglalkoztatott magyar filmek száma			
Ausztria	2	7	29	38
Csehszlovákia	2		3	5
Dánia			1	1
Franciaország	4	6	13	23
Görögország	1			1
Hollandia			1	1
Jugoszlávia	2		2	4
Nagy-Britannia	9	14	24	47
Németország	15	16	41	72
Olaszország	2	1	10	13
Portugália			1	1
Románia	14			14
Spanyolország		4	3	7
Svájc			2	2
Svédország			2	2
Szovjetunió	2	2	4	8
Amerikai Egyesült Államok	47	38	15	100
Argentína	1		2	3
Brazília	2	2		4
Kanada	1		1	2
Mexikó			3	3
Venezuela			1	1
Egyiptom			1	1
Ausztrália	1	1	1	3

A szakmai tevékenységi területet vizsgálva változatos kép rajzolódik ki. Nincs olyan klasszikus alkotói szerepkör, melyben ne képviseltetnék magukat a magyar filmesek a világ filmgyártásában. A jelenlét súlyát minősíti, hogy az egyes alkotások létrejötte szempontjából meghatározó, kulcsfontosságú területek képviselői (forgatókönyvírók, rendezők, színészek, operatőrök) képezik a haza határain kívüli érvényesülést, karriert, emellett nemegyszer biztonságot is keresők zömét (lásd a második táblázatot). Mivel az egyes szakterületekhez nem kapcsolódik okszerűen egy másik vagy harmadik alkotói körben való aktivitás, az elvándorolt szürkeállomány sokoldalúságát a táblázat egyértelműen bizonyítja.

2. táblázat *A magyar filmes diaszpóra által ellátott feladatkörök*

Jellemző alaptevékenység	Fő	Arány %	Más feladatot is ellátott (fő)	A jellemzően ellátott egyéb feladatkörök
Shínész	122	31,1	19	Rendező
Rendező	96	24,5	39	Producer, forgatókönyvíró, operatőr
Forgatókönyvíró	45	11,5	27	Író, rendező, producer
Operatőr	43	11,0	11	Rendező
Producer	22	5,6	7	Rendező
Író	20	5,1	13	Forgatókönyvíró
Rajzfilmrendező	14	3,5	6	Producer
Zeneszerző	11	2,8	2	-
Díszlet-, jelmeztervező	8	2,0	4	-
Elméleti szakember	4	1,0	3	Filmesztéta, forgatókönyvíró
Szerkesztő, igazgató	3	0,8	-	-
Hangmérnök	2	0,5	-	-
Vágó, technikus	2	0,5	-	-

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az emigrált vagy magyar gyökerekkel rendelkező filmesek – a szakma valamennyi területét átfogóan – nem azonos ívű karriert futottak be. Volt, akinek az epizódszerep jutott, volt, aki a világ, volt, aki egy-egy nemzet filmtörténetéből kitörölhetetlen produkált. Ez utóbbiak közülük néhány, természetesen nem a teljesség igényével: Sir Alexander Korda, az angol nemzeti filmgyártás megreformálója, William Fox, Adolph Zukor, George Cukor, Hepp József, Zsigmond Vilmos *Oscar-díjas* operatőr, Seffedin Sevket Tibor, akit az egyiptomi filmgyártás legkiemelkedőbbjei között tisztelnek, Kertész Mihály, Kozma József, Trauner Sándor, Lugosi Béla, Rózsa Miklós, Pogány Gábor, Szőke Szakáll, Kovács László, Badal János, Tony Curtis, Paul Newman, John Halas, Joe Pasternak, Máté Rudolf és még jó néhányan.

Borsos Árpád

ZSENGE TERMÉS

**Arcok és harcok: hősök, példaképek,
hazafiak a történelemben**

A XXIV. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia

(Kőszeg, 2019. július 30.–augusztus 4.)

Szövetségünk huszonnegyedik alkalommal szervezte meg az Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiát hazai és határon túli középiskolás diákok részvételével. A feldolgozandó témát az elmúlt évben is a diákok foglalmazták és szavazták meg, amellyel ebben az évben szeretnének foglalkozni. A javaslat alapján 2019-ben *Arcok és harcok: hősök, példaképek, hazafiak a történelemben* témával foglalkoztunk. A diákok mutatták be, dolgozták fel az adott személyek élettörténetét, példamutatását. Idén konferenciánkat egy, a témában kiírt diákpályázat segítette, amelyet szövetségünk hirdetett meg. Az ifjúsági akadémián a legjobb pályázók vehettek részt.

A rendezvény helyszínét – jelen esetben Kőszeget, és a kapcsolódó tanulmányút helyszíneit (Burgenland, Vas megye) – úgy választottuk meg, hogy a feldolgozandó témának legyenek helyi hagyományai.

Az akadémia résztvevői (Végső István felvétele)

A témakör átölelte a magyarság jeles történelmi eseményeit, a kiemelkedő személyiségek példaadását, hősi helytállását, a hazafias cselekedetek gazdag példatárát – Jurisics Miklóst, a hős várkapitányt (Kőszeg) is érintve. Minden megye, határon túli terület képviselője ki-választotta a bemutatandó történelmi személyiséget, így teljesebb lett a résztvevők ismeretanyaga, átélhető a hősiesség lelki tartalma. A megyei prezentációkat jól kiegészítették azok az ismeretek, tartalmak, amelyeket Kőszeg (Nyugat-Magyarország) felkínált élményforrásként is.

A Vas Megyei Honismereti Egyesülettel közösen szervezett konferencia és tábor hazai és határon túli 70 diák és kísérő részvételével valósult meg. Július 30-án minden diák és kísérője elfoglalta a szállását, a héten mindenki teljes ellátást kapott (reggeli, ebéd, vacsora).

A megnyitón, a kőszegi vár lovagtermében Kátai Zoltán *Kossuth-díjas* énekmondó műsora után Zsámboki Árpád, a Vas Megyei Honismereti Egyesület elnöke köszöntötte a vendégeket. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kulturális Államtitkárságát Halmi Róbert főosztályvezető képviselte. Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke után Básthly Béla, Kőszeg alpolgármestere köszöntötte a résztvevőket. Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke nyitotta meg az akadémiát.

Weidl Márk, egy kőszegi diák, katonai hagyományörző emlékbeszéde után megkoszortuk Jurisich Miklós szobrát.

Ezt követően, immár konferenciánk állandó színhelyén, a Jurisich Miklós Gimnázium dísztermében dr. Tölli László *Végvári kapitányok, nemzeti hősök* és dr. Mészáros Kálmán *A kuruc kor hősei* címmel tartottak előadásokat.

Este, a vacsora után drámapedagógiai játékkal könnyítettük meg az ismerkedést a fiatalok között. A vidám, interaktív programot Gál András, a Baranya Honismereti Egyesület elnöke vezette.

Július 31-én Bariska István *Két tengeremelléki katonadiplomata találkozása (Ibrahim és Jurisich)* – *Kőszeg ostroma 1532* és Keszei Balázs *A 342 éves Kőszegi Jurisich Miklós Gimnázium* című előadásokat hallgathatták meg a résztvevők. Ezután a késő délutánba nyúlóan diák korreferátumok következtek (Füstös Judit–Varga Petra: *Noszlopy Gáspár Csurgón*; Weidl Márk: *Jurisich Miklós életútja*; Vratarics Adél: *A 14. honvédtábornok – Lenkey János élete*; Csósz Ivett Bernadett–Nistor Krisztina: *Dékáni Árpád, a hétköznapi hős*; Bedő Eszter–Viczi Ágota: *Rosty Pál*; Deák Viktória: *Simonyi óbester. A legvitézebb magyar huszár*; Kádár Anna–Kelemen Hilda: *Sass Kálmán, Érmihályfalva mártír lelkipásztora*; Bíró Endre–Kecskés László Lóránt: *Példaképünk, Damjanich János, a „veretlen” hadvezér*; Csuka Luca: *Béri Balogh Ádám, a hős*). Ezt követően városnéző sétákon vettek részt a diákok. A kőszegi óváros legszebb és legérdekesebb épületeit, szobrait, utcáit és tereit tekintették meg szakmai vezetéssel. A vacsora után temetői sétát tettek az érdeklődők.

Augusztus 1-jén, csütörtökön buszos tanulmányi úton vettek részt a diákok és kísérőik. Léka várának megtekintése (Burgenland), látogatás a vasi Hűség falvakba és a Vasfüggöny Emlékhely megtekintése Felsőcsatáron volt az aznapi program. Az igen tartalmas napot strandolás zárta Bükfürdőn.

A Jurisich Miklós Gimnázium dísztermében, augusztus 2-án, pénteken diák korreferátumokkal folytatódott az akadémia (Mikóczi Leila: *Ozori Pipo és az ozori vár*; Menyhért Eugénia: *Sillye Ferenc*; Fekete Artúr: *Slachta Margit*; Kovács Tímea: *A „magyar Livius”, Istvánffy Miklós történetéről*; Salamon Krisztina: *Gradeczi Stancsics Horváth Márk és Szigetvár 1556-os ostroma*). A Jurisich Gimnázium udvarán *Hősök fája* néven fát ültettek a diákok. Ez alkalomból Básthly Béla alpolgármester mondott beszédet. A díszteremben ezután

Az akadémia résztvevői (Végső István felvétele)

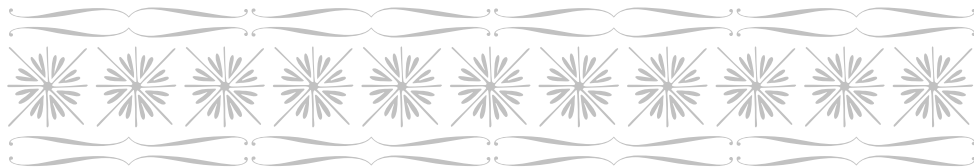
Köbe vésett emlékezet – A Nagy Háború Vas megyei emlékhelyei című könyv bemutatóját hallgathatták meg a résztvevők. Délután a *Félhold és telihold* ostromnapok programjain a Fő téren (történelmi táncok bemutatója, látogatás a török és magyar táborokba) ismerkedhettek a hagyományörző eseményekkel.

Augusztus 3-án, szombaton Katona Attila *Az 1848–49-es szabadságharc vértanúii* címmel tartott tartalmas előadást. Majd ismét diák korreferátumok következtek (Ágoston Sándor–Mrena Ágnes: *Galamb József*; Gerencsér Gergő Tamás: *Királyi Pál*; Molnár Kamilla: *Érmihályfalva polihisztora*. Dr. Andrassy Ernő *élete és munkássága*; Almási Natália Alexandra–Juhász Anita: *Hősök és példaképek – rendhagyó társasjáték – Lábatlan 1267-től napjainkig*).

A délutáni szabadidős program keretében az Ottlik Géza híres regényéből (*Iskola a határon*) ismert altiszti iskolai épülethez induló sétán, majd az igen látványos „várostromon” vettek részt a diákok és kísérőik.

Augusztus 4-én zárult a program. Az akadémia végén minden diák elismerő emléklapot kapott.

Végső István

Emlékezés Jurisics Miklósrá

Kedves Táborozók, Tisztelt Megjelentek!

Örömteli feladat, hogy a tábor kezdetén néhány nyitó gondolatot megoszthatok a jelenlévőkkel. Örömteli, hiszen több szálon kapcsolódom Kőszeghez, a hős várvédő, Jurisics Miklós városához. Furcsának tűnhet az öltözetem, de később elárulom ennek a viseletnek az okát is.

Kőszegiként és lelkes lokálpatriótaként a város szerelmese lettem. Nem is csodálom, hogy a szívemet rabul ejtették a patinás épületek és utcák, hiszen árad a történelem minden falból, minden műemlékből. Amikor a nézelődő Kőszeg utcáit rója, vigyáznia kell, nehogy észrevétlenül elsétálgasson a város történetének egy darabja mellett. A település múltjának különböző szakaszai megelevenednek az óvárosban főképp, de még az egykori városfalon kívüli részeken is több helyen. Az óvárosban elsősorban még a misztikus, mesés távoli ködbe sejlő középkor jellegzetességeit fedezhetjük fel a szűk sikátorokban, a településszerkezetben, a bástyák és falak maradványaiban és természetesen a várban. A kívül eső területeken már a későbbi korok hagyták meg emlékeztetőül a jelen számára stílusjegyeiket, gondoljunk csak az ország legidősebb szállodájára, az Arany Struccra, vagy a katedrális rangját büszkén hirdető Jézus Szíve-templomra.

Hogy mit jelent köszeginek lenni? Számomra a történelem szilánkjai közötti kellemes andalgást nap mint nap és rácsodálkozni az ország ékszerdobozának egy-egy gyöngyszemére újra meg újra. Ám mindez talán nem létezne egy tiszteletet érdemlő várkapitány, diplomata és katona, gimnáziumom névadója, a horvát származású Jurisics Miklós nélkül. Ő ugyanis 1532 augusztusában egy hónapon át dacolt sziklaként a török hadak árjával. Tette a kötelességét, mert nem csak a város, nem csak a haza, hanem egész Európa figyelme rá szegeződött. Várták tőle az oszmán sereg feltartását, hogy V. Károly német-római császár és I. Ferdinánd magyar király serege több külföldi és magyarországi segédcsapattal kiegészülve Bécs alatt felkészülten várhassa a támadást, időt nyerjen. Itt már jól megfigyelhető a kontinens sorsának összefonódása, a közös ellenség, a kereszténység fenyegetője elleni egységes fellépés, hiszen egy osztrák zálogbirtokban lévő, eredetileg magyar várat egy mindenre elszánt délszláv védett. Az erősséget csak ideiglenesen, zálogba kapta a bécsi udvartól, mivel az nem tudta kiegyenlíteni a tartozását Jurisics irányába. A védők többszörös létszámbeli hátrányban voltak. Ő mégis a végsőkig kívánta tartani Kőszeget. Minden pénzén puskaport vett és berendezkedett a védelemre, holott fel is adhatta volna a várat, hiszen nem a sajátja volt. A kitarásnak és a hősiességet elszántágnak meg is lett az eredménye. Egy hónapnyi ostromot követően kompromisszumot kötöttek a felek, mivel a törököket az idő sürgette, Jurisics pedig kiváló diplomataként és katonaként felismerte, hogy a maradék, kiképzetlen védővel, a széttört erőddel és sebesülten számára is előnyös, ha a várat jelképesen átadja, de az valójában a védők kezén marad. A legyőzhetetlen török had tehát lendületét veszítette egy végsőkig elszánt kis várossal és vezetőjével szemben.

Mit üzen ez a ma emberének? Azt, hogy kitarással, összefogással, elszántággal és legfőképp hazaszeretettel bármi lehetséges, tűnjön akármilyen kivitelezhetetlennek is. Számomra a várkapitány egy példakép, egy ösztönző személyiség, a hősiesség mintaképe.

Honnan meríthetünk ma is inspirációt? A hősök emlékének őrzéséből és a hagyományok ápolásából, melynek magam is aktív részese vagyok a helyi török kori hagyományőrök, a Kőszegi Darabontok tagjaként. Viseletem ebbe a korba illeszkedik. Egy hosszú szarú

bőrscizma, egy posztónadrág, egy díszes dolmány és egy posztósüveg. Övemen szablya, kés, erszények, kupa lóg. Így nézhetett ki egy darabontja Jurisicsnak. Hogy mit is jelent a német eredetű szó, hogy darabont? Elsősorban városi gyalogos katonát a XVI–XVII. században. Akik Kőszeg belső rendjét vigyázták, fegyveres szolgálatot láttak el, a képviselőházakban teremőrként voltak jelen.

A hagyományörzés több, mint a történelem szeretete miatti viseletbe öltözés és a régimúltat idéző rendezvényeken való szereplés. Ez nem csak egy hobbi, hanem egy életérzés a számomra. Megélni a kor szellemiségét, úgy viselkedni, öltözni a történelmi fesztiválok idejére, ahogy elődeink tették, egy izgalmas időutazás és egy korhű kép a ma emberének. Egy fontos üzenet: lassítsunk rohanó világunkon és tekintsünk néha vissza, hogy megérthessük és értékeljük a jelenet.

Egyben kérdéseket is felvet. Vajon milyen lehetett mindez valójában? Milyen lehetett, amikor a csata nem baráti ölelésekkel ért véget és a muskéták valódi puszkagolyókkal halált hoztak az ellenségre? A rossz emlékek őrzése is a feladata egy hagyományörzőnek, hogy a jelenkor igazán megértsse, milyen jó időket élünk. Tehát tanító szerepe is van ennek a foglalatosságnak. A tanításnak jut talán az egyik legfontosabb szerep a régi értékek megőrzésében.

Van egy hely a városban, ahol 1677 óta a hagyományok ápolásának és szeretetének szellemében folyik az oktatás. Ez a hely a Jurisics Miklós Gimnázium, szeretett iskolám, amely méltó ápolója a hős kapitány emlékének. Ha nem halványul a fénye ezeknek az eszméknek, ha az iskola diákjai ilyen értékrendet képviselnek majd az itt töltött évek hatására, akkor biztosított az, hogy Jurisics és a többi hozzá hasonló hős a magyar emberek szívében örökké él. Mert „*Amelyik nép elfelejti múltját, annak nincs jövője.*”

Köszönöm a figyelmet!

Weidl Márk

A „magyar Livius”, Istvánffy Miklós

A magyar történelem egy olyan kimagasló, ámde kissé elfeledett alakjáról szeretnék megemlékezni, akiről a politikus költő és hadvezér Zrínyi Miklós így írt *Az török áfium ellen való orvosság* című művének bevezető soraiban:

*„Szép és dicsőséges dolog a hazáért meghalni...
Még szebb a hazáért élni.”*

Volt, kinek hősi halál jutott osztályrészül, neki a hősi élet, egy elkészült krónika, mely révén az utókor pontosan értesülhet a XVI. század sok fontos eseményéről.

Az Istvánffy család a kiemelkedő tudású és műveltségű nemesi familiák sorába tartozott. Apja, Istvánffy Pál is a páduai egyetemen tanult latin és görög nyelvet, jogot és természettudományokat. Kiválóan verselt, lelkesedett Bonfiniért, és Janus Pannoniusért is. Ő alakította magyar nyelvű széphistóriává Voltér és Grizeldisz történetét.¹

¹ <https://tti.btk.mta.hu/esemenyek/konferencia/2057-istvanffy-konferencia-a-tortenettudomanyi-intezetben.html>

1532-ben török fogságba esett, és csak nagy összegű váltságdíjjal tudta megváltani szabadságát. Szolgálatáért Szapolyai János birtokokat adományozott számára, melyeket az előrenyomuló török hódítás miatt azonban kénytelen volt veszni hagyni.

Ezt követően Ferdinánd király szolgálatába állt, elsőként Szigetvár prefektusaként bizonyította rátermettségét és hűségét, majd fontos pozíciókat töltött be. Gyermekai közül két fiút ismerünk részletesebben, egyikük, Pál IV. Zrínyi Miklós oldalán halt hősi halált Sziget 1566-os ostromakor, a másik pedig Miklós, a „*magyar Livius*”-ként ismertté vált történetíró.

Istvánffy Miklós 1538. december 8-án született a Baranya megyei Kisasszonyfalván, mai nevén Kisasszonyfán. Miután a vár Török Bálint 1541-ben történt török fogságba esését követően visszazárlta a királyra, apja a vár és város prefektusaként tevékenykedett. 1543-ban a család birtokait elvesztette, ezért Szigetvárra költöztek.

A kor szokása szerint a nemesi ifjút apróiskolába küldték más uraságokhoz, hogy ott tanulja meg a katonáskodás alapjait, szoktassák a rendre, fegyelemre. Kilencévesen Istvánffy Miklós Várady Pál esztergomi érsek apródja lett. 1548-ban, 10 éves korában Oláh Miklós egri püspök udvarába került.

Zsámboki János, széles látókörű, kiváló diplomata, tudós felismerte a fiatal ember kiváló szellemi képességeit, és támogatta, hogy öt éven keresztül a világhírű páduai egyetemen folytathassa tanulmányait. Rövid ideig Bolognában, Velencében is tanult.

1557-ben tért vissza Magyarországra, két évig katonáskodott IV. Zrínyi Miklós vezetése alatt, többször megfordult Szigetváron is.

1559-ben Oláh Miklós esztergomi érsek titkára, majd a királyi kancellária jegyzője lett, később királyi tanácsos vált belőle. Bárói rangra emelték, 1581-ben pedig alnádor lett. Feltétlen híve a Habsburg-uralkodóháznak, az ország egységét is csak Habsburg-uralom alatt tudta elképzelni, olyannyira, hogy például Bocskai Istvánt árulónak tartotta.

Magyarország török alóli felszabadulását Európa közös érdekének vallotta, és azt csak a spanyol király, a Habsburg császár és a római pápa közös együttműködésével tartotta elképzelhetőnek.

1566 mérföldkő volt mind az ország, mind pedig Istvánffy Miklós életében. Elveszett Sziget, meghalt Szulejmán szultán, és a szigeti vértanúk, köztük Miklós bátyja, akik példát mutattak hűségéből, hősiességéből.

1568-ban feleségül vette Both Erzsébetet, a két évvel korábban elhunyt szigeti kapitány, Stancsics Horváth Márk özvegyét. A házasságból egy fiuk és három lányuk született.

Időközben Istvánffy Miklós egyre fontosabb szerepet játszott a politikában és a közéletben. Megbízásokat teljesített Itáliában, Ausztriában, a Török Birodalomban, Csehországban, Horvátországban, Erdélyben, Lengyelországban, a Német Birodalomban. Rudolf császár, az új uralkodó királyi tanácsosi méltósággal és bárói ranggal jutalmazta munkásságát.

Politikai pályája 1602-ben, felesége halálával megtört.

Pályafutása kezdetén latin alkalmi verseket írt. Ezek mély vallásosságát tükrözik. Készített néhány értekezést a reformációról és a magyar királyi pecsétről. Elkészítette Forgách Ferenc és Zermegh János életrajzát.

*Istvánffy Miklós,
Martino Rota rézmetszete*

Dicsőítő költeményt írt Tinódiról, a szigetvári hős Zrínyi Miklósról, Thury György várkapitányról, és többször is megemlékezett Balassi Bálintról.

Az ókori történetíró, Titus Livius stílusában, gazdag költői képekkel díszített gyönyörű stílusú írásmódja miatt nevezik a „*magyar Livius*”-nak.

Legjelentősebb műve a *Pannoni Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. (Magyarok dolgairól írt história)*, amelyet Pázmány Péter buzdítására öntött végleges formába. A mű azért különleges, mert Istvánffy 1590-ben onnan folytatta a magyar történelem leírását, ahol Bonfini, Mátyás király történetírója 1490-ben befejezte.

Tekintettel magas hivatali állására, kapcsolataira, a történelemben való részvételére, nemcsak, hogy tényszerűen írja le az eseményeket, de feltárja azok hátterét is. Ékes latin nyelvezete is bizonyítja magas tudását.

Művének első felében korábbi forrásokra támaszkodik, de saját korát szemtanúként, aktív résztvevőként írja le. Szigetvár 1556-os és 1566-os ostromáról, a végvári harcokról is részletes leírást ad, és mivel helyszíni ismeretekkel is rendelkezett, ez az egyik legmegbízhatóbb forrás az utókor számára. Visszautalva a bevezető idézetre, a politikus, költő és hadvezér Zrínyi Miklós is legfontosabb forrásként használta művét a *Szigeti veszedelem* megírásakor.

1608-ban szélütés érte, többé nem tudott tisztán beszélni, jobb keze állandóan remegett. Élete hátralévő részét a család vinicai kastélyában élte le. Nagy történeti munkájának utolsó négy kötetéhez már csak anyagokat gyűjtött, vázlatokat diktált.

1615. április 1-jén halt meg, a horvátországi Vinicán temették el. Könyvtárát a jezsuitákra hagyta, történeti munkáját pedig Pázmány Péterre, aki 1622-ben Kölnben ki is nyomtattatta a 34 kötetes művet.²

Napjainkban sok tér, utca, intézmény viseli az író nevét. Szigetváron születésének 430. évfordulóján a várban állítottak egy mellszobrot tiszteletére, mely Kárpáti Anna szobrászművész alkotása.³

Iskolánk, a szigetvári Istvánffy Miklós Általános Iskola, a költő halálának 400. évfordulója alkalmából rendezvénysorozatot szervezett. Mi diákok irodalmi és rajzpályázaton mérhettük össze tehetségünket. A programok zárónapján az Istvánffy-utódok is ellátogattak hozzánk. Leszármazottja, dr. Istvánffy Miklós nemcsak orvos, hanem Fertőszentmiklós díszpolgára is. A költő halálának 400. évfordulóján nemcsak Szigetvárra, hanem a vinicai kastélyhoz is ellátogattak koszorúzni. A családi ereklyéket féltve őrzik.⁴

Istvánffy egy részekre szakadt országban, olyan korban élt, amelyben az emberek közül sokan napról napra változtatták hovatartozásukat, gondolkodásukat, nézeteiket. Ő maga viszont kitartott a mellett az eszme mellett, melyben hitt. Minden képességével és tudásával harcolt érte, így állt helyt a haza védelmében. Ha mi is hiszünk valamiben és harcolunk érte, elérhetjük kitűzött céljainkat és megváltoztathatjuk a jövőt saját magunk, mások és gyermekeink számára.

(A szigetvári Istvánffy Miklós Általános Iskola tanulójának munkája. Felkészítői: Benes Julianna történelemtanár és Salamon Ferenc, a Szigetvári Várbaráti Kör tagja.)

Kovács Tímea

2 Molnár Imre: Molnár Imre válogatott írásai. Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2009.

3 A 2. sz. Általános Iskola fennállásának 20. évfordulójára. Szigetvár, 1997.

4 https://www.kisalfold.hu/soproni_hirek/istvanffy-csalad-szigetvaron_koszoruztak_a_fertoszentmiklosi_leszarmazottak_-_foto/2423634/

Béri Balogh Ádám, a hős

Az emberek életében mindig fontos szerepet játszottak a hősök, példaképek. Lehet példaképünk a közvetlen környezetünkben, de olyat is választhatunk, akivel még sohasem találkoztunk, vagy már nem is él. Én hősömnek Béri Balogh Ádámot választottam, egyrészt sok Tolna megyei vonatkozása van, ezeket szeretném bemutatni. Másrészt pedig, a 2018-as év a Rákóczi- szabadságharc kitörésének 315. és a kölesdi csata 310. évfordulója volt.

Béri Balogh Ádám születési helye és ideje nem tisztázott. 1669 és 1673 között született Hegyhátszékhelyen, Vas megyében.¹ Balogh Péter, a család őse a XVI. század végén kapott Tolna megyében birtokot, így a família kiemelkedett jobbágyi vagy kismemesi rangjából.² Nem tudjuk, ki és hol tanította, de azt tudjuk, hogy a török kiűzése idején szerezte a tapasztalatait. Ekkor sajátíthatta el harcászati tudását közkatonaként. Édesapja 1678-ban meghalt, fiára a Zala és Vas megyei birtokok nagy részét, lányára a Tolna megyei birtokot hagyta. 1695-ben elcserélték azokat. Így került Béri Balogh Tolna megyébe. Csobánci vajdasága alatt a Rábaközi járás főszolgabírója lett, de egy év múlva lemondott, birtokait zálogba adta, és elköltözött. Soproni tartózkodása alatt összeházasodott Festetics Juliannával. Hat gyermekük született: László, Boldizsár, Ádám, Éva, Katalin és Farkas. 1698-ban költöztek a faddi birtokra a soproni kudarc után. Itt is anyagi gondjai voltak, 1700 tavaszán visszament Vas megyébe, 1700. májusában a Rábamelléki járás, majd 1703 végén a Kemenesaljai járás főszolgabírója volt.³

Nem tudni, miként kapcsolódott Tolna vármegye körébe, és hogyan került Rákóczihoz, de 1704-ben kinevezte ezredessé, így a dunántúli hadak főparancsnoka lett.⁴ Károlyi Sándor generális Béri Balogh kuruc seregeit Vas vármegyébe irányította. Béri ezredes első tette Kőszeg visszafoglalása volt.⁵ A Balogh-ezred létszáma hamar megfogyatkozott, ezt a problémát ő sem tudta megoldani, így rövid időre hazatért családjához. Az első dunántúli hadjárat vége kudarc lett, mert a hadellátás megoldatlan volt, tehát a kuruc sereg elkezdett bomlani, a nagybirtokos nemesség nem csatlakozott a felkeléshez.⁶ Később a dunántúli lovas ezredesek visszatértek a császár oldalára, ezért Bérinek gróf Esterházy Antal ezredeshez, a pápai főkapitányhoz kellett csatlakoznia. Aztán visszacsatlakoztak a kurucokhoz. 1704-ben a nyugaton felszabadított ezredeseket magyarországi hadszíntérre vezényelték, tehát erőfölény alakult ki, ezért Esterházy és Károlyi átkeltek a Duna–Tisza közé, így Dunántúl már csak mellékhadszín maradt.⁷ Majd Béri is átkelt a Dunán, Rákóczihoz ment a feladataiért. Károlyi nem tartotta egyben a seregét, Bérinek Vas megyébe kellett vezetnie katonáit.

1705-ben részt vett a jánosházi ütközetben, a támadás kudarccal végződött. Balognak bujdosnia kellett, ez az időszak az életéből homályos.

1705 májusában Rákóczi újabb dunántúli hadjáratot tervezett, több ezer labanc Simon-torony alá indult Buda felé. Vay Ádám kapitány és Vak Bottyán János, megelőzve a táma-

1 Dr. Dobos Gyula: Tanulmányok. Tolna megyei levéltári füzetek 13. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Szekszárd, 2010. [245–342.] 248.

2 Balogh Attila: Béri Balogh Ádám élete és dunántúli harcai. Pécs, 2008. 6.

3 Dobos i. m. 2010. 251.

4 Balogh i. m. 2008. 13.

5 Tóth Gyula: Balogh Ádám kuruc brigadéros. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1958. 44, 70–71, 125.

6 Dobos i. m. 2010. 257. p.

7 Tóth i. m. 1958. 70–71.

dást, Fehérváron és Budán pusztítást végeztek, Béri Balogh is jelentkezett a tisztek közé, sikeresen portyáztak.

Később Béri Balogh Szekeres Istvánnal indult Bécs felé, de összeeszesztek, így Béri viszsza ment Kecskemétre. Bottyán János nevezetes dunántúli hadjárata során kevés adatunk van Béri Balogh Ádámról.⁸ A kurucok végül elfoglalták Simontornyt, Tatát, Kőszeg, Kapuvár, Sárvár, Nezsider várait, ezáltal december végére felszabadult a dunántúli országrész. Bottyán 1705 végére kiverte a császáriakat a Dunántúlról, de nem volt nyugalom. Bottyán tervezett hadjárata idejére Szigetvár körülvételét Béri Baloghra akarta bízni, aki az igali harcban is részt vett 200–300 fős „seregével”.⁹

1706. április 14-től július 22-ig fegyverszünet volt a kuruc szabadságharcban, ezalatt tudott a családjával foglalkozni, akiknek ekkor sanyarú sorsuk volt. El kellett hagynia szülőföldjét, Gutára mentek, később onnan is menekültek. A dunántúli generális Esterházy Antal lett, így Balogh Ádám hozzá fordult kérésével, hogy a távollévő katonáit visszaszereltesse.

*A brigadéros
Béri Balogh Ádám*

November 6–7-én a győrvári összecsapásban Balogh 200–300 főnyi „ezredével” vett részt. Bezerédj Imrével vezették az előhadat, de Béri lesérült, Vasváron gyógyították.

Hírnevét a győrvári bátorsága alapozta meg. Béri Mezőföldön állomásozott, márciusban rajtaütött Rabutin egységén. De beteg lett, így nem tudott részt venni a további harcokban. Rákócziól birtokot kért, Széchenyi György szentgyörgyvári jószágát kapta bérlet formájában, és kiegészítette Esterházy a hadseregét.¹⁰ Majd felgyógyult és az 1707. év utolsó hónapjaiban részt vett a harcokban, Bottyán parancsnoksága alatt. Esterházy véglegesen átvette Bottyántól a dunántúli parancsnokságot. Szívén viselte Béri Balogh sorsát, brigadérosná nevezte ki.¹¹

Azért, mert a Tolna megyei harcokban fontos szerepet töltött be, szeretnék egy kis kitérőt tenni a kölesdi diadalra. 1708. szeptember elején rácok érkeztek Kölesd határába. A kuruc 1000–1500 fős előhad 2-án támadta meg a rácokat, visszavonultak Simontornya irányába, ahol császáriak vették üldözőbe a hadat. A szétszóródott rácokat körbevették a kurucok. A rác lovasok összezavarodtak és menekültek, a gyalogság védekezett, és a

túlerővel szemben bátran tartotta magát, de kénytelenek voltak meghátrálni, fölmorzsolták őket. Hatalmas vereséget szenvedtek a császáriak és a rácok. A gyalogság nagy része áldozatul esett, kisebb része fogságba. Ez a győzelem Béri Balogh pályafutásának csúcsa volt, és a kurucság utolsó legjelentősebb győzelme.¹²

1707-ben megjelent a pestis, Dunántúlon is elterjedt, a katonák hazaszöktek, hogy ápolhassák családjukat, így a kuruc hatalom 1709 nyarára elszigetelődött a Dunántúlon.¹³ Ezáltal kezdett szétesni a hadsereg. 1709. szeptember havában sikerül Bérinek átkelnie a

8 Balogh i. m. 2008. 20–24.

9 Tóth i. m. 1958. 125.

10 Dobos i. m. 2010. 275–280.

11 Mészáros Kálmán: II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. Argumentum, Jászládány, 2006. 148.

12 Dobos i. m. 2010. 297–298.

13 Bodnár István: Béri Balogh Ádám a vértanúhalált halt kuruc brigadéros. Molnár-féle Nyomda, Szekszárd, 1938. 45, 62–63.

Dunán, de a császáriak elfoglalták a kurucok utolsó várát is. 1710 júliusában Rákóczi Szolnokra érkezett, majd megindította a dunántúli hadjáratot. A kurucok, kb. 1000–2000 fő, Béri segítségével keltek át két ponton. Sikertől több vár visszafoglalniuk, például Nagyvásonyot, Szentgált, Simontornyát. Béri Balogh még elindult Kőszeg irányába, Lentihez vonult.¹⁴ Vereségek után, októberben álruhában, betegen, gyalogosan hagyta el a Dunántúlt. Béri Balogh szerint nem volt értelme a további harcoknak, tehát elhagyta a Dunántúlt. Csekély létszámú seregével vonult a Balatontól Mohácsig, érintve Szekszárdot. Petrasch és Secula ezredesek követték, majd Bériék megtámadták őket és a rácokat. A harc kuruc vereséggel végződött és Béri Baloghot elfogták.¹⁵ A császári hűségesskü letételével megmenthette volna magát, de hű maradt politikai nézeteihez, kihallgatták, halálra ítélték. 1711. február 6-án Budán hajtották végre az ítéletet. Balogh feláldozta a családját, otthonát, rangját, életét adta a hazájáért, mert hitte, hogy áldozatot kell hozni a haza függetlenségéért és becsületéért.

Egy szekszárdi szilfát róla neveztek el, mert állítólag az alatt táborozott.¹⁶ A fa mai napig őrzi Béri emlékét. Előtte kőbe vésve a felirat: „Ezen helyen fogott el 1710-ben Béri Balogh Ádám II. Rákóczy Ferenc dandárnoka, ki a hős tulajdonságait a hon és a szabadság szent szeretetével egyesíté s elvhűségért kegyetlen vértanúságot szenvedett. Örökös tisztelet emlékének! A haza minden előtt!” 2018 augusztus 25-én a Rákóczi-szabadságharc 315. és a kölesdi csata 310. évfordulójára emlékeztünk a fa alatt a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület és az önkormányzat szervezésében. Dr. Gesztesi Enikő és Balogh Attila méltatta a hőst. A Szekszárdi Garay János Gimnázium Honismereti Köre is részt vett az eseményen. Este pedig a Gregus Tárogató Kvartett tartott frenetikus koncertet a Művészetek Házában. A *Tolnai Népiújság* is tudósított a megemlékezésről.¹⁷

Egy másik érdekesség Kölesdhez kapcsolódik. Az elvesztett harcot követően a rácok a kölesdi Orvoskút-forrás vizével gyógyították a sebeiket. Rákóczi az ónódi országgyűlés alkalmával kardot kapott XIV. Lajostól. A fejedelem az 1708-as győzelmet követően ajándékozta Bérinek. Rajta a felirat franciául: „*Ne vonj ki ok nélkül és ne tégy vissza becsület nélkül.*”¹⁸

Béri Balogh Ádám emléke a mai napig nem merült feledésbe: Emléktáblákat

A kölesdi diadal megjelenítése

Emlékezés a Rákóczi-szabadságharc hőseire 2018-ban

14 Balogh i. m. 2008. 58–62.

15 Bodnár 1938. 62–63.

16 Kapocsy György: A magyarság nevezetes fái. Helikon Kiadó, Budapest, 2000. 38.

17 Tolnai Népiújság XXIX. 2018. 199. szám 2018. 5.

18 Balogh i. m. 2008. 66.

állítottak Szekszárdon, Vasváron, Győrváron, Kölesden, szobrokat Tamásiban, Kölesden, Győrváron. A hagyományok, elbeszélések mellett műveket is írtak róla, például Thaly Kálmán (1865), Bodnár István (1938), Tóth Gyula (1958) és Esze Tamás (1962–1963).

Megemlékezéseink róla azért fontosak, hogy ne feledjük el tetteit, és példaképként is tekinthessünk rá.

(A Szekszárdi Garay János Gimnázium tanulójának munkája. Felkészítő tanár: dr. Gesztesi Enikő.)

Csuka Luca

Simonyi óbester, a „legvitézebb huszár”

A vitézvári báró Simonyi család legismertebb tagja, Simonyi József romantikus életútja során ragyogó katonai pályát futott be, egyszerű közhuszárból egyenesen ezredesig, azaz óbesteri rangig emelkedett a katonai ranglétrán. A Napóleon csapatai ellen harcoló császári-királyi hadseregben több Simonyiéhoz hasonló fényes katonai karrier (br. Hadik András vagy br. Mecséry Dániel katonai pályafutása) keletkezett, azonban egyikük élete sem fejeződött be oly méltatlan módon, mint az övé. *„Volt egy férfi – nem is olyan régen halt meg – a ki a mellett, hogy tökéletes eszményképe lehet egy, csupán a költők agyában született, középkori lovaghősnek; valódi élő mintája marad egy tetőtől talpig magyar vitéznek: annak is pedig huszárnak; olyan huszárnak, a kiről azután a többit szabják. Ez a férfi volt Simonyi József ezredes.”* (Jókai Mór: *A legvitézebb huszár*)

Simonyi József 1771. március 18-án (?) született Simon József néven Nagykállóban, Simon Pál mészárosmester és Hetesényi Zsuzsanna második fiaként. Családjá eredetileg Moson vármegyéből származott, s a Barbácsy Simon nevet viselte. Barbácsy Simon Benedek, a család őse 1637. december 24-én nyert címeres nemesi oklevelet III. Ferdinánd magyar királytól Pozsonyban. Az ifjú Simon „Jóska” elemi iskoláit szülővárosában végezte. Csintalan, vakmerő természete hamar megmutatkozott, szinte minden diákcsinnyben részt vett, ezért gyakran kellett iskolát váltania. Középiskolai tanulmányait Máriapócson, a görögkatolikus gimnáziumban folytatta, hiszen szülei úgy vélték, hogy a pajkos nebulót itt majd jobban kordában tudják tartani. A kállói iskola tanítói megkönnyebbülhettek a fiú távozásának hírére, ez azonban a máriapócsiakról már nem volt elmondható, egy tanév eltelte után elbocsátották hősünket, hiszen a tanulás helyett újabb csínytevéseken járt az esze. Ezután került a debreceni piarista gimnáziumba, szülei úgy vélték, hogy egy nagyvárosban majd jobb útra tér fiuk. Apja bánatára nem így történt, a gimnáziumban csibész, kötekedő diákként híresült el, végül azt tanácsolták a tanárok, hogy vigye el innen a javíthatatlan nebulót. Nagykárolyban próbálkoztak újból gyermekük további taníttatásával, de itt is tiszavirág életű időt töltött el, mivel „Jóska” a tivornyázók számát gyarapította. Végül Pesten kötött ki, ahol szintén nem a tanulással foglalkozott, hanem felcsapott Greffen-huszárnak. Miután ez apja tudomására jutott, súlyos tallérokkal kiváltotta a katonáskodáshoz még túl fiatal fiát, majd Kecskemétre vitte, hogy kitanulja édesapja szakmáját, a mészárosmesterséget.

Megunva ezt a foglalkozást is, úgy döntött 1887-ben, hogy hazalátogat szüleihez Kállóba. Útközben értesült, hogy toborzás folyik a 8. Wurmser-huszárezredbe. Közhuszárként Pécsre vezényelték, ahol kiképzést kapott, innen az orosz–török háború miatt Zimonyba helyezték át. 1788-ban esett át a tűz- és vérkeresztségen egyaránt, mikor arra utasították ezredét, hogy szorítsák vissza a Száván átkelő török haderőt. A bátor ifjonc nekiment egy lovas tö-

röknek, akit sikerült kiűtnie a nyeregből, azonban azt már későn vette észre, hogy eközben egy dzsidás súlyos csapást mér bal arcára. Társai kimenekítették és hadispotályba vitték. A csatamezőn nyújtott bátor helyállásáért (és sebesüléséért) cserébe első hadjáratát 1790-ben vicekáplárként zárhatta, mely mellé félhavi zsold és *Ezüst Érdempénz* kitüntetés is járt.

Tényleges katonai karrierjét az 1792-es évvel, a franciaellenes háborúkkal kezdte meg. Ugyanebben az évben megindult az osztrák hadsereg Franciaország ellen, egy lotaringiai portya során Simon József 16 huszárjával egy francia előőrsbe botlott. A négyszeres túlerőben lévő ellenségre csapatával rátámadt, a parancsnokokkal személyesen végzett, emellett 10 foglyot ejtettek, valamint 13 lovat zsákmányoltak. Az összecsapásban ismét megsebesült, bátorságát ebben az esetben is *Ezüst Érdempénzzel* jutalmazták. Neve ekkorra már nem csak hazájában, hanem a birodalom határain túl is ismertté vált.

Az 1795-ös évben őrmesterré léptették elő, ugyanis egy francia tiszttel párbajozott, akit sikeresen levágott. Közben a háború áthelyeződött Itália területeire, a legvéresebb csaták a Garda-tó környékén dúltak. A leghevesebb ütközetre Salo térségében, 1796. augusztus 2-án került sor. Ekkor Simon József oly módon öregbítette hírnevét, hogy az osztrák császári-királyi sereg franciák birtokába került 30 ágyúból álló ütegét szerezte vissza. E csatában nyújtott bátorságáért 1797-ben az *Arany Katonai Emlék- és Érdemrend* tulajdonosa lett, valamint emellé rendkívüli zsold is járt.

Ezt az időszakot egy katonai értelemben passzív szakasz követte, mely keretein belül Simon ezredét visszavezényelték Magyarországra. A tétlenséget nehezen tűrő huszár előmenetele szempontjából úgy vélte, hogy előnyösebb lenne alakulatot váltania, így került Mészáros János 1. számú ulánusezredébe. A lengyel alakulatban folytatta tovább a harcot a napóleoni seregek ellen.

Sikert sikerre halmozott, majd hősünk sorsa úgy alakult, hogy rábeszéltek, lépjen át a császári-királyi 6. számú Blankenstein-huszárezredbe, hiszen főhadnagyi előléptetést ígértek neki. Simon József 1800. decemberében így is tett, azonban a harcban álló felek fegyverszünetet kötöttek egymással, majd békekötésre is sor került. Ez abban az értelemben számított számára rossz hírnek, mivel így nem volt lehetősége a katonai ranglétrán való előbbre jutásra.

Amikor 1801-ben Csehországba irányították, adminisztratív úton kívánt előlépni, azaz elhatározta, hogy kérni fogja a *Mária Terézia-rend katonai lovagkeresztjét*. 1802-ben el is nyerte a kitüntetést, s ekkor változtatta Simon vezetéknévét Simonyira. Simonyi Józsefnek tehát sikerült az, ami sokaknak nem, köznemesi ifjú létére katonai tevékenységéért, hősiességéért birtokosa lett a legmagasabb osztrák–magyar katonai kitüntetésnek.

A következő lépésként kérvényezte az osztrák bárói rangot I. Ferenc császártól, aki 1804-ben a bárók közé emelte, emellett a „*vitézvári*” előnevet adományozta neki. A magyar báróság elnyerésére 1815-ben került sor.

1805-ben Csehországból Vorarlbergbe helyezték át, mivel a franciaellenes háború kiújult. Simonyi méltón hírnevéhez, folyton harcba bocsátkozott az ellenséggel, és mindig győztesen került ki. A sorozatos győzelmeiért hadseregpáncsnoki dicséretben részesítették, megemelt zsold kíséretében.

Miután 1809-ben Bécset Napóleon seregeivel elfoglalta, az asperni csatában Simonyi részvételével Károly főherceg legyőzte a francia császárt. E csata után neve egy hivatalos jelentésben „*a bátrak legbátrabbjai*” között került említésre. Legnagyobb hőstette csak ezek után következett. 1809. július 6-án, a wagrami csata második napján a győzelmes francia csapatok elől visszavonuló császári-királyi hadsereg fővezére Simonyit bízta meg a visszavonulás fedezésével. A Thaya folyón átívelő hidat Simonyi egy zászlóalj gyalogsággal,

utászokkal, 6 ágyúval és a 4. huszárezred két századával védte a 30 000 fős francia ellen-séggel szemben. A több órája folyó küzdelemben az osztrák tábornok többször is utasította a visszavonulásra Simonyit, de ő nem tágitott. Végül úgy határozott, hogy a hidat rőzsével rakatta meg, s felgyújtotta azt. Mikor a híd lángra lobbant, csapatával fergeteges rohammal csapott le a franciákra, s addig verekedett megperzselt bajusszal, amíg az összes katonája

Simonyi huszársjai élén átvonul az égő hídon, Tull Ödön festménye, 1900

épségben vissza nem ért a túlpartra. Hőstette jutalmul a 4. huszárezred ezredparancsnokává nevezték ki, s mindemellett Károly főherceg személyes dicséretében részesülhetett.

1813-ban következett a Bonaparte Napóleon elleni felszabadító háború, amikor Simonyi huszársjával a francia császár főhadiszállásán Szászországban aratott győzelmeket, s helységről helysére üldözték a franciákat. Vitézségét jól mutatja, hogy 392 foglyot ejtett, 126 szövetséges katonát szabadított ki és 500 fegyvert zsákmányolt.

Ezt követően a már javában folyó „népek csatájába” vezényelték Lipcse mellé, ahol lövést kapott, oly szerencsésen, hogy a kabátjában lévő bőrtálca felfogta a golyót, így semmi baja nem esett. I. Fe-

renc császár felfigyelt a hősiességére, s ezredessé, óbesterre léptette elő, valamint ő lett a Hessen-Homburg regiment parancsnoka is.

1814-ben már Franciaország területén üldözte az ellenséget, s mindent megtett a franciák visszaszorítására. A jeges Rhone folyót is képes volt átúsztatni, hogy rajtaüssön a franciákon. Hősies tettéért az osztrák császár a *Lipót-rend parancsnoki keresztjével* tüntette ki. Élete során összesen 72 kitüntetést szerzett, közülük az orosz cártól a *Szent György-rendet*, a porosz királytól a *Pour le Mérite* kitüntetést.

Napóleon 1815-ben vereséget szenvedett Waterloonál, melyet békekötés követett. Simonyi ezután azt a parancsot kapta, hogy térjen haza ezredével.

Simonyi József az egyik leghíresebb katonája volt a császári-királyi hadseregnek, legendák keringtek harctéri elszántságáról. Társai mélyen tisztelték, ellenségei félték tőle. A közhuszárok példaképe volt. Élete a béke beköszöntével teljes mértékben megváltozott, hiszen a harcokon kívül más nem igazán hozta lázba. Békeidőben Simonyi óbester sorsa ismét összefonódott a gyermekkorából jól ismert Debrecennel. E város lakosai a mai napig sokat köszönhetnek neki, többek közt a vigadó és a fürdő megépítését. Nevéhez fűződik a Nagyerdő felé vezető út, valamint magának a Nagyerdőnek a pihenőövezetté való alakítása is. A tenni akarástól duzzadó ezredes mind pénzzel, mind katonáival segédkezett az építkezéseken. „Az akkori városkaputól a Nagyerdőig elterülő homoksvatagban huszársjával utat egyenget és saját költségén 2–2 sor jegenye-, juhar- és nyárfacsemetével ülteti be. A fákat huszársjával védelmi a rongálások ellen. Az őrt állók egyike gróf Széchenyi István volt.”

Simonyi óbester emellett látványos felvonulásokat is tartott katonáival. Ezek közül a leghíresebb a wagrami csata 10 éves évfordulóján a Thaya folyón átívelő híd védelmének eljátszása volt.

Békeidőben a szerelem is rátalált: 51 éves korában a 19 éves osztrák származású Theresia Leiner von Negelsfürst kisasszonyt vette feleségül 1822-ben, s a császártól kapott vadászti birtokán tartózkodtak az esküvő után. Ez a házasság anyagilag is előnyösnek bizonyult, hiszen ifjú menyasszonyának hozománya 400 ezer forint és két bécsi ház volt. A frigyből öt

gyermek született, akik közül kettő élte meg a felnőttkort: Lajos és Katalin. Simonyi Lajos báró lett Magyarország későbbi közmunka- és kereskedelemügyi minisztere.

Simonyi József katonai karrierje 1823-ban befejeződött, mikor is az általa vezetett 4. Hessen-Homburg regiment hadbírója ellen vizsgálatok indultak, mivel túl súlyos szankciókat rendelt el. Anton Freyberger figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy a háború lezárult és a békeidőre vonatkozó törvények szerint kell eljárni. A súlyos eljárások odavezettek, hogy a huszárezredben megnövekedett a szökések száma. Simonyi óbester hadbírója tanácsára statáriumot rendelt el 1820–1822 között. A törvényellenes rögtönítelő törvényszék négy huszárt ítelt el, melyek közül kettőt ki is végeztek. A szabálytalan eljárásnak híre ment, s személyesen Ferdinánd főherceg vizsgálta ki az ügyet, így per indult Anton Freyberger ellen. A hadbíró a kihallgatások során azt vallotta, hogy az eljárásokról parancsnoka is tudott, így a nyomozás megindult az óbester ellen is. Hosszas bírósági procedúrát követően Simonyit elítélték, s büntetésként megfosztották ezredesi rangjától, valamint kitüntetésaitől is és kétéves várfogságra ítélték. A sors iróniájaként kitüntetéséitől az a I. Ferenc császár fosztotta meg, akitől azokat hajdanán elnyerte.

1832. augusztus 23-án hunyt el az aradi várbörtönben a sebének üszkösödése következtében. Végso nyugalomra a Fiumei úti sírkertben talált. Kalandos élete – hasonlóan a huszárság magyar néplelékre gyakorolt hatásához (például Petőfi Sándor *János vitéz* című művében) – meghihlette többek közt Jókai Mórt (*A legvitézebb huszár*) és Ordas Ivánt (*Simonyi óbester*) is.

Báró Simonyi József nem csak példakép számomra, hanem családom felmenője is, hiszen Barbácsy Simon Benedektől számított 13. generációs leszármazott vagyok. Simon Benedeknek három unokája (András, Mihály, Bálint) volt, „*a legvitézebb huszár*” Andrástól, családom Bálinttól származik. A Simon család kisenemesi ágának egy része ma Fejér megyében él, köztük mi is. Simonyi József óbester életútja számomra példaként szolgál, mivel kellő kitartással és elszántsággal mindazt elérhetjük, amit életünk során célként tűzünk ki magunk elé. Büszke vagyok arra, hogy Simonyi ezredessel közös össel rendelkezem, s remélem, hogy írással méltón tudtam bemutatni hősi tetteit.

„Hallgasd meg te is ifjú nemzedék: ki volt ő, mi volt ő? és tanuld meg, hogy az előtt is voltak ám derék emberei a magyarnak! Ezután is lesznek, ha Isten úgy akarja.” (Jókai Mór: *A legvitézebb huszár*)

(A Dunaujvárosi Széchenyi István Gimnázium és Kollégium tanulójának munkája. Felkészítő tanár: Süveges Zoltán.)

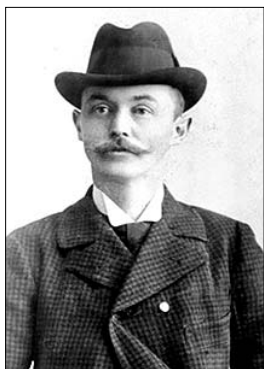
Deák Viktória*

Felhasznált irodalom. *Barczy Zoltán–Somogyi Győző*: Magyar huszárok, Bp., 1987; *Üök.*: Királyért és hazáért. Bp., 1990; *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. III. Bp., 1998; *Jókai Mór*: A legvitézebb huszár. In A nagyenyedi két fűzfa. Bp., 1978; *Kedves Gyula*: A magyar huszárság. Rubicon 2000. 5. sz. 30–33, 35–38.; *Lázár Balázs–Soós Péter–Szabó Péter–Szántó Nóra*: Huszárkönyv Bp., 2015.; *Merényi-Metzger Gábor*: Simonyi óbester és a vitézvári báró Simonyi család története. Gyula, 2010; *Mónus Imre*: A kállói Simonyi óbester. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv XVII. Nyíregyháza, 2006. 423–428.; *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. X. Pest, 1863.

* Dolgozatom elkészítéséhez nyújtott segítségéért, hasznos tanácsaiért köszönetet mondok L. Simon László országgyűlési képviselő úrnak és kéziratom véleményezéséért Süveges Zoltán középiskolai tanárnak, helytörténeti kutatónak.

Dékáni Árpád, a hétköznapi hős

A Honismereti Szövetség 208. évi pályázata kapcsán miért Dékáni Árpád jutott eszembe? Mert ő tervezte meg a világhírűvé vált halasi csipkét, és mert 2017-ben róla nevezték el azt az iskolát, ahová járok. Dékáni igazán sok mindent tett Kiskunhalas városa fejlődésének érdekében.

Dékáni Árpád

A kiskunhalasi főgimnázium, régi képeslap

művészet című folyóirat 1899-ben közölte. Az 1904-ben az ifjúság fejlesztése érdekében képzőművészeti egyesületet hoztak létre az ő vezetése alatt. Az 1890-es években kezdte el gyűjteni Kiskunhalas környékének népi értékeit. 1899-ben az Iparművészeti Társulat tagja lett.

Dékánitól nem találtam festményt, bár azt olvastam a visszaemlékezésekben, hogy festett. Egy 1897-es újságcikkben arról tudósítottak, hogy munkájával sikeresen részt vett a millenniumi megemlékezéseken.

Apai ágon beszercei szász polgárcsalád sarja, anyai ágon egy magyar köznemesi családhoz kapcsolódik. Édesapja Dékáni Ernő, aki túlélte a zalatnai mézárslást, majd 1849 márciusától harcolt hadnagyként, végül honvéd főhadnagyként alakulatával Világosnál tette le a fegyvert. 1851 és 1854 között Selmecbányán erdészeti oklevelet szerzett, a kiegyezés után Alsó-Fehér megye főerdésze volt, Kolozsváron halt meg 1904-ben.¹ Édesanyja Vadadi Filep Berta, akinek sárdi földbirtokos és szolgabíró apja, valamint két tetvére is részt vett az 1848–49-es szabadságharcban. Dékáni Árpád Gusztáv testvére 1916-ban a keleti fronton szerzett sebeibe halt bele.

Bár a család a ma Gyulafehérvárhoz tartozó Borbándhoz kötődik, de az ő születését 1861-ben az alsójárai unitárius templomban jegyezték be (a falu templomait és lakosságát 1849-ben elpusztították, és ebben az időben még csak ez a templom épült újjá).

A középiskolát – testvéreihez hasonlóan – Székelyudvarhelyen végezte az állami főreáliskolában, majd Budapestre került, ahol 1881–1885 között az 1876/77-ben megnyílt, ma az Andrássy úton levő Mintarajztanodában végzett rajztanári szakon.

1885-ben rövid ideig Szabadkán tanított, majd 1886. szeptember 13-án érkezett a kiskunhalasi líceumba (főgimnáziumba), ahol a szabadkézi rajz, a rajzoló mértan és a szépírás tanára lett. A Lyceum, ma Szi-lády Áron Gimnázium új épülete 1892-ra készült el.

Dékáni a tanítása során saját módszertant talált ki, rengeteg munkát készítettek a diákok. A diákrajzokat a *Magyar Ipar-*

¹ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyok-az-184849-evi-szabadsagharcban-2/d-5A6/dekani-decani-erno-5F1/>

1887-től színelőadásokat szervezett az ifjú iparosokkal, például 1891-ben Szigligeti Ede *A cigány* című darabját,² majd még ugyanabban az évben a *Kék szoba* és *Miért nem házasodik meg a sógor* című vígjátékokat adták elő. 1896-ban mutatták be a *Falu rossza* című színdarabot, Tóth Ede népszínművét. A korabeli cikkekből az is kiderül, hogy a rendezés mellett mellékszerepeket is vállalt. Esküvőkre, bálákra táncosokat tanított be.³ Később elkészült saját népies színdarabja, amit 1906-ban elő is adtak.⁴ Tanított a leányiskolában is, tanítványaival jótékonyági előadást szervezett.⁵

Az iskolarendszeren kívüli képzést is fontosnak tartotta. Önképzőkört szervezett. 1902-ben elindult a „Szabad liceum” Kiskunhalason is, azaz a felnőttek számára indított szabadoktatás mozgalom egyik helyszíne lett a város. A rajzteremben vasárnapi felolvasó, dalos, zenés programok szervezője és részvevője, 1902-től az iparos ifjak önképzőkörének elnöke volt.

Kiemelkedő a kiskunhalasi háziiparral kapcsolatos tevékenysége. 1902-ben alkotta meg a halasi csipkét, majd 1903-ban műhelyt hozott létre a városban jelentős létszámú varrónóvel. 1906-ban 50 varrónő felvételét hirdette meg.⁶ A reklámjában úgy hirdette, hogy a csipkét szegény lányok készítik.

1908–1910 között a Budapest Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Háziipari Osztályának vezetője volt, ahol csipkevarrónők százait képezték ki. Nyugdíjba vonulása és hazatérte után, 1918-ban Borbándon is létrehozta a háziipart.

Rendszeresen jótékonykodott. Számos újságcikk bizonyítja, hogy egyházi és más célra többször adományozott kisebb összegeket. Például a gimnáziumi építésére 1891-ben. Nyugdíjba vonulásakor egy jelentősebb összeget adományozott egy róla elnevezet emlékdíjra.

Építészeti tanácsadó is volt: elkészítette a kiskunhalasi Fő utca rendezési tervét,⁷ szerepelt a Bankpalota tervezésének bírálóbizottságában⁸ és ő volt az, aki 1904-ben javaslatot tett egy nagy piac létrehozására.⁹ 1904-ben benne volt abban a bizottságban, mely átvette az ország első,

Dékáni Árpád (középen) amatőr színtársulatával

A halasi csipke reklámja a XX. század elején

2 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1891_Kunhalas/?pg=16&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni

3 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1891_Kunhalas/?pg=51&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni

4 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1906_KiskunhalasHelyiErtesitoje/?pg=22&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni

5 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1903_KiskunhalasHelyiErtesitoje/?pg=281&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni

6 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1906_KiskunhalasiUjsag/?pg=12&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni%20C%20varr%C3%B3n%C5%91

7 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1904_KisKunsag/?query=D%C3%A9k%C3%A1ni%20&pg=39&layout=s

8 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1903_KiskunhalasHelyiErtesitoje/?pg=99&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni

9 https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1904_KisKunsag/?pg=32&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni

kuruc vitézről készült szobrát, amelynek elkészítését a halasi csata kétszázadik évfordulója apropóján határozta el a város.¹⁰

A városon kívül élt, ahol szülője volt. Talán ez is szerepet játszott abban, hogy az 1904-ben létrehozott gyümölcskiállítás egyik szervezője volt, ahol a termelő és felvásárló esztétikus környezetben találkozhatott. Ugyanebben az évben, 1904-ben hozták létre javaslatára a helyi önkéntestűzoltó-egyletet, amely a gyakori tüzesetek miatt nagyon fontos volt a közösségnek.

A visszaemlékezések szerint neki volt először kerékpárja Halason. Teniszezett. Az 1902-ben alakult Sportegylet választmányi tagja is volt.

Kiskunhalason 1906-ig tanított, majd a vallás- és közoktatási miniszter állami gimnáziumi tanárrá nevezte ki és egy évre szabadságolta. Budapestre helyezték, ahol feladata az volt, hogy 1907-ben létrehozza a Műhely nevű állami csipkekészítő műhelyt, kezdetben kiskunhalasi varrónőkkel.

1908 és 1910 között az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Háziipari Osztályának vezetőjeként tevékenykedett, de Fittler Kamill igazgató 1910-es halála után lemondott. Utolsó éveiben az újonnan létrejött Újpesti (ma Könyves Kálmán) Gimnázium tanára, olyan kollégái voltak, mint Erkel Sándor karnagy (Erkel Ferenc unokája) és Babits Mihály. Újpesten is elindította kézimunka-iskoláját. 1915-ben nyugdíjba vonult, majd hazaköltözött Borbándra. 1931-ben ott halt meg.

Megtehetné volna, hogy az órai befejezése után hazamegy a szülőjébe és nem foglalkozik semmivel. De mint látszik, számtalan módon igyekezett a környezetét alakítani és ez rengeteg munkájába, idejébe került. Szerencséje volt, mert olyan városba került, ahol lassú átalakulás kezdődött el és többen támogatták.

A legtöbb embernek a Kiskunhalas szóra „beugrik” ugyan a csipke, de a tervezőjének a neve már nem. És hiába lett híres 1902 után a csipkével, hiába látták sokan, hogy a tervei mennyire fontosak a városnak, többen támadták őt emiatt és élete során többször védekeznie kellett.¹¹

(A kiskunhalasi Dékányi Árpád Szakgimnázium és Szakközépiskola tanulójának munkája. Felkészítő tanár: Taupertné dr. Jánosüzt Anna Julianna.)

Csősz Ivett Bernadett

Galamb József, a magyar ipartörténet kiemelkedő személyisége

Dolgozatunkban Galamb Józsefet, a magyar ipartörténet kiemelkedő személyiségét, iskolánk egykori diákját szeretnénk bemutatni.

Galamb József Makón 1881-ben született, és Detroitban, 1955-ben halt meg. Magyar mérnök, konstruktőr, a Ford T-modell megalkotója.

¹⁰ https://library.hungaricana.hu/hu/view/KiskunhalasiLapok_1904_KiskunhalasiUjsag/?pg=98&layout=s&query=D%C3%A9k%C3%A1ni%2C%20kuruc

¹¹ Dolgozatom megírásához az idézett internetes forrásokon kívül az alábbi műveket használtam fel. *Buda Attila*: Babits Mihály és Újpest. Újpesti Helytörténeti Értesítő 1994. 2. sz. 3–44.; *László Emőke–Pásztor Emese–Szakál Aurél*: A halasi csipke. Kiskunhalas, 2000.

Egy szegény református parasztcsaládban látta meg a napvilágot. Édesapja Galamb József földműves, édesanyja Putnoki Erzsébet háztartásbeli volt. Elemi iskoláit és a gimnázium első négy osztályát szülővárosában végezte.

Az 1896–97-es és 1897–98-as tanévben a Szegedi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola, elődiskolánk tanulója volt. Az iskolai *Értesítők* szerint I. és II. évfolyamon járt ide, fémipari szakosztályba. Itt legkedvesebb tanárai közé tartozott Csonka Ferenc vegyész-mérnök, akinek bátyja, Csonka János a magyar autó- és motorgyártás úttörője volt. Koncz Sándor mértanirajz- és ábrázoló-mértan-tanára irányítása alatt rajzolta geometriai szakrajzait, amelyekre már ekkor felfigyeltek.

Ezután a Budapesti Állami Felsőiparisiskolának (ma Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, itt őrzik szakrajzait) lett hallgatója. Innen 1901. júniusban távozott végbizonyítvánnyal. Majd a kovács, kútfúró, harangöntő, lakatos, rézöntő, réz- és bronzműves szakmákból szerzett képesítést, és elsajátította a lokomobilok, gőzkazánok és stabilgépek kezelését. Az iskolák elvégzésekor végleg elhatározta, hogy autót akar tervezni és létrehozni – ez már a szegedi évek óta érlelődött benne.

Rövid ideig dolgozott különböző magyar gyárakban, majd az aradi Magyar Automobil Rt. ösztöndíját elnyerve Németországba ment.

Galamb József elhatározta, hogy eljut az Amerikai Egyesült Államokba, minden vágya volt, hogy megtekintse az 1904-es autó-világkiállítást St. Louisban. Útbajettette Hollandia és Belgium gyarait. Hamburgból New Yorkba hajózott, az Amerikai Egyesült Államokba 1903. október 6-án érkezett meg. Mivel pénzsűkében volt, a világvárosban azonnal munkát keresett; dolgozott egy dobozgyárban, majd szerszámkészítőként. Keresetéből végül el tudott jutni a világhiállításra. Eredeti tervei szerint visszatért volna Európába, Frankfurtba, de meggondolta magát, és keletnek indult. Heti fizetése 20 dollár volt. 1905 nyarán meglátogatta egyik detroiti barátját. A város – az autógyártás korabeli központja – annyira megtetszett Galambnak, hogy itt telepedett le. Detroitban 20 dolláros állást keresett, de a Cadillac-gyár csak 18-at ígért neki. Még 1905-ben szerencsét próbált Henry Ford gyárában, amelyet 1903-ban alapított Ford, és 300 főt alkalmazott. Azonnal megkapta az igényelt fizetést, és tíz nap múlva munkába is állhatott. Ebédjét fogyasztva lépett oda hozzá egyik barátja, akivel együtt hajózott Németországból az Egyesült Államokba. Az anekdota szerint ekképp invitálta a mérnököt: „*Gyere Jóska hozzánk állásba!*” Galamb erre az eseményre visszaemlékezve később ezt mondta: „*Így esett, hogy három órán belül három helyre mehettem volna dolgozni.*”

A Ford Motor Companynál 1905. december 11-én kezdett dolgozni mint műszaki rajzoló. Ekkoriban a cég szinte semmit sem gyártott önállóan. Áttervezte a Ford N-modell hűtőrendszerét, majd a gyár főkonstruktorra lett. A szintén magyar Farkas Jenővel és az amerikai Childe Harold Wills-szel együtt ő alkotta meg a híres Ford T-modell alkatrészeinek tervét. Ez így történt: „*1907 telén Joe Galamb felköltözhetett egy szobába egyszerű szerszám-jaival és két falitáblájával. A táblák nagyszerű gondolatnak bizonyultak. Hatalmas mére-*

Galamb József mellszobra Makón

tű rajzokat lehetett készíteni, majd amikor elvégezték a javításokat, jól lehetett az ábrákat fényképezni. [...] Alig több mint egy év múlva a kis szoba szülőttét, a T-modellt megismerte a világ.” (Charles Sorensen, Henry Ford munkatársának visszaemlékezése, 1913)

A Ford-gyár T-modellje

gyártású mezőgazdasági jármű terveit. Elsősorban nőknek szánták, hogy férjük helyett dolgozhassanak a farmon, amíg azok a fronton szolgálnak. Belőle hat darabot küldött szülővárosába testvéreinek, akik nemcsak dolgoztak vele, hanem egyúttal propagálták is a Ford-járműveket, és családi céget alapítottak. A telephely a Deák Ferenc utca sarkán állt (ma emléktáblát találunk ott), autókat, traktorokat, alkatrészeket forgalmaztak, amelyek Fiumén keresztül érkeztek ide. A növekvő kereslet hatására később Békéscsabán is lerakatot alapítottak, ahol 35 szerelő dolgozott. Ugyanebben az évben kapta meg Galamb József az amerikai állampolgárságot. 1917-ben megnősült, Dorotty Beckhannel közös házasságukból két leány, Clair és Gloria született.

1921-ben ösztöndíjat alapított olyan makói, szegény sorsú diákoknak, akik felső ipari iskolában kívántak tanulni. Az első világháború alatt hadigépek szerkesztésével foglalkozott (tengeralattjáró-keresővel, harckocsikkal, repülőgépmotorokkal), de sebesültszállító autók tervét is neki köszönhetjük. Részt vett a V-8 modell kialakításában. A Ford máig használt márkafeliratát is ő rajzolta meg. Több alkalommal hazalátogatott Magyarországra, s előadásokat tartott a Magyar Mérnök és Építész Egyletben. Utoljára 1932-ben járt idehaza. A második világháború idején Ford ötletére hathengeres kiskocsit tervezett, amely 1942-ben készült el. Henry Ford megbecsülte tehetséges tervezőjét; Galamb évi fizetése 75 000 dollár volt – ennyit keresett az Egyesült Államok elnöke is.

Az 1940-es években a magyarországi politikai helyzet miatt már nem tarthatta családjával a kapcsolatot. Testvérei idehaza folyamatos zaklatásnak voltak kitéve, a makói lerakatot államosították, az ÁVO lefoglalta a tengerentúlról érkező pótalkatrészeket. Gyomorbántalmak, majd szívbetegség gyötörte. Egy szívrohamból felépülve 1944 márciusában az aktív munkától visszavonult, orvosai tanácsára kérte nyugdíjazását. Az amerikai autógyártás fellegvárában, Detroitban halt meg 1955-ben.

(A szegedi Déri Miksa Szakgimnázium és Szakközépiskola, valamint a Szeged és Térsege Eötvös József Gimnázium és Általános Iskola tanulóinak munkája. Felkészítő tanár: Gergelyné Bodó Mária.)

Ágoston Sándor–Mrena Ágnes

Felhasznált szakirodalom. *Halmágyi Pál*: Egy világraszóló karrier. Galamb József maki származása és életútja. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Történeti Tanulmányok 4. Szeged, 2001. 255–265.; *Kórász Mária*: Makótól Detroitig. A szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár honlapja; Makó története 1920-tól 1944-ig. Szerk.: *Tóth Ferenc*. Makó Város Önkormányzata, Makó, 2004; Galamb József. Wikipédia.

Slachta Margit, hazánk első női országgyűlési képviselője

„Elynyomóink dalt követeltek tőlünk,
de mi azt tartottuk, száradjon el inkább a nyelvünk.”
(Slachta Margit, 1948)

Slachta Margit 1884 szeptemberében látta meg a napvilágot Kassán, egy lengyel származású nemesi család második gyermekeként. Kassán végzett 4 osztályos elemi, majd 6 osztályos felső leányiskolába járt. Miután elvégezte a leányiskolát, 1903-ban a kalocsai tanárképző tanulójaává vált. Itt francia–némettanár lett és Győrben kezdte el a tanítást 1906-ban. Egy év múlva már a budapesti Csalogány utcai állami tanítóképző nevelőtanára lett. Családja egy része 1908-ban az Egyesült Államokba emigrált, de ő a hazájában maradt és belépett a Farkas Edit által létrehozott első női Szociális Missziótársulatba, ahol szerzetesi esküt tett.

Ebben az időben elég nehéz volt nőnek lenni, ugyanis ők másodrendű polgárok voltak. Nem szavazhattak, általában nem dolgozhattak, hanem gyereket kellett nevelniük. A Szociális Missziótársulat egyik fő célja volt a nők jogaiért harcolni, természetesen úgy, hogy az ne ütközzön a vallási nézetekkel. Slachta Margit a társulat törekvéseiben minden nővérénél jobban kivette a részét. Rengeteg beszédet mondott a magyar nőkért, 1915-ben pedig elvégzett egy „*munkásnőitkári*” tanfolyamot, utána pedig a *Keresztény Nő* című lapban (a lap alcíme *Keresztény Feminista* volt) írt.

1918-ban, a háború lezárása után a nők szavazati jogot kaptak Magyarországon is. Ennek hatására létrehozta saját pártját, a Női Tábor. 1920-ban a választásokon Slachta Margit elindult Farkas Edit jóváhagyásával a KNEP (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja) egyik jelöltjeként. A párt megnyerte a választásokat, Slachta Margit pedig az I. kerületben Magyarország első női képviselője lett. A két képviselői év alatt 28 beszédet mondott el. Ezek központi témái a nőkérdés, a nők helyzete, a szociális helyzet, az általános választójog voltak. Nem csak a cselédeké, nem csak a munkásnőké, nem csak az arisztokratáké. Minden nőre gondolt, amikor a nőkérdésről szólt. Miután 1922-ben lejárt a mandátuma a parlament-

Slachta Margit

ben, a második világháborúig a munkásnők jogaiért harcolt. 1937-ben pedig még egy iskolát is nyitott, amelyben munkásnőket tanítottak.

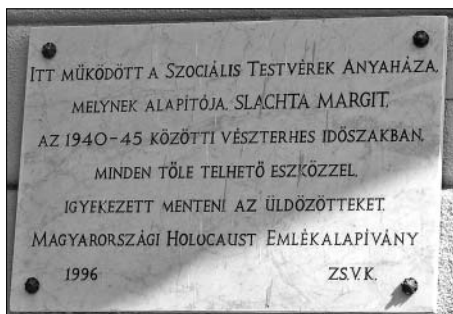
Farkas Edit 1922-ben új szabályokat hozott a Szociális Missziótársulatba, melyek miatt nem indulhatott volna a választásokon, ezért ő, illetve 20 nővér kilépett a társaságból és 1923 májusában megalapította a Szociális Testvérek Társaságát, amelynek két év megszakítással 1963-ig a főnöknője volt. Az öltözetük alapján szürke nővéreknek nevezték őket az emberek. A társaság még ma is létezik, pápai jogú nemzetközi intézmény. Székhelye 1998 óta Budapesten van.

Slachta Margit, bár lényegében apáca volt, elfogadta és tisztelte a más kultúrájú embereket. Amikor a náciizmus megkezdte térhódítását, mélyen elszomorította, hogy a katolikus egyház támogatja azt. Nem találta olyan vallásos írását, amelyben nyoma lenne ember és ember közötti bármiféle különbségnek, amiért valaki kevesebb lenne, mint más emberek. Úgy döntött, ha más nem, ő tesz ez ellen. Cikkeket írt és beszédeket mondott a hitlerizmus ellen, de nem állt meg ennyiben: számtalan petíciót, föliratot, közbenjárást írt és terjesztett a hatóságok elé, tüntetett, tiltakozott a körösmezei deportálás ellen. Amikor értesült 1943-ban a szlovákiai zsidók deportálásáról, a Vatikánba utazott, hogy meggyőzze XII. Pius pápát, tegyen ez ellen valamit. Végül sok küzdelem után sikerrel járt. XII. Pius pápa utasításba adta a szlovák püspököknek, papoknak, hogy tiltakozzanak a deportálás ellen. Ennek hatására megmaradt közel 20 000 élet. Slachta Margit több ezer zsidó vallású embernek segített, mentette meg az életét Magyarországon is. Sok üldözött embert bújtatott a testvéri rend házaiban, köztük Heltai Jenőt, Márkus Emíliát, Radnóti feleségét, Gyarmati Fannit és Rusznyák Istvánt, az MTA későbbi elnökét. Jótetteiért majdnem az életével fizetett a német megszállás idején. Slachta Margit persze nem csak egyedül vitte véghez ezt a sok hősiest. Mellette álltak a társaság fogadalmas testvérei, köztük a később boldoggá avatott Salkaházi Sára, aki az életét adta az emberek mentéséért. Nem politikai meggyő-

ződésből vitte végig e tetteit és nem is azért, hogy hőssé váljon. Ő csupán embereket látott, akik segítségre szorulnak és Krisztus jegyeseként neki segítenie kell minden emberen. A zsidó emberekért tett jócselekedeteiért 1985-ben „a világ igazai” közé emelték és fát ültettek emlékére a Yad Vashem Intézet kertjében.

Miután a holokausztnak vége lett Magyarországon, 1945 elején visszatért a politikai életbe. Az 1945. évi nemzetgyűlési választásokon pártonkívüli jelöltként a Polgári Demokrata Párt listájára került, és ismét bejutott a parlamentbe. Az 1947-es választáson már az általa létrehozott Keresztény Női Táborral jutott be a parlamentbe. 1945–1948 között főleg a jogelviség, a jogbiztonság és jogrend

kérdéseivel foglalkozott. De felszólalt és bírálta a Szovjetuniót, emiatt egyre nehezebbé vált az élete. Az 1947. október 28-án mondott beszédét a parlament külpolitikai érdekeket sértőnek minősítette és október 30-án a mentelmi bizottság javaslatára 60 napra kizárták az országgyűlésből. 1948. június 16-án nem volt hajlandó felállni az ülést záró *Himnusz*nál, így tiltakozva a parlament döntése ellen. Ekkor 120 napra zárták ki az országgyűlésből. Politikai ellenfelei is egyre többször sértegették. 1948 végén már félt a letartoztatástól, ezért nem vett részt a politikai életben.

Emléktábla a Szociális Testvérek budapesti épületén

1949 elejétől már a Domonkos-nővérek zárdájában rejtőzött, mivel letartoztatás fenyegette őt véleménye és vallásossága miatt. Az 1949-ben tartott választásokon még el akart indulni, de félt nyilvánosan mutatkozni, ezért csak a szavazáson jelent meg. Végül úgy döntött, hogy megszökik az országból. Az éjszaka leple alatt szénásszekéren Ausztriába menekült, onnan szeptember 16-án Tóth Etelka álnéven az Amerikai Egyesült Államokba ment. Ott Nemes Margit néven küldött leveleket Magyarországra és néha a Szabad Európa Rádióban is szerepelt. Később egyre kevesebbet foglalkozott a politikával. Az ötvenes évek második felében az életét az 56-os forradalom megtorlása elől elmenekülő emberek segítségének szentelte. Margit testvérnek egyre jobban kezdett hiányozni a hazája az elkövetkezendő években. Végül távol otthonától, hazájától 1974. január 6-án a Testvérek Társaságának egyik rendházában hunyta le utójára a szemét, Buffalóban. Ekkor 89 éves volt.

A szovjet uralom idején a róla szóló összes adatot megsemmisítették és az emberek fejében csupán egy bigott apáca képe maradt fent. A rendszerváltás idején azonban kiderült róla az igazság és hogy mennyi mindent tett a magyar emberekért. A magyar államtól a hazájáért tett rengeteg jóért 1995. május 7-én posztumusz megkapta a *Magyar Köztársaság Bátorság Érdemjelét*.

Slachta Margit nagy tetteket vitt véghez, saját életét is kockáztatva sokszor segített az embereken és nem várt érte hálát. Nem azért cselekedett így és nem is azért, mert hőssé akart volna válni. Mindent azért tett, mert apácaként segítenie kell a bajbajutottakon és a reményvesztetteken. Nővértársai szerint ő mindig csak erre törekedett, magával soha nem volt elégedett, mindig többet akart tenni a világért.

(A budapesti Rogers Akadémia tanulójának munkája. Felkészítő tanár: Dibó Ágnes.)

Fekete Artúr

Források. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/slachta_margit; <https://www.magyarkurir.hu/hirek/134-eve-szuletett-slachta-margit-az-egyetlen-ferfi-parlamentben>; <https://mult-kor.hu/igy-maradt-slachta-margit-az-egyetlen-ferfi-a-parlamentben-20180918>; https://szocialistestverek.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=28%3Amargit-tv-eletrajza&catid=2%3Anagyjaink&Itemid=44

Dr. Andrásy Ernő, Érmihályfalva polihisztora

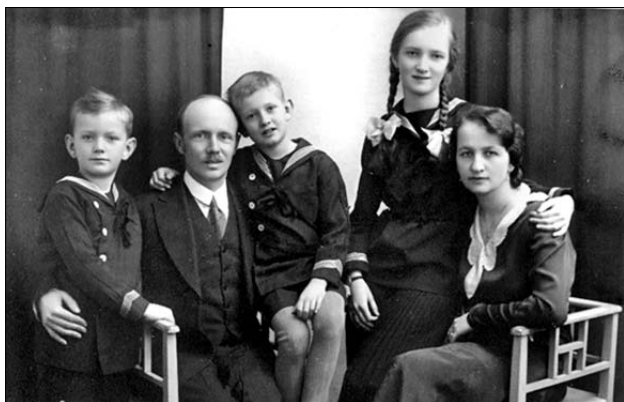
*„Alázatosan jelentem, hogy a ránk bízott feladatot elvégeztük:
a magyarságot összetartottuk, lelkesítettük, védjük,
öntudatosabb magyarokká váltunk, mint amilyenek 21 év előtt voltunk,
mert megacélozott minket a küzdelem és a szenvedés.”¹*

Dolgozatomban egy olyan ember életét és munkásságát szeretném bemutatni, aki a szülővárosom, Érmihályfalva, és az egész Érmellék jelentős személyisége volt. Andrásy doktort,

1 Részlet Dr. Andrásy Ernő 1940. szeptember 5-én, a magyar katonák bevonulása alkalmával tartott beszédéből. *Közli Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az ermihályfalvi csoport. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007. 650.*

aki elsősorban orvosi munkássága és régészeti kutatásai miatt vált híressé, az Érmellék utolsó polihisztorának is nevezik. Élete azonban nem csak tudományos tevékenységei miatt érdemes bemutatásra, hanem hazaszeretete és embersége miatt is.

Ifj. Andrassy Ernő 1894. április 10-én született Szalacson. Szülei Kovács Terézia és dr. Andrassy Ernő voltak. Anyai nagyapja Hetényi Kovács János, a híres Afrika-kutató debreceni tanár, míg apai nagyapja Andrassy Péter, az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagja volt. A középiskolát Szatmáron végezte, majd apja nyomdokaiba lépve, a budapesti egyetemen orvosi diplomát szerzett. A Nagy Háború idején az érmihályfalvi hadikórházban végezte orvosi gyakorlatát, később pedig a debreceni Bábaképző Intézetben dolgozott szülész szakorvosként. 1919-ben átvette édesapja rendelőjét, közben körorvosnak nevezték ki Érmihályfalvára.² Ezt a tisztségét Trianon után elvesztette. 1926-ban megnyitotta magánrendelőjét, a családi házában, melyben letartóztatásáig dolgozott. 47 évet felölölő orvosi pályája során 2042 egészséges gyereket segített a világra.³ 1919. május 17-én vette feleségül Unger Irént, akivel három gyereket neveltek fel: Katalint, Pétert és Ernőt.

Andrassy doktor és családja

dezése is.⁵ A régészeti ásatásokon gyakran voltak segítségére a helyi diákok és a régiségek iránt érdeklődők.

Ezek mellett számos olyan tisztséget is betöltött Érmihályfalván, melyek által meghatározója lett a helyi magyarság mindennapi életének. Elnöke volt a Magyar Párt érmihályfalvi szervezetének és a római katolikus egyház világi bizottságának, valamint a városi tanács tagja. Szabadidejében foglalkozott dalírással, gyűjtötte a népi gyógymódokat és egy színdarabot is írt, *Dalol a falu* címmel.⁶ Amikor csak tehetette, segített embertársain. Orvosi tudását igyekezett megosztani Érmihályfalva és az Érmellék népével: rölapokat terjesztett a betegségek megelőzésének természetes módjairól és előadásokat is tartott az egészséges

Orvosi szakmája mellett dr. Andrassy lelkesen érdeklődött az Érmellék állat- és növényvilága, a numizmatika és a régészet iránt is. Hatalmas tojásgyűjteménye és a régészeti múzeuma külföldön is ismertté vált.⁴ A saját lakásában berendezett múzeum kiállítását az általa összegyűjtött régiségekből állította össze, felesége és barátai segítségével. Az Érmelléken számos ásatást végzett, a saját költsége is, valamint megírta az *Érmellék Régészeti Repertióriumát*, melynek kiadására a mai napig nem került sor. Az ő nevéhez fűződik a bronzkori Ottomány-kultúra felfe-

2 *Nánási Zoltán*: Dr. Andrassy Ernő életéről és munkásságáról. In Érmihályfalva. Barangolás múltban és jelenben. Érmihályfalva Polgármesteri Hivatala, Érmihályfalva, 2005. 31.

3 *Tófalvi* i. m. 32.

4 Erről bővebben lásd *Nánási Zoltán*: Dr. Andrassy Ernő az Érmellék utolsó polihisztor. Partiumi és Bánsági Műemlékvédelmi és Emlékhely Bizottság [etc.], 2003. (Partiumi Füzetek 24.) 24–32. és 60–66.

5 Uo. 39–40.

6 Uo. 12.

életmódról. Részt vett minden kulturális és jótékonyági eseményen, sőt, gyakran ő is szervezte meg ezeket.

1940. szeptember 5-én Andrásy Ernő köszöntötte a bevonuló magyar csapatokat. Mindenki emberszeretetről és becsületességéről ismerte, nem hiába volt ezekben az években a helyi zsidó közösség és a románság védelmezője is. Andrásy doktort a zsidókhoz két erős szál is kötötte: a holokauszt idején rábízták egyházi és személyes irataikat megőrzésre, valamint egy alkalommal, mikor nagyon beteg volt, a helyi zsidó közösség imádkozott is érte a zsinagógában, ez nagy szó volt, ugyanis ritkán fordult elő, hogy ezt megtegyék egy nem izraelita vallásúért.⁷

Az 1956-os magyarországi forradalmat követő romániai megtorlásoknak ő is áldozatául esett. Vagyonát elkobozták, 4500 darabos régészeti, őslénytani és 6000 darabos numizmatikai gyűjteménye a 4260 kötetet számláló könyvtárával együtt a nagyváradi múzeumba került. 1958. július 25-től hat éven át Nagyvárad, Pitești, Dés és Szamosújvár börtöneiben raboskodott.⁸ Később így emlékezett vissza ezekre az időkre: „Amikor egy kihallgatáson olyan neveltséges vádakkal jött elő az őrnagy, Wohl Zoltán, hogy leszállt nálunk a falu szélén egy német repülőgép és én azzal küldtem kémjelentéseket Münchenbe, ilyen abszurdum vádra természetesen dühbejöttem. Felugrottam. Tiltakoztam. Odajött mellém Wohl. Kérem, ne izgassa fel magát, hiszen mi jobban ismerjük, mint saját maga. És tudjuk, hogy nem csinált semmit. De rendeletet kaptunk, félre kell állítani.”⁹

Szabadulását követően egészen 1968. május 1-jén bekövetkezett haláláig orvossegédként dolgozott az érmihályfalvi szülőotthonban. Családja a helyi római katolikus temetőben található Andrásy-kriptába helyezte végső nyugalomra.

Emlékét büszkén őrzi városunk. A Széchenyi téri szoborparkban 2008. október 5-én avatták fel a szobrát, és neki ítelték a város első *díszpolgári* címét.¹⁰ Emellett dr. Andrásy Ernő nevét viseli a városi park, a helyi honismereti kör és a városi múzeum.

Miért tekintem őt hősnek, példaképnek? Erre a kérdésre nagyon egyszerű a válasz: ugyan Andrásy nem harcolt fegyverrel szabadságharcokban, világháborúkbán, és semmilyen más csatában sem, de több száz életet mentett meg, több ezer gyerek született meg a kezei között. Andrásy sok mindent letett az asztalra: régészeti munkái, ásatásai ismertek lettek az egész Kárpát-medencében. Feltárt őskori maradvá-

Andrásy doktor ásatáson

Az egykori Andrásy-múzeum régészeti kiállításának részlete

7 Uo. 10. és Tófalvi i. m. 81–82.

8 Kovács Rozália–Szilágyi Éva Andrea: Érmihályfalva neves személyiségei. In Emléklül, hogy emlékezz! Érmihályfalva város monográfiája. Érmihályfalva, 2016. 308.

9 Tófalvi i. m. 84–85.

10 Kovács–Szilágyi i.m. 308.

nyokat, kutatott az itt élt népcsoportok után, összeírta a még fellelhető műemlékeket és minden tudását megosztotta az emberekkel.¹¹ Emellett azonban elsősorban mindig azon fáradozott, hogy segítse a határnak a romániai oldalára szorult magyarság megmaradását és a magyarságtudat megtartását. Ezért büszkén merem azt mondani a magam és a városom nevében, hogy Andrassy mind a magyar nemzetnek, mind az Érmelléknek egy meghatározó alakja, példaképe, hőse volt, akit napjainkban is bátran követhetünk.

(A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma és Diákotthona tanulójának munkája. Felkészítő tanár: Szilágyi Éva Andrea történész muzeológus.)

Molnár Kamilla

Érmihályfalva mártír lelkipásztora, Sass Kálmán

„De mindegyikre jutott az »ártatlanok szenvedéséből«,
De mindegyik vétkét őreá veték,
Hogy ő legyen az egyetlen véres áldozat,
Az Érmellék szegény messiása”¹

PÉLDAKÉP A XXI. SZÁZADNAK?

Egy keresztyén ember, akire felnézhet a mai fiatalság, egy „*christianos*”, aki vállalta a vad kommunizmus embertelen kínzásait, Isten alázas szolgája, aki szívében viselte a testi-lelki szegények sorsát. Ezek a tulajdonságok tökéletesen illenek Sass Kálmánra, a személyes példaképünkre, kinek élete és sorsa tökéletesen jellemzi a XX. századi magyar ember sorsát az elszakadt magyar területeken. Az egész élete az isten- és hazaszeretetről, a nemzet, a magyarság iránti hűségről szólt.

Sass Kálmán

EGY ÖNELLÁTÓ FIATAL, AKI KEMÉNY MUNKÁVAL KÜZDÖTT CÉLJAIÉRT

1904. április 14-én született Gálospetriben. Édesapja, Károly, 1915-ben Doberdónál hősi halált halt, így a család legnagyobb gyermeként már 11 éves korában gondoskodnia kellett két kisebb testvéréről. Édesanyja szigorúan kálvinistának nevelte. Hat elemi iskolai év elvégzése után a máramaroszigeti gimnáziumba iratkozott be, melyet az 1918-as események miatt bezártak, ezért tanulmányait

¹¹ Nagykaszon Dr. Andrassy Ernő: Valea lui Mihai. Érmihályfalva őstörténelme. Érmihályfalvai Évkönyv. Szerk.: Rosenblüth Sándor. Nagykároly, 1934. 19–23.

¹ Részlet Balaskó Vilmos, Sass Kálmán lelkész- és fogolytársa, *Október 6-án* című verséből.

a Bihar megyei feketebátori katolikus kolostorban folytatta. Tiszteletre méltó, hogy nap-pal alkalmi munkákat végzett, s éjjel tanult. 1924-ben kiváló eredménnyel érettségizett le Nagykárolyban. 1924–28 között a Kolozsvári Teológiai Intézet hallgatójaként lelkészi diplomát szerzett és Domahidán helyezkedett el segédlelkészként.²

1929 és 1931 között svájci tanulmányi úton vett részt, ahol tökéletesen elsajátította a német nyelvet, valamint a franciát, és tanulmányozta a bibliai nyelveket is. Bázeli tartózkodása idején érdekes kalandban volt része: a genfi tavon észrevette, hogy egy csónakból kiborult valaki, akinek a megmentéséért a vízbe ugrott. Sikeresen megmentette egy nagyon gazdag kereskedő, Paraguay svájci konzulja, Heinrich Welti felesége életét. Hálából a hölgy örökbe-fogadási eljárást indított és fogadott fiának nyilvánította.³ Sass Kálmán nem fogadta el a csábító ajánlatot, hogy ott maradjon, mert tudta, hogy Romániában nagyobb szükség van rá.

1932-ben Mezőtelegden lelkésznek választották, ahol a műemléktemplom romokban hevert. Mikor összegyűjtötte a pénzt a felújításra, senki sem akart segíteni neki. Híre futott, hogy a pap a templom tetején dolgozik egyedül, ennek következtében többen sorakoztak a templom köré munkára készen. Ezután elvégezték a javításokat, látván, hogy fiatal papjuk nem fél bepiszkolni a kezét a gyülekezet érdekében. Ezért később a Siguranța emberei vizsgálatot indítottak ellene, azzal vádolva, hogy kommunista propagandát folytatott.⁴

1936-ban református kátét írt iskolai magánhasználatra. Ugyanebben az évben feleségül vette Tőkés Mária, Tőkés András református lelkész lányát. Házasságukat Isten hat gyermekkel áldotta meg.

„MERT NEM FÉLELEMNEK LELKÉT ADOTT NEKÜNK ISTEN...”⁵

1936-ban lelkésznek iktatták be Érmihályfalván. Itt beindította az Érmelléki Koedukációs Református Gimnáziumot, a környék egyetlen középfokú iskoláját, majd bentlakást is létesített, s egyházi nyomdát hozott létre.⁶ A református templom ekkoriban mindig tele volt hívekkel, a parókia pedig az Érmellék értelmiségének szellemi központja volt.

1937-ben Romániában kiéleződött a magyarellenesség, és elkezdődött a magyar vezetők meghurcoltatása. Társadalmi rend elleni vádakkal őt is letartóztatták, de végül felmentették, mert a lefizetett tanúk a tárgyaláson már nem ismerték be vallomásukat. 1939-ben több lelkész társával együtt kitoloncolták Magyarországra. 1940-ben a második bécsi döntésnek köszönhetően visszatért Érmihályfalvára. Az 1958. szeptember 12-i nyílt tárgyaláson is-

*Sass Kálmán gyermekeivel
az 1940-es években*

2 *Sass Huba*: Sass Kálmán élete és mártíruma, valamint a családja sorsa. Confessio 2016. 3. sz., <http://confessio.reformatus.hu/v/188/> (2019. március 15.)

3 *Hermán M. János*: Sass Kálmánról és a peregrinusainkat pártoló Welti család kapcsolatáról. Teológiai Fórum VIII. 2014. [33–91.] 51.

4 *Sass i. m.*

5 Az érmihályfalvi református templom főbejárata mellett, a Sass Kálmán emlékére állított márványtáblán szereplő ige, 2Tim 1.7.

6 *Tófalvi Zoltán*: 1956 erdélyi mártírjai. 2. Az érmihályfalvi csoport. Marosvásárhely, 2007. 563.

mertette az 1939-es kitoloncolásához vezető tényállást is: „... a községi rendőrség pert indított ellenem. Ezután az én felsőbb hatóságom, a püspökség, vizsgálatot kezdeményezett: mi-féle kommunista tevékenységet folytattam? A püspökség kérésére mentségemül egy jelentést írtam, amelyben beszámoltam arról, hogy a mezőtelegi munkásság körében a szovjet kommunista propaganda hatására egyre többen hitetlenekké váltak, elfordultak az egyháztól.”⁷

**Sass Kálmán mellszobra
Érmihályfalván,
a református templom
kertjében**

1957. február 17-én, az 1956-os magyarországi eseményeket követő romániai megtorlások idején, Sass Kálmánt is letartóztatták, s kémkedéssel vádolták.⁸

A politikai foglyok közül ő szenvedett a legtöbbit, a legborzalmasabb vallatási módszereket próbálták ki rajta, ugyanis ő volt az a fogoly, aki két hónapon át beszámíthatatlannak tartotta magát. Egyáltalán nem vallott, majd a bírósági tárgyaláson a veréssel, kínzással, meszkalinadagolással⁹ kicsikart vallomásokot visszavonta, semmisnek nyilvánította.¹⁰ Tiszteletre méltó, hogy ennyire védte a családját és a hazáját, nem véletlenül volt jelmondata a következő: „Isten, haza, család!”, mely szerint életét is élte.¹¹ Krisztus méltó szolgája lévén, senkiről sem mondott egyetlen rossz szót sem. Sok mai ember szeretne olyan hittel rendelkezni, ami miatt az életüket sem féltik odaadni, mert tudják, hogy helyesen cselekszenek. Az efféle bölcsesség igen kevés személynek adatik meg.

Balaskó Vilmos, aki Sass Kálmán segédlelkésze, fogolytársa, valamint jó barátja is volt, egy emlékiratában utal arra, hogy Sass Kálmán „ügye” újból egyházkerületi bíróság, majd a törvényszék elé került. A legújabb levéltári kutatások során vált nyilvánvalóvá: azzal vádolták, hogy tagja volt a titkos, Magyarországról indult „erdélyi felszabadító mozgalom”-nak. Lelkésztársa szenvedésének történetét, versbe szedve őrizte meg az utókornak:

„Október 6-án a mártírok napján,
Első a harmincegy között,
Vezér az érmellékiek seregében,
Harmincegyet gyűjtöttek össze tizenhárom helyett,
Harmincegyet, hogy közöttük lehessen ő,
Hogy bizonyíthassák, hogy serege volt,
Hogy egy elveszzen a harmincegy közül,
Bár mindegyik a maga vétkéért bűnhődött,
De mindegyikre jutott az »ártatlanok szenvedéséből«,
De mindegyik vétkét őreá veték,
Hogy ő legyen az egyetlen véres áldozat,
Az Érmellék szegény messiása!”¹²

7 Tófalvi i. m. 555.

8 Balaskó Vilmos Élet a föld alatt. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad, 2001. 9.

9 Közlési kényszerrel kiváltó hallucinogén kivonat.

10 Tófalvi Zoltán: Kelet Svajca és Sass Kálmán mártírsága 1., https://kronika.ro/zempon/kelet_svajca_es_sass_kalman_martirosaga_1 (2019.március 15.)

11 Sass i. m.

12 Balaskó i. m. 164.

AZ E FÖLDÖN HAGYOTT LÁBNYOMAI

Tevékeny élete során könyveket és tanterveket írt, egyik legjelentősebb tőle származó irat a *Református káté*, melyből ma is sok ifjú református tanul. Összetartotta Érmihályfalva és az Érmellék magyarságát felekezetre való tekintet nélkül, irányt mutatva a nehéz időkben.

Eme kiemelkedő személyt méltónak tartották arra, hogy szülővárosunkban, Érmihályfalván emléktáblát és egy bronz mellszobrot állítsanak neki a református templom kertjében. A város központjában pedig az ő nevét viselő 56-os csoport emlékműve emlékeztet példamutató és áldozatkész tevékenységére.

A küzdő szellemű lelkipásztor élete hozzá nem méltó módon végződött: a szamosújvári börtönben végezték ki 1958. december 2-án, így vált az „*Érmellék szegény messiásává*”.

(A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma és Diákotthona, illetve a nagyváradi Mihai Eminescu Nemzeti Kollégium tanulójának munkája. Felkészítő tanár: Szilágyi Éva Andrea történész muzeológus.)

Kádár Anna Orsolya–Kelemen Hilda Orsolya

HÍREK

Bővült a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzéke. A csárdás, a verbunktánc, a magyar népi vonós zenekari formáció, a tojásírás hagyománya, a nagykunsági gyapjúhímzés élő gyakorlata került be idén a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékébe, a jó megőrzési gyakorlatok regisztere pedig a Népművészeti Egyesületek Szövetsége tevékenységében megvalósuló népi kézműves szakmai tudás átörökítésének modelljével bővült – jelentette be a művészeti, közművelődési és közgyűjteményi ügyekért felelős helyettes államtitkár 2019. szeptember 20-án Kaposváron. Fülöp Péter a Kulturális Örökség Napjai programsorozat országos megnyitóján kiemelte, hogy az UNESCO jegyzékében négy magyar vonatkozású örökség: a mohácsi busójárás, a matyó népművészet, a magyar solymászat és a kékfestés, a nemzeti örökség jegyzékében pedig az öt újjal együtt immár negyven elem szerepel. (MTI)

*

Erdélyi Hagyományok Háza. Kolozsváron tartotta 2019. október 18-án alakuló ülését az Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány, mely a magyarországi Hagyományok Háza és a Kárpát-medencei Hagyományok Háza Hálózat stratégiai partnere kíván lenni, de tőlük függetlenül fog működni. Kelemen László, a budapesti Hagyományok Háza igazgatója elmondta: az elmúlt években rá kellett jönniük, hogy Erdély külön intézményt érdemel a mérete és a magyar népesség nagysága miatt, de amiatt is, hogy „*Erdély a hagyományos népi kultúra területén nagyhatalomnak számít, és fontos, hogy a hagyományátadás itt folytatódjon.*” (MTI)

A III. Szepesi Találkozó

A Szepesi Baráti Kör négyévente rendezi meg a Szepesi Találkozót a Szepességen. A 2011-es I., a 2015-ös II. találkozó után 2019. szeptember 27–29-én, a III.-on már 60 fő vett részt, ami jelzi, hogy van érdeklődés. Sokan már többször vettek részt, de voltak újak is. A közp generáció és hatan az ifjak közül is ott voltak, ami azért fontos, hogy a hagyományt legyen kinek átadni, és legyen aki továbbvigye. Szlovákiai magyarok is jelen voltak: Pozsonyból Füleky Pál és neje, Hritz Éva, Adda Ágnes, dr. Fritz Beke Éva Révkomáromból és Timcsák Sarolta Kassáról.

A névsor is mutatja, hogy helyieket is sikerült bevonni, akik közé még Sona Polláková gimnáziumi tanárnő, történész, a Szepesi Történeti Társulat pénztárosa is tartozik, aki beszélt a társulat működéséről. Iglón Miro Stevík, a helyi múzeum történésze tartott kiváló és részletes vezetést a főtéren. Késmárkon Miki Lipták evangélikus presbiter és a Vivit Kiadó vezetője¹ beszélt az evangélikus fatemplomról, az új templomról, a líceumról, a gyü-

A találkozó résztvevői az iglói evangélikus templom előtt (Végső István felvétele)

¹ Miki Liptákról és a Vivit Kiadóról német cikk a *Karpatenblatt*-ban: <https://karpatenblatt.sk/mikulas-lip-tak-60-vivit-verlag/>

lekezetéről, illetve Milan Choma tanárral, lokálpatriótával is találkozhattunk. A szlovákiai magyar tévé szépsi szerkesztősége (Bartók Csaba, Nagy Emese) beszámolt a találkozóról, interjúk is készültek.²

A szervezésben támaszkodhattunk az előző két találkozót szervező Tóthmátyásné Il-dikó tanácsaira. Lőcsén Kostelnikné Zwilling Astrid volt nagy segítségünkre (szállás, ét-kezések megtárgyalása a Hotel Arkadával, városnézés), az iglói programban Schermann Ákos, dr. Greschik Gyula és családja. A pénzbeszedésben Czenthéné Szoláry Henriette, Czenzhe Kata, Zalán Péter segítettek.

Szeptember 27-én pénteken a szerencsés odautazás és a szállások elfoglalása után az evangélikus templomban dr. Greschik István orvos vezette vonóstrió adott koncertet. Az Arkada Szálló nagytermében a közös vacsora ismerkedésre, bemutatkozásra, beszámolókr-ra eszmecsere-re is alkalmat adott.

Szeptember 28-án szombaton délelőtt 9-től Kostelnikné Zwilling Astrid vezetésével a lőcsei főtéren városnézés volt. A főtéri Görgey-házban, ahol 1945-ben magyar és német pol-gárokat, nőket tartottak embertelen körülmények között fogságban, virággal emlékeztünk. A Mészáros utcai Domus Scepusiensisben dr. Greschik Gyula bemutatta azt a komoly fej-lődést, amit pl. a Steinhausz-kamra, vendégszobák kialakításával sikerült elérni, borral, pogácsával kínált bennünket.³ Az evangélikus temető meglátogatása idő hiányában sajnos elmaradt, de a tévések miatt Astriddal odamentünk és néhány vágókép készült.

Délután a megeredő eső és hűvös ellenére Miro Stevík lelkes és avatott vezetést tartott az iglói főtér épületei, tulajdonosai, polgárcsaládokról, de az evangélikus templomba is be-juthattunk.⁴ Dr. Fritz-Beke Éva, a révkomáromi *Református Szemle* szerkesztője fordított, akinek ezúton is köszönjük segítségét!

Szombat este a közös vacsoránál folytatódtak a beszámolók: Drippy Mária a *Hain-kró-nika* egy részletet mutatta be, másolatban részleteket osztott ki, a háború utáni lőcsei idős magyar hölgyekről beszélt. A résztvevő fiatalok is szót kaptak, szó volt például a Neiden-bach Ákos által szervezett sikeres tátrai túráról. Bethlenfalvy Gábor a szepesi kör honlap-jának a felújításáról beszélt. Avar Gábor a cipszer identitásról és a máramarosi (felsővisói, rahói) cipszereknél tett látogatásáról, a szepesi vándorkiállítás ottani bemutatásáról szá-molt be.

Szeptember 29-én vasárnap Késmárkon a fatemplomba sajnos nem tudtunk bejutni, de a hajdani evangélikus líceum épületében annál nagyobb élmény volt Miki Lipták evangé-likus presbíter beszámolója a gyülekezeztéről, a templomokról. Megnézhettük a líceum föld-szinti folyosóját, az ott elhelyezett neves líceumi tanárok és diákok tábláit nézhettük meg. A Miki Lipták által vezetett Vivit Kiadó a Németországban élő, 1944–45-ben elmenekült-el-űzött kárpátnémetek kiadványait is megjelenteti (pl. *Karpatenjahrbuch*), vagy Ernst Hoch-berger *Szlovákia útikönyvét*.⁵ Grósz Alfréd (1885–1973) emlékművé-nél Neidenbach Ákos hegymászástörténész⁶ emlékezett a neves líceumi tanárra, tátrai hegymászóra (két vastag

2 Bartók Csaba már 2010-ben a Genersich-alapítvány szepesi konferenciája kapcsán szép filmet készített a Sze-pességről, *Új Szó*-cikk: <https://ujso.com/kultura/a-szepessegrol-a-magyar-televizioaban-a-szepesi-bartok-csa-ba-filmje>

3 Az *Evangélikus Életben* Greschik Gyulával készült interjú: <https://www.evangelikus.hu/node/9996?language=en>

4 Miroslav Stevík történész művei: <https://husav.portaro.eu/authorities/1450>

5 A Vivit Kiadó könyvei között szerepel Ernst Hochberger színvonalas *Szlovákia útikönyve*: <https://www.krestanska-literatura.sk/e-shop/142/das-große-buch-der-slowakei>

6 Neidenbach Ákos művei: https://www.libri.hu/szerzok/neidenbach_akos.html

kötetet jelentetett meg Grósz Alfréd emlékére).⁷ A késmárki temetőben neves polgárcsaládok szépen rendben tartott síremlékeit néztük meg, pl. a Bethlenfalvy család sírkertjénél is megállva, ahol Bethlenfalvy Gábor beszélt családjá múltjáról.⁸ A városi sétán a Bethlenfalvy család házánál álltunk meg, a három neves Genersich-testvér házaról is beszélünk, és Szirmay Hedvig bárónőről is.⁹ Az egyik főtéri gyógyszertár üvegajtaja a Magyar Szent Koronát ábrázolja, és magyarul gyógyszertár van kiírva, ami száz éve megmaradt, előtte csoportkép készült. Thomas Mauksch emléktáblájánál Neidenbach Ákos beszélt a Tatra-irodalom egyik jelentős forrásának számító Mauksch-napló kiadásáról, amelyen 20 éve dolgozik. A Genersich-alapítvány által állított Genersich Antal-emléktáblát is megnéztük. A Kežmarská étterembeli ebéd során Milan Choma tanárral találkoztunk, aki idén tölti be 70. évét, neves lokálpatrióta, helytörténész, Késmárk város, 750 éves jubileuma alkalmából előadássorozatot tart neves késmárki személyiségekről.

Volt lehetőség egyéni és külön programokra. Lox Ádám ez alkalommal felmenői lőcsei evangélikus temetőbeli sírjára feliratot készíttetett, ill. vasárnap egyik őse nyomán, aki Mateócon evangélikus lelkész volt, Adda Ágnessel együtt részt vett a mateóci istentiszteleten. Lőcsén többek felmentek a Mária-hegyre a búcsújáró templomhoz. Lőcsén Handlovics Ákos és Petrilla Szabolcs megkeresték a Kolostor, illetve a Kórház utcában családjuk régi házát.¹⁰ Vasárnap volt, aki még Lőcsén maradt, és fotózta a szép várost. Többen hazaúton Tóthmátyásné Ildikó szervezésében a Gömör megyei Csetnek gótikus, Árpád-kori evangélikus templomát megnézték. Sigray István és Csépánfalvy Zsolt Zsigra Árpád-kori templomát ejtették útba.

Ebéd után a közös program véget ért, a résztvevők ezután autóval, vonattal hazaindultak, és szerencsésen haza is értek.

Czenthe Miklós

A Jekelfalussy és a Podhorszky család jelesei Lontón

2019. szeptember utolsó szombatján az Ipolyhoz közeli Lontón családias hangulatú ünnepséggel emlékeztek Jekelfalussy József (1849. október 9.–1901. február 12.) statisztikus születésének 170. és neje, Podhorszky Erzsébet (1859. november 9. – 1937. január 18.) születésének 160. évfordulójára. A szentmisét követő előadás színhelye a Szent Anna tiszteletére szentelt templom volt, ezért az előadó, Bendíkné Szabó Márta előadását a templom történetével kezdte, amely a Podhorszky és Jekelfalussy család katolikus hitéletének is helyszíne volt.

Pesty Frigyes kéziratos helynévtára szerint az ipolyszakállosi plébániához tartozó templom építése 1660-ra tehető. Bartha Ödönné Bodonyi Ilona (1920–2010) adatközlő nagynénjétől, Murányi Emmától úgy hallotta, hogy eredetileg a Murányiakkal rokon Okolicsányi család temetkezési kápolnájának készült.

⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Grósz_Alfréd

⁸ Bethlenfalvy Ernő neves természettudós: https://hu.wikipedia.org/wiki/Bethlenfalvy_Ernő

⁹ Szirmay Hedvigről cikk az *Új Szóban*: <https://ujso.com/vasarnap/az-utolso-kesmarki-barono>

¹⁰ Handlovics Ákos értékes dokumentumokat is hozott magával a Handlovics család hagyatékából: 1919-es fotó a Scepusia zenekarról, újságcikk a *Szepesi Híradó*ból, családtag megválasztása lőcsei városi jegyzőnek.

Az 1792-es canonica visitatio feljegyzésében olvasható, hogy *Lonthó* templomát 1742-ben „helyszűke miatt a földesúr, *Dvornikovich* [Miklós] és az uradalom népének bőkezűségéből építtették, patrocíniumát Szent Anna napján (júl. 26.) ünnepli. A templomban két oltár van: a Szent Annának fölszentelt főoltáron áll az oltárszekrény. A templomhajó baloldalán van a *Nepomuki Szent Jánosnak* szentelt mellékoltár, s az alig megmunkált szószék. A monstranciát *Okolicsányi Antal* úr adományából vették.” A XX. század első harmadában még gömb alakú fatornyos volt, amelyet a II. világháború előtti években sodort le egy nyári szélvihar. *Bodonyi Ilona* kislányként látta a templom előtt, a földön heverni a tornyot. A templom elé 1952-ben áthelyezett faharangláb eredetileg a falu közepén állt, ahol két harangot tartott. Közülük az egyik 1752-ben készült *Halil József* esztergomi öntödéjében. A haranglábát 1876-ban, *Mészáros Alajos* plébános szolgálati ideje alatt valószínűleg fel- vagy megújították, az akkori, fába vésett szövegű, s már nehezen olvasható dedikációs táblát az áthelyezéskor, illetve az 1999-es teljes felújításkor megőrizték: „MÉSZÁROS ALLAJOS / PLÉBÁNOS ÚR ANNO 1876 NA AD. BI SZ.J.T.BI. CSONKA IS.TA. N.J.É.P.”

Az előadó a település gazdag történelmét a falu jelesei életrajzából vett rövid ízelítővel illusztrálta. Az oszmán fennhatóság alóli szabadulás után a település legjelentősebb földesura a *Szent-Iványi* család lett. 1760-ban épült kastélyukat 1894-ben *Thék Endre*, a magyar zongoragyártás és bútorigar egyik megteremtője megvásárolta, és pazar módon átépíttette. A *Szent-Iványi*-birtok házasság és örökség útján osztódott a *Majthényi*, *Madocsányi*, *Dvornikovich*, *Rakovszky*, *Kasza*, *Okolicsányi*, *Podhorszky* stb. családok között. A XIX. század végén és a XX. század elején a *Simonyi*, *Sarnóczay*, *Buócz*, *Ferenczy*, *Bossányi*, *Bainville*, *Vaskovics*, *Zsembery* vagy *Sembery*, *Szabadhegyi* és *Zmeskall* családnév is felbukkan a birtokosok között, de a legtöbb esetben egymással szoros rokonságban álló famíliákról van szó.

A templomépítő *Dvornikovich Miklós* unokáit, dédunokáit is jeles lakói között tartotta számon a község. *Dvornikovich Mária Anna* és *Fejérváry József* fia, *Miklós* az *ipolysági Honti Kaszinó* egyik alapító tagja volt, s mikor 1852-ben az amerikai *Dawenportba* költözött, anyai birtokrészét unokatestvérére, a *Dvornikovich Etelka* és *Rajner József* házasságából származó *Pálra* hagyta, aki az 1848–49-es szabadságharc idején *Guyon Richárd* hadsegédeként szolgált, és 1869–1871 között id. *Andrássy Gyula* kormányában a belügyminiszteri posztot töltötte be. 1879. szeptember 9-én halt meg, s a kerek 140. évforduló alkalmából a résztvevők megkoszorúzták a templom melletti síremlékét.

A tamásfalvi *Kasza* család is a község birtokosai közé tartozott, tagjai közül szintén többen nyugszanak az itteni temetőben: pl. *Tamás táblabíró*, *Ágoston alszolgabíró*, aki szintén részt vett a magyar szabadságharcban, s a *Murányi-sírkertben* nyugszik, *Bodonyi Gyula* sírja alatt. *Okolicsányi Antal* szintén *Lontón* lakott, s mivel részt vett a szabadságharcban, a fegyverletétel után bebörtönözték. Amnesztiával szabadulva *lontói birtokára* tért vissza. Ugyancsak *Lontón* született 1842-ben a báró *Kaas Ede* és *draskóczi* és *jordánföldi Ivánka Ida* házasságából származó *reventlowi Kaas Ivor*, jeles újságíró és utazó, aki a *budapesti Kerepesi temetőben* nyugszik.

Rimaszombat szülötte, dr. *Jekelfalussy József*, neves statisztikus és közigazdász *podhorai* és *nemes-kotessói Podhorszky György*, *Hont vármegye alispánjának* lányával, *Erzsébettel* (Elzával) 1879-ben kötött házassága révén vált birtokossá a községben. *Jekelfalussy József* 1849. október 9-én született, s 1869-től a *budapesti tudományegyetem jogi karán* tanult, miközben a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium statisztikai osztályán dolgozott. 22 évesen, 1871-ben került gyakornokként a minisztériumi osztályból szervezett *Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatalba*. A következő évben elvégezte a statisztikai tanfolyamot és szakvizsgát tett. 1873-tól *segédfogalmazói beosztásban* dolgozott az inté-

zetben, majd 1874-ben megszerezte jogtudományi doktori oklevelét, és még ugyanabban az évben váltóügyvédi vizsgát tett. 1878–1879-ben katonáskodott a boszniai hadjáratban, s hazatérése után megházasodott. 1882-től miniszteri titkári rangban működött a statisztikai hivatalban, 1885-ben pedig tagja lett a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (International Statistical Institute, ISI). Dolgozatait német és francia nyelven is publikálta. 1886-ban címzetes miniszteri osztálytanácsosi rangot nyert, és kinevezték az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal aligazgatójává, az intézmény első igazgatója, Keleti Károly mellé. 1888-ban elnyerte a tényleges miniszteri osztálytanácsosi rangot, s a Magyar Tudományos Akadémia még ez év május 4-én felvette levelező tagjai sorába. A rendes tagok közé 1893-ban választották.

Keleti Károly halála után, 1892-ben átvette az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal igazgatását, s 1901-ig, haláláig irányította az intézet munkáját. Ismert volt jó szervezőképességéről, közel tízéves igazgatósága alatt magas színvonalra emelte a statisztikai tevékenységet. Egyik rendkívül jelentős módszertani újítása volt az elavult lajstromozásos összeírási rendszer táblázattal való felváltása. A táblázatos forma a nyert adatok tömegét áttekinthetőbbé tette, pontosabb adatrögzítést biztosított, segítette a gyorsabb és mélyrehatóbb elemzések készítését. Egy-egy táblázaton szinte minden demográfiai adatot feltűnethettek az összeírást végző hivatalnokok. Az új metodika gyakorlati alkalmazásaként Jekelfalussy megteremtette a kormányjelentés intézményét, vagyis a statisztikai hivatal meghatározott rendszerességgel az országgyűlés elé terjesztette a legfrissebb statisztikai felméréseken alapuló elemzéseit. Az 1897. évi XXXV. tc. szám alatt jóváhagyott statisztikai törvény szintén az ő szakmai felügyeletével látott napvilágot. Ez a törvény kötelezte az állampolgárokat a valóságnak megfelelő adatok szolgáltatására, a személyes adatok kezelésének és védelmének törvényi szavatolásával.

Az elméleti tevékenység mellett a gyakorlatra is komoly hangsúlyt fektetett. Irányítása mellett 1898-ra felépült a statisztikai hivatal új – ma is használatos – főépülete a Rózsadomb lábánál az akkori Oszlop, ma Keleti Károly és Tudor, ma Buday László utca kereszteződésénél. Az építkezés 1896 októberében indult, és 1897. december 18-án ünnepélyes keretek között átadták rendeltetésének a palotaszzerű épületet.

Dr. Jekelfalussy József *„A népszámlálások módszerei mellett a helységnévtárak szerkesztési módját is korszerűsítette, megteremtette a mezőgazdasági és iparstatisztikát, fokozott figyelmet szentelt a termelési mutatók elemzésének, megszervezte az első országos cigányösszeírást és foglalkozott a bűnügyi statisztika szerepével, fontosságával.”* Munkásságnak elismeréseként 1893-ban megkapta a *Ferenc József Lovagrend kiskeresztjét* és a *Lipót-* és a *Ferenc József Lovagrendnek* is tagja lett. Nemzetgazdasági elgondolásait a *Nemzetgazdasági Szemle*, a *Közgazdasági Szemle*, a *Budapesti Szemle* stb. hasábjain publikálta, de szakkiadványokat is szerkesztett, mint a *Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv* (1887-től), a *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle* (1893–1894) stb. A *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle* 1894. májusi száma Jekelfalussy József 1894. április 16-án felolvasott, *Értelmiségünk és a magyarság* című akadémiai székfoglalóját jelentette meg. A dolgozatban az új módszerek szerint felgyűjtött népszámlálási adatok alapján elemezte a korabeli értelmiség összetételét, mintegy gyakorlati példát szolgáltatva az akkor még friss számlálási rendszer használhatóságára. A táblázatok segítségével értelmezte a vizsgált társadalmi réteg nemzetiségi összetételét, a gazdasági ágazatokban való arányát, a környezetükben élő írástudatlanokhoz való arányukat, a magyar nyelv ismeretét a nem magyar anyanyelvűek között, külön kitérve a községi és körjegyzőkre, lelkészekre, valamint néptanítókra mint a köznéppel leggyakrabban kapcsolatba kerülő hivatalnokokra és a hazai népoktatás alappilléreire.

Jekelfalussy József életének 52. évében Budapesten hunyt el 1901. február 12-én. Korának gyógyíthatatlan betegsége, a tüdővész végzett vele. A Statisztikai Hivatal általa építtetett főépületében ravatalozták fel, itt tartották a hivatalos parentációt, a széles látókörű tudóstól itt búcsúzott el a magyar társadalom színe-java, aztán holttestét vasúton és kocsin szállították Lontóra, ahol a Podhorszky család kriptájában helyezték örök nyugalomra.

Életrajzi adatait megtaláljuk a világhálón, de a honti, lontói kötődések megvilágításához ott alig akad kapaszkodó. Mindössze annyit tudhatunk meg, hogy 1879-ben Boszniaiból visszatérve „*még abban az évben feleségül vette Podhorszky Györgynek, Hont vármegye alispánjának leányát, Erzsébetet*” és „*felépíttette lontói kastélyát*”.

Jekelfalussy József lényegesen több szállal kötődött régióinkhoz, mint a világháló szűkszavú közlése alapján feltételeznénk. Munkája, hivatása ugyan a nagyvárosához, Budapesthez kötötte, a tudományos munkához szükséges nyugalmat, pihenést, a mindenki számára fontos kikapcsolódást azonban Lontón találta meg, új, kényelmes, korszerű kastélyában. Az épületet a domboldal mesterséges bevágásával nyert síkon helyezték el, ahonnan kitűnő kilátás nyílt a völgyben fekvő falura. Fürdőszobával, emésztögödörrel látták el, az építmény jobb szárnyát alapincéztek. A melléképületek (konyha, raktár stb.) a domb felőli oldalra kerültek, az északkeleti irányba fordított homlokzatból kiemelkedett a télikert. A kastélyt szép park vette körül, melynek az épülettől kissé távolabbi részén konyhakertet alakítottak ki. A hozományba kapott, mintegy 150 katasztrális holdat kitevő birtokból gazdasági ismereteinek felhasználásával Jekelfalussy József mintagazdaságot teremtett. Nem csupán a maga örömére, hanem az elavult gazdasági módszerek korszerűsítésének példajaként.

A megye közéletébe is bekapcsolódott. 1893–1899 között a megyei törvényhatósági bizottság póttagja volt a Hegybányai kerületben. 1895-ben a megyei küldöttség tagjaként részt vett Rudnay Béla főispán Nógrád megyei beiktatásán. A száraz életrajzi adatok mögött mindenképpen meg kell látnunk az embert: a szegényekkel együttérző birtokost, aki tudását, tapasztalatait, jelentős szakmai ismereteit felhasználva igyekezett munkát és jobb életfeltételeket biztosítani a tőle függőknek. Mai szóval élve „menedzselte” a falut, s egyike volt azoknak a jeleseknek, akik hírnevet szereztek a kis, eldugott községnek.

Jekelfalussy József születésének 150. évfordulója tiszteletére 1999-ben Lontón falunapot rendeztek, melyre a budapesti Központi Statisztikai Hivatalból is érkeztek vendégek. A szentmise után dr. Dányi Dezső (1920–2000), a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának nyugalmazott igazgatója, a magyar történeti demográfia jeles képviselője lényegre törő előadásban vázolta Jekelfalussy József életét és munkásságát. Kiemelte, hogy „*kitűnő érzékel tapintott rá a társadalmi fejlődés fájdalmas pontjaira, ezért elemző munkáival a lehetséges helyes megoldásokhoz próbált segítséget nyújtani. Módszere, átfogó gondolkodásmódja napjainkig megőrizte aktualitását!*”

Jekelfalussy Józsefet korai halála által megkímélte a sors attól a rettenetes fájdalomtól, amit szülő érezhet gyermeke elvesztése felett, hiszen egyetlen lánya, Gizella (sz. 1881. május 16.) 1902. november 12-én, 21 évesen tragikus balesetnek esett áldozatul. A park alatti domboldalon kialakított pincében ugyanis hordószám tárolták a világításra használt petróleumot. A „*kegyelmes kisasszonyka*” – ahogy a helybeliek emlegették – egy szolgálólánnyal a lámpákba valóért ment a pincébe. A gyertyákkal közlekedő két lány valamilyen hibát ejtett, és a petróleum berobbant. Mindkét fiatal teremtés belehalt a súlyos égési sebekbe. A halálesetről 1903-ban a *Honti Naptár* is hírt adott, amikor nekrológgal sorolta az 1902. év jeles halottai közé Jekelfalussy Gizikét. Az egyetlen gyermek emlékére Jekelfalussyné Podhorszky Erzsébet felújította a Szent Anna tiszteletére szentelt kis templomot, és 1911-ben

pápai engedéllyel oltárra emeltette a Labancz Jenő által festett oltárképet, melyen Gizikét a hajadon Máriaként, édesanyját pedig Szent Annaként ábrázolta a festő. A kegyelmes asszony haláláig patrónája maradt a templomnak és a falu hitéletének. A Jézus Szíve Gárda megalakítását is támogatta, segítette. A fehér selyem gárdazászló nyelére kb. 1931-ben saját kezűleg erősítette fel a Jekelfalussy család kis méretű fém címerpajzsát: hármashalom középsőjén könyöklő páncélos kar tövestől kitépett fenyőfát tart. Az eseményről nem találtam írott forrást, de Szabó István (1921–1997) gyerekkorára emlékezve gyakran emlegette, hogy a gárda kapitányaként mint az elemi iskola egyik legjobb tanulója tartotta a gárdazászlót, mikor az avatáson a kegyelmes asszony egy aprócska kalapáccsal felszegezte a címert. A templomban, az oltártól jobbra, egészen a második világháborúig szépen faragott pad állt a család rendelkezésére. Sajnos, a harcok alatt nyoma veszett. Feltehetőleg a templomba húzódó katonák tüzeltek el.

Podhorszky Erzsébet sorsa 1903-ban ismét a Jekelfalussy család egy tagjához kapcsolódott. Második férjével, a szintén megözvegyült Jekelfalussy Lajos (1848. október 1.–1911. július 22.) altábornaggyal június 15-én kötött házasságot Lontón. A korabeli *Honti Lapokban* az eseményről a következő hír jelent meg: „*Jekelfalussy Lajos, császári és királyi kamarás, altábornagy, osztályfőnök a közös hadügyminisztériumban és özvegy Jekelfalussy Józsefné szül. Podhorszky Elza, néhai Jekelfalussy József dr. miniszteri tanácsos, a statisztikai hivatal kiváló főnökének özvegye, mint jelentettük, e hó 15-én egybekeltek. Az esküvőt a családi gyászra való tekintettel a legnagyobb csendben Lontón, a menyasszony birtokán tartották meg, s az esketést is Braun Ferenc, az ottani plébános végezte. Az esküvőn, mint tanúk a vőlegény testvére, Jekelfalussy Zoltán császári és királyi kamarás és a menyasszony testvére, Podhorszky László dr. szerepeltek. Az esküvő után a házaspár Bécsbe, a férj állandó tartózkodási helyére utazott.*”

A jekelfalusi és margitfalvai Jekelfalussy család Szepes vármegyei eredetű. 1770-ben Jekelfalussy János, statisztikusunk dédapja, Feleden, Jánosiban, Simonyin, Kerekgedén, Felsőhangonyon és Lukovistyén volt birtokos. Báró Vécsey Borbálával kötött házasságából született 1766-ban József (†1826) császári-királyi tanácsos és kamarás, aki tudományszerező, tehetséges emberként volt ismert, s aki a francia háború idején mintegy húszezer forintnyi adóval segítette az államot. 1808-ban ugyancsak húszezer forinttal támogatta a Ludovica Katonai Akadémiát, és tízezer pengőforint alapítvánnyal a Nemzeti Múzeumot. 1817. május 17-én körösszegi és adorzáni gróf Csáky Anna Máriával kötött második házasságából négy gyermek született, köztük: (II.) József (a statisztikus édesapja) és Sándor, kinek vonalát követve négy gyermeke között csakhamar rálelünk Lajosra, a későbbi honvédelmi miniszterre, Podhorszky Erzsébet második férjére.

Jekelfalussy Lajos a Zemplén megyei Szacsúron született 1848. október 1-jén. Katonatiszt volt, 1869-ben avatták hadnaggyá. 1873. december 10-én Veszprémben kötött házasságot mándi Márton Antóniával, frigyükből egy fiú (István) született 1874. szeptember 27-én. Jekelfalussy Lajos 1879–1880-ban a Ludovika Akadémia tanára volt, majd a honvédelmi minisztériumban dolgozott. 1890-ben ezredesi rangot kapott, 1892-ben pedig a szatmári 12. honvédgyalogezred parancsnokává nevezték ki. Tevékenysége elismeréséül ekkor kapta meg a *Vaskorona-rendet*. 1894-ben a debreceni 80. gyalogdandár parancsnokául rendelték, 1896-ban vezérőrnaggyá léptették elő, 1899-től a székesfehérvári V. honvédkerület parancsnoka lett. 1901 májusában megözvegyült. Ugyancsak 1901-ben tüntette ki Ferenc József császár a *Lipót-renddel*, majd 1905-ben kinevezte császári és királyi altábornaggyá. 1906-ban az alkotmánypárt színeiben a Zólyomi kerületet képviselte. A második Wekerle-kormányban 1906. április 8-ától 1910. január 17-éig a honvédelmi miniszter posztját látta el. Rákóczi

újrateremtésekor 1906 októberében „négy különvonatnyi előkelőség élén Orsovánál fogadta II. Rákóczi Ferenc, fia, édesanyja, Zrínyi Ilona, alvezérei és nevelőapja, Thököly Imre koporsóját”. A *Honti Lapok* 1909-ben hírül adta, hogy „Jekelfalussy Lajos, a Wekerle-kormány volt hadügyminisztere, gyalogsági tábornok nyugalmába vonul, ez alkalommal a királytól az I. oszt. vaskoronarendet kapta kitüntetésül. Lontói birtokára vonul vissza.”

Figyelemre méltó, hogy a Bécsben és Budapesten otthonos, magas társadalmi-politikai pozíciót betöltő katonatiszt a pihenés éveit lontói birtokán óhajtotta tölteni. Feleségével együtt már korábban is bekapcsolódott Hont megye társasági életébe. Az akkori Honti Múzeum Pongrácz Elemér igazgató által 1902-ben szerkesztett képes katalógusában már szerepelnek a kegyelmes asszony által adományozott tárgyak: a 10-es tételszám alatt Jekelfalussy József halotti címere, a 199-es tételszám alatt Podhorszky György arcképe (olajfestmény), a 203-as tételszám alatt Podhorszky György és a 231-es tételszám alatt Jekelfalussy József fényképe. A korabeli *Honti Lapok* hasábjain gyakran találkozunk Jekelfalussy Lajos és neje nevével. Az újságból tudjuk, hogy 1903-ban „Jekelfalussy Lajosné a Honti Múzeum választmányi tagja lett”, 1909-ben pedig azt közölte a lap, hogy „Jekelfalussy Lajos az ipoly-sági Sportclub színelőadásáról távol maradvá, jegymegváltás címén felülfizetett 5 koronát.” Ugyancsak ez évben jelentette a lap, hogy „Jekelfalussy Lajos és neje üdvözlő távirattal köszöntötték dr. Wilczek Frigyes grófot főispáni székébe való beiktatása alkalmából: Örömmel üdvözlik főispánjukat és szívből gratulálnak. / Jekelfalussy Lajos és neje.”

A társasági-társadalmi élet eseményei mellett Jekelfalussy Lajos a község igényeire is kellő figyelmet fordított. Közbenjárására köveztette le a hatóság az Ipolyszakállosról Lontóra vezető országutat; a közbiztonság növelése érdekében pedig csendőrséget telepített a faluba.

1910-ben a kastély is javításra szorult: a talajvíz okozott gondot. A Lévai Állami Levéltárban fennmaradt Jekelfalussy Lajosné július 2-án írt levele, melyben a minisztertől „kultúrtechnök mielőbbi kiküldését” kéri. A komáromi Magyar Királyi Kultúrtechnöki Hivatal foglalkozott az esettel, a levéltári anyagban megtalálható az 1075/1910-es számon iktatott ügygel kapcsolatos műszaki leírás, mely rögzíti, hogy a fagomba terjeszkedését az elégtelen vízelvezetés okozza; egyúttal a cél érdekében javasolja az emésztőgödör áthelyezését és a kastély körüli terület alagcsövezését. A javítási munkálatokkal járó gondok, kellemetlenségek ellenére a kegyelmes asszony benevezett az 1910. szeptember 24-től október 2-ig tartó Hont vármegyei gazdasági kiállításra, és a szőlészet-borászatban aranyérmes (I. díj) és dícsérő oklevelet, a háztartási bemutatón IV. díjat és elismerő oklevelet szerzett.

Jekelfalussy Lajos számára a nyugalmas, falusi élet és pihenés éveit kurtára szabta a sors. Az ipolyszakállosi plébániahivatal halotti anyakönyve 1911/28-as számú bejegyzése szerint „Jekel- és margitfalvi Jekelfalussy Lajos, valóságos belső tanácsos, császári és királyi kamarás, nyugalmazott császári és királyi tábornok, volt magyar királyi honvédelmi miniszter, kotyvasói és podhorai Podhorszky Elza férje az utolsó szentkenetben részesítve, július 22-én, 63 éves korában szív-érelmeszesedés következtében Lontón elhunyt.” A családi sírboltban helyezték örök nyugalomra július 24-én, a temetési szertartást Pompéry Aurél plébános végezte.

A másodszor is megözvegyült Erzsébet ezután is Lontón töltötte nyarait, míg telente általában Budapesten tartózkodott. Agyvérzés következtében hunyt el Budapesten 1937. január 18-án, őt is a lontói kriptában temették el. A birtokot Jekelfalussyné halála után öcscsének, Podhorszky Lászlónak a fiai örökölték, akik eladták dr. Vidlička lévai orvosnak. A doktor tudószanatóriumot szeretett volna a kastélyban működtetni, de először bérbe adta a gazdaságot. A bérletet Holló József ipoly-sági ügyvéd közvetítette két zsidó testvérnek,

Hirschberg (Szlovák) Ferencnek és Lászlónak, akik 1937–1942 között működtették a birtokot. A II. világháború után az államosított épületben előbb öregotthont rendeztek be, majd mentálisan sérült férfiakat helyeztek itt el.

A fiatalon elhunyt jogász, Podhorszky Antal (1791. szeptember 28.–1843. január 26.) királyi udvarnok, a Dunán inneni kerületi táblaülnöke és fia, Podhorszky György (1830. június 26.–1887. április 16.), Hont vármegye 1875–1881 közti alispánja is a családi kriptában pihen. Podhorszky György alispánsága idején épült az ipolysági kórház, amit később Kovács-Sebestény Endre modernizált. A kriptá jobb oldalán Schmidt Frigyesné Podhorszky Amália sírköve látható, aki bátyja, Antal halála után magához vette az elárvult Györgyöt. Az ő kriptájában helyezték 1903-ban végső nyugalomra Jekelfalussyné testvérét, Podhorszky Lászlót, aki miniszteri titkárként mint gazdasági szaktudósító működött előbb Szentpéterváron, majd idehaza, minisztériumi osztálytanácsosi címmel. Emléktáblája a templomban volt, sajnos, a II. világháború során elveszett.

Az ünnepség kitűnő alkalmat biztosított, hogy a közösség a kerek évfordulók kapcsán a falu többi jeles személyiségéről, egyénekről és családokról egyaránt megemlékezzen. Az előadó zárszavában felhívta a figyelmet, hogy egyre sürgetőbb feladat a fellelhető források felkutatása, a helytörténet kallódó értékeinek mentése.

B. Szabó Márta

Karácsony Mihály emléktáblájának koszorúzása

Dr. Karácsony Mihály a darnói nemes Karácsony alias Nagy család közösségéből származik. Őköregapám, Karácsony László (1795) unokatestvére és iskolatársa volt.

2019. október 2-án megkoszorúztuk az emléktábláját Darnószelinen. A 2000-ben felavatott emléktáblát minden jelentősebb születési, illetve halálozási évfordulón koszorúzzuk és tiszteletére megemlékezést tartunk. Ki volt voltaképpen dr. Karácsony Mihály?

*Karácsony Mihály
emléktáblája Darnószeliben*

1796. április 8-án született a Pozsony vármegyei, később Moson vármegyei „öntvény-szigeten” (Szigetközben) Darnón, kisnemesi családból. Elemi iskoláit Héderváron, a piarista gimnáziumot Magyaróváron járta ki. Belépett a piarista rendbe és a tanárhiány miatt több piarista gimnáziumban is tanított. Mivel irodalmi próbálkozásai sikerrel jártak (versírás, cikkek írása stb.) Kultsár István, a neves főszerkesztő meghívta a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőbizottságába.

1819-ben kilépett a piarista rendből és beiratkozott a jogtudományi egyetemre, irodalmi szerkesztésből és írásból tartotta el magát. A szerkesztőbizottságban és az egyetemen ismerkedett

meg Vörösmarty Mihállyal, akivel életre szóló barátságot kötött. Bártfay László irodalmi szalonjában gyakran találkoztak.

1825-től 1836-ig a gróf Szécsen család házitanítójaként tevékenykedett. 1825-ben felszólalt az országgyűlésen a magyar nyelven történő oktatás érdekében.

1832-ben bevásztották az Akadémia levelező tagjai közé. 1839-ben Széchenyi István és Szécsen Miklós grófok ajánlására bekerült a Helytartótanács Tanulmányi Bizottságába. Részt vett a Tanulmányi Bizottságnak a középfokú oktatás érdekében szervezett reformmunkálataiban.

A jogi egyetem elvégzése után jurátusi gyakorlatot szerzett. Majd vázolta többszöri levélváltás után a műszaki oktatással kapcsolatos elképzeléseit a „*legnagyobb magyar*”-nak, Széchenyi Istvánnak, aki Bécsbe küldte a szakértőkhöz az anyagot. Gróf Széchenyi István és Karácsony Mihály műszaki egyetemet szerettek volna kialakítani, ám ebből királyi akadémia lett, egy középfokú intézmény.

A király ideiglenes igazgatónak Karácsonyt nevezte ki. 1846. november 1-jén megnyílt a Pesti József Ipartanoda, a megnyitón az egyik beszédet Karácsony Mihály mondta.

1846-tól 1850-ig vezette az ipartanodát, majd az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban történt részvétele miatt leváltották, ám a király „*királyi tanácsosi*” címmel ismerte el tevékenységét. Nyugdíjazása után Buda történetéről írt értekezéseket, később bevásztották a Történettudományi Szakosztály országos választmányába is.

1869. augusztus 29-én szívszélhűtésben halt meg.

Tanítványa, a későbbi miniszter és tehetséges politikus, gróf Szécsen Antal szerint mesztere, Karácsony Mihály az igazgatási tevékenységével megteremtette a jogfolytonosságot a Tudományegyetem Mérnökképző Intézete és a majdani József Műegyetem között. Az egyetemi Könyvtár egyik megalapítójaként is tisztelhetjük.

Karácsony István

„A Mi Börzsönyünk” 4. konferencia

2019. október 18-án a szobi József Attila Művelődési Házban az önkormányzat támogatásával került sor *A Luczenbacherek – A Dunakanyar arisztokratái* című konferencia megrendezésére. Az esemény egy immár három évtizedes kezdeményezés újabb állomása volt. A Börzsöny és lakói múltjával, életével foglalkozó kutatók az 1980-as években néprajzi gyűjtéseket szerveztek, később az eredmények közzétételére *Börzsönyvidék* címmel kiadványsorozatot indítottak, majd tematikus konferenciák rendezése felé bővítették a kört. Hála József, Mándli Gyula és Zomborka Márta voltak a kezdeményezők, majd Fésű József bekapcsolódásával és Kecskeméti Tibor patronálása mellett teljesedett ki a folyamat, melyet ma már a Börzsöny Közérdekű Muzeális Gyűjtemény koordinál, és az intézmény baráti köre támogat.

Az aktuális esemény a 2003 októberében indított *A Mi Börzsönyünk* sorozat negyedik állomása volt. Tizenhat éve a Börzsöny hegységhez kapcsolódó földtani kutatások eredményeit hallgathatták meg az érdeklődők, néhány évvel később a második konferencián pedig a hegység erdeiről, ezek múltjáról és jelenéről, értékeiről beszéltek a szakemberek. 2011 nyarán *A Mi Börzsönyünk* 3. előadói a környék vizeiről, azoknak a mindennapi életben betöltött szerepéről, a hozzájuk kapcsolódó hiedelmekről, legendákról adtak elő.

Az idei konferencián a Szob történetéhez szorosan hozzátartozó Luczenbacher familiáról bővíthettük ismereteinket. A család fénykorát az 1818-ban született Pál működésének idejére tehetjük. Ő és – a nála jóval korábban elhunyt – öccse, János, nem csak a saját vállalkozásai számát és bevételét növelték meg, hanem szülőfalujukat is kivételes módon támogatták. Az erdei fakitermelés, a fűrésztelepek, a kőbánya, a gazdasági vasút, a téglagyár, az építkezések, a borászat, a hajóépítő műhely és a család dunai flottája sem csak az akkori szobiaknak adtak munkalehetőséget, hanem messzi vidékekről is vonzottak ide olyan családokat, melyek mára tősgyökeres szobiakká váltak. A Luczenbacherek a lakosság életszínvonalát, életminőségét nem pusztán a kifizetett munkabérek által emelték, hanem óvodát hoztak létre, támogatták az iskolát és lánynevelő középiskolát is alapítottak a helységben. A szegény sorsú, család nélküli betegek részére a falu szélén egy külön házat építettek. A Szobi Szörp a Luczenbacherek borászatát átvevő Steiner Bernát üzemét és technikáját felhasználva kezdte működését a hatvanas években.

A *Mi Börzsönyünk* 4. konferencia első előadója Batizi Zoltán gyűjteményvezető volt, aki hangsúlyozta, hogy Szikriszt Antalnak a Luczenbacherekhez kapcsolódó hatalmas családtörténeti gyűjtését használta a felkészüléskor. Szikriszt Antal munkája az a 4,5 méter hosszú leszármazási ábra is, mely az 1735 táján Nagymarosról Szobra költözött Luczenbacher Mihály több mint 200 utódját mutatja be. A família történetének kezdetei jelenleg még homályban vannak. A XIX. század közepén úgy tudták Szobon, hogy Luczenbacher Mihály Belgiumból érkezett hazánkba. Most csak az tűnik biztosnak, hogy 1730–1732-ben marosi lakos volt, majd a következő években Szobra költözött. Innen a XVIII. század közepére a földbirtokos esztergomi káptalan elüldözte a középkori eredetű magyar református őslakosságot. (Pár család, mint pl. a Kormosok és a Dutkák katolikussá válva helyben maradtak.) Az üresen maradt házakat, pincéket, földeket a helyükre hívott felvidéki katolikus szlovákok kapták. Lehetséges, hogy a német eredetű Luczenbacher Mihály is egy szép és ingyen neki juttatott ház reményében került településünkre. A XVIII. század közepétől a XIX. század végéig a szobiak többsége szlovák nyelvű volt, így a Luczenbacherek anyanyelve is ez lehetett több nemzedéken keresztül.

Dr. Prohászka Péter régész-történész az Érdy nevet felvett Luczenbacher János régészeti munkásságát mutatta be számos cikkét ismertetve. A régészetben úttörőnek számító, a XIX. században nemzetközileg is elismert szakember 1796-ban született Luczenbacher József és Czeczko Mária fiaként. A gazdagabb ág vagyont megalapozó Luczenbacher János anyagilag támogatta a szegényebb sorban élő unokatestvére fiának iskoláztatását. Erre azért is lehetett szükség, mivel a későbbi Érdy Jánosnak sok testvére volt és az iskoláztatás akkoriban még a mainál is nagyobb anyagi terhet jelentett. Az ifjú János szerzetesnek készült, de 1818-ban, 22 évesen kilépett a bencés rendből. Három év múlva megszerezte az ügyvédi képesítést, de néhány év múlva felhagyott e szakmával és a történelem felé fordult. Eredményei elismerésének tűnik, hogy 44 évesen a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának őrévé választották, majd 1846-tól az egész múzeum igazgatója lett. 1848 legelején Székesfehérvár belvárosában földmunkák során előkerültek a Szent István által alapított Nagyboldogasszony-templom maradványai. Luczenbacher János kapta a megtisztelő és igen komoly feladatot, hogy feltárja a több száz év alatt ide eltemetett magyar uralkodók és családtagjaik maradványait. A középkor kutatása mellett bronzkori ásatásokat is végzett. Szakszerű leírásai, pontos és szép rajzai miatt publikációi 160–170 év múltán is elismerésre méltóak. A hazai múltkutatásnak a XIX. század közepe táján Érdy az egyik – ha nem a leginkább – meghatározó alakja volt. Dr. Prohászka Péter hangsúlyozta, hogy nem a képességei, hanem a szabadságharc leverése utáni időszak politikailag és pénzügyileg is

nehéz környezete volt az oka, hogy helységünk szülötte nem tudott olyan eredményeket elérni, mint a nála ifjabb nemzedékek, akik a kiegyezés utáni kedvezőbb időszakban működhettek.

Dr. habil. Klement Judit, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának munkatársa a XIX. század közepe utáni gazdasági fellendülés nagyvállalkozóit kutatva megállapította, hogy Luczenbacher János (1816–1877) és Pál (1818–1900) testvérek a legjobb vállalkozói érzékkel minden új lehetőséget – kortársaikat megelőzve – felismertek, így küzdötték be családjukat az ország vezető rétegébe. Vagyonukat részben a vasútépítéseknek, részben a fejlődő fővárosban talált lehetőségeknek (tűzifaeladás, építőanyag – téglá, kockakő, épületfa – árusítása, malomipari részvények, bérházaik bevétele, ingatlankereskedelem) köszönhették. Nemcsak hatalmas bevételeik származott Budapestről, de Pál a város irányításában is szerepet vállalt. Ő az, aki bátyját túlélve a királytól 1878-ban nemességet nyert, s őt hívta meg Ferenc József a nagyrészt az arisztokraták számára fenntartott felsőházba. Pál lányutódai már bárók és grófok feleségei lettek. A hatalmas vagyon mellé így kiemelt társadalmi elismerés is járult.

Hadik András művészettörténész a Luczenbacherek által épített, illetve a tulajdonukba került szobi és budapesti épületekről beszélt. Megállapította, hogy az 1852-ben felépült szobi temetőkápolna és a századfordulón elkészült kastély tervezői (a kápolnáé Gerster és Fesl, a kastélyé Alpár Ignác) mind koruk elismert, sőt, élvonalbeli építészei voltak, azaz a család a legjobbakkal dolgoztatott Szobon. A Luczenbacherek a fővárosban épített bérházaik esetében már nem ragaszkodtak e színvonalhoz, megelégedtek az elismert, de nem kiemelt tervezőkkel.

A konferencia szervezői tervezik az előadások tartalmának könyv alakban való közzétételét a *Börzsönyvidék* könyvsorozat 7. köteteként.

Batizi Zoltán–Fésű József György

A Szigetvári Várbaráti Kör hatvanadik születésnapja

1959. október 29-én Molnár Imre gimnáziumi tanár vezetésével, százhatvanhárom alapító tag közreműködésével létrejött a Szigetvári Várbaráti Kör, melynek legfontosabb célkitűzései közé tartozott Zrínyi Miklós és hős bajtársai emlékének ápolása, Szigetvár és a Zrínyiek történelmi szerepének minél szélesebb körben történő megismertetése, a vár és a település többi műemlékének védelme. A körnek jelenleg háromszáznegyven tagja van, akik továbbra is a fenti célok megvalósításáért dolgoznak, értékes adományokkal, információkkal, tanulmányokkal gazdagították és gazdagítják ma is a Szigetvár történetére vonatkozó ismereteket.

A 2019-ben megalakulásának 60. évfordulóját ünneplő egyesület a szigetvári Városi Könyvtár épületében működik, itt nyert elhelyezést több ezer tételből álló könyvtára és helytörténeti archívuma is, melyekkel szívesen áll a kutatók, érdeklődők rendelkezésére.

A kör rendezvényein a tagság mellett számos érdeklődő is részt vesz, tudományos konferenciáinkon rangos kutatók tartanak előadásokat. A helyi hagyományok szervezett formában történő ápolása céljából több rendezvényt újított meg, illetve alapozott meg az egye-

sület. Ezek közé tartozik február 13., a város török uralom alóli felszabadulásának napja, a költő-hadvezér Zrínyi Miklós május 3-i születésnapjához kapcsolódó, 1984 óta minden évben megrendezésre kerülő Zrínyi-szavalóverseny vagy a szeptember 7-i kegyeleti ünnepség, amelynek keretében megemlékezést tartanak Horváth Márk várkapitány szobránál, a Zrínyi téri Oroszlán emlékműnél és Molnár Imre emléktáblájánál a várban.

Nagy gondot fordítunk az ifjúság lokálpatrióta nevelésére is, jelen vagyunk az oktatási intézményekben a rendhagyó történelemórákon, szakköri foglalkozásokon. Minden évben történelmi vetélkedőket szervezünk Szigetvár és térsége iskolásai számára, melyek nagy érdeklődés mellett zajlanak, ilyen a *Zrínyi-túra* vagy a *Zrínyiek nyomában* történelmi vetélkedő, melyen felnőtt csapatok is részt vesznek. Salamon Ferenc elnökhelyettes vezetésével helytörténeti szakkör működik, melynek tagjai részt vettek a 2018-ban Szigetváron megrendezett Országos Ifjúsági Honismereti Akadémián, valamint tavaly Kőszegen is.

Rendszeresen szervezünk ismeretterjesztő előadásokat, konferenciákat, elsősorban helyismereti, helytörténeti témákban. Az egyesületi életet kiállítások, pódiumműsorok, zenei rendezvények is színesítik. Tagjaink számára rendszeresen színházlátogatásokat, kirándulásokat is szervezünk, a városunkba látogatók számára idegenvezetést biztosítunk. Rendszeresen fogadjuk a minden évben Szigetvárra látogató Nemzeti Községi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának hallgatóit, a Hadtörténelem Tanszék oktatóival évi rendszerességgel konferenciákat szervezünk, segítjük a Zrínyiek és a városunk múltját kutató történészek munkáját.

Az ismeretterjesztést és a helyi identitás erősítését szolgálja az eddig több mint 60 kiadvány megjelentetése is, melyek között a szigeti várkapitányok levelezései, az 1566-os ostrom forrásai éppúgy megtalálhatók, mint helytörténeti tanulmányok, visszaemlékezések vagy helyi írók, költők művei, elnökeink, Molnár Imre és Ravazdi László munkái. 2006-ban jelent meg a kör legnagyobb szabású kiadványa, a *Szigetvár története* című tanulmánykötet, melyben 18 szerző mutatja be a város településföldrajzát, politika-, társadalom- és gazdaságtörténetét, a művészetekben betöltött szerepét. A térség múltjának kutatásával is foglalkozunk. Kolics Pál *Lámpások* című, négykötetes munkája 180 szigetvári és környékbeli pedagógus életútját mutatja be, *Elfelejtett iskolák* című kétkötetes könyve pedig a Szigetvár és vidéke ma már nem létező tanintézményeinek állít emléket. Vas István néhai gimnáziumi igazgató írása Szigetvár ostromaival ismerteti meg az érdeklődőket, Sarlós Endre képregényei a török korból egészen a rómaiak idejéig repítik vissza a kíváncsi olvasót, Salamon Ferenc *Látomás keresztje* a Hősi kereszt kapcsán a XVI–XVII. századdal foglalkozik, *Valamirre* című regénye 1956 eseményeivel. Nemrégiben egy képes album formájában Kapoli Ilona szigetvári festőművész életműkötete is kiadásra került.

A Zrínyiek összekötnek bennünket a Dráván túli területekkel is: a csáktornyai Muraköz Múzeummal közösen megvalósított *A Zrínyiek útján* című projektünk keretében létrehoztuk a *Jászámtike!* bosnyák helytörténeti kiállítást, e kiállítást bővítjük reményeink szerint nemsokára honismereti olvasókönyvvel, valamint várjuk a Durdevac (Szentgyörgy) városával közösen benyújtott INTERREG-pályázatunk eredményét, melyben többek között újabb kiadványokkal, konferenciákkal, utazó kiállítással gazdagítanánk a településekre látogatókat és az érdeklődőket.

A Szigetvári Várbaráti Kör alapításának 60. évfordulóját hadtörténeti konferenciával és *Zrínyi-lakomával* ünnepeltük november 15-én. A történelmi konferenciát az MTA Pécsi Akadémiai Bizottság Hadtörténeti Munkabizottságával közös szervezésben tartottuk meg, melynek levezető elnöke prof. dr. Csikány Tamás ezredes, egyetemi tanár, a kör tagja

volt, és Boda Mihály tanszékvezető egyetemi docens, Németh Balázs egyetemi tanársegéd, Kaiser Ferenc tanszékvezető egyetemi docens, Hornyák Árpád egyetemi docens és Végső István történész előadásait hallgathatta meg az érdeklődő közönség.

Végh Ferenc egyetemi adjunktus, az MTA Pécsi Akadémiai Bizottság Hadtörténeti Munkabizottságának elnöke köszöntőbeszédében reményét fejezte ki, hogy ez a konferencia egyben a Várbaráti Körrel kialakuló hosszú és eredményes munka kezdete. Ezt követően a *Zrínyi-lakomán* rangos elismeréseket adott át Végső István, a Honismereti Szövetség országos titkára. A honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkájáért Kollárné Horváth Gyöngyi pedagógus részére *Emléklapot*, a Szigetvári Várbaráti Körnek pedig *Honismereti Emlékérmét* adományozott.

Mi tudjuk és hisszük, hogy a hatvanadik év és az elismerés nem lezárása, hanem egyrészt folytatása, másrészt kezdete valaminek. Kötelességünk folytatni a tradíciót, a hagyományokat, ugyanakkor felismerve az új lehetőségeket, feladatunk azokkal eredményesen élve tovább öregbíteni a Szigetvári Várbaráti Kör nevét és jó hírét, mert Zrínyi Miklóssal együtt valljuk: *„Nem másra használ eleink tündöklése nekünk, hanem hogy égő szövétneknél, fényes fátylánál futjunk a mi életünk pályáját, nem lehetünk sötétben, sem mi, sem az mi cselekedeteink; ha jól viseljük magunkat, azoknak fényességénél mindjárt minden ember meglát: ha rosszul, úgy sem kerülhetjük ujjal való ránk mutatást.”*

Varga Zoltán

Márton Áron-emlékérmét kapott Zika Klára

*Laudáció**

Tisztelt Ünneplő Közönség! Kedves Zika Klára!

Első *Bethlen Gábor-díjasunk*, Domokos Pál Péter kezdeményezésére 1988-ban alapítottuk „*az emberi szolidaritást, az erkölcsi felelősséget és helytállást elismerő*” *Márton Áron-emlékérmét*, Szervátiusz Tibor alkotását. A XX. századi Erdély mártírsorsú római katolikus püspökére emlékező kitüntetéset most egy hithű protestáns kapja, aki gyermekkorától magyar-történelem szakos tanárnak készült, de „*egyéb*” származása miatt – többszöri sikeres felvételi vizsga ellenére – nem vették fel a bölcsészkarra. Diplomáját – munka mellett – az egri tanárképző főiskolán szerezte meg. A felkészülés éveit az újságírói pályát 1978-ban a *Magyar Nemzetben* erdélyi riportokkal kezdte, Ruffy Péter volt a tanítómestere. A korabeli Magyarország egyetlen polgári lapjában folytatta éveken át tevékenységét; történelmi, honismereti témákat, példaadó személyiségek portréit tárta olvasói elé. Emellett könyveket írt, szerkesztett, s rendszeresen publikált a *História*, a *Honismeret*, a *Tiszatáj*, az *Alföld*, a *Vigília* és a *Confessio* című folyóiratokban, külsős szerkesztője volt a Móra

* Elhangzott a Bethlen Gábor Alapítvány díjátadó ünnepségén a Pesti Vármegyeháza Dísztermében, 2019. november 15-én. *A szerk.*

Ferenc Kiadónak. 1986-ban került a *Magyar Hírek*hez a korabeli Magyarok Világszövetsége (MVSZ) „*hazacsalogató*” képeslapjához. Klára nem politizált, kulturális kapcsolatokat épített a nyugati magyar egyházi és civil szervezetekkel, tudósított a hollandiai Mikes Kelemen Kör, a Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Pax Romana találkozójáról.

Az Antal-kormány idején a Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) Nyugati Magyarság Főosztályon kormányfőtanácsosként számos új kapcsolatot teremtett jeles nyugaton élő magyarokkal, akik részéről – köszönhető Klári személyes hitelének is – felváltotta a bizalmatlanságot a bizalom; cselekedni akartak! Sokat utazott, segítette a szálakat összekötni a nemzethú emigráció és az elcsatolt nemzetrészek mostoha sorsú magyar képviselői között.

Az 1994-es kormánybukás után Csoóri Sándor – a világszervezet és hivatalának megújítási szándékával – hívta őt, csakúgy, mint engem, az MVSZ szolgálatába. Az eltérő előzményekre és a feltételekre tekintettel három régiót és tucatnyi szakmai szövetséget alakítottunk ki a megújuló világszervezetben. Ennek keretében a regionális/helyi szervezeti működést és a szakmai közösségek világszintű együttműködését egyaránt igyekeztünk elősegíteni úgy, hogy a Magyarok Világszövetsége érdekképviseleti szerepe idehaza, a nemzetközi fórumokon is erősödjék. A szociálliberális politikai kurzus alatti, bel- és külharcokkal terhes, három nyugati régióelnököt is felörlő küzdelemben a régió tisztségviselői és titkára, Zika Klára derekasan helytálltak. A Magyar Millecentenáriumi évét a Magyarok IV. Világ-találkozójaival, a Föld félszáz országában – a külhoni magyarokkal együttműködésben – rendezett emlékünnepek sorával világraszóló eseménnyé tettük. Klári fontos szerepet vállalt a *Magyar Figyelő* című havilapunk régiós hírei, anyagai, illetve *A Világ Magyarsága* könyvsorozat vonatkozó művei összeállításában, kiadásában; Csete György Ópusztaszeri Világmagyarság Hajléka létrehozásában. A Nyugati Régió támogatása nélkül ma nem állna Mattl Péter vereckei honfoglalási emlékműve, nem működött volna az erdélyi, délvideki, kárpátaljai magyar iskolákat védő–segítő–újjaépítő misszióink, az MVSZ Segélyszolgálat, a külföldi magyar lobby. Az EU által erőltetett alapszerződések elleni akcióink hatása sem érte volna el a politika ingerküszöbét.

Nem lehet teljes a felsorolás, hiszen kitüntetettünk nevéhez még sok-sok szerényen, magától értetődően elvégzett jelentős feladat fűződik az MVSZ-ben és azon túl is. Mindenekelőtt a Duna TV-ben, ahol 2006-ig kulturális szerkesztőként megvalósíthatta régi álmát. Olyan rendhagyó történelemórákat szerkesztett, amelyek a legfrissebb kutatások alapján mutatták be az újkortörténeti eseményeket. A százszeres sorozat Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Órvidék, Délvidék történelmét külön részekben is földolgozta, bemutatta. Az ottani pedagógusszervezetek segítségével (külön pályázott erre) eljuttatta az érintett nemzetrészek iskoláihoz a sorozat rájuk vonatkozó filmjeit, így az osztályfőnöki órákon levetíthették, megbeszélhették azokat.

Klári nem a XXI. században kezdte; személyesen már korábban is részt vett ebben a hiánypótló csapatmunkában. Így ír erről: „*Néptanítóskodtam: Szabó Andrással, Torday Ferivel, Kobzos Kiss Tamással, Marosi Julcsival, Faragó Laurával jártuk az országot, a Felvidéket, én külön is Erdélyt és rendhagyó irodalom-, történelemórákat tartottunk. [...] A legvadabb Ceausescu időben részt vettem a sok izgalommal járó Biblia és gyógyszeradományok szállításában. Nagyon sokat jártam Erdélyt ezután is, igyekeztem a gyerekeknek, fiataloknak jó könyvekkel segíteni nagyon hiányos történelmi ismereteik pótlásában. [...] A magyar történelem iránti érdeklődésem gyerekkoromtól kísért, nem fogadtam el a hivatalos paneleket, igyekeztem minden fontos dolognak utánanézni és így rájöhettem a sok hazugságra, hamisításra.*”

Zika Klára kezdettől részt vett a Bethlen Gábor Alapítvány céljainak megvalósításában, bekapcsolódott tevékenységünkbe. A kolozsvári Bethlen Gábor-szobor állításának alapvető dokumentuma az ő *Mutassunk példát magyar összefogásból!* című kitűnő buzdító felhívása (angol fordításban is terjesztettük), amely ösztönzőleg hatott a közadakozásra. A *Honismeret* című folyóirat *Bethlen Gábor-díjának* (2015) – szerzőként és a szerkesztőbizottság tagjaként – részese.

Gyermeke, családja, unokái életének legfontosabb részét alkotják, ezzel együtt vallja: „1984-es megtérésem után fontos lett számomra, hogy hitemről és Isten újjáteremtő munkájáról írhassek – bizonyosságot tehessen Róla.” Cseri Kálmán, a Pasaréti Ref. Gyülekezet jeles lelkipásztora jóvoltából része lett az életének a hitoktatás és a vasárnapi iskolai tanítás. 2006-tól nyugdíjasként a Magyar Evangéliumi Rádió önkéntes szerkesztője, aki főlemelő interjúkat készít.

Soli Deo Glória! Zika Klára élete, munkássága, magyarságszolgálat, cselekvő szolidaritása bizonyosság arra, hogy méltán adományozunk neki *Márton Áron-emlékérmet*.

Bakos István

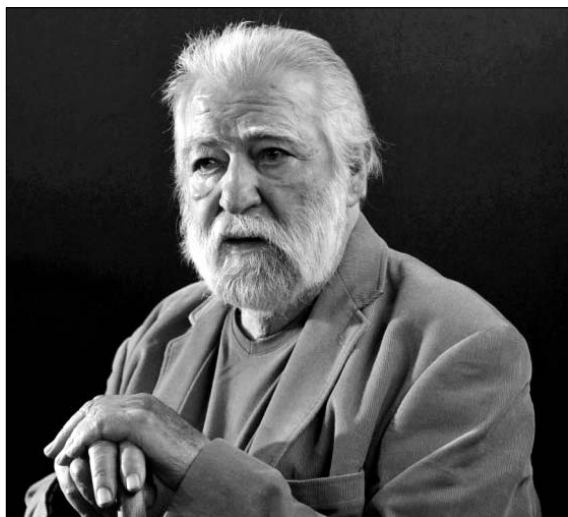
In memoriam

Honismeret mozgóképeken

*Sára Sándorra emlékezve**

Hírét és filmjeit jóval előbb megismertem, mint őt magát. Amikor a sorozatos és nem mindig tisztességes támadások nyomán lemondtam a Magyar Művelődési Intézet igazgatóságáról, mert úgy gondoltam, nem szabad elsüllyesztelniük a hajót, ha a kapitánytól megakarnak szabadulni, nemsokára üzent Sára Sándor, hogy keressem föl a Duna Televízióban. Felajánlotta, hogy vállaljam el a közművelődési műsorok főszerkesztőségét, amit akkor ott „*műhelyvezetőnek*” neveztek. Nem ugrottam a nyakába, noha nagyra tartottam az általa vezetett intézményt, s már néhány esztendeje „*külsős*” szakértője és riportere voltam néhány „*határon túli*” – vagyis külhoni – témájú dokumentumfilmnek, de nem éreztem magam igazán otthon a televíziós szakmában. Aztán mégis elvállaltam, mégpedig elsősorban Sára Sándor személye miatt. Úgy jártam vele, mint több jeles személyiséggel, akik szellemiségének, hogy úgy mondjam nimbuszának, könyveik – ez esetben filmjei – nyomán már az első kézfogást megelőzően hatása alá kerültem. Miként például Veres Péterrel, Németh Lászlóval, Erdei Ferencsel, Bálint Sándorral való első találkozásomkor megfogott a szellemi ismertséget követően a fizikai valóságuk jelensége. Sára Sándorra is úgy tekintettem, mint olyan *jelenségre*, aki most nem könyvekből, hanem filmjeiről lépett volna a szemem elé. Nem sokat beszélünk egymással, de jólesett a közelében ülni egy-egy tanácskozáson, hallani a mindennapos témákhoz fűzött megjegyzéseit, látni nem mindennapi gesztusait, kefesűrű haját, gondosan torzonborz szakállát. S mikor egy alkalommal a Duna TV-sek egy csoportjával Moldvában jártam, a csángó falvakban kicsit még „*házigazdának*” is éreztem magam.

* Az 1933. november 28-án Turán született Sára Sándor 2019. szeptember 22-én hunyt el Budapesten. A szerk.

Sára Sándor

veszedelemről szóló filmnovelláját; és sokszor, haj, de sokszor láttam a *Sír az út előttem* című, négyrészes dokumentumfilmjét a bukovinai székelyek megrázó földönfutásáról, hiszen Moldvába készülve Tolnában és Baranyában a Bukovinából odamenekültekkel is megismerkedtem. És persze tudtam, hogy sokakkal összefogva 1993-ban létrehozta első sorban a trianoni határainkon kívül rekedt, külhoni magyarok számára a Duna Televíziót, amelynek aztán hét esztendeig volt az emblematicus vezetője. Át se látom, de ha átláthatnám is képtelenség lenne felsorolni azt a töméntelen műsort, ami Sára elnökségének idején megvalósult, s szinte valamennyi a darabokra szabdalt magyarság összeforrasztását szolgálta. Átgondoltság, tudatosan kitűzött célok szívós megvalósításának szándéka jellemezte a Duna TV akkori műsorpolitikáját.

Négyesztendei otlétem során nem volt alkalmam munkatársi kapcsolatba kerülni az alkotáson kívül elnöki teendőkkkel, rosszindulatú támadások visszaverésével és politikai, szakmai küzdelmekkel agyonterhelt Sára Sándorral. Csak amikor már elhagytam a Mészáros utcai impozáns székházat, kezdtem komolyabban tájékozódni volt elnököm művészi világáról. Különösen, amikor egykori kollégám, Pintér Judit felkért, hogy a Sára Sándor 80. születésnapjára készülő kötetbe írjak a bukovinai székelyekről készült filmsorozatról. Az erre az alkalomra készült, *Pro Patria* címet viselő kötetből aztán közelebről is megismerhettem az egyre inkább legendássá váló rendező–operatőr–író Sára Sándor tárgyi és képi világának részleteit.

Sokféle ágazó és többretegű művészi alkotásainak eszmei mondanivalóit követő és szolgáló világítástechnikáját, képkivágásait, kameramozgását, dokumentarista jelölőrendszerét, dekoratív formalizmusát és még számos szakmai vetületét nyilván bőségesen elemzik majd a pályatársak és az emléke előtt tisztelgők. Itt most munkássága egyetlen dimenzióját szeretném kiemelni, mégpedig azt, hogy miként szolgálta a fényképezés, különösen pedig a filmezés sajátos eszközeivel a hon jobb megismerését, vagyis a *honismeretet*. Miként Bél Mátyás, Borovszky Samu, Orbán Balázs országleírásai, a Sárközi György kezdeményezte első, aztán a Szépirodalmi Kiadónál megjelent második *Magyarország felfedezése* sorozat köteti feltárták a XIX. századból örökölt és a XX. század első felében ránk szakadt magyar

Csak amikor már elkerültem a Duna Tévétől, akkor jöttem rá, hogy milyen kevéssé ismerem. Tudtam persze, hogy Turán született, hogy „*falu jegyzője*” édesapját az ötvenes évek elején internálták, hogy már fiatalon sokat tanult az ott néprajzi filmet forgató Szóts Istvántól, aki később nagyapám szülőfalujában, Hollókón készítette *Kövek, várak, emberek* című dokumentumfilmjét. Sára első alkotása is néprajzi témájú volt, az azóta már a világörökség részévé vált busójárásról készült. Olvastam az *Alföldben* megjelent, de filmmé nem válhatott, Csoóri Sándorral közösen írt, a madéfalvi

sors egy-egy kevésbé ismert, vagy éppen szándékosan elhallgatott, elhallgattatott tragédiáját, úgy látott Sára Sándor a XX. század második felében megélt vagy elszenvedett történelmi sorscsapások gubancainak kibogozásához. Fölfedezte, „*hogyan lehet a dokumentumot önmagán túlmutató kifejezéssé alakítani*” a gondosan megrendezett, vagy keresetlenül meglesett valóság megelevenítésével, monológokban és feltámasztott képsorokban.

Újra és újra átnézve, átérezve Sára Sándor játékfilmjeit és dokumentumfilmjeit – mert ezt a két műfajt nála nehezen lehet (meg minek is!) szétválasztani –, fölismerhető a közös nevező, ami a *valóság és az igazság*. Ő maga nyilatkozta egyszer, hogy „*A művészi alázat, becsületesen filmszalagra rögzített valóság – az igazság – nem megy ki a divatból.*” És azt hiszem, itt jutottunk el a címbe utalt lényeghez, mert ezt érzem a hazai honismereti mozgalom sarkalatos alapkövének is. Mert a köztörténetet – láttunk és látunk rá elég példát – áthathatja és sokszor át is hatja a politikai sunyiság, ami ritkán van jó viszonyban az igazsággal és a valósággal. Különböző ideológiák torzíthatják és torzítják is, amint azt oly hatásosan fejezi ki a diktatúra kétszínűségében fogant, akasztófahumorba pácolt mondas: „*Csak a jövőnk a biztos, mert a múlt folyton változik!*” De minél közelebb hajolunk a helyhez, a *hely* történetéhez, annál nehezebb elszakadni a valóságtól, vagyis az igazságtól. Honismereti mozgalmunk közelmúlt történelmével foglalkozó közléseinek java leginkább arról szól, hogy a helyben lakók miként élték meg, viselték el, olykor rendezték a *velük élő* történelmet. Tudom, hogy ez egyáltalában nem könnyű feladat. Mert a – mindegy milyen – zsarnokság minden elkövetett bűnére rákattintja a lakatját, amit aztán „*a száz elé hulltan / piszt jelző ujjban*” többnyire maga az áldozat őriz feltétele sokszor meglepő elszántsággal. A *Honismeret* folyóirat 33 esztendőnyi szerkesztése során sokszor igyekeztem a „*szó kihozta*” szörnyűségekről hangfelvételt készíteni, ám a magnetofon láttán a legtöbbször olyan kétségbeesetten visszakoztak, mintha legalábbis az ő vétkeiket akarnám rögzíteni. Olyan mélyen beléjük ivódott, vagy olyan keményen beléjük verték a hamis bűntudatot.

Ezért is tudom különösképpen értékelni Sárának azt a képességét, ahogyan szóra bírta ezeket a „*hallgatás tornyába*” zárt vagy zárkózó embereket. Bár különböző interjúkban gyakran elmondta, hogy *voltaképpen nem volt nehéz dolga*, csak aki már próbálta, az tudja, hogy mennyire körülményes dolog megteremtteni azt a bizalmas légkört, amihez Sárának nyilván különleges adottsága volt. Amikor az 1960-as évek közepén, Moldvába készülve a Tolnába és Baranyába került bukovinai székelyeknél ismerkedtem sorsukkal, hagyományos kultúrájukkal, szenvedéstörténetükkel, találkoznom kellett a „*bajmoki vérengzés*” akkor még nagyon is titokzatos emlékével. És bár számos székely családdal kerültem szoros, baráti, sőt, szinte rokoni kapcsolatba, ezt a témát olyan kínosan kerülték, mintha nem a szerb partizánok mészároltak volna le embertelen módon 42 hadikfalvi székely férfit, hanem ők maguk vetemedtek volna erre a szörnyűsége. „*Arról nem tudunk semmit – hajtogatták –, hogy mi lett velük, hová vitték őket, senki sem tudja.*” Ezek után megrendülve és csodálattal láttam, hogy Sára Sándor 20 esztendő múltán valódi mágusként szóra bírja, majd lépésről lépésre, képsorról képsorra, érzésről érzésre kibontja az emlékek rémületbe temetett burkából mindazt, ami oly sokáig rejtve maradt bennük. Amire már talán maguk sem hitték, hogy emlékeznek. Negyvenkét elhurcolt, maguk ásta gödörbe géppuskázott székely özvegye nyílik meg szinte lassított felvételnél kamerája előtt, s mondja el az elmondhatatlant. Hogy lelki szemünkkel mi is elképzelhessük az elképzelhetlent. Sára Sándor írja valahol, hogy „*ha a filmbe erős történetek hangzanak el, a nézők elkezdik látni a hallottakat...*” A *Keresztúton* epizódjaiban ennek az érzékszervi átváltásnak lehetünk részesei. Különösen a közeli arcok beszédesek, a szemek sokszor többet elmondanak az emberi szenvedés mélységeiről, mint az *alvadt vérdarabokként élénk hulló szavak*. A kép-

sorokat nézve érzékelhetjük azt a hatalmas lelki erőfeszítést, s a vele járó szenvedést, amivel az emlékek kényszerűen behantolt temetőjéből napvilágra emelik az átélt szörnyűségeket. S az utána felhangzó hadikfalvi sirató szinte lelki megkönnyebbülést hoz, miként a hagyományban is ez volt a szerepe, amikor rendszerint nem is a halottat siratták, hanem önmaguk nyomorúságát, akiknek itt kell maradniuk a földi létben apa vagy anya nélkül, társtalanul, gyermektelenül...

Így sirathatjuk mi is történelmünk fehér foltjainak elszánt színesítőjét, nemzeti sorskérdéseink velünk érző megragadóját, az UNESCO egykor „*legjobb kulturális televízió*” címmel kitüntetett intézményének létrehozóját, aki megvalósította – mint valamikori alelnöke, Lugossy László írta róla –, „*hogyan történelmünk ne csak megismerhető, de átélhető is legyen*”.

Sára Sándor nagy formátumú folytatója a XX. századi magyar szellemi élet idegen érdekek által félreszorított irányzatának. Alkotásainak méltó helye van Nemzeti Pantheonunkban Móricz Zsigmond, Németh László, Illyés Gyula és nemzeti kultúránk többi, felelősen gondolkodó és alkotó személyiségei között. Elkezdett, de be nem végzett munkássága ránk, a honismereti mozgalom munkásaira is testál megvalósítandó feladatokat. Miként nagyajtai Benkő Levente írja Sára *Magyar nők a Gulágon* című filmjéről a megtekintésekor támadt gondolatai között: „*Hány száz, netán ezer kilométernyi vagy/és magnószalag kell ahhoz, hogy valóságosabban megismerjük közelmúltunk történetét? Hány túlélőt, szemtanút kell szóra és írásra bírni ahhoz, hogy huszadik századi történelmünk tabutémaként kezelt részleteit közelebből is megismerjük? Márpedig nincs az a szalagmennyiség, nincs az az óra- és oldalszám, nincs az a fáradságos munka, melyet nem lenne érdemes a hogyan történt, ami történt kérdésre adható válasz keresésére fordítani.*”

Ehhez pedig nekünk, a hon jobb ismeretét szolgálóknak hozzá kell tennünk a magunk erejét, elszántságát, elkötelezettségét, hogy a Sára Sándor kezéből kiesett zászló ne hulljon a porba.

Halász Péter

HÍREK

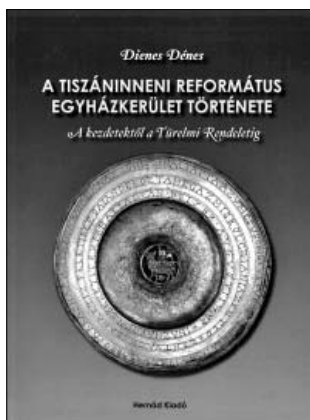
Tovább épül az új Néprajzi Múzeum. Nem kapott az új Néprajzi Múzeum építésének leállításával kapcsolatos megkeresést az intézmény, a beruházás az önkormányzati választás óta is zavartalanul folytatódik – mondta el a 2019. november 15-én megrendezett sajtótájékoztatón Kemecsi Lajos főigazgató. Hangsúlyozta: nem hangzott el olyan felvetés, hogy le kellene állítani a múzeum leendő otthonának építését az Ötvenhatosok terén. – Ez arra utal, hogy mindegyik politikai oldal érzi: 150 éves adósságot törleszt, ha története során először a múzeum végre saját célra épült otthont kap – jegyezte meg. (MTI)

KÖNYVESPOLC

REFORMÁTUS EGYHÁZTÖRTÉNET KÉT KÖTETBEN

A Sárospatakon 2002-ben megalakult Hernád Kiadó elsősorban protestáns témakörbe tartozó kiadványokat jelentet meg. Addig már több tucatnyi, nyomdai szempontból is igényes, reprezentatív kiadványa látott napvilágot. A református egyháztörténet körébe tartozó könyvek közül a most ismertetésre kerülő monumentális köteteken kívül feltétlenül fontosnak véljük még néhány kiadványnak a megemlítését. Debreceni Ember Pál klasszikus művét (*A magyarországi és és erdélyi református egyház története*) magyar fordításban adták ki. Alapvető fontosságúak az alábbiak. *A Rákóczi-család a Sárospataki Református Kollégiumban őrzött dokumentumok tükrében; I. Rákóczi György bibliája* (hasonmás kiadás); *Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma; Reformátorok nyomában*. Dienes Dénes és munkatársai: *Fejezetek amagyar reformáció századából*. A teológiai akadémia hallgatói számára íródott Dienes Dénes *A kezdetektől a reformációig*, ill. *A reformáció c. egyháztörténeti áttekintése*. Alapműnek számít *A sárospataki református kollégium története* és *A sárospataki református jogakadémia története*. Fontosak még a következők. Kónya Péter: *Szlovák reformátusok a XVI–XVIII. században*; Dienes Dénes: „*Elveszett és megtaláltott*”. *Tanulmányok az Oroszországból származó sárospataki ritkaságokról*.

Dienes Dénes kötete a reformáció kezdetétől a II. József által kiadott türelmi rendeletig (1781) foglalja össze annak a térségnek a reformációját, amely Tiszáninneni Református Egyházkerület néven vált református igazgatási egységgé. Beletartozott Heves, Gömör és Kis-Hont, Borsod, Abaúj és Torna, Zemplén és Ung vármegye területe. 1609-ben Sáros vármegye kevés reformátusa is Tiszáninnenhez (Abaújhoz) csatlakozott.

Dienes Dénes a korábbi kutatások eredményeit felhasználva, s azokat a saját kutatásaival kiegészítve, a korábbi adatokat nem ritkán átértékelve mutatja be azt a XVI. század évtizedeiben zajló folyamatot, amely a katolikus egyház megreformálását célzó kezdeményezésektől elvezetett a lutheri mozgalomig, amely Magyarországon eleinte kifejezetten a németekhez kötö-

dött, majd következett a svájci mozgalom, amelynek eredménye a református irányzat létrejötte lett. Kitér a szentháromságtagadó (unitárius) irányzat hatására is. A korábbi szakirodalom egyes állításait cáfolva határozottan megállapítja, hogy a reformáció terjedése soha nem a nagybirtokosok hatalmi nyomásához köthető, hanem a települések (falvak, mezővárosok) lakosságának önkéntes választásának eredménye.

A XVI. század lelkipásztorainak adatai meglehetősen hézagosan maradtak fenn. Általában 2–3 község jutott egy-egy lelkészre, akiknek többsége a mezővárosokból került ki, az onnan származók, akiknek tudását a színvonalasabb iskolák alapozták

meg, jutottak el nagyobb számban külföldi egyetemekre.

Az 1549-es és az 1598-as összeírások alapján közli az egyes vármegyék lakosságának becsült számát, kiemelve külön a jelentősebb települések adatait.

Közli a Tiszán inneni vármegyék valamennyi egyházközsége (anyaegyház, leányegyház) adatsorát, kitűnő térképeket mellékelve. Kitér az egyházközségek életének bemutatására (templomok, parókiák, iskolák, istentisztelet, szentségek, temetés, házasságkötés, egyházfegyelem). Közli az 1674-ben perbe fogott Tiszán inneni református prédikátorok névsorát és sorsuk alakulását.

A XVII. század végétől 1711-ig a kuruc mozgalom és a Habsburg-haderő összecsapásai, a fegyveresek hatalmaskodásai az egyház életében is kemény megpróbáltatásokkal jártak. A szatmári béke után is nehéz évtizedeket éltek meg a református hívek és a papság. Mária Terézia uralkodásának időszakában sem igen mérséklődött a protestánsellenes uralkodói irányzat.

A név- és helymutató megkönnyíti az olvasó dolgát, ha adatokat keres. A képanyag jó minőségű, bár lehetne bőségesebb is.

Az Ugrai János által írt kötet az 1781 és 1859 közötti időszakot tekinti át. Tematika-ilag igazodik az előző műhöz, de korántsem használta ki a sárospataki kollégium levéltárában és tudományos gyűjteményeiben található jelentős mennyiségű dokumentumanyagot, amelynek nagy része az utóbbi évtizedekben megjelent mintaszerű segédletek révén könnyűszerrel kutatható lett volna.

Itt szükséges megemlítenünk azt a tényt is, hogy a Sárospataki Református Kollégium az utóbbi évtizedekben – a politikai változások után – korszerű, jól felszerelt tudományos műhellyé vált, míg 1989 előtt csak megtűrt intézmény lehetett. Jelentősen gyarapodott, napjainkban már több mint félmillió kötetet számlál a Nagykönyvtár, vásárlások és adományok révén, megkezdődött a legfontosabb művek digitalizálása,

készül a számítógépes katalógus, könyvkötő- és könyvrestaurátor-műhely is létesült. Sárospatak ismét dicső múltjához méltó egyházi, tudományos és pedagógiai központtá vált.

A vármegyék egyházföldrajzi áttekintése meglehetősen elnagyolt. A közölt színes vármegyeterképek erőteljes kicsinyítésük miatt voltaképpen használhatatlanok. Az egyházkerületi és gyülekezeti élet, az egyházkerületi társadalom bemutatása, vagy az iskolák vonatkozásában a szerző elsősorban a konfliktusokat emeli ki. Különösen hiányoljuk az egyházi építkezések bemutatását. A XVIII. században kezdődött, s a XIX. század első felében erőteljesebben folytatódott egyes régi, középkori eredetű templomok megújítása, vagy helyettük újak emelése, sorra épültek iskolák és lelkészlakok is. Ehhez a kötethez is tartozik név- és helymutató. A közölt képanyag jó minőségű, de kevés, holott ehhez a korszakhoz sokkal könnyebb illusztrációs anyagot találni, mint a korábbi századokhoz.

Reméljük, hogy a megkezdett sorozat folytatódni fog, és a legutóbbi másfél évszázad történetének összefoglalását is olvashatjuk.

E két kötet az egyházmegye története iránt érdeklődő nagyobb közönség részére is nagy élményt jelenthet, mert sokkal olvasmányosabb, érdekesebb (és újszerűbb), mint az eddig megjelent régebbi és újabb összefoglalások. Bár valamennyi egyházmegyénkről mielőbb hasonló jellegű kiadványok jelenhetnének meg. Csak remélni tudjuk, hogy 10 ezer forintot meghaladó ára ellenére minél több könyvtárunkba eljuthatnak ezek a kötetek.

(*Dienes Dénes: A Tiszáninnyi Református Egyházkerület története. A kezdetektől a Türelmi Rendeletig. Ugrai János: A Tiszáninnyi Református Egyházkerület története. A türelmi pátenstől a protestáns pátenstig. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017. 506 + 300 oldal*)

Csorba Csaba

PARTIUMI HAJSZÁLGYÖKEREK

„Az Érmellék kellemes, szelíd völgy, a hegyoldalon ama híres bortermő szőlők, a hegy alatt pedig gazdag szántóföldek...” – Részlet Petőfi Úti leveleiből. (Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*. Kriterion, Bukarest, 1972. 264.)

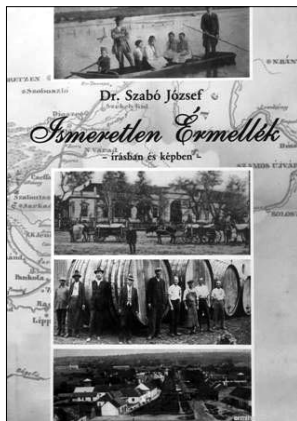
Különleges könyvet mutatok be olvasóinknak, bár a honismereti mozgalom kiadványai között amúgy is szép számban akadnak nem mindennapi körülmények között született művek. Már a címe is mutatja, hogy a szerző néprajzi-történeti kistérségeink közül egyik kevésbé ismertnek a bemutatására vállalkozott, bízvást méltathatjuk tehát a kissé ugyan elcsépeelt *hiánypótló* jelzővel. Persze a téma teljes bemutatása neki sem sikerülhetett, hiszen maga idézi A. Dalcsev bolgár költő gondolatát: „Aki a tökéletességre törekszik, az arra van kárhozthatva, hogy csupán töredékeket alkosson.” Különleges a könyv szerzőjének foglalkozása is, bár a honismereti mozgalomban hozzászokhattunk, hogy a tudományos és a társadalmi hasznosságot a szülőföldről való ismeretek gyarapításában találják meg a különböző végzettségű és foglalkozású emberek; ezért a legkevésbé ütközünk meg azon, hogy az *újszülöttgyógyász* szerző, aki szőlészeti-borászati kutatásokkal is foglalkozik, kenyérkereső munkájának „szüneteiben” helytörténeti anyagot gyűjt és tanulmányokat készít. Mégpedig „nem középiskolás fokon”, gondos szakirodalmi és levéltári búvárkodásokra alapozva, imponáló jegyzetapparátussal, amiből létrehozhatna akár egy teljességre törekvő partiumi helytörténeti bibliográfiát is. A forrásanyagnak ez a bősége némileg cáfolja a könyv címében szereplő „ismeretlen”-séget, de az kétségtelen, hogy az

egykori Magyarország keleti részének más tájegységeihez – Székelyföld, Kalotaszeg –, vagy akár Moldvához képest a köztudat viszonylag kevesebb ismerettel rendelkezik, az idegenforgalom is ritkábban látogatja a Partium eme gyöngyszemét, az Érmelléket, amely „Szatmár és Bihar megye sajátos kistérsége, északon a Kraszna, délen a Berettyó határolja, keletről a Tasnádi-dombvidék, nyugat felé pedig a Nyírség homokbuckái zárják le.” Nagy jelentőségük van tehát az ilyen jellegű, a lehető legjobb értelemben vett *ismeretterjesztő* köteteknek, mert hidat vernek, átjárási lehetőséget teremtenek a tudomány és a közművelődés területei között.

Szabó József dr. hat nagyobb fejezetre tagolta rendkívül szerteágazó témaköröket felölelő írásait. Ez annál is nehezebb feladat lehetett, hiszen a szerző nem egy általa is nagyon hiányolt „alapos, program-szerű Érmellék-kutatás” intézményes keretei között dolgozhatott, hanem ennek hiányában, a helytörténeti kutatások alkalmi munkásként kutatta és rendszerezte anyagát. Emiatt tartja

az újszülöttgyógyász doktor úr is fontosnak, hogy az eltelt században két alkalommal is kisebbségbe került érmelléki magyarsággal, orvosként és helytörténészként is – nem képzavar! – mint újra- és újrászülető, identitását kereső közösséggel foglalkozzon.

Az első fejezet logikusan, az *Érmelléknek és környékének természeti kincseivel* foglalkozik – persze csak vázlatosan. Belefér ebbe a fejezetbe a táj kutatástörténetének rövid áttekintése is, mégpedig olyan jeles tudósok nyomán, mint Kitaibel Pál és Cholnoky Jenő. Kiemelt figyelmet fordít a szerző az itt található különféle gyógyhatású ásványvizekre, s azok fürdőként és ivókúráként való hasznosítására. Ezt követi az *Érmellék „érdekes emberei”*-vel foglalkozó

fejezet, amikben nyolc jeles, tájban gyökerező személyről, vagy inkább családról és cselekedeteikről és viselt dolgaikról közöl részletes és érdekes beszámolókat. Akad köztük vitézlő kuruc kapitány, jeles szőlőnemesítő, rettegett betyár, országosan kedvelt nótaszerző és boszorkány hírébe keveredett halottlátó asszony is. Az *Érmelléki értékek és történetek* címet viselő fejezet, nyolc történelmi mondát, legendát és valós történetet tartalmaz Székelyhíd váráról, Érolaszi sváb lakóiról, a „világ közepének” kiáltott Kólyról, az ermelléki kincskeresők föltételezéseiről, a Szent Korona ermelléki kalandozásairól időről időre fölroppentett hírekről, a magyar határ román oldalán – a magyar hadsereg feltartóztatására – kiépített úgynevezett Károly-vonal helytörténeti érdekességeiről, valamint – Magyar Attilla tollából – az 1940-es magyar bevonulás tragikus diószegi eseményeinek különböző értelmezéseiről. Ebben a részben kapott helyet a 800 éves Margitta helytörténeti adatainak kiegészítését szolgáló rövid fejezet is.

A *reformáció 500. évfordulója tiszteletére* született írásokat fogja csokorba a 4. fejezet. Itt is szerepel egy „vendég” szerző, mégpedig dr. Nyakas Miklós történész, nyugalmazott hajdúböszörményi múzeumigazgató, aki a Bocskai-felkelésre és a hajdúk letelepítésére emlékezik. Dr. Szabó Józseftől szülőhelyéről, Bihardiószegről olvashatunk több tanulmányt, úgymint a diószeg-álmosdi csatáról, amit szerzője „*a magyar történelem első és egyetlen sikeres szabadságharca első győztes csatájának*” nevez; Bihardiószeg reformátusságának történeti statisztikájáról, valamint a „*diószegi református múlt*”-ban való „*kultúrtörténeti guberálások*” néhány eredményéről. Végül az 5. fejezet az *Érmellék nemesi örökségéről* szóló írásokból közöl egy csokorra valót. Azon belül is három ermelléki főnemes családról: a gyászos emlékezetű Zichyekről, a székelyhídi Stubenberg famíliáról, valamint a felvidéki gyökerű Pongrác család néhány tagjáról; továbbá Jankafalva kisenemesi kö-

zösségéről. Végezetül rövid írásban foglalja össze a szerző az Érmelléki Értéktárral foglalkozó gondolatait. Találóa állapítja meg erről a tájtól, hogy „*az anyaországiaknak csak tranzitzőna, a belső-erdélyieknek pedig az irigyelt magyar határ mente*”. Végül pedig megvallja, hogy miként szerzett tudomást a „*hetedízigen paraszti származású*”, elsőgenerációs, orvos végzettségű, értelmiségi szerző a kommunista román történelemtanításból ismeretlen magyar történelmi eseményekről, s azok nyomába eredve, Érmellék szőlészeti-borászati kultúrájával foglalkozva miként terjesztette ki kutatásának „hatósugarát” az egész Érmellékre.

E kiterjesztés eredményeként, úgy tűnik, egy időt is érzékelő nagyítólenyce került Érmellék térképe fölé. A köztörténetből ismert fontos eseményekről valósággal mikroszkopikus részletességű tájékoztatást kapunk. Mint például a Fráter Loránd életéből való momentumok között a „*Kocsmárosné! Száz szál gyertyát...*” mottójú hallgatónóta keletkezéstörténetéről, a Szent Korona ermelléki legendájáról, amely „*ha igaz lenne, sem hangzana kegyeletsértőnek*”; valamint a Bocskai-szabadságharc néhány részletéről. Persze – gondoltam magamban az 1034 lábjegyzet közül az 521. olvasásakor –, „könnyű” annak a helytörténésznek, aki egy csata helyszínének valószínűsítésekor anyai nagyapja által a helyszínen talált korabeli ágyúcsőre tud hivatkozni a kormeghatározáshoz szükséges anyagelemzéskor.

A kiadvány igen nagy értéke a mellékelt CD-n található több mint 250 dokumentum, amelyekre pontos utalások történnek a tanulmányok szövegében. Ezek számozás szerint található a lemezen, s önmagukban is jelentős kutatói háttérrel jelentenek. Tematikai felsorolásukat meg sem kísérem, csak éppen jelzem, hogy Érmellék táji behatárolásának térképekre vetített próbálkozásaitól a tájfotókon, a szövegekben szereplő személyek arcképein, gyógyvízreklámokon, települések pecsétjeinek képein és rajzolatain, különböző műemlékek ábráin keresz-

tül, Fráter Loránd karikatúrájáról és temetéséről készült képekig mi minden található a két és félszáz dokumentumban.

Végezetül nem hallgathatom el: bár nem tudom, de nagyon is sejtem, hogy az *Ismeretlen Érmellék* 32 írásának legalábbis egy része nem születhetett volna meg a táj helytörténeti kutatásait elsősorban a megjelenés lehetőségének megteremtésével ösztönző Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság létezése, sok-sok jó szándékú lokálpatriótát összefogó, közösségteremtő szerepe nélkül. Bihardiószeg büszke lehet dr. Szabó Józsefre, aki újszülöttgyógyásként nemcsak a „maszületettekkel”, de szülő- és lakóhelyének a múltjában élt személyiségeivel és történéseivel is behatóan és nagy szeretettel foglalkozik.

(Ismeretlen Érmellék – írásban és képen. Írta és szerkesztette: dr. Szabó József. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság–Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad, 2018. 361 oldal + CD-melléklet)

Halász Péter

EGY ÉVTIZED – HÁROM SORSCSAPÁS

Noha már elmúlt a Nagy Háború centenáriuma, emléke és főleg következményeinek évfordulói még jó ideig kísértenek és kísérteni is fognak. Időszerű tehát újra és újra emlékeznünk és emlékeztetnünk nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchia – amelyhez Muszáj-Herkulesként a sorsunkat kötöttük – végnapjaira, hanem az ezeréves Magyarországot végveszélybe sodró kommunista puccsra és következményeire is. Mégpedig nemcsak országosan, az összmagyarság tragédiájaként, hanem a helytörténetírás adottságainak és lehetőségeinek kihasználásával, a helyi veszteségek és helytállások megismerésével és felmutatásával is. Ennek szép példája a honismereti elkötelezettségről és helytörténeti gyűjteményéről országosan ismert Hajdúnánás újabb kiadványa,

ami Buczkó József szerkesztésében jelent meg. Két nagyobb tanulmányt tartalmaz azokról a vérfagyasztó időről, amikor többé-kevésbé kiszolgáltatottá váltak szinte minden település családjai, családfői, az édesanyákkal és a gyermekekkel együtt.

A *Feljegyzések a Nagy Háborúról* című rész három egykori honvéd időskori visszaemlékezését közli. A körülményekhez képest részletesen vázolják a bevonulás és a harctéri események körülményeit és részleteit. Az idő persze rostálja az emlékezetet, de az is jellemző, hogy mik maradtak meg bennük fél évszázad múltán is feljegyzésre méltóan. Gyulai András népfőlkeltő – utóbb hajdúnánási presbiter – 1916 márciusában édesapjával együtt hívták be. Édesanyját valószínűleg már korábban elvesztette, mert – mint írja – otthon csak a „77. évében lévő öreg nagymama meg a 8 éves kisöcsém maradt. Ők egy darabig kínozták a gazdálkodást, de 1917 őszén egy tehenen kívül minden jószágot eladtak...” Amit talán könnyű volt így sok évtized múltán leírni, de milyen nehéz lehetett megélni. Még keservesebb volt az élet odakint a fronton, bár erről csak töredékek maradtak a följegyzések készítőjében. Egy-egy sikeres akciót követő előléptetés, az olasz vendéglátónál történt részegeskedés, a Piavéba való vízbe-fúlások, az egyre rosszabb élelmezés, a hullák látványának borzalmai, a fegyverszünet megkötése utáni sietős visszavonulás egy-egy részlete villan fel a harcokat túlélő népfőlkeltő emlékezetében.

Kiss Ferencet még sorozása előtt, 17 esztendőskorában vitték „hadimunkára” a Kárpátokba. Lövészárkot ástak, utat építettek, de úgy, hogy „kinek keze, kinek lába fagyott meg”. Megismerhetjük a háború idején divatos betegszimulálás módozatait, s ennek folytatásaként a félig-meddig katonaszökevények hazatérési taktikáit. De az elhúzódó háborúban ő sem úszhatta meg a sorozást. Mire emlékezik a nánási kiskatona az olasz frontról? Hogy nehezen jött az ennilaló a fedezékbe, mert szinte

állandóan lőtte őket a tüzéség. Sajátos, és mennyire kegyetlen, vagy inkább fásultságból fakadó életérzés: „Jó gulyáslevesek jöttek, volt elég, kivált, ha támadás volt és sok lett a halott...” Akasztófahumor? Életuntság? Nem csoda, hiszen „ha egy hónapig az állásban voltunk, addig nem volt mosdás, tisztálkodás [...] még a kezeinket is csak az árokba összegyűlt vízben moshattuk meg, és nem volt, hogy bemegy a bacilus, még talán örültünk is volna neki, ha bajba kerülünk belőle, legalább szabadultunk volna onnan”. Apróságokra, kisebb esetekre emlékezik tehát a baka, mert a nagyobbakra, az egész szerencsétlenségre még talán szavai sincsenek: „Mikor jöttek rohamozni ránk a digók, nem győzném én azt leírni, mi ment ott végbe.” Pedig meg is sebesült, de arról is csak a kórházat, meg lábadozáskori pompás ellátását emlegeti. Aztán az olasz után megjárta Kiss Ferenc a galíciai frontot – „támadt a muszka, de visszavertük őket” –, majd hogy „az oláh is ellenünk jött már”, az erdélyi frontot is. Itt a főtisztjük tehetetlenségére emlékezik, akinek tutyimutyisága miatt majdnem bajba kerültek. Nem csoda, hogy még 60 esztendő múltán, az emlékezés készítésekor is kijön a sodrából és a „rongy tisztet” emlegeti, hogy „a Jó Isten ott döglesztette volna meg”, „aki nem tud időben dönteni, s tönkre teszi a csapatát”. Végül, a háború lecsengésének idején még a bolgár határ mentét is megjárta, ami „nagyon jó és könynyű szolgálat volt” – legalábbis az ugyanakkor zajló piavei ütközetekhez képest. A visszaemlékezés mindössze pár mondatot veszteget a kommünre, amikor „Törték fel a raktárat, nem mert szólni senki, egyenlőség volt. Odament mindenki, ahova akart. Én hazajöttem...” De mire? „1919 tavaszán bejött a román sereg. Elég súlyos esztendő volt a gazdálkodásra, hajtottak bennünket és vittek tőlünk mindent.” Jellemző, hogy bár a „proletár uralomnak” nevezett vész-korszak Hajdúnánáson mindössze egy hónapig tartott az emlékirat írója „elég súlyos esztendő”-nek érezte.

Ez pedig már átvezet a könyv másik fejezetéhez, melynek címe: *Fejezek Hajdúnánás román megszállásnak idejéből*, ami ifjú Buczkó Imre egyetemi szakdolgozata. A közölt anyag forrásának érdekessége és értéke, hogy a megszállók eredetileg rekvirálási célból írták, írárták össze a város és polgárainak vagyontárgyait, aminek aztán egy évszázad múltán helytörténeti szempontból komoly forrásértéke lett. Az adatokból nemcsak a megszállás okozta veszteségekről és szenvedésekről kapunk képet, hanem a város gazdaságának 1919-beli főbb jellemzőiről is. Bár erről a gazdaságtörténeti szempontból értékes forrásanyagról, úgy hiszem, a lokálpatrióta nánási kutató is szívesen lemondott volna, de ha már elkészült, célszerű hasznosítani a város történetének teljesebb megismerése érdekében. Kiderül belőle ugyanis, hogy az egyhónapos „vörös uralom” „csak” 50 635 korona kárt okozott, ami „eltörpül a románok által okozott károk mellett”. Az átmeneti románok ugyanis „az elfoglalt – értsd: megszállt – területeket a létrejövő új Románia szerves részének tekintették, legyenek azok az Antant demarkációs vonalának bármely oldalán”. Dehát minden relatív! A „lakosság egy része nem megszállóként, hanem a kommunista uralom alóli felszabadítóként tekintett a román csapatokra”, s időbe telt – ismerős jelenség! –, amíg a „felszabadítók”-ban felismerték „a magánvagyon szisztematikus rablót”, akik még a nálunk már elég régóta elfeledett, úgynevezett „douazecisincini”-t, vagyis a huszonöt botütést is gyakorolták a deresre húzásra kiszemelt polgárokon.

A vagyoni összeírásokat „nagy gonddal, mindössze 8 nap alatt hajtották végre a románok”, természetesen némi pontatlansággal, bár a „kilátásba helyezett retorzió, miszerint a be nem jelentett dolgok kártérítés nélkül kerülnek elrekvirálásra”, még akkor is garantált bizonyos pontosságot, ha a kártérítésre végül persze nem került sor. A tanulmány szerint az összeírás kiterjedt az állatállományra, a terményekre és a takar-

mányra, a mezőgazdasági gépállományra, a közlekedési eszközökre, a műhelyek anyagaira és berendezésire az utolsó szögig és csavarig. A rekviráló egységek házkutatási engedéllyel is rendelkeztek, s kártevésük 1919. április végétől 1920. március elejéig tartott, úgyhogy jogosan írta az előző fejezetben már idézett Kiss Ferenc földműves kéziratos emlékezésében, hogy „1920-ban jött Horthy Miklós, 1921-től javult az életünk, de nagy szegénység volt a románok után.”

A fejezetben bemutatott összeírások végül is alkalmat adtak a szerzőnek, hogy felvázoljon 1919 derekára vonatkozóan „egy lehetséges verziót Hajdúnánás jószágállományának nagyságáról, összetételéről, az ipari berendezések és a mezőgazdasági gépek számáról, a termények mennyiségéről, a közlekedési eszközökről és a nyersanyagokról”. Az ilyen „mikro-adatbázisok” igen alkalmasak a helytörténeti feldolgozások teljesebbé és színesebbé tételéhez. Fontos adalék továbbá ifjú Buczkó József írása ahhoz, hogy „a román hatóságok bizonyíthatóan törekedtek a város beszerzésébe az éppen létrejövő új Romániába”. Ez a kettős sorscsapás azonban, amelyek a Nagy Háborúban már amúgy is kivérzett várost – 642 hősi halott mellett hadikölcsönök és járványok – sújtották, nem akadályozta ezt a minden tiszteletet megérdemlő települést abban, hogy a veszedelem kellős közepén befogadjon a védtelen Erdélyre hitszegő módon rátörő román hadsereg elől menekülő 3200 földönfutó székelyt, amiről a Székely Menekültek Emléknapján esztendőről esztendőre meg is emlékeznek a jó nánásiak. Erről is beszámol a könyv – írásban és képekben –, megemlítve azt is, hogy annak idején Domokos Pál Péter, a „csángók vándorapostola”, valamint Jakab Antal, a későbbi gyulafehérvári püspök is itt talált menedékre. Mint ahogy a Nagy Háború idejéből való korabeli fotográfiákból is közöl egy csokorra valót a könyv.

Hajdúnánás Móríc Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjteménye, amely az

elmúlt emberöltőnyi időben a *Nánási Füzetek* számos értékes honismereti kiadványának megjelentetésével szolgálta a helyi identitást, büszke lehet erre a harmincadik kötetre.

(Centenárium idő. Nánási füzetek 30. Szerk.: Buczkó József. Móríc Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény. Hajdúnánás, 2018. 120 oldal)

Halász Péter

A LEGHÍRESEBB MAGYAR KERTRŐL RÉSZLETESEN

A hon ismeretének szerves részei az épített környezetünk emlékei. Mindenki számára természetes, hogy a különböző műemlékről hosszabb-rövidebb írások születnek, filmek készülnek, fotóalbumok látnak napvilágot. A váraktól, kastélyoktól a pásztorkunyhóig sokan és sokféle módon mutatták be hazánk ismert, vagy rejtett kincseit, de nagyon kevés szó esett a kertekről. Szerencsére az utóbbi egy-két évtizedben történtek előrelépések ezen a területen és két évente rendezett konferenciasorozaton szakmai körökben bemutatásra kerültek a kertek történetei is. Az örvendetesen szaporodó kastély és kúria helyreállítások során majd mindenütt külön hangsúly helyeződött az épületegyüttest körbevevő kertek rekonstrukciójára. E fontos munkálatok végeredményét a látogatók személyesen tapasztalják, de az adott kert történetét ritkán lehet részletesen olvasni. Különösen nagy hiányosság van a történelmünk szempontjából oly fontos kertek alapos és szakmai feltárása kapcsán, melyekről legfeljebb korábban megjelent, de ma már elérhetetlen írások állnak az érdeklődő rendelkezésére. Ilyen a minden magyar számára ismert, kultikus és egyben ikonikus Múzeumkert, azaz a Magyar Nemzeti Múzeum kertje, melynek kalauzát – összefoglalva másfél évtizedes kutatásának eredményeit – az intézmény

főmuzeológusa, Debreczeni-Droppán Béla adta közre.

Egy olyan szerző munkáját forgathatja az olvasó, aki az intézmény dolgozójaként nap mint nap elhalad a fák alatt, de ez a rutin nem csökkentette, hanem épp ellenkezőleg: növelte érdeklődését a kert története iránt. Így született meg ez a rendhagyó kalauz, amely 216 oldalon foglalja össze a tudnivalókat. Van mit olvasni, pedig valószínűleg a nemzet egyik leginkább közismert kertjéről van szó, s ahol magyarok élnek a Földön, ott mindenhol elhangzik 1848 márciusának emlékeként a neve.

A három nagy egységre tagolt könyv további belső alfejezetekre oszlik. Hosszú és aprólékos kutatómunkát igényelt a szerzőtől a Múzeumkert történetének alapos feltárása. A korábbi kerttel foglalkozó rövidebb munkákon túllépve – nagyon helyesen – külön alfejezetek foglalkoznak a terület múzeum előtti időszakával. A városi térképek segítségével kiválóan látszik a telkek kialakítása, majd az érseki palota körül létrehozott francia kert alaprajza. Bár a korabeli Pest külső területének számított ez az utcarész, de szerencsére az érsekek saját célra épített palotája már a XVIII. század végén kiemelkedő helyszínné tette a telkeket. Ezekben az alfejezetekben is már arra törekedett a szerző, hogy a tér bemutatása mellett próbálja meg felderíteni az ott a korban található növényzetet. Szerencsére kutatásai során olyan néhány mondatos, de igen fontos forrásokra talált (például Karacs Teréztől), melyek segítenek az egyébként kiváló térképi adatok ilyen irányú pontosításában. Egy külön alfejezet tisztázza az a terület első múzeumi (birtoklású) korszakát, amiről korábban egyáltalán nem tett említést az irodalom, és fontos megemlíteni, hogy itt kerül elsőként közlésre a Batthyány-palota ábrázolása (1819-ből), azaz a mai, Pollack tervezte múzeumpalota előtti múzeumi épületé, amelyet eddig csak leírásokból és városi térképekről ismerhettünk.

Jól sikerült annak felvillantása is, hogy az 1846-ban elkészült gyönyörű és hatalmas múzeumépület egy homoktenger közepén, időnként porfelhőtől ellepve állt. Az egész kötetben itt van egy kis hiányérzete az olvasónak, mivel nem említi a szerző, hogy bizony a híres (és emlegetett) József-napi vásár disznóárus része elhúzódott a Nemzeti Múzeumig, nem kis rendetlenséget okozva. Bizonyára nem a tény ismerete hiányzik e részletnél, hanem inkább egy (fölszemes) óvatosság, holott a március tizenötödikei délutáni események helyszínének kiválasztása (többek között) és az oda összegyűlt – korban és Pesten – hatalmas tömeg a (disznó-) vásártér miatt is volt olyan jelentős.

A forradalom által elindított polgárosodás megállíthatatlanságát (is) jól mutatja, hogy a szabadságharc leverése ellenére, az alkotmány nélküli időszakban sikerült Kubinyi Ágoston igazgatónak intézménye „küludvarát” parkosítani. Ettől az időszakától kezdve az események, változások bemutatásába kiválóan beépülnek a nagy gonddal feltárt újságcikkek, a tervek és festmények mellett egyre nagyobb tért kapnak a fényképek. Külön alfejezet foglalkozik a kert első nagy és tudatos átalakításával 1880–1881-ben. Olyan fennmaradt különleges dokumentumokat bemutatva, mint például a 2 krajcáros *padjegy*, mely „*csak addig érvényes, míg az elfoglalt helyét el nem hagyta...*” A XIX. század utolsó évtizedeiben zajlott átalakítás során a kerítés át-helyezése kapcsán bepillantást kaphatunk az önkéntesen dolgozó, de nagy hatalmú Fővárosi Közmunkák Tanácsa által javasolt és végre is hajtott megkurtításról, amely ki-egyenésítette ugyan a körút nyomvonalát, de lecsökkentette a Múzeumkert területét. Itt – talán az utókor elismeréseként – egy jegyzetben szó eshetett volna a „*Budapest völegénye*” (báró Podmaniczky Frigyes) által vezetett tanács korszakot és a város mai képét meghatározó munkásságáról. A fák, bokrok mellett inntól kezdve – ahol van forrás – a virágok bemutatása is megtörté-

nik, melyhez kapcsolódva a kertészek szintén bemutatásra kerülnek.

A XX. század első felének virágkora ezen a területen is a második világháborúval ér véget. Az ostrom utáni, illetve az 1953-ig tartó időszakból kötetbe válogatott képek jól szemléltetik egyrészt a pusztításokat, másrészt a park gyors tempóban zajló szakmai lesüllyedését. Megoldásnak az tűnt, hogy a múzeum saját kezelésében lévő kertészetét átveszi a fővárosi Parkfenntartó Vállalat,

de a kötet jól bemutatja, hogy a központi cég csak esetenkénti fellángolásokkal próbálta helyreállítani a korábbi magas színvonalú állapotot. A rendezetlen és egyre hangosabb Múzeumkert hanyatló korszakát felvillantó alfejezet már a közelmúlt története, mivel 2016-ig tartott. A növényzet időnként ugyan bővült, de a bokrok előzetes tervek nélküli ültetése inkább a rendezetlenségeket növelte, melyhez kiváló példát ír a kötet szerzője a Kalocsai Érsekségtől kapott két liliomfa koncepció nélküli beültetésével, illetve elhelyezésével.

Annyi változásról szólhat a könyv, hogy a múzeum vezetése által több ízben sürgetően megfogalmazott kérések eredményeként tervek születtek a kert rekonstrukciójára. Az elképzelések ismertetése mellett kiderül, hogy az intézmény alapítása kétszázadik évfordulójának megünneplésére készült teljes épületfelújítás tervei között szerepelt a környezet megújítása is, de az építkezések csak tovább rombolták a kertet és a kertrendezésre már nem maradt anyagi fedezet. Pontosan érzékelteti a szerző: ott állt a megújult Nemzeti Múzeum, körülötte a lepusztult környezetével. Ezt a borzalmas állapotot szüntette meg végül a 2018–2019-ben sikeresen végrehajtott történeti kertrekonstrukciós program, melynek részleteiről

már a szerző felvételei tanúskodnak. A történeti tudományos dokumentációk alapján elvégzett felújítás eredményeként egységes keretbe foglalták a növényeket, a szobrokat és a különböző funkciókkal ellátott kertrészeket.

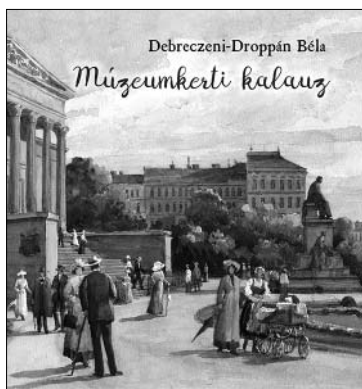
A kalauz nem elégedett meg a Múzeumkert történetének bemutatásával, hanem további fejezetben részletesen tárgyalja az itt lezajlott ünnepeket és ezzel párhuzamosan szót ejt a hétköznapokról is. Leghosszabban

természetesen a forradalom kertjével foglalkozik, majd a március 15-e ünnepsééhez kapcsolódó eseményeket veszi sorba. Mivel az egyre növekvő kiterjedésű főváros egyik központi, de a forgalmat nem zavaró helyszíne a múzeumi park, ezért a források alapján sok fontos, vagy nagy tömegeket mozgató társadalmi ese-

mény kerül bemutatásra. Az első növények elültetésétől kezdve a lakosság pihenőhelynek és tanulóhelynek is használta a természetet, amit sokféle kiváló fotóval szemléltet a kötet. A fiatalok szerelemkertjét, a gyermekes családok játszóhelyét külön alfejezetekben írta le a történész-levéltáros szerző, nem hallgatva el az utóbbi évtizedek e területen adódó gondjait és a megújult kert adta lehetőségeket.

A harmadik nagy egység a *Szoborpark* fejezetcímet kapta és 15 műalkotást, 8 emléktáblát, a római köveket és a Múzeumkert szökőkútjait, csorgóit mutatja be. Itt is – mint a többi fejezetben – középpontban áll az eredeti elhelyezések részletezése, az időközben bekövetkezett áthelyezések és a megújult környezetbeli elhelyezés bemutatása.

A kötet végén közlésre kerülő válogatott irodalomjegyzék sok segítséget nyújthat más felújítást tervező, vagy abba bele is vágó

kertbarát intézmény vezetőjének. Külön kiemelés érdemel, hogy a szerző, bár a kert történetével foglalkozott, mégsem felejtette el az ügy érdekében sokat tevő igazgatók, titkárok, munkatársak neveit megemlíteni, a parkszépítés munkájában kulcsszereplő kertészeket méltatni.

Az album formátum szerencsés választás volt, mivel így nagyobb és értelmezhetőbb formátumú térképek és képek, fotók közlését tette lehetővé (216 oldalon összesen 216 képet láthat az olvasó, melyek nagy része eddig közöletlen volt). A mostanában anyagi okok miatt igen ritka teljes körű színes nyomtatásért külön köszönet a kiadásért felelős Nemzeti Múzeumnak. A kiváló papíralap és a nagyszerű műszaki előkészítés a Pauker Nyomdaipari Kft. munkatársait, a kötet olvasószerveztése és tördelése Bertók Krisztinát dicséri. A kötet szakmai lektora a kiváló kerttörténész, Alföldy Gábor volt.

Nyilván nem mindenki indul majd el a Múzeumkertbe kezében a Debreczeni-Droppán Béla által írt kalauzzal, de a látogatásuk előtt vagy után biztosan nagyon sokan érdeklődve olvasnak majd a látottakról. Talán még jobban közkinccsé tehetnék ezt a remek ismeretterjesztő munkát, ha egy hajtogatható és rövidített változatot (térképpel mellékelve) ingyen minden érdeklődő látogató kezébe is adna a múzeum.

(*Debreczeni-Droppán Béla*: Múzeumkereti kalauz. A Magyar Nemzeti Múzeum kertjének története. Magyar Nemzeti Múzeum–Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2019. 216 oldal)

Majdán János

EMLÉKEZÉS KOVÁCS LAJOSRA

Dorog Város Önkormányzata és Dorog Város Barátainak Egyesülete jelentős, szép és sikeres rendezvényen, reprezentatív kiállítású kötettel tisztelgett néhai Kovács Lajos (1949–2017) író-szerkesztő, költő, kritikus, tanár, helytörténész munkássága előtt a

felújított József Attila Művelődési Házban. Könyvbemutató keretében idézték fel e ki-magasló szellemi teljesítményt magának mondhatott, mára már az ő emlékét ápoló könyvvé szerkesztett életmű fontosabb területeit, állomásait. Az esemény jelentőségét aláhúzta, hogy a bevezető gondolatokat mondó dr. Tittmann János polgármesteren kívül a város volt és jelenlegi alpolgármestere is jelen volt. Ők szintén méltatták Kovács Lajos munkásságából azt a részt, amelyet ők ismertek a legjobban, s amely területen együtt dolgozhattak vele.

Elsőként Bombitz Attila szegedi irodalomtörténész, egykori barát és tanítvány, az emlékkötet egyik szerkesztője beszélt a közös Kincskereső Táborokról, utalt a Szegeden megjelenő hasonló című lapnál kötött barátságukról, a közös munkáról. Ezen túl Bombitz szólt az összeállítás elkészítésének folyamatáról, „kulisszatitkairól”. Nem volt könnyű dolga, hiszen több tucat szerző emlékeit, írásait kellett egységes köteté formálni. Ezenkívül a műben helyet kaptak Kovács Lajos regényeinek részletei, továbbá „*Lalyosch*”, ahogy a rá jellemző tréfás hangulatában magát írásban nevezte, dorogi pedagógusi, tanári és alkotó éveiről szóló saját kronologikus írása. Itt került közlésre először a *Nevető félreértelmező szótára* is. Bombitz Attila, a kötet szerkesztője, reményét fejezte ki, hogy lesznek még olyan irodalmi műhelyek, amelyek fontosnak gondolják Kovács Lajos munkáinak megőrzését.

Az egyik ilyen irodalmi műhely nem más, mint a Tatabányán már 50 éve megjelenő *Új Forrás* folyóirat, amely három másik hasonló lappal együtt őszi száma egyikében részleteket közölt a november 3-án 70 éve született szépiró, kritikus alkotásaiból. Dr. Monostori Imre irodalomtörténész, e lap korábbi főszerkesztője pályá- és szerkesztőtársi kapcsolatuk jellemző részleteinek tükrében idézte fel Kovács Lajos magas minőséget képviselő írói-költői munkásságát, szerethető emberi habitusát. Monostori

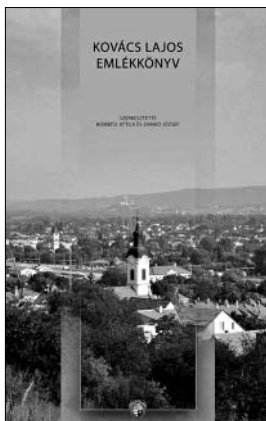
pontosnak és találónak nevezte Kovács Lényeglátó és láttató kritikusi tevékenységét. Rámutatott arra is, hogy a szerző műveinek címével is figyelemfelhívó alkotásokat hozott létre, amiket a Móra Kiadó és az *Új Forrás* folyóirat könyvsorozatának keretében gondoztak az ezen értékeket felismerő és közölni hivatott kortársak. Kovács Lajos *Új Forrásban* megjelent interjút főként dorogi kötődésű jelentős személyiségekkel készítette. Ez a szerző helytörténeti munkásságának, Dorog és környéke kulturális és társadalmi folyamatait megragadó szellemiségének részét képezte. A lokálpatriotizmus fogalmával nem teljesen leírható, szerteágazó, de ennek mentén a szó tágabb értelmében tanári-nevelői, környezetét fáradhatatlanul művelő munkásságát értékközpontúsága foglalja egybe.

A pedagógus Kovács Lajosról a pályatárs, Jászberényi Károly alpolgármester osztotta meg gondolatait a jelenlévő barátokkal, volt kollégákkal, szerkesztőkkel, tanítványokkal, a sok évtizedes eredményekben gazdag pályafutás tanúival, tisztelőivel. A tanár kolléga kiemelte: a felnövekvő generáció számára is be kell mutatni Kovács Lajos példaadó személyiségét, a helyi értékeket gazdagító szellemi örökségét. A TANÁR ÚR a helyi Zrínyi Ilona Általános Iskolában a tehetségek gondozásáért végzett, a Zsolnai-módszeren alapuló és helyi kiadványokban is megjelent munkássága révén örökítette tovább hatalmas tudásának megannyi részletét.

A helytörténész Kovács Lajost Dankó József, a kötet másik szerkesztője, Dorog Város Barátainak Egyesülete jelenlegi elnöke mutatta be. Kiemelte módszertani felkészültségét, s egy apró példán keresztül érzékeltette, milyen súlyt fektetett a részletekre. Két, Dorogról készült Koszkol Jenő-fest-

mény idejének datálását Schmidt Sándor és Gáthy Zoltán iratai egy-egy részletének összevetésével sikerült megállapítania Kovács Lajosnak.

Az életmű egészéről sokat elmond a bibliográfia, amely 14 kéthasábosra szedett oldal, s amelynek összeállítása lehetetlen vállalkozás lett volna a szerző ki nem adott műveinek ismerete nélkül. Sokat és minőségi színvonalon írt, mennyiség és minőség nála együtt járt, akár országos hírű gyermekíró, költő, akár a Dorog város helytörténetét feldolgozó-bemutató szerző, szerkesztő tevékenységét nézzük is. Ez utóbbinál maradva szeretném kiemelni a *Dorogi Füzetek* sorozatról még Lajos életében írott gondolataimat, amelyeket újra olvasva úgy érzem, tágabb értelemben is érvényesek, most hogy emlékezünk. A dorogi példa, melynek motorja, „helyi napszámosa” ő volt, egy több évtizedes, hiteles várostörténeti dokumentumokban, és feldolgozások-

ban testet öltött munka, ami azóta már a megyei értéktárat is gazdagítja.

A várostörténet kutatásának és bemutatásának nemcsak helyi értéke van, de megyei szinten is kiemelkedő sorozata a honismereti mozgalomnak. Amit az 1990-es indulása óta a szerkesztők, szerzők a Dorog Város Barátainak Egyesületében annak 1988-as megalakulása óta, a múlt értékeinek kutatásában, közkinccsá tételében a közértettek és tesznek, az több mint figyelemre méltó. A civil egyesület várospolitikai szerepvállalásának megannyi ténye mellett egyik tevékenységi köre „csak” a kultúrateremtés, -ápolás, a várostörténet értékeinek megmentése, de eredményei országosan is a kiemelkedők közé sorolhatók. A *Dorogi Füzetek* című könyvsorozat a település múltját feltárni kívánó igénnyel jelenüket, jelenüket is jobbítani szándékozó törekvések

egyre kiteljesülő szellemi megfogalmazásaként értelmezhető. A kezdetben kitűzött cél eléréséhez, a várostörténeti monográfia megírásához a kötetek jó alapot szolgáltatnak, de sok még a mondandó, ami által egyre közelebb kerül a város ahhoz, hogy kellő ismeretekkel rendelkezzen önmaga történelméről, értékeiről. Ezzel gazdagítja, nemcsak megyei kulturális örökségünk, értékeink sorát, szellemi erőfeszítéseinek nagyságát, eredményeit elismerendő. Van miből merítenünk!

(Kovács Lajos emlékkönyv. Szerk.: *Bombitz Attila–Dankó József*. Dorog Város Önkormányzata, Dorog, 2019. 171 oldal)

Horváth Géza

ÖSSZEGZÉS EGY JELES NÉPMŰVÉSZ SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

Kevés olyan népi alkotóművészt ismerünk, akinek neve úgy összekapcsolódott szülőfalujával, mint Vankóné Dudás Julié (1919–1984). A Galga vidéke és benne Galgamácsa néprajzi szempontból jobban kutatott, mint az átlag magyar falvak, de a felfokozott figyelem nemcsak a régió falvanként különböző, színes viseletének, hímzéseinek, hagyományos paraszti életmódjának, hanem ennek a sokoldalúan tehetséges asszonynak is köszönhető.

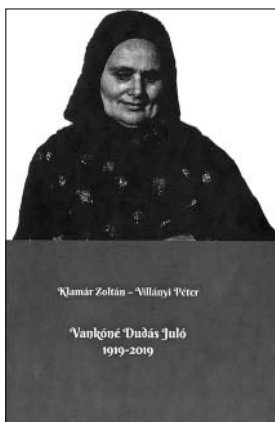
Születésének 100. évfordulójára szép és információgazdag képeskönyvet adott ki a galgamácsai Hagyományörző Egyesület Klamár Zoltán és Villányi Péter néprajzkutatók kísérőtanulmányával, Gulyás Magdolna szerkesztésében. Ebből a fényképekkel és Vankóné színes rajzaival, festményeivel, kiállítás-meghívókkal és plakátokkal illusztrált kötetből hiteles és árnyalt képet kapunk

egy vérbeli művész-egyéniség életéről és tevékenységéről.

Dudás Juli/Juló gyakran hangoztatta és meg is írta önéletrajzi ihletésű falu-monográfiájában („Falum, Galgamácsa...” Szerk.: *Ikvainé Sándor Ildikó*. Szentendre, 1983., második, bővített kiadás), hogy a „néprajzosok tanítottak látni”. Valóban, ő a kutatók biztatására kezdte tudatosan is megörökíteni szülőfaluja kultúráját: lerajzolni, lefesteni a szokásokat, összegyűjteni a dalokat, énekes gyermekjátékokat. Szerencséjére már kislánykorában olyan szakemberekkel találkozott, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán és Gönyey (Ébner) Sándor, akik vendégszerető házuknál szálltak meg. Gönyey 1920 és 1944 között a Néprajzi Múzeum munkatársaként járt Galgamácsán (is) és tulajdonképpen ő „fedezte fel” a szépen rajzoló kislányt. Nemcsak tematikus rajzolásra biztatta őt és iskolatársait, hanem egy olyan hagyományörző énekes csoport megszervezésére is, akikkel együtt Dudás Juli már 1939-ban felléphetett Budapesten a Gyöngyösbokréta-mozgalom műsorában.

„*Ez volt az első szikra, ami a csoportok szervezésében és oktatásában végigkísért az életem szürke hétköznapjain és jeles ünnepe napjain át. Negyven éven át már a harmadik nemzedék csoportja váltja egymást a kezem alatt*” – írta Vankóné 1972-ben megkezdett önéletrajzában. Egyik legfontosabb „forrása”, mondhatni mestere édesapja, Dudás Ferenc volt, aki a hagyományos paraszti szokásokra, viselkedésformákra és dalokra megtanította, és mindig arra ösztökölte lányát, hogy „más”, több legyen, mint kortársai.

Dudás Juló úgy vált Galgamácsa folklórájának tudatos gyűjtőjévé és továbbhagyományozójává, országos híru naiv festővé, hogy közben paraszti munkát végzett, idős

szüleit gondozta, feleség és anya is volt. 1954-ben ugyan hímezéseivel nyerte el *A Népművészet Mestere* címet, de nem ettől, hanem rajzai, festményei és írásai révén vált közismertté. Az 1970-es években mint parasztfestő több nagyszabású megrendelést kapott neves vendéglátóhelyektől. Az őtálta rajzolt, festett galgamácsai életképek díszítik a balatonfüredi Marina Szálló, a budapesti Búsuló Juhász étterem, a tokiói Magyar csárda, a dunaújvárosi Halászcserda és a kistarcsai kórház falait. Képei ott vannak a Néprajzi Múzeumban és a kecskeméti Naív Művészek Múzeumában, amelyet 1977-ben Ortutay Gyula nyitott meg. Legtöbb képkiállítása összekapcsolódott a Galgamácsai Népi Együttes fellépésével. A Hungaroton három galgamácsai hanglemert is kiadott az elismert Vankóné Dudás Juli és csoportjai repertoárjából. A galgamácsai népszokásokat, dalokat, mondókat megörökítő lemezeket magam is szívesen lejátszottam az ELTE Folklore Tanszék népdal kurzusain.

Dudás Juló 1965-ben ismerkedett meg a néprajz szakot is végzett Moldován Domokossal, aki e sokoldalú népművész aszszonyról díjakat nyert portréfilmet készített (1969) és két másik filmjében is (*Magyar parasztfestők nyomában*, 1968; *Magyar naiv művészek*, 1970) jelentős szerepet játszott kettejük barátsággá mélyült személyes kapcsolata.

A falu egykori bírójának 1905-ben épült házában és portáján Dudás Juló kezdeményezésére jött létre egy falumúzeum, amely 1990-ben a Vankóné Dudás Juli Emlékház nevet vette föl.

Professzorunk, az egyéniségkutató Ortutay Gyula többször is méltatta Vankóné hagyományörző és hagyományra nevelő tevékenységét, s a galgamácsiakat arra biztatta, hogy legyenek büszkéek rá és szeressék őt. E kérés jegyében született meg Klamár Zoltán és Villányi Péter monografikus képeskönyve, amely egyúttal a magyar néprajzi egyéniségkutatás egyik szép példája.

(Klamár Zoltán–Villányi Péter: Vankóné Dudás Juló 1919–2019. Galgamácsai Hagyományörző Egyesület, Galgamácsa, 2019. 151 oldal)

Küllös Imola

SURDI FENYVESEK ÉS PAGONYOK

Egy helytörténeti munka kézbevétele mindig kétesélyes. A XX. század egyik legnagyobb magyar történésze, Mályusz Elemér már idestova 80-90 évvel ezelőtt súlyos kritikát fogalmazott meg azokkal a helytörténeti művekkel szemben, amelyekben nem történik semmi más, mint a települések történetének felfűzése a köztörténet árbcára, mintha az elmúlt évszázadok emberei mindig is kizárólag arra figyeltek volna, hogy szolgáljan kövessék az országos eseményeket, holott a helytörténet elsősorban a helyi problémák felvetéséről és azok feldolgozásáról szól, vagy kellene szólnia. Ennek ellenére napjainkban is szép számban jelennek meg olyan munkák, amelyekben a rossz tendencia érvényesül, régi adattárakból kiírt, sokszor szó szerint idézett adatok, összekötve némi köztörténettel, amellyel a helyi adatok XVIII–XIX. századig fennálló hiányát vagy csekélységét próbálják kitölteni.

Szerencsére ez a könyv más, itt egy helyi „specialitás” kerül feldolgozásra, a Somogy és Zala határvidékén lévő, közigazgatásilag jelenleg az utóbbihoz tartozó Surd falu fenyőfatermelésének kezdetei. A kiadvány emellett egy sorozat nyitókötete, amely e határvidék történetével fog foglalkozni, mégpedig helyi források alapján, tehát lokális problémákra fókuszálva.

E kötet forrásbázisa a surdi erdész Pagony családnak a levéltára, amely máig a leszármazottak tulajdonában van. Egy részük, id. Pagony Károly és Hubert visszaemlékezése, valamint a két világháború és aközötti családi fotógyűjtemény 112 válogatott felvétele

jelen kötetben közlésre került, de a későbbiekben a teljes fényképgyűjteményt elérhetővé kívánják tenni az interneten. A fotók közzététele nem csupán a mai korszellem vizuális éhségét hivatott kielégíteni (ezt valószínűleg sokak esetében nem is tudná, hiszen fekete-fehér képekről van szó), hanem segít megérteni, átérezni a XX. század első felének falusi mindennapjait Surdon.

A *Fenyvesek és Pagonyok* középpontjában tehát a források állnak. A visszaemlékezések fontosságáról még nem volt szó, ez teszi lehetővé, hogy a kötet eleget tehessen vállalt célkitűzésének és visszahozza a történeti emlékezetbe a lassan a legendák kódéba vesző erdőmérnököt, Pagony Károlyt, akire a surdiak a fenyőfatermelés meghonosítójaként máig emlékeznek, de tevékenysége és személyisége ennek ellenére rejtve maradt.

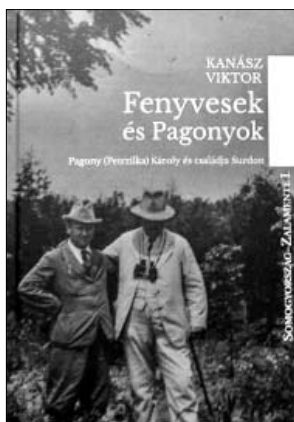
A szerző nem elégedett meg a források közzétételével, és terjedelmes bevezető tanulmányt írt hozzájuk, amely méretében megegyezik a közölt visszaemlékezés terjedelmével. A bevezető, miként id. Pagony Károly elbeszélése, a család történetével, leszármazásával foglalkozik, majd áttér saját életpályájára. 1915-től 1920-ig oroszországi, szibériai hadifogságban volt, a visszaemlékezés ezen része szélesebb szakmai közönség érdeklődésére is számot tarthat, különösen a mostani százéves évfordulós időszakban. A fogság Usszurijszkban töltött évei eseménydúsak és tevékenyek voltak, hatalmas növénygyűjteményt tudott hazahozni és átadni a Magyar Tudományos Akademiának.

Ezt a surdi erdőtisztai tevékenység ismeretése követi, előtte azonban a szerző szerét ejtette, hogy magával a településsel is foglalkozzon, ismertette a viszonyokat, amelybe az akkor még Petrzilka családnevet

használó Károly belecsöppent. Mivel a falu részletes története szétfeszítette volna a kötet kereteit és a bevezető és a forrásközlések közti arányoknak sem tett volna jót, ezért csupán vázlatosságra törekedett, de még így is ügyelt arra, hogy demográfiai, gazdasági, egyházi, kulturális és oktatási szempontokat is érvényesítsen. Szó esik tehát a falu földbirtokosairól, a Zichy grófokról, akik majd Petrzilka Károlyt is alkalmazásukba vették, a falu nemzetiségi összetételéről, a lakosság számáról, a társadalmi rétegződésről, a helyi mezőgazdaságról és iparról, a felekezeti összetételről, a helyi egyesületekről és a település kulturális kincseiről. Az egyháztörténeti résznél megfigyelhető,

hogy az szerző – talán a Pagonyok katolikus volta miatt – a surdi katolikusokra nagyobb hangsúlyt fektetett, mint a lakosság többségét 1949-ig kitevő evangélikusokra. Remélhetőleg a könyvsorozat egy majdani kötetében jobban meg fogjuk ismerni mind a katolikus, mind a lutheránus egyházközség múltját.

A településtörténeti vázlatot Pagony Károly erdőtisztai munkásságának bemutatása követi, amellyel felvirágoztatta az egykor jobb napokat látott hitbizományi uradalmat. Nem csak ő hatott a surdiakra a fenyőfatermesztés meghonosításával és a gyümölcsfák termesztésének pártfogásával, a hatás kölcsönös volt, ezért magyarosította idegenül hangzó családnevét. A vadgazdálkodás szintén feladatai közé tartozott, erről is olvashatnak a gazdaság- és a gazdálkodástörténet iránt érdeklődők. A bevezető tanulmány végén, mintegy kitekintésként a Pagony család tagjainak sorsát követhetjük nyomon. Az erdő iránti kötődést a II. világháborút követő megváltozott viszonyok és az államosítás sem tudta megszakítani sem Pagony Károly, de még fia, Hubert esetében

sem, aki szintén az erdőmérnöki pályán érvenyesült.

A munka adatgazdagságához kétség sem férhet, meglátásom szerint az elérhető szakirodalom is kellőképpen kiaknázásra került, a kiadott munkákon felül kiadatlan szakdolgozatokat is felhasznált a szerző. A lábjegyzetek tanúsága szerint a múzeumi és a levéltári forrásokra is nagy rálátással rendelkezik, még ha ezek kiaknázása most még nem minden esetben történt meg, leszámítva természetesen az alapvető forráskorpuszt, a Pagony család levéltárát. Pagony Károly esküvőjének napja például hiányzik, amelyet igazából az tesz feltűnővé, hogy gyermekei esetében napra pontosan közzé lett téve születésük ideje. Ennek okát abban látom, hogy a szerző itt megelégedett Pagony Hubert visszaemlékezésének felhasználásával, nem kísérelte meg a hiányzó adatot anyakönyvek segítségével megtalálni. A tanulmány szövegét számos korabeli idézet színesíti, felhasználásuk természetesen pontos forráshivatkozások megadásával történt. A fotók esetében a válogatás szempontjai a forrásközléseket megelőző oldalakról nagyjából rekonstruálhatók, de

sajnos nem vált világossá számomra, hogy a tihanyi apátság templom képét mi alapján választották ki, hiszen láthatólag sem a környékhez, sem az erdőműveléshez, sem id. Pagony Károly vagy fiai ismertetett életútjához nincs köze, talán csak egy jól sikerült fotó volt egy családi kirándulásról?

Ahogy az lenni szokott, minden publikációba be szoktak csúszni elgépelések. Ezek többnyire alig észrevehetőek, a képaláírásoknál viszont célszerű lett volna különbséget tenni Pagony Károly és Károly nevű fia között még akkor is, ha azonosításuk igazából az olvasó számára nem okozhat gondot.

Összegzésképp csak annyit szeretnék elmondani, hogy a magam részéről köszöntöm Kanász Viktort az elsőkönyves szerzők között, ez a munka valóban érdekes és helytörténetileg értékes, olvasmányos, mindenképp jó kezdés a Somogyország–Zala mente történetét bemutatni szándékozó sorozat számára.

(*Kanász Viktor: Fenyvesek és Pagonyok. Pagony (Petzilka) Károly és családja Surdon. Pilisart, Budapest, 2019. 107 oldal*)

Csermelyi József

HÍREK

Húszéves a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság. – Mi, magyarok, hiszünk abban, hogy mindig az ősök sírjai avatják az országot hazává – mondta 2019. november 15-én a Parlamentben Kövér László a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság fennállásának 20. évfordulója alkalmából rendezett konferencián. Az Országgyűlés elnöke kiemelte: Magyarországon a politikai rendszerváltoztatást követően csaknem tíz esztendőre volt szükség, hogy megvalósuljon a kegyeleti rendszerváltoztatás intézményi alapja a Nemzeti Kegyeleti Bizottság megalakulásával. Kövér László a bizottság első elnökét, Jókai Anna író-költőt idézte, aki szerint „*az a nemzet, amely úgy érzi, hogy múltjának nem tartozik semmivel, az semmit nem követelhet a jövőtől*”. (MTI)

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Édes anyanyelvünk. Fel szerk.: *Grétsy László*. Kiadja az Anyanyelvápolók Szövetsége. 2019. 1. 24 old. – A tartalomról: *Blankó Miklós*: Középkorú lett lapunk; *Lengyel Klára*: A szófaj bővül; *Balázs Géza*: A Húsvét-sziget titkai (1); *Büky László*: Pöse; *Kemény Gábor*: Tandori Dezső: Hommage; Egy jó bekezdés többet ér, mint egy sebességváltó – *Ferdinándy György* gondolatait lejegyezte *Balázs Géza*; *B. G.*: Veszelszki Ágnes, a 2018. évi Deme-ösztöndíj kitüntetettje; Azok érzik, hogy jók, akik nem azok – *Százaz Miklós* Györggyel beszélget *Mészáros Márton*; *Holczer József*: „Megírta ő a levelet / A ragyogó csillag mellett...” – 125 éve halt meg Kossuth Lajos; *Tóth József Farkas*: Hehe-helyesírás; *Janda Tibor*: Természettudományokról magyarul; *Kemény Gábor*: A futball először – Jókainál?; *Molnár Miklós*: „Besúgócsárda” Szombathelyen; *Tóth Tamara*: Digitális bennszülöttek; *Grétsy László*: A Magyar Nyelv Napja – 2018. november 13.; *Ludányi Zsófia*: Orvosi nyelvi kutatások a XXI. században; Rimes nyelvi játék – Anyanyelvi pályázat, 2019.; Korrekterverseny – a sajtónyelvi helyesírásért a Duna Palotában; *Deme László-ösztöndíj* (2019); *H. Tóth István*: Hasznos nyelvtani játékkönyv – magyar nyelvtani kvíz-könyv; *Büky László*: Könyv Pásztor Emilről; *Minya Károly*: Kérdések és válaszok.

Édes anyanyelvünk. Fel szerk.: *Grétsy László*. Kiadja az Anyanyelvápolók Szövetsége. 2019. 2. 24 old. – A tartalomról: *Adamikné Jászó Anna*: A klasszikus magyar irodalom olvasásának szűkeges voltáról; *Balogh Judit*: Szenvedő ige, passzív jelentés; *Büky László*: Aki-e a sarkantyú, meg a holografikus menyecske?; *Kemény Gábor*: Szép magyar vers – *Utassy József*: Zúg március; *Kulcsár István*: Én kimondom [a közhelyekről]; *H. Varga Márta*: Betetszikel, beimádomaz, behűház és társaik; *Sólyom Réka*: Újabb be igekötős szavak; Kisebbségi Babilóniánk – *Máté László*t kérdezi *Balázs Géza*; *Nemes Attila László*: Hányféle volna van a magyarban?; *Horváth László*: Alapból beszélt nyelvi, de már irodalmi is; *Blankó Miklós*: Az anyanyelvet is tanulni kell; *Grétsy László*: Búcsú Elekfi Lászlótól; *Kaskovics-Reményi Andrea*: A Nyelvtudományi Intézet etimológiai szótárai: két régebbi és a készülő új.

Fejes Ildikó: A vallásosság történelmi és szociológiai dimenziói Csíksban. Státus Kiadó. Csíkszereda 2018. 259 old.

Ferenczes István: Veszedelmekről álmodom. Hargita Kiadó – Kortárs Kiadó. Csíkszereda – Bp. 2018. – Regényként is olvasható, családtörténetként, me-

moárként, szociográfiaként is, településtörténet is, végső soron az egész erdélyi magyarság (és szárszág) történetének főbb mozzanatai.

Fodor István: Amor Sicolorum. Székelyföldi fényképek. Előretolt Helyőrség Íróakadémia. 2019.

Furu Árpád: Táji tagolódás Erdély népi építészetében. EXIT Kiadó, Teleki László Alapítvány. Kolozsvár. 2017. 416 old.

Füredi história. Helytörténeti folyóirat. Fel szerk.: *dr. Rácz János*. Kiadja a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület. XV. 2018. 3. 40 old. – A tartalomról: *Rácz János*: Szomszédaink helynevei: Alsóörs; *Tóth-Bencze Tamás*: Kiss Ernő „titkos házassága”; *Z. Karkovány Judit*: A balatonfüredi Tóra-szekrény; *Tóth-Bencze Tamás*: Szarajevótól Padováig – 100 éve ért véget a „Nagy Háború”; *Tóth-Bencze Tamás*: Pótlás a „Balatonfüred emlékjelei” c. könyvhöz; *Cs. Darab József*: Emléktábla avatása Balatonfüreden, a Pantheonban.

Gagy József: Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom. Pro-Pint Könyvkiadó. Csíkszereda 2018. 278 old.

Garda Dezső: A gyergyószentmiklósi közbirtokosság története. F & F International Kft. Gyergyószentmiklós 2017. 907 old.

Gál András – Frisnyák Sándor – Kókai Sándor (szerk.): A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza. Tanulmánygyűjtemény I-II. kötet. Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete – Bocskai István Katolikus Gimnázium. Nyíregyháza–Szerencs 2016. 314 és 333 old.

Gál Sándor: Nincs harmadik lehetőség. Díszpolgárunknak, Gál Sándornak 80. születésnapjára. Szerk.: *Molnár Katalin*. Obec Kiadó. Búcs 2017. 168 old.

Gergely Zoltán: Mezőségi kántáló énekek. Hagyományok Háza. Bp. 2016. 350 old.

Granasztói Péter (szerk.): Pamutkendő, vasfazék, fajansztányér. Tárgykészítés és fogyasztás Magyarországon az ipari forradalom korában (1750–1850). *Tabula könyvek 14.* Néprajzi Múzeum. Bp. 2018. 390 old. – *Granasztói Péter*: Előszó; *Granasztói Péter*: Tárgyak tengerében – Inventárium, adatbázis, anyagi kultúra; *Flórián Mária*: A közrend társadalomtörténeti kutatásának lehető-

ségei a feudalizmus utolsó századában; *Kemecsi Lajos*: Kézművesek–tárgyhasználat–modernizáció. Esettanulmány mezővárosi hagyatéki leltárak felhasználásával; *Tasnádi Zsuzsanna*: Rajzkultúra és köznépi díszítő művészet 1770 és 1850 között; *Lackner Mónika*: Globális trendek, lokális ízlés: nyomott pamutkendők a 19. szd. első felében; *Szőcsné Gazda Enikő*: A dél-erdélyi textilipar 18–19. szd.-i központjai és néhány terméktípusa; *Nagy Zoltán*: Dongás faedények elterjedtsége és használata a szentgotthárdi és a keszthelyi uradalom falvaiban 1786 és 1846 között; *Kiss Kitti*: Üst, bogrács, vasfazék és „rézvasfazék”. Fém főzőedények Magyarországon a 16–19. szd.-ban; *Vida Gabriella*: Fehér tányérok, győri edények, tót fehértarka tálak. Fajanszok a 18. szd. végi–19. szd. eleji köznépi hagyatéki leltárakban; *Granasztói Péter*: Szökröny, láda, sublót, kanapé. A bútorhasználat differenciálódása Magyarországon a 18. szd. második és a 19. szd. első felében.

Gyóni Gábor: A magyarság hajnalán. A magyarok korai története a honfoglalásig. MTA BTK Magyar Östörténeti Témacsoport. *Források és tanulmányok* 3. Bp. 2019. 240 old.

„**Hagyomány – Tisztelet**” Válogatás Mezősi József helytörténeti, néprajzi és népi építészeti munkáiból. Összeáll.: *Mezősi Kamilla. Hajdúdorogi füzetek* 22. Kiadja a Mészáros Károly Városi Könyvtár. Hajdúdorog 2018. 204 old.

Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft. 2018. 488 old.

Horváth Csaba Sándor: Sopron környékén zakatoló vicinálisok a kezdetektől 1920-ig. Magánkiadás. Győr 2018. 264 old.

Hódi Éva: A nyelvi hadszíntér. Széchenyi István Stratégiakutató Társaság. Ada. 2018.

Hrisztova-Gotthard Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Vargha Katalin: Közmondásferdítések ma: öt nyelv antiproverbmainak nyelvisztudományi vizsgálata. Tinta Kiadó. Bp. 2018. 158 old.

„**Igen elkezdtek kergetésünket**”. Az 1674-es **gályarabper veszprémi jegyzőkönyve**. Kiadásra előkészítette és a bevezető tanulmányt írta *F. Tóth Ferenc*, az előkészítésben közreműködött *Hermann István* és *Jakab Réka*. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára 41. Veszprém 2018. 135 old.

Illés Péter: Tájfenntartó szőlőhegyi gazdaközösségek. Néprajzi, történeti és szociokulturális

antropológiai írások az Őrség, a Vasi-Hegyhát/Kemeneshát és a Kemenesalja kistájáról. Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum. Szombathely 2017. 232 old.

Juhász Antal: Tanyák, tanyai emberek Szeged vidékén 1964–2000. Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark. Ópusztaszer 2016. 183 old.

Kaczián János: Múlt idő. Összeszedetetett historiák kis gyűjteménye. Magánkiadás. Szekszárd 2018. 339 old.

Kinda István: Homokkőbe faragott múlt – Havadtó régi sírkövei. Székely Nemzeti Múzeum – Pro Havadtó Egyesület. Sepsiszentgyörgy 2016. 147 old.

Király Farkas: Sortűz. Magyar Napló Kiadó. Bp. 2018. – A könyv az 1989. decemberi romániai forradalom eseményeit dolgozza fel a sorkatonák szemszögéből.

Kováts Dániel – Fehér József: Királyhelmeccről indultak... Helmechy Mihály és Kemechey Jenő életútja és életműve. Széphalmi Minerva Könyvek. Sátoraljaújhely-Királyhelmecc 2018.

Kuglics Gábor: A Püspökmolnári Önkéntes Tűzoltó Egyesület 130 éve. Szerzői k. Püspökmolnári 2018. 80 old.

Lázár Gy. Levente: Református templomok Baranyában. Pannónia Könyvek. Pécs. 2018.

Magyar Művészet. A Magyar Művészeti Akadémia elméleti folyóirata. Főszerk.: *Kulin Ferenc*. 2018. 4. 188 old. – A tartalomról: *Kulin Ferenc*: Bevezető; *Vargha Mihály*: Szubjektív beszámoló az erdélyi művészetről; *Jánó Mihály*: Párhuzamos történetek – Jegyzetek Kézdi-Kovács Zsolt Erdély leírása a XX. szd. végén című dokumentumfilmjéhez; *Kézdi-Kovács Zsolt* jegyzetei az Erdély leírás keletkezéséről; *Gazda József*: Megtartó művészet. Trianon árnyékában; *Buji Ferenc*: Erdély: szimbólum és realitás; *Lengyel Réka*: Anyanyelv vagy „konyhadeákosság”? – A latin nyelv szerepéről a XVIII. szd.-i erdélyi és magyarországi művelődésben; *Keszeg Vilmos*: Egy fénykép kontextusa – Gondolatok a hagyományról; Temesvár mint a multi- és interkulturális „polgárosodás” szimbóluma – Borsi-Kálmán Béla beszélgetése Victor Neumann-nal; *Farkas Ádám*: Gazdálkodói világlátás a XXI. században; Erdélyi Múzeum Egyesület: Híd a jelen kutatásai és a jövő eredményei között – Keszeg Vilmos és Bitay Enikővel beszélget *Lőcsei Gabriella*; *Máté Zsuzsanna*: Az „Erdélyi Oskola” egyik alapítójáról, Málnási Bartók György kolozsvári-szegedi filozófusról; *Péterfy László*:

Havadtó sírkőfaragói; *Tolcsvai Nagy Gábor*: Erdély nagy szótára – amint velünk beszélget; *Végh Balázs Béla*: Romániai német irodalom – kivándorolt irodalom; *Zirkuli Péter*: Román transzilvanizmus?; *Várkonyi Gábor*: Tündérkedések a transzilvanizmus kora újkori kezdetei; *Kulin Ferenc*: Az Erdély-mítosz, a magyar nemzettudat és a történelmi regény; *Filep Tamás Gusztáv*: Jegyzetlapok az erdélyi történelmi regényről; *Szász László*: A transzilvanizmus rejtekútjai; Nemessuri Zoltánnal beszélget *Kulin Ferenc*; *Schöpflin Aladár*: Erdély – Mórícz Zsigmond regénytrilógiája; *Kós Károly*: „Üzenet azoknak, akik új utakat járnak” (részletek a Régi Kalotaszegből);

Magyar Szemle. Főszerk.: *Gróh Gáspár*. Kiadja a Magyar Szemle Alapítvány. Bp. 2018. 11-12. 116 old. A tartalomról: *Kodolányi Gyula*: Grünwald, Burke, Illyés; *Miskolczy Ambrus*: Mit jelent Erdély a román nemzettudatban? – Mért lett román nemzeti ünnep december elseje? – *Gyulai György*: Fél évszázada... 1968; *Duray Miklós*: Herczegh Géza emléke és utóélete és utóélete szülőföldjén; *Benyhe István*: Magyarország helyzete és ami abból következik, 2.; *Mikes Imre*: Kolozsvár, 1918. december 22.; *Ludmann Mihály*: Építészek a Nagy Háborúban: Zrumeczky Dezső és Mende Valér; *Jeszenszky Géza*: Mi lett a magyar–ukrán barátságból?

Magyar Szemle. Főszerk.: *Gróh Gáspár*. Kiadja a Magyar Szemle Alapítvány. Bp. 2019. 1-2. 144 old. A tartalomról: *Gróh Gáspár*: In memoriam Antall József; *Áder János*: Búcsú Kósa Ferentől; *Lugossy László*: „Jogod legyen a szóhoz” – Búcsú barátomtól; *Navrasics Tibor*: Az első jelentős európai parlamenti választás elé; *Horváth Gergely Krisztián*: Kommunista agrárpolitika és a kollektivizálás első hulláma Magyarországon; *Csernyánszky Pál*: Teleki Pál, a főcserkész.

Magyar Zoltán: Mátyás király narratív hagyományköre. Típus és motívumindex. Balassi Kiadó. Bp. 2017. 287 old.

Majtényi György: Egy forint a krumplislángos. A Kádár-korszak társadalma. Libri Könyvkiadó. Bp. 2019.

Marinka Melinda: Sváb visszatérők. Újjáéledő hagyomány és lokális kötődés a szatmári svabok körében. *Studia Folkloristica et Ethnographica* 66. Debrecen 2016. 278 old.

Marjanucz László: Trianon szülötte. Fejezetek Gyálarét történelméből, különös tekintettel a két világháború közötti időszakra. Gyálaréti Civil Összefogás Közhasznú Egyesület. Szeged 2016. 74 old.

Márkusné Vörös Hajnalka: Jeruzsálemhegy. Veszprém Megyei Levéltár és Veszprémi Jeruzsálemhegyi Baráti Kör. Veszprém. 2018. 128 old.

Miklós Alpár: Idegen utazók Erdély és Máramaros sóbányáiban (18–19. szd.) Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár 2017. 428 old.

Miskolczy Ambrus (szerk.): Felvilágosodás és babonáság. Erdélyi néphiedelem gyűjtés 1789–90-ben. L'Harmattan – PTE Néprajzi Kulturális Antropológia Tanszék. Bp. 2016. 297 old.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2019. 1. 30 old. – A tartalomról: *Pávai István*: A moldvai magyarság népzeneje; *Mirk Szidónia-Kata*: „Énekszóban nőttem fel...” – Beszélgetés Nyisztor Mihályné László Ilonával; „Lestem a zenészeket, hallgattam a pásztorokat” – Legedi László István-nal beszélget *Mirk Szidónia-Kata* és *Petres László*; „Én azért fúvom úgy, mer...” – Hodorog András-sal beszélget *Petres László*; „Nekem olyan vót ő [Kallós Zoltán], mintha édesapám lett lenne” – Kotyor Balán Mihályné Bálint Erzsébet-tel beszélget *Mirk Szidónia Kata* és *Petres László*; *Petres László*: Jegyzetek a beszélgetésekhez.

Molnár Jánosné: Mesélő házak. Kiadja a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület. Veszprém 2019. 400 old.

Nebojszki László: Felső-bácskai települések néprajzi-helyrajzi leírása 1859-60-ból. Argomentum Kiadó–OSzK Könyvtár. Bp. 2017. 808 old.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk.: *Hála József* és *Máté György*. Bp. 2018. 2. 96 old. – A tartalomról: A Magyar Néprajzi Társaság 130. tisztújító közgyűlése; *Biernaczky Szilárd*: Kétszáz éve született Magyar László: az el nem végzett kutatási feladatokról és a hazai figyelmetlenségekről; *Szilágyi Miklós*: A 100 éve született Kardos Lászlóra emlékezünk!; *Viga Gyula*: 90 éve született Szabadfalvi József; *R. Nagy József*: 70 éves lenne Kunt Ernő; *Nagy Janka Teodóra*: A magyar jogi néprajzi kutatások eredményeiről Észak-Oszétiában; *Balogh Balázs*: Kint és bent, avagy ki a másik? – mint néprajzi kérdésfeltetés; *Kemecsi Lajos*: A Néprajzi Múzeum új raktárbázisa az Országos Múzeumi és Raktárközpontban; Meghalt Tökécszki László; *Klamár Zoltán*: Kovács Endre az égi réteket járja; *Nagy Ákos*: Kallós Zoltán utolsó útja; *Orbán Viktor*: Tisztelt gyászoló közösség!; *Kelemen Hunor*: Búcsú Kallós Zoltántól; *Pozsony Ferenc*: Kallós Zoltán; *Kelemen László*: Tisztelt búcsúzó közösség!; *Szép Gyula*: Kedves Kallós Zoltán, mindannyiunk Zoli bácsija!; *Péterbencez Anikó*: „Addig leszünk magyarok, amíg

magyarul énekelünk és táncolunk!” – Kallós Zoltán emlékezete.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk.: *Hála József és Máté György*. Bp. 2018. 3. 96 old. – A tartalomról: *Paál Zsuzsanna*: A VI. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat, 2018; *Paál Zsuzsanna – Vasvári Zoltán*: Tradíció Néprajzi Tábor Szántódon; *H. Csukás György*: Megemlékezések a 115 éve született Vajkai Aurélról; *Pócs Éva*: Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán: folyamatoság, változások és kölcsönhatások; *Péterbencze Anikó*: Tánc és szakralitás; *Pál-Kovács Dóra*: Tánc és politika – Tánc és kor; *Knézy Judit*: „Somogyi kincsestár”; *Kemecsi Lajos*: Bukovinai székelyek Bácskában; *Nimčević, Vladimir*: Szabadka antifasiszta város?; *Papp Árpád*: Válasz a kérdésre: „Szabadka antifasiszta város?”; *Békési Tímea*: „Drága Péter bácsi – Nyugodjon békében...” – Az emlékezet kapujában Domokos Pál Péter; *Szulovszky János*: A 90 éves Domonkos Ottó köszöntése; *Kemecsi Lajos*: Köszöntjük a 75 éves Bodó Sándort; *Voigt Vilmos*: Hetvenöt éves (a nemcsak finnugrista és nyelvész) Pusztay János; *Flórián Mária*: Búcsú Varga Mariannától; *Ament-Kovács Bence*: Elhunyt Borbély Jolán; *Lukács László*: Húsz éve történt – A székesfehérvári néprajz szakos hallgatók kirándulása Fejér megyében.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság Tájékoztatója. Szerk.: *Hála József és Máté György*. Bp. 2018. 4. 96 old. – A tartalomról: *Hála József*: 150 éve született Jankó János (Bevezetés); Embertan és jelenkutatás Jankó életművében; *Balassa M. Iván*: A Néprajzi Falu Jankó János életművében; *Kemecsi Lajos*: A muzeológus Jankó János és a Néprajzi Múzeum; *Szilágyi Miklós*: Ha visszamenőleg is adhatnánk Jankó-díjat, vajon hányat kapna a névadó mester?; *Biernaczky Szilárd*: Jankó János és Afrika; *Bodó Sándor*: Jankó János, az országos múzeumi felügyelő; *Paládi-Kovács Attila*: Visszaemlékezés a Jankó János-díj megalapítására; *Agócs Gergely*: Népzenei gyűjtőmunka az észak-kaukázusi türk népek körében; *Béres Sándor*: Népi harci testkultúra kutatás Barcaságban; *Tánczos Vilmos*: „Hegyet hágék, lőtöt lépék...” – Irányzatok és módszerek a Kárpát-medencei népi vallásosság kutatásában; *Balogh Pál Géza*: A magyar vidék múltja és jelene a társadalomtudományok metszéspontjában; *Péterbencze Anikó*: Csángó Fesztivál Jászberényben, 2018; *Bartha Eszter – Tóth András*: A munkáskultúra és az ipari táj átalakulása – munkások a rendszerváltás utáni Kelet-Közép-Európában és Magyarországon; *Ament-Kovács Bence*: Emlékek, szövegek, történetek – női folklórszövegek; *Tóth Péter*: „Sem magasság, sem mélység nem rettent” – köszöntötték Szöke Annát; *Sebő Ferenc*: Vikár László; *Krajczárné Sándor Mária*: I. m. Bencze Lászlóné Mező Judit; *Voigt Vilmos*: A magyar SIEF

(Nemzetközi Néprajzi Társaság)-tevékenység 30 éve; *Juhász Katalin*: Selyemút és szellemi kulturális örökség – Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet küldöttsége Üzbegisztánban; *H. Csukás György*: Szanyi Mária és a „Kincskeresők”.

800 éves domonkos rend Magyarországon – a középkori provincia felbomlásától a közelmúltig. Szerk.: *Barna Gábor, Zágorhidi Czigány Balázs*. Kiadja a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény Bp. – Szt. István Tud. Akad. Vasvár. 2017. 227 old.

Örsi Julianna (szerk.): Palástban – Nagykunsági és kötődő lelkészek bizonyágtétele igével, tollal, tettel a magyarságért. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkevei Kulturális Egyesület. Solnok–Túrkeve 2016. 332 old.

Őseink példáján – herényi értékek. Összeáll. és részben írta: *Szekér Tamás*. Kiad. a Herényi Kulturális és Sportegyesület. Szombathely 2018. 40 old. – Szombathely herényi városrészének hagyományairól, nevezetességeiről, híres szülöttéről.

Pastieriková, Marta – Kalinová, Alena: A poszthabán kerámiaművészet. A Kárpát-medence kerámiaművészete VI. Novella. Bp. 2016. 319 old.

Pataki János: Erdély kincsei. Barangolás csodás tájakon. Fekete Sas Kiadó. Bp. 2019. 439 old.

Petőfi Sándor versei népzeneinkben. Szerk.: *Tari Lujza*. Kiadja A Petőfi Szülőház Múzeumi és Művészeti Alapítvány. CD. Kiskőrös. 2017.

Pozsony Ferenc: Medvék, hejgetők, uralók. Voltak-e samanisztikus hagyományok a moldvai csánógó falvakban? Kiállítási katalógus. Szerk.: dr. Kinnda István. Csángó Néprajzi Múzeum – Kriza János Néprajzi Társaság. Zabola–Kolozsvár. 2018. 47 old.

Pusztai Gabriella: Az agyag művésze. Bozsik Kálmán kunszentmártoni fazekasmester. Kunszentmárton 2015. 95 old.

„Püspök urat is őrizetbe veszem”. Források a veszprémi egyházmegye háborús veszteségeiről II. Szerk.: *Varga Tibor László*. A veszprémi egyházmegye, múltjából 31. Veszprémi Főegyházmegye. Veszprém 2018. 734 old.

Recska Endre: Balták, fejszék, szekercék, bárdok és csákányok az osztrák és magyar területeken 1825–1945. Framing Bt. Bp. 2017. 110 old.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2018. 5. 32 old. – A tartalomról: *Csőrgő Terézia*: Emlékezés régi jász-

berényi tanárookra X. – Firtosváraljai Deák Ferenc; *Besenyi Vendel*: Tömör Károly tanár életútja; *Metykó Béla*: Egy jászberényi rendőrkapitány tragédiája – Dr. Bathó Endre tragikus története; *Józsáné dr. Kiss Irén*: Lajosmizse 25 éve város; *dr. Körei Nagy Katalin*: Jász ünnep a Vajdahunyadi várban; *Víg Márta*: Kunkapitányt választott a Nagykunság; *dr. Bathó Edit*: Esküvő jász viseletben; *Durbints sógor*: „Ne röhögj pippi!”; *Gulyás András Zoltán*: Ásatás a „Hűtőgépgyár” mellett; *Lukácsi László*: Jászok a matyók fővárosában; *dr. Selmeczi László*: Régészeti leletek, kulturális emlékek Jászfényszaruról; *Józsáné dr. Kiss Irén*: Lajosmizse Expo 1993–2018: kiállítás és vásár; *dr. Szabó Géza*: Osztét sört főztek Magyarországon [Dombóváron]; *Iris*: Sugárné Koncsek Aranka [helytörténeti kutató] száz éves születésnapjára köszöntése; *Sólyom János*: A Jászsági Hagományörző Egylet Asszonyok című népi színjátéka Jászberényben; *Bognár Mária*: Iskolaköszöntő Jászkákóhalmán.

Redemptio. A jász és a kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: *Hortiné dr. Bathó Edit*. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2018. 6. 32 old. – A tartalomról: *Metykó Béla*: A jászberényi származású Rósa orvoscsalád története a 18-19. sz.-ban; *Csörgő Terézia*: Emlékezés régi jászberényi tanárookra XI. – Csoma Kálmán; *Szathmáry István*: Jász-kun közéleti arcképek (Faragó László); *dr. Őrsi Julianna*: 25 éves a Jászkunság honismereti lapja; *Laczkó Tóth Bertalanné*: Kun emléknep Kunmadarason; *Kókai Magdolna*: Múltra épített jövő – Tudományos konferencia Szolnokon; *dr. Őrsi Julianna*: Kunok hazája – Filmbemutató Karcagon *Iris*: Konferencia dr. Stanczik Ilona régész emlékére; *dr. Szathmári Ildikó*: Emlékek Stanczik Ilona régészről, a tudósról, az igaz barátról; *Bognár Mária*: Jászsági alkotók kiállítása Budapesten; *Tóth Tibor*: A FÉBE [Fényszaruiak Baráti Egyesülete] negyedszázados jubileumi találkozója; *Bán Andrea*: Népművészeti Tábor Bácskossuthfalván; *dr. Farkas Kristóf Vince*: Újítások a fényszarui tájházban; *Iris*: Tíz éves a Jászsági Hagományörző Egylet;

Rendszerváltó Archívum. Szerk.: *Házi Balázs, Nagymihály Zoltán*. A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum folyóirata. 2016. 1. 140 old. – A tartalomról: *Lezsák Sándor*: Köszöntő; A miértekre keressük a válaszokat – beszélgetés *Bíró Zoltánnal*, a RETÖRKI főigazgatójával; *Szekér Nóra*: Záróakkord – nyitószólam: 1989. október 23. A Köztársaság kikiáltásának napja az MSZMP perspektívájából; *Domonkos László*: Két nap, egy év, időtlenség; *Dippold Pál*: Gyászünnep: Nagy Imre újrateremtése a kortárs sajtó publicisztikájában; Szomorú vidámpark – *Szörényi László* a szobrok-ról, a Csizmáról és a Leninkertről; „Átlényegülés” az új játéktérben – *Szekér Nóra* és *Riba András* A Nagy Imre-kódról, a katarzis és a hatalomtechnika

jelentőségéről; Csak ezt ne tovább! – *Benedek Lajos* a hazugságok elleni lázadásról; *Riba András László*: A RETÖRKI Archívum küldetéséről és kihívásairól; Vélemények 1956-ról a '80-as évek második felében; *Szilágyi Sándor*: Legyünk az Emberi Jogok Őskeresztényei!; *Krassó György*: Két választás Magyarországon; *Köszeg Ferenc*: Ne csak építkezz... Politizálj!; *Szabó Miklós*: Hogyan látjuk ma 1956-ot? *Csurka István*: Magyar abszurditások; *Glatz Ferenc*: Kérdőjelek 1956-ról; *Bakos István*: Tisztelgő búcsúzás Csoóri Sándortól; *Tamási Aron*: Magyar fohász; *Szabó Lőrinc*: Ima a jövőért; *Tamási Lajos*: Piros a vér a pesti utcán; *Faludy György*: 1956, te csillag; *Örkény István*: Noteszlapok, 1956; *Oláh János*: A budai hegyek alatt; *Nagy Gáspár*: A fiú naplójából.

Romsics Ignác: A Horthy-korszak. Helikon Kiadó. Bp. 2018. 414. old. – Vannak, akik a tényekre fittyet hányva még ma is fasiszta diktatúrának tartják, mások idealizálják, és a parlamentáris demokráciákkal rokonítják.

Sedlmayr Krisztina: A modern háztartás születése. Változó stratégiák, változó gyakorlatok az 1930-as években Magyarországon. Szerk.: *Mohay Tamás*. Magyar Néprajzi Társaság. Bp. 2018. 211 old.

Silling István: A kisbíró. Kupuszina élete a hirtetések tükrében (1953–1955). Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Zenta 2017. 230 old.

Simon Katalin: Buda II. kötet (1686–1848) Magyar Várostörténeti Atlasz 5. Budapest Főváros Levéltára–MTA BTK Történettudományi Intézet. Bp. 2017. 127 old.

Szabó András–Mohácsy Albert: Gömöri népzene. Kontra–bőgő melléklettel Bp. 2016. 105 old.

Szabó József dr.: Ismeretlen Érmellék – írásban és képből. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság – Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2018. 361 old.

Szakál Aurél (szerk.): A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás. Thorma János Múzeum. Bp.–Jászberény–Karcag–Kiskunfélegyháza–Kiskunhalas. 2017. 152 old.

Szarvas Zsuzsa: Zsidó tárgyak. A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 24. Bp. 2017. 160 old.

Százaz Miklós György: Székelyek – Történelemről és hagyományról. Scolar Kiadó. Bp. 2018.

Szecskó Károly: Pásztor Emil tanár úr. Széphalmi Minerva Könyvek. Sátoraljaújhely – Széphalom. 2018.

Szedenik Jenő: „Örzők: vigyázzatok a strázsán”. Dr. Szedenik Jenő képes-levelező és tábori lapjai Iluska hűgához, 1914-1916. Bev. tanulmányt írta és sajtó alá rend.: *Sudár Lászlóné Molnár Zsuzsanna*. Csepreg [Gencsapáti] Szülőföld K. 2018. 191 old.

Szemerkenyi Ágnes: Magyar népművészet. Magyar népművészet. Holnap Kiadó. Bp. 2117. 285 old.

Szekelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövetei Lázár László*. Csíkszereda 2019. 5. 196 old. A tartalomról: *Czakó Gábor*: A honfoglalás revíziója; *Gál Péter*: Balánbánya története – kicsit másképp; *Gagyfi József*: Sztrátya Domokos gazdálkodó és kollektivistája; „Társadalmi értékváltozást vizsgálók” – *Gagyfi József* társadalomkutatóval beszélget *Oláh Sándor*.

Szekelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Borsodi L. László*. Csíkszereda 2019. 6. 196 old. A tartalomról: *Zalahegyi Zoltán dr.*: Dávid Ferenc pere; *Tánczos Vilmos*: A kaszálás módja; *B. Kovács András*: Hogyan érett be e rendszerváltás?

Szekelyföld. Kulturális folyóirat. Főszerk.: *Lövetei Lázár László*. Csíkszereda 2019. 7. 196 old. A tartalomról: *Száz év után*. Gondolatok Posta Béla kolozsvári régészeti iskolájáról (1899–1919); *Jankó András*: Nem csak ugródeszka (beszélgetés a Hargita megyei Gyergyóditróból a Temes megyei Majláthfalvára került Fülöp Tamással).

SZÍN – Közösségi Művelődés. Az NMI Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Kárpáti Árpád*. 2017. 1. 88 old. – A tartalomról: *Baloghné Uracs Marianna*: „Tudunk mintákat adni” – A nagyvárosnyi Fekete Sereg Ifjúsági Egyesület esélyteremtő és közösségfejlesztő tevékenysége; *Szabó László*: Mi van a ládafiában? – Elfelejtett mesterségek vizsgatartása Hajdú-Bihar megyében; *dr. Kelemen Éva*: Mindig van esély! – Interjú Jakab Lászlóval, a Heves megyei Család, Esélyteremtési és Önkéntes Ház vezetőjével; *Berlik Mária*: Esélyt az életnek – „Bár most másfelé áll a szekér rúdja a világban, de ez legyen a szekér problémája”; *R. Simon Katalin*: Életsorsok mélységében – Az első Roma Tájháza, amely meghatározza egy település közösségét; *Lipták-Belányi Barbara*: A Megyeri Kézműves Falu – Beszélgetés Szenté Bélával és Zalai Erikával; *Nádasi Dóra*: Esélyteremtés a Mag-házban: az Élettér Egyesület tevékenysége – Interjú Monostori Évával, a Mag-ház és az Élettér Egyesület szakmai vezetőjével; *Éles Krisztina*: Korongon forgó jövő – Fazekasok együtt Magyarszombatfáért; *Nádasiné Barta Ibolya*: Így újítanak a szabolcsi fiatalok – A Kultúrházak éjjel-nappal „Így újítunk mi” pályázatának első helyezetteje; a Szabolcsi Fiatalok a Vidékért Egyesület; *Koszeicz Sándor*: Művházból start-upba – „...egy szakkör és egy kezdő vállalko-

zás között nem lényegi, hanem fokozatbeli különbség van.”; *Magné Szaitz Éva*: Középkölkölok hete Szegeden – A Szegedi Rendezvény- és Médiaközpont D2 Ifjúsági Irodájának szervezésében; *Szabó Judit Nikolett*a: „Ahogy agyunkhoz a szívünkön át, úgy az elfogadáshoz a kultúrán keresztül vezet az út” – Idén is nagy sikerrel zajlott a Kultúrházak éjjel-nappal programsorozat; *Gulyás Barnabás*: Közösségemen innen és túl; *Kállai Irén – Korompainé Mocsnik Marianna*: Mit(a) nagymamánál – a Bihari Múzeum vándorkiállítás; *Bánkúti Gyöngyi – Mátyus Aliz*: Mester Balázs bárdudvarnok polgármester a Szeli Kaláka Népfoiskola elemeiről és terveiről; *Horváth Zsolt*: Az értékör hálózatok nemzetösszetartó küldetése; *Molnár Imre*: Csoóri Sándor emléke előtt tisztelgeve.

SZÍN – Közösségi Művelődés. Az NMI Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Kárpáti Árpád*. 2017. 2. 88 old. – A tartalomról: *Kárpáti Árpád*: „Nem önmagadé vagy, hanem a közösségé.”; *dr. Cseri Miklós – dr. Arapovics Mária*: Cselekvő közösségek, társadalmi múzeumok; *dr. Tüske László*: „...mára a könyvtár valóban mindenkié” – Cselekvő közösségek projekt és az Országos Széchényi Könyvtár; *Beke Márton*: Találkozó párhuzamosok – A Cselekvő közösségek projekt és a kulturális törvény módosításának összefüggései; *dr. Juhász Erika – Sotkóné Máté Krisztina – Ponyi László*: Társadalmi és kulturális tőke – válságok és folyamatok; *Lukács László*: Közösségfejlesztések országszerte; *Csóka Eszter*: Tudástranszfer, a csoportos tanulás elméne; *Holczer Mónika*: Közösségi szeretetüzenetek; *Baloghné Uracs Marianna*: „Egy hét, ami rólunk szól” – A közösségek háza Bakonybélben; *Szabó Judit Nikolett*a: Meztőláb a piacon; *Tóth Vivien*: Egy szomszédcsági munka utóreggése – Az Újpalotán folyó közösségfejlesztési folyamat és elért eredményei; *Nádasi Dóra*: A Kemencés Ház Komáromban a művészet, gasztronómia és közösségek találkozásának színterei; *Fehér Gyöngyvér Rozália*: „Ha kell, együtt is mozdulunk, együtt is lélegzünk” – KoBeKo Közösségi Kultúrkohó; *R. Simon Katalin*: „Az építő emberek közé tartozom – Jantyk Zsolt közösségekről, szemléletről, identitásról; *Szabó Judit Nikolett*a: A digitális nomádoktól az innovatív munkaközösségekig; *Beke Pál* emlékkonferencia.

SZÍN – Közösségi Művelődés. Az NMI Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Kárpáti Árpád*. 2017. 3. 88 old. – A tartalomról: *Kárpáti Árpád*: Át- és kitekintő összegzés; *Máté Lászlóné*: Legéndi Lakodalom – egy nemzetiségi hagyomány felelevenítése; *Csikós Anita Judit*: A közösségi élet fellendülése Szabolcsbákán – Beszélgetés Vámné Simon Zsuzsanna közösség munkással; *Spirk Nikolett*a: Nádasd Tour 2017 Mecseknádasdon – egy mintaprojekt gondolatainak továbbélése; *Stefanits Tímea Annamária*: Lelkes és kreatív kezdeménye-

zések Börcsön; *Éles Krisztina*: Közösségi Akadémia Oszkón; *Dénes-Varga Zsuzsa*: „Hálót kaptam, nem halat” – beszélgetés Kósa Jánossal; *Mihalcsik Márta*: Kulturális közfoglalkozottból vállalkozó – interjú Holczer Balázssal; *Simon Edina*: Közfoglalkoztatásból a média világába – amikor az álomból valóság lesz. Interjú György Katalinnal, a Fonyód Média Nonprofit Kft. Szerkesztő riporterével; *R. Simon Katalin*: „Szeretek kipróbálni minden újat” – Jánosik Erika, a sokoldalú művelődésszervező; *Szák Bettina*: „Szükségem van a közösségre” – Önkéntesből közfoglalkoztatott, majd főállású alkalmazott; *Dohorné Kostyál Zsuzsanna*: Közösségi munkás, a szó legnemesebb értelmében – Beszélgetés Bálintné Siprikó Zsuzsannával, Apátfalva polgármesterével; *Máhr Zoltán*: Közfoglalkoztatottból közalkalmazott – A közművelődési szakember-utánpótlás útja Szababattányban; *Kovács Anna*: „Alkotni születünk erre a földre” – Beszélgetés Benkő Attilával, a budakalászi Kós Károly Művelődési Ház és a Könyvtár intézményvezetőjével; *dr. Kelemen Éva*: Noszvaj, az ezerarcú – Beszélgetés Bóta Gézával, Noszvaj polgármesterével és Czinkéné Szűcs Krisztinával, a noszvaji IKSZT vezetőjével; *Kovács Anikó*: Ahol a kapu mindenki előtt nyitva áll – Beszélgetés É. Kovács Judittal, Gömörzöllős polgármesterével; *Horváth Zsolt*: Értéktelítés és hagyományörzés; *Mátyus Aliz*: „akit egyszer megfertőzött a népművészet és a pontos munka” – Beszélgetés Győry Endréné Abonyi Éva gyűjtővel; *Laskovics Mária*: Győry Endrénével jártak a Pápai Művelődéstörténeti Társaság tagjai.

SZÍN – Közösségi Művelődés. Az NMI Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Kárpáti Árpád*. 2017. 4. 88 old. – A tartalomról: *Kárpáti Árpád*: Egyházi és közművelődésről a reformáció évében; *Kereszti Ferenc*: Egyházi konferenciák; *R. Simon Katalin*: A Magyar Cserkészszövetség az ifjúság neveléséért; *Balatonyi Barbara*: Megtartó egységben – A baranyai reformáció történetei; *Máté Lászlóné*: Szent Márton kultusz és egyházi közösség Bujákon; *Varga Albin*: Néptáncról a zarándoklatig; *Végső István*: „A közösségben minden másnál jobban meg szoktam érezni Isten jelenlétét” – Jövőre 27. alkalommal rendezik meg a Hittanya Táborát; *Éles Krisztina*: „Egymás terhére hordozzátok...” – Szeretettelvendégségben a nádasdi evangélikusoknál; *Balogh Vivien*: „... erre hívtalak el titeket, hogy tanítsátok egymást” – Interjú Lugosi Lilivel; *Antal Ágnes Jozsefa*: Az egyedülálló egyházak közötti összefogás nyomában – Miskolci Ökumenikus Egyetemi Lelkészség; *Fehér Gyöngyvér Rozália*: „Szükségünk van reverenda és fátyol nélküli szentekre” – A Mária Rádió közösség-szervező ereje – *dr. Szabó Tamás* interjúja; *Mátyus Aliz*: Lezsák Sándor a Lakitelek Népfőiskola új, katolikus és református kollégiumáról; *Földváryné Kiss Réka*: Ravasz László püspök; *Kovács Zsolt Leven-*

te: Egyház és népfőiskola – Gondolatok a Szent István Molnár Albert Vizsolyi Népfőiskola margójára; *Kovács Zsolt Levente*: A Szent István Molnár Albert Vizsolyi Népfőiskola közösségépítő munkája a reformáció emlékévében – 1517–2017; *Szabó Gyula*: Egyház – közművelődés; *Miklós Zoltán Árpád*: A KALOT Katolikus Népfőiskolai Mozgalomról; *Cseke Péter*: A csiksomlyói székely népfőiskola c. könyvéből; *Steinbach József* – *Vadász Márta*: „Hálásak vagyunk értetek az Istennek” – A Pápai Református Gimnázium és Kollégiuma 26. évében elmondott beszédek az iskola első Exrefis Találkozójának ünnepi istentiszteleten.

SZÍN – Közösségi Művelődés. Az NMI Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Kárpáti Árpád*. 2017. 5. 88 old. – A tartalomról: *Kárpáti Árpád*: A közösségi művelődés terei; *Fekete György*: A közösségi együttlét terei az emberiség történelmében; *Fónagy Zoltán*: Kaszinó, olvasó, fonó – Kulturális terek a XIX. szd.-ban; *Turi Attila*: Anyag és eszme – organikus formák a faluházépítésben; *dr. Düll Andrea*: Az épített és a természeti környezet pszichológiai hatásai; *Várhalmi András*: Kultúrház-építés a két világháború között – A Csili Művelődési Központ 100 éve; *Somogyi Béla*: „Tudomány és természet” – Egy többfunkciós intézmény szerepe az Európa Kulturális Fővárosa előkészületeinél; *Burik-Vincze Ágota*: Közösségi élet a Dr. Manga János Közösségi Házban [Rimóc]; *Timár Sára*: Kultúrházak fotós szemmel; *Lezsák Sándor*: Népfőiskolák és azok közösségi terei; *Mihalcsik Márta*: II. Veszprém Megyei Értékünnep; *Baloghné Uracs Marianna*: Az értéktelítés haszna és értelme; *Mátyus Aliz*: Civil Majálison a Pápai Művelődéstörténeti Társaság járási népfőiskola-építő kaszinója; *Vida Gábor*: Vácra látogat a Nemzeti Botanikus Kert; *Fazekas Sándor*: Magyarország legszebb konyhakertjei.

SZÍN – Közösségi Művelődés. Az NMI Művelődési Intézet folyóirata. Főszerk.: *Kárpáti Árpád*. 2017. 6. 88 old. – A tartalomról: *Kárpáti Árpád*: „Az egyetlen igazi tanulás: a lényünkben szunynyadó tudásnak tevékeny ébresztése”; *Bazsó Gabriella* – *Hoffner Tibor* – *Mátyus Aliz*: A taliándörögdi Közép-dunántúli Szövetség az Ifjúságért és a „Kincses Ház”; *Bazsó Gabriella*: A Pannon Téréség Ifjúsági Értéktör Hálózat módszertanához; *Kovács Norbert*: A kiscsözi Élő Forrás Hagyományörző Egyesület – Hunyor Népfőiskola; *Baloghné Uracs Marianna* – *Horváth Zsolt*: Szakmáról és értékekről a régió Fejér megyei értéknapján, Székesfehérváron; *Fintáné Dóra Mária*: Malomsoki értékek; *Kiss Albertné Holeczky Éva*: Németbánya értéktára; *Bakó Éva*: A takácsi Kenderszer Népdalkör és Néptánc csoport 10. évfordulója; *Nagy Judit*: Egy pásztorbot, mely híd a múltból a jövőbe; *Sós Mari*: Lőrincz Textiles Műhely – Beszélgetés Lőrincz Péter szövőszékkészítővel; *Beke Pál*: Méltóságkereső.

Tari Lujza: Kodály Zoltán Bars megyei népzene-gyűjtései. Argumentum – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet. Bp. 2018. 316 old.

Toldi Éva: Berszán Lajos, az aranymisés Papbácsi. Trianon Kutatóintézet Közhasznú Alapítvány. Bp. 2019. 182 old

Tóth István: Vámmentes gondolatok. 838 újkori szállóige 344 neves személytől magyarul és eredeti nyelven, kiejtési tanáccsal. Tinta. Bp. 2018.

Újpesti Helytörténeti Értesítő. Kiadja Újpesti Önkormányzata. Szerkeszti: *Rojkó Annamária*. Bp. 2018. 4. 32 old. – A tartalomból: Kadlecovits Géza helytörténész (1939–2018); *Laszip Gábor:* Az első újpesti labdarúgók (3.); *dr. Mezey Barna:* Plósz professzor minisztersége; *dr. Udvarvölgyi Zsolt:* Az újpesti ONCSA-telep nyomában 4.; *Forgács András:* Bankok az ipari fejlődés szolgálatában; *Iványi János:* Phöbus Villamos Vállalatok Rt., az Újpesti Erőmű; *Lőrincz Róbert:* Újpesti gyártúzek 2.; *dr. Hollósi Antal:* Aki nem a betegséget, hanem a beteg gyógyította; *Rojkó Annamária:* Prém Margit, az adományozó, 12. – „Hegyek a mennybe vezető úton”; *Krizsán Sándor:* Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 14.; *Kőrösi Zoltán:* Nyers, zöld fűszálak – focinovellák LILA; *Hirmann László:* Wass Sámuel gróf; *Szöllősy Marianne:* Hatvanöt éve újpesti [Gaál Károlyné Varjú Vilma].

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés Tudományos és Kulturális folyóirata. Főszerk. *Gyurácz Ferenc.* Vas Megyei Közgyűlése. Szombathely 2018. 6. 643–768. old. – A tartalomból: *Tóth Csaba:* „Ó, fényesség / Ó, békesség / Ó, dicsőség / Karácsony!”; *Balló László:* Szombathely régi épületei a XVII. szd.-tól 1777-ig; *Molnár Zoltán Tamás:* „Mértékre vesz minden számot és tért” – Batnicz Lajos, a matematikus; *Soós Viktor Attila:* Párhuzamos vonások két hitvalló pap életében, vértanúságában – Boldog Brenner János és Kováts Ferenc életáldozata a kommunista diktatúra éveiben; *Császár Zoltán:* A Pápc mellett csata – Az Anjou-kor végnapjai a Magyar Királyságban; *Gráfik Imre:* Továbbgondolások a népművészet értelmezéséről – A répcelaki betonkerítések kapcsán; *Ilon Gábor:* A vajkésztés mintafái két vasi és egy Sopron megyei faluból.

Váradi Péter Pál – Lővey Lilla: Erdély – Lélekkel látók – A megtartandó végekért. PéterPál Könyvkiadó Kft. Veszprém 2019. 128 old. – A szerzőpáros eddig megjelent 34 honismereti fotóalbuma és 19 irodalmi fotóalbuma előszavainak gyűjteménye.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor.* Bp. 2018. 4. sz. 16

old. – A tartalomból: *Szöllősy Marianne:* Újpest színházai; *Róbert Péter:* Telefon Hírmondó – Világelsőként Budapesten működött a rádió őse; *Verrasztó Gábor:* Lövészárok Pasaréten (1915); *róbert:* Erzsébetváros első gyára, a Valero selyemgyár; Visszakerült a magyar címer az Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakgimnázium és Szaközéiskola homlokzatára; *Kárbin Ákos:* Wekerle Sándor (1848–1921); 170 éves a Péterfy [kórház]; *Verrasztó:* Hat emelet 71 négyszögölön – A Víziváros elegáns épülete; *Debreczeni-Droppán Béla:* Az újpesti piac kialakulása; Emlékmű a Széna téren; *szm:* „Ne menj el mellettem!” – Ifjú örökségvédők Újpesten; *Lefkovich Zsófi:* Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár; XLVI. Honismereti Akadémia Győrben; *gábrriel:* Az 1951. évi budapesti kitelepítésekről; *Fricsán Kálmán:* Zsvitóczky Gyula, a legeredményesebb magyar atléta; *Róbert:* Orczy-háztól a Madách-házakig; *Vízy László:* Pesthidegkúti árkok, hidak, hősi emlékművek; Bartók Béla-emlékház a Csalán úton.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor.* Bp. 2019. 1. sz. 20 old. – A tartalomból: *Gábrriel Tibor:* Meggyilkolt miniszterelnök – Tisza István; *Lengyelne Kurucz Katalin:* Nyolcvan éve hunyt el Kuzsinszky Bálint, az Aquincumi Múzeum első igazgatója; *Ádám Ferenc:* Rákosmente vizeiről; *Verrasztó Gábor:* A menekvés szigete [az 1838. évi árvíz]; A kőbányai Szent László Napok; *Nyeste Hajnalka:* Schönteil Richard és család Kőbányán; *Sáfár József:* Kőbányai távirádák; 1956 emlékezete Rákoskeresztúron, Rákosligetben és Rákoscsabán; *Benyóné dr. Mojzsis Dóra:* Porcelángyártás Óbudán; *Szillágyi-Sándor András:* Eltűnő vízi világ [Kőbányán]; *Puzsár Imre:* Múzeumbarátok Rákosmentén; *g. t.:* Rácváros emlékezete – Tabán és a szerb közösség élete; A Rákos-patak mentén; *Heilauf Zsuzsanna – Szabó Zsófia:* Múzeum a villában [Tomory Lajos Múzeum]; *Nagy Tamás:* Cégér – immár hagyomány – Hely- és iptörténeti filmek szemléje a Wekerlei Társaskör szervezésében; *gábrriel:* Rákoscsaba országzászlója; *Felbermann Judit:* Megújult az óbudai múzeumpedagógiai kínálat; *Benyóné dr. Mojzsis Dóra:* Hegyvidéki óbudaiak; *Sáfár József:* Távirótörténetről a Rákosmentén.

Vehrer Adél: 1956 a sokorópátkai szájhagyományban. Bodnár Stúdió Kft. 2017. 138 old.

Verrasztó Gábor: A Hálószoza a télkertben. Budai históriák. Napkút Kiadó. Bp. 2017. 128 old.

A veszprémi hetes tűzerek. m. kir. 7. Honvéd tábori ágyúezred és utódalakulata, a 41. Honvéd tűzerezred első világháborús története. *Veszprémi Szemle Könyvek 11.* Összeáll. és jegyzetek: *Földesi Ferenc.* Veszprém 2018. 336 old.

Veszprémi Szemle, 50. Várostartörténeti folyóirat. Főszerk.: *Dr. Csiszár Miklós*. Veszprém 2018/9 1. 128 old. – A tartalomról: *Porga Gyula*: Köszöntő; *Tölgyesi József*: „... az urbs élményét erősíti...” – A Veszprémi Szemle első időszaka (1993–201); *Csiszár Miklós*: Számvetés – Veszprémi Szemle (2011–2018); *Földesi Ferenc*: Pillanatképek Veszprém város történetéből – Az elfeledett városbíró, *Treuer József I.*; *M. Tóth Antal*: A Veszprémi Püspöki (Érseki) Könyvtár kottatára; *Kovács Győző Gyula*: Szélsőségek Veszprém időjárásában (2016); *Karlinszky Balázs*: A középkori veszprémi székesegyház oltárai – alapításuk, elhelyezkedésük; *Bándi László* – *Zachár Zsolt*: Veszprém emlékjelei 2017; *Perlaki Claudia*: Szamba vett értékeink – A veszprémi Települési Értéktár munkájáról; *Sipőczné Hatházi Sára*: Mintarajzoktól a művészetekig – Pápay Viktor és Pettkó Zsigmond; *Pákozdi Éva Szilvia*: A veszprémi egyházi középiskolák és könyvtáraik sorsa a háború után; *Sebő József*: A Veszprémi Tudós Társág – A Magyar Tudományos Akadémia egyik előzménye; *Somfai Balázs*: A Cserhát utcáiról és utcaneveiről; *Molnár János*: Knoll János: Életem–emlékeim (1944–2005); *Békefi Zsuzsa*: A veszprémi Lovassy László Gimnázium Matematikai Tagozatának 50 éve.

Veszprémi Szemle, 51. Várostartörténeti folyóirat. Főszerk.: *Dr. Csiszár Miklós* – *dr. Földesi Ferenc*. Veszprém 2018. 51. 128 old. – Repertórium 2012–2018.

Veszprémi Szemle, 52. Várostartörténeti folyóirat. Főszerk.: *Dr. Csiszár Miklós*. Veszprém 2018. 1. 128 old. – A tartalomról: *Földesi Ferenc*: Pillanatképek Veszprém város történetéből – Az elfeledett városbíró, *Treuer József II.*; *Rainer Pál*: Veress D. Csaba által gyűjtött militaria mütárgyak a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban; *Kovács Győző Gyula*: Szélsőségek Veszprém időjárásában (1995-96); *Sashalmi István*: Pirospántlikások – Mi történt 1849. január 13-14-én Bakonybélben; *Darnay Kálmán*: Kopácsy püspök, mint anekdotahős (bevezetővel és jegyzetekkel ellátta *Sebő József*).

Voigt Vilmos: Néprajzi és etnológiai alapfogalmak. (Néprajz egyetemi hallgatóknak 36.) Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. Debrecen 2017. 115 old.

Vörös Ferenc: Kárpát-medencei történeti családnévatalasz. Kalligram. Pozsony 2017. 564 old.

Zentai Tünde: Vajszló. Czákó Ferenc fotóival. Pannonia Könyvek. Pécs 2018.

Összeállította: *Halász Péter*

Megrendelőlap

Megrendelem a Honismeret című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 2520,-Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismeret Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax:327-77-61

Dátum:

aláírás

Halász László, az utolsó bükki mészégető (Kovácsné Szepelfeld Erzsébet cikkéhez)

670 Ft

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Simonyi óbester, ismeretlen festő műve
(Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Deák Viktória cikkéhez)